

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI

SEÇİM SİSTEMLERİ İLE SİYASİ PARTİLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Murat ERDOĞAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hasan TUNÇ

Ankara-2013

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI

SEÇİM SİSTEMLERİ İLE SİYASİ PARTİLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Murat ERDOĞAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hasan TUNÇ

Ankara-2013

EK-3b: Yüksek Lisans Tezi İçin Jüri Üyeleri Onay Sayfası

ONAY

Murat ERDOĞAN tarafından hazırlanan “*Seçim Sistemleri ile Siyasal Partiler Arasındaki İlişkiler*.....” başlıklı bu çalışma, 18.10.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/~~oyçokluğu~~) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Hukuku / Anayasa Hukuku bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Prof. Dr. Hasan TUNÇ.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. Bulent YAVUZ.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yrd. Doç. Dr. Yasar SALIHAĞAOĞLU.....

ÖZET

ERDOĞAN, Murat. **Seçim Sistemleri ile Siyasi Partiler Arasındaki İlişkiler**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişki, siyasal sistemin istikrarını etkileyen en önemli konulardan biridir. Nitekim seçim sistemleri öncelikli sonuçlarını siyasi partiler üzerinde doğurarak siyasal sistem üzerinde etkili olurlar. Seçim sistemlerinin siyasi partiler üzerindeki etkisi iki boyutludur. Bunlardan birincisi seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisi, ikincisi ise seçim sistemlerinin parti tutarlığı, yani parti iç yapısı üzerindeki etkisidir. Seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin açıklanması ise ancak çeşitli gözlemlerden çıkan ampirik bulguların genel mahiyetli hipotezlere dönüştürülmesini gerektiren siyaset bilimi yöntemi ile mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmada asli olarak siyaset bilimi yöntemi kullanılmıştır.

Seçim sistemleri eskiden olduğu gibi bugün de bir siyasal sistemin şekillendirilmesinde büyük rol oynarlar. Doğru bir ifadeyle seçim sistemlerinin parti sistemi üzerindeki etkisinin kökleri, derinlerde boğulmuş olabilir, ancak bunlar, elverişli aşamalar olan dönüşüm süreçlerinde, net bir biçimde parti sistemini şekillendirme fırsatı sunarlar. Dolayısıyla ne kadar tartışılırsa tartışılsın demokratik yönetimlerde seçim sistemleri, anayasal mühendisliğin en kullanışlı araçları olma özelliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler:

- 1) *Seçim Sistemleri*
- 2) *Seçim Sistemlerinin Siyasal Sonuçları*
- 3) *Parti Sistemleri*
- 4) *Parti Tutarlığı*
- 5) *Siyasi Partiler*

ABSTRACT

ERDOGAN, Murat. **Relations Between Electoral Systems and Political Parties**, Master Thesis, Ankara, 2013.

Relation between electoral systems and political parties is one of the most important subject matters that influences the stability of political system. Thus electoral systems influence political systems by practising their primary consequences on political parties. The influence of electoral systems on political parties may be understood above two dimensions. First, influence of electoral systems on party systems and second influence of electoral systems on party cohesion which refers to concept of party's internal organization. However clarifying relation between electoral systems and political parties could only be possible with using political science method which requires converting empirical evidences to general hypothesis' Hence primarily political science method has been used in this study.

Electoral systems play a crucial role in shaping a political system in present day like it used to be in the past. With a right expression the impact of electoral system change upon a party system whose roots are deep may be muted, then, but there is clearly greater scope for shaping a party system in the process of formation which stage is still pliable. Hence no matter how much argued, in democratic governments electoral systems still hold its feature to be the most useful tools of constitutional engineering.

Key Words:

- 1) *Electoral systems*
- 2) *The Political Consequences of Electoral Systems,*
- 3) *Party Sytems*
- 4) *Party Cohesion*
- 5) *Political Parties*

ÖNSÖZ

Anayasa hukukunun konularındaki değişmeye koşut olarak iki yönteminin bulunduğu göz önüne alındığında hukuki yöntemin yanında siyaset bilimi yöntemine de özel bir önem verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Seçim kavramı, en doğru ifadeyle hem hukuku, hem de siyaset bilimini ilgilendiren bir kavramdır. Seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkiler ise çoğunlukla siyaset bilimi ağırlıklı bir konuyu ifade eder. Bu durumda seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin açıklanması da ancak çeşitli gözlemlerden çıkan ampirik bulguların genel mahiyetli hipotezlere dönüştürülmesini gerektiren siyaset bilimi yöntemi olmaktadır.

Seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkiler ilk defa 1950'li yıllarda sistematik bir biçimde formüle edilmiştir. Bunun ardından geçen yaklaşık 60 yıllık süre içinde söz konusu alan, ortaya konan teorik çerçevenin yanlışlanması ve yeni teorik çerçeveler inşa etme çabaları neticesinde olgunluğa ulaşmış bir alan haline gelmiştir. Buna karşın Türk anayasal hayatında seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik eserler mevcutsa da seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin niteliğine dair ortaya konan hipotezlerin üzerinde inşa edilmiş literatüre ilişkin genel nitelikli bir çalışmaya rastlamak mümkün değildir. Bu çalışmanın amacı da siyaset bilimi yöntemi kullanılarak birbiri ardına ortaya konan bu teorik çerçeveleri, ilgili konu başlıkları altında anlatarak seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkiye dair en güncel hipotezleri ortaya koymaktır.

Belirtmek gerekir ki bu çalışma yalnızca yazarının emeği ile ortaya çıkmamıştır. Bu sebeple çalışma boyunca bana ve çalışmaya sabırla emek veren ve görüşleri ile bana yol gösteren değerli hocalarım Prof. Dr. Hasan TUNÇ ve Doç. Dr. Bülent YAVUZ ile tez konusunu belirleme konusundaki yardımları ve çalışma boyunca görüş ve önerileriyle yaptığı katkılar için İsmail KÖKÜSARİ'ya ve çalışma boyunca benden desteğini esirgemeyen Tuğçe GÖKTÜRK'e teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇİMLER VE SİYASİ PARTİLER	6
I. DEMOKRASİLERDE SEÇİM OLGUSU	6
A. DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK MEŞRULUĞUN SAĞLANMASINDA SEÇİMLER.....	6
1. Demokrasi – Seçim İlişkisi	6
2. Seçme Hakkının İlkeleri	10
3. Kavram Olarak Seçim Sistemi	11
B. SEÇİM SİSTEMLERİNİN BOYUTLARI.....	14
1. Seçim Formülleri	15
2. Seçim Çevresinin Genişliği.....	16
3. Seçim Barajları	17
4. Parlamento Büyüklüğü.....	19
5. Seçim Sistemlerinin Diğer Boyutları	20
C. GENEL OLARAK SEÇİM FORMÜLLERİ.....	21
1. Çoğunluk Sistemleri ve Nisbi Temsil Sistemi Arasındaki Karşıtlığın Tespiti ve Tarihi Boyutları	22
2. Çoğunluk ve Nisbi Temsil Sistemlerinin Çeşitli Usulleri	25
a. Çoğunluk Sistemlerinde Uygulanan Usuller	25
b. Nisbi Temsil Sistemlerinde Uygulanan Usuller	29
II. SİYASİ PARTİLER.....	36
A. SİYASAL SİSTEMLERE ETKİSİ BAKIMINDAN PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU	38
1. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışlarına İlişkin Teoriler	38
2. Siyasi Partilerin Reddi Görüşleri ve Günümüze Etkileri	42
3. Siyasi Partilerin Düşüşü ve Günümüze Yansımaları	47
B. SİYASİ PARTİLERİN TİPOLOJİLERİNE YÖNELİK ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR	50

1. Parti Tipolojilerinin Belirlenmesinde Gelişimsel Yaklaşım	51
2. Duverger ve Neumann’a Göre Siyasi Partilerin Tipolojileri.....	52
3. Siyasi Partilerin Tipolojilerine Güncel Yaklaşımlar	55

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ İLE PARTİ SİSTEMLERİ ARASINDAKİ ETKİLEŞİM.....62

I. PARTİ SİSTEMLERİNİN TASNİFİ VE OLUŞUMUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

A. PARTİ SİSTEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

1. Sistemde Yer Alan Partilerin Sayısına Göre Yapılan Klasik Ayrım ve Eleştirisi	66
2. Sistemde Yer Alan Partilerin Etkinliğine Göre Yapılan Ayrımlar	69
a. Partilerin Nisbi Büyüklüklerine Göre Parti Sistemlerinin Tespiti	69
b. Sartori’nin Parti Sistemlerinin Tasnifinde Kullandığı Ölçütler ve Değerlendirmesi.....	73

B. PARTİ SİSTEMLERİNİN OLUŞUMUNU BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1. Kurumsal Yaklaşım	80
2. Sosyolojik Yaklaşım	84
3. Kurumsal Yaklaşım-Sosyolojik Yaklaşım Karşıtlığının Değerlendirilmesi	90

II. SEÇİM SİSTEMİNİN PARTİ SİSTEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE BERABERİNDE

GETİRDİĞİ TARTIŞMALAR.....

A. ÇOĞUNLUK SEÇİM SİSTEMİNİN PARTİ SİSTEMİNE ETKİSİ.....

1. Tek Turlu Tek İsimli Çoğunluk Usulü.....	103
a. Kanada.....	103
b. İngiltere	106
c. Hindistan	108
d. Amerika Birleşik Devletleri	109
2. İki Turlu Tek İsimli Çoğunluk Usulü-Fransa.....	111
3. Alternatif Oy Usulü-Avustralya.....	115

B. NİSBE TEMSİL SİSTEMİNİN PARTİ SİSTEMİNE ETKİSİ.....

1. Devredilemez- Devredilebilir Tek Oy Usulleri.....	120
a. Devredilemez Tek Oy Usulü-Japonya.....	120
b. Devredilebilir Tek Oy Usulü-İrlanda	123
2. Saf Olmayan Nisbi Temsil Usulleri	126
a. Avusturya	127
b. Belçika	128
c. İspanya	130
d. İtalya	132
e. Türkiye	135
3. Kişiselleştirilmiş Nisbi Temsil Usulü-Almanya	141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ İLE SİYASİ PARTİLERİN İÇ YAPILARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

.....	145
I. PARTİ YAPISI VE PARTİ YAPISINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER	145
A. PARTİ DİSİPLİNİ VE PARTİ TUTARLIĞI	147
1. Parti Disiplini-Parti Tutarlığı Ayrımı	148
2. Disiplinli Parti - Serbest Parti Ayrımı	150
3. Parti Tutarlığının Siyasal Sisteme Etkisi	153
B. PARTİ DİSİPLİNİ VE TUTARLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	155
1. Tercih Yaklaşımı	158
2. Kurumsal Yaklaşım	159
a. Parti Yapısı	160
b. Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi Usulü	161
c. Siyasal Sistemin Kuruluş ve İşleyişi	165
3. Sosyolojik Yaklaşım	169
II. SEÇİM SİSTEMİNİN PARTİ TUTARLIĞINA ETKİSİ	172
A. SEÇİM SİSTEMİ İLE PARTİ TUTARLIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ÇERÇEVESİNİN ÇİZİLMESİ	172
B. ÇOĞUNLUK SEÇİM SİSTEMİNİN PARTİ TUTARLIĞINA ETKİSİ	177
1. Tek Turlu Tek İsimli Çoğunluk Usulü	179
a. Amerika Birleşik Devletleri	180
b. İngiltere	182
c. Kanada	184
d. Hindistan	186
2. İki Turlu Tek İsimli Çoğunluk Usulü-Fransa	188
3. Alternatif Oy Usulü-Avustralya	189
C. NİSBE TEMSİL SİSTEMİNİN PARTİ TUTARLIĞINA ETKİSİ	191
1. Devredilebilir-Devredilemez Tek Oy Usulleri	194
a. Devredilebilir Tek Oy-İrlanda	194
b. Devredilemez Tek Oy Usulü-Japonya	196
2. Saf Olmayan Nisbi Temsil Usulleri	197
a. Finlandiya	198
b. Şili	200
c. İspanya	202
d. Güney Afrika	204
e. İtalya	205
f. Türkiye	208

SONUÇ.....	213
KAYNAKÇA	223

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri.

AÜSBF: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

AÜSBFD: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.

AÜHFD: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.

AÜHFY: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

bkz. : Bakınız.

C : Cilt.

Çev: Çeviren.

Ed. : Editörler.

E. T. : Erişim Tarihi.

GÜHFD : Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Fakültesi Dergisi.

s. : Sayfa .

S: Sayı.

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TEPAV: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

Vol: Volume.

vd: Ve devamı

GİRİŞ

Kanun sözcüğünün toplumsal kanun ve doğa kanunu olmak üzere başlıca iki anlamı mevcuttur. Bunlardan birincisi, insanların neyi yapabileceğini ve neyi yapmaması gerektiğini öğütleyen normatif nitelikli cümleler içermektedir. İkincisi ise uyulacak, itaat edilecek veya çiğnenecek öğütler olmayıp, olgusalılık savı taşıyan genel nitelikli açıklayıcı önermeleri ifade ederler. Nitekim bilimin nihai amacı da olgusalılık savı taşıyan söz konusu önermeleri en isabetli biçimde tespit etmektir¹.

Bilimadamlarının doğa kanunlarını araştırıp tespit ederken nasıl hareket etmeleri gerektiği ise sistemli bir biçimde ilk defa Francis Bacon tarafından ortaya konmuştur. Buna göre;

“Bir bilgin, varsayımını onu destekleyecek tanıtılar bularak doğrulamaya çalışır. Doğrulamayı başarırsa, doğanın gizlerini daha da açacak bir başka bilim yasası bulmuş demektir. Ondan sonra, bu yeni damar işletilir – yani yeni keşif, taze bilgi üretebileceği düşünülen her yere uygulanır. Böylelikle, varolan bilimsel bilgi kümesine yenileri eklenir ve bilgisizliğimizin sınırı geriye itilir. Yeni sınır üstünde, aynı süreç yeniden başlar².”

Francis Bacon’un ortaya koyduğu bilim anlayışı, mevcut kesinliklere yenisinin eklenmesi ile bilimin ilerlediği ve insanın bilgisizlik sınırının geriye itildiği yönündedir. Ancak bu anlayışa karşı en ciddi itiraz David Hume’dan gelmiş ve Hume, sayısız gözlem yoluyla dahi kesin bilgiye ulaşmanın mümkün olup olmadığını sorgulamıştır³. Bunu yaparken de Hume, belli sayıdaki gözlemler sonucunda elde edilen verilerin kesinlik arzeden önermelere dönüştürülemeyeceğini iddia etmiştir.

Gerçekten Hume’un ortaya attığı görüşler, kendisinden sonra gelen bilim felsefecilerini oldukça rahatsız etmiş, bunlar tarafından bilimsel bilginin

¹ Bryan MAGEE, **Karl Popper’in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı**, (Çev: Mete TUNÇAY), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 17

² MAGEE, (1990), s. 18

³ Hume’un, Bacon’un bilim anlayışına itirazı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MAGEE, (1990), s. 18-19

nasıl üretileceğine ilişkin tatmin edici bir açıklama gerçekleştirilememiştir⁴. Hume'un bilimsel bilginin niteliğine ilişkin görüşlerine cevap gelmesi ancak 20. Yüzyılda Karl Popper'in kapsamlı bir bilim felsefesi sistemiği ortaya atmasıyla gerçekleştirilebilmiştir.

Popper'a göre Hume'in ifade ettiğı şekliyle tek tek olgulardan çıkarılan bilimsel önerilerin mutlak surette doğrulanması mümkün değildir. Çünkü söz konusu önermeler, her zaman tek bir olgu tarafından yanlışlanabilir ve bu suretle bilim adamının inşa ettiğı teorik çerçeve çökebilir. Dolayısıyla bilimsel önermelerin temel özelliğı kesinlikle onların mutlak surette doğrulanabilir değil tam aksine yanlışlanabilir olmalarıdır. Bu husus, bilimsel bilgilerin sınanabilir ve bu yolla yanlışlanabilir olduğunu göstermektedir⁵.

Bilimsel bilginin yanlışlanabilir olması, bilimin ilerleyişi konusunda sistematik bir bakış açısına sahip olunabilmesini sağlar. Bu durumda Popper'a göre bilimin ilerlemesi, belli bir konuda belli bir zamanda ortaya atılan önermelerin yanlışlanması ve bu yanlışlamalar üzerinden yeni bir literatür inşa edilmesi ile mümkün olmaktadır. İnsan bilgisinin doğası gereğı geçici olması, insanın bilgi arayışında onun amacını doğruya git gide daha çok yaklaşmak olmasına yol açar. Dolayısıyla bilimsel bilgi arayışı içerisinde olan insan, doğruyu bulma yolunda ilerlediğini bilebilir, ancak ona ulaşp ulaşmadığını asla bilemez.

Seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkiler, ilk defa 1950'li yıllarda Duverger tarafından sistematik bir biçimde ifade edilmiştir. Bunun ardından geçen yaklaşık 60 yıllık süre içinde söz konusu alan, Duverger'nin ortaya koyduğu teorik çerçevenin yanlışlanması ve yeni teorik çerçeveler ortaya koyma çabaları neticesinde Shugart'ın ifadesiyle olgunluğa ulaşmıştır⁶. Dolayısıyla seçim sistemlerinin siyasi partiler üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşan bu alanda Duverger'nin çizdiği teorik çerçevenin

⁴ Bu yönde ayrıntılı bilgi için bkz. MAGEE, (1990), s. 18-19

⁵ Popper'ın bilimsel bilginin niteliğine ilişkin görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MAGEE, (1990), s. 20 vd.

⁶ Matthew S. SHUGART, "Comparative Electoral Systems Research: The Maturation of a Field and New Challenges Ahead", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 25

ardından önce Sartori daha sonra da özellikle Lijphart tarafından yeni teorik çerçeveler ortaya konmuş ve daha ileri düzeyde analizler yapılmıştır. Bir başka deyişle Popper'ın bilimin nasıl ilerlediğine ilişkin ortaya koyduğu hususlar, seçim sistemlerinin siyasi sonuçlarına ilişkin bilimsel bulgularda gözlemlenebilir niteliktedir. Buna karşın Türk anayasal hayatında seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik eserler mevcutsa da Duverger'nin seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin niteliğine dair ortaya koyduğu hipotezlerin üzerinde inşa edilmiş literatüre ilişkin genel nitelikli bir çalışmaya rastlamak mümkün değildir. Bu çalışmanın amacı da birbiri ardına ortaya konan bu teorik çerçeveleri, ilgili konu başlıkları altında anlatarak seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkiye dair en güncel hipotezleri ortaya koymaktır. Dolayısıyla çalışmanın yöntemi ve planı da söz konusu amaca göre şekillenmiştir.

Seçim kavramı, en doğru ifadeyle hem hukuku, hem de siyaset bilimini ilgilendiren bir kavramdır⁷. Bunlardan seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkiler, çoğunlukla siyaset bilimi ağırlıklıdır. Ancak doğru bir ifadeyle *“anayasa hukuku sahasında yapılan bir çalışmada anayasal sistemi kuşatan kültür ve değerler ile bunların da etkisiyle gelişen pratik anayasa metninin içeriği, anayasal kurumların işleyişine ilişkin normatif düzenlemeler kadar ele alınmayı hak eder*⁸.”

Teziç'e göre anayasa hukukunun konularındaki değişmeye koşut olarak yönteminde ikili bir özellik dikkat çekmektedir⁹: Bunlardan birincisi yürürlükteki hukuk kurallarını inceleyip açıklamak ve olaylarla karşılaştırmayı ifade eden hukuki yöntem, ikincisi ise olayları nedensellik açısından açıklamaya çalışan siyaset bilimi yöntemidir. Seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin açıklanması da ancak çeşitli gözlemlerden çıkan ampirik bulguların genel mahiyetli hipotezlere dönüştürülmesini gerektiren siyaset bilimi yöntemi ile mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmada siyaset bilimi

⁷ Levent GÖNENÇ, *Türkiye’de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, s. 5

⁸ Meltem DİKMEN CANIKLIOĞLU, *Anayasal Devlette Meşruiyet*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 8

⁹ Erdoğan TEZİÇ, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 7

yönteminin ağırlıklı olarak kullanıldığını, hukuki yönetime ise yapılan değerlendirmelere yardımcı olacak ölçüde başvurulduğunu ifade etmek gerekir.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde anayasa hukukunda ele alındığı şekliyle seçim sistemleri ve siyasi partiler incelenmiştir. Bu bölümde öncelikli olarak seçim sistemlerinin tüm boyutları ile ele alınması gerektiği ve seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin yalnızca seçim formülleri aracılığı ile anlaşılamayacağı ifade edilmiştir. Ardından siyasi partiler hakkında kavramsal bir çerçeve çizilmeye ve bunlar hakkında güncel tartışmalara değinilmeye gayret gösterilmiştir.

İkinci bölümde seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle parti sistemlerinin oluşumuna ilişkin kurumsal ve sosyolojik yaklaşımlar irdelenmiş ve bir kurumsal etken olarak seçim sistemlerinin siyasi partiler üzerindeki etkisinin anlaşılmasının her iki yaklaşımın bütünleştirilmesi ile mümkün olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun ardından ortaya konan genel nitelikli hipotezin ampirik bulgularla desteklenmesine çalışılmış ve bu sebeple çeşitli seçim usulleri uygulayan ülkelerde seçim sistemleri ile parti sistemi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Üçüncü bölümde seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin ikinci boyutu olan seçim sistemleri ile parti iç yapısı arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak parti iç yapısı kavramından bir siyasi partinin tutarlılığının anlaşılması gerektiği ifade edilmiş, bunun ardından parti tutarlığına etki eden çeşitli kurumsal ve sosyolojik unsurlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun ardından seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin teorik çerçevesinin çizilmesi amacıyla genel mahiyetli bir hipotez oluşturulmuş ve bu hipotezin de yine farklı seçim usulleri uygulayan ülkeler bağlamında doğrulanmasına çalışılmıştır.

Bu çalışma herhangi bir ülkede uygulanan seçim sistemi veya sistemlerinin o ülkedeki siyasi partilere etkisini açıklamaya özgülenmemiş

olup, çalışmanın amacı seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin teorik çerçevesini çizmekten ibarettir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇİMLER ve SİYASİ PARTİLER

I. DEMOKRASİLERDE SEÇİM OLGUSU

A. DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK MEŞRULUĞUN SAĞLANMASINDA SEÇİMLER

1. Demokrasi – Seçim İlişkisi

Demokrasi kavramı, günümüzün siyasal toplumlarında mevcut iktidar ilişkilerini anlamak ve anlamlandırmak çabası açısından en kilit kavramlardan biridir. Bu yönüyle demokrasi insanlığın geldiği noktada adeta vazgeçilmez bir ilke ve günümüzün hakim siyasal doktrindir. Bunun sonucu olarak da demokrasi, çoğunlukla insanların bir arada varoluşunun istisnai bir formu ve insanlığa yeni tarihi ve kurumsal bir yönetim anlayışı kazandıran bir olgu olarak görülmektedir¹⁰.

Demokrasinin temel mantığında toplumu yönetenlerin belli ve düzenli aralıklarla değişmesi, daha teknik bir deyişle iktidarın barışçıl yollardan el değiştirmesi olgusu yer alır¹¹. Demokrasi kavramı, vatandaşların özgür bir

¹⁰ James MARCH, Johan OLSEN, **Democratic Governance**, The Free Press Yayınları, New York, 1995, s. 2

¹¹ Bu noktada demokratik yönetimlerde iktidarın kimler tarafından ve ne şekilde kullanıldığına ilişkin temel meselenin çeşitli boyutları devreye girmektedir. Nitekim demokrasiyi halk yönetimi olarak tanımlayan görüşün karşısında, iktidarın kaçınılmaz olarak yöneten-yönetilen ayrışmasının ikinci kanadında yer alan elitler tarafından kullanıldığı görüşü bulunmaktadır. Ancak ister halk yönetimi olarak tanımlansın ister kaçınılmaz bir elit yapılanma olarak tahayyül edilsin, demokrasi her koşulda iktidarın barışçıl yollardan el değiştirdiği bir yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci görüşün savunduğu tutum, yöneten çoğunluğun mahiyetinin değişimine işaret ederken ikinci görüş, demokrasiyi özünde bir halk yönetimi değil, yönetici kadrolar, yani siyasal elit grupları arasında bir yarışma olarak gören bir anlayışı ifade eder. Bu da demokrasinin, iktidarın barışçıl yollardan el

şekilde, çoğunluğun yönetimi ilkesine uygun olarak siyasal kararlar aldığı bir sistemdir. Bunun yanında demokrasi, azınlık haklarının, çoğunluk tarafından ortadan kaldırılmadığı bir rejim şeklinde formüle edilir¹². Bu da zorunlu olarak çoğunluğun yönetimi prensibine dayanan demokrasiyi¹³, çoğunluğun azınlığa, azınlığın da çoğunluğa dönüşebildiği ve hatta dönüşmesi gereken bir yönetim anlayışı haline getirir.

Her ne şekilde ifade edilirse edilsin demokratik idealler çeşitli toplumların nasıl yönetildiğine ilişkin bir ölçüt ve yönetimin mevcut şekillerinin meşruluğunu belirleme ve onlara eleştiri getirme noktasında bir kriterdir¹⁴. Söz konusu demokratik idealler ise sıradan insanların kendi kendilerini yönetme ve geleceklerine şekil verme kabiliyetine olan güveni yansıtan bir karakteristiğe sahiptir¹⁵. Bu anlayış, bugünkü anlamıyla demokrasiyi yansıtmayı açısından önem taşır¹⁶.

değiştirmesi ilkesine dayanan veçhesinin her durumda vazgeçilmez bir unsur olduğunu ortaya koyar. Demokratik elit teorilerinde demokrasinin nasıl kurgulandığına ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Münici KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 119 vd. Demokrasiyi, iktidarın barışçıl yoldan el değiştirmesi ile alakalı gören görüşler için bkz. Giovanni SARTORİ, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, (Çev. Tunçer KARAMUSTAFAOĞLU, Mehmet TURHAN), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 22 vd., Ayrıca iktidar olabilme ihtimali bağlamında muhalefeti motive edici niteliği göz önüne alınırsa iktidarın belli ve düzenli aralıklarla el değiştirmesinin demokrasi açısından vazgeçilmezliği de ortaya çıkmaktadır. Bu yönde görüş için bkz. Hasan TUNÇ, **Parlamento İçi Muhalefet**, Cemre Yayıncılık, Konya, 1997, s. 26-27

¹² Sartori, öncelikli olarak “demos” kavramının tanımını yapmakta ve bu kavramın herkes olarak anlaşılamayacağını ifade etmektedir. Nitekim İlk ve Ortaçağın kolektif yapıya sahip cemaat yapısından(gemainschaft) topluma(gesselschaft) geçişle birlikte halk kavramı, dağılık, parçalanmış ve normları gevşemiş bir yığın haline gelmiştir. Sartori’ye göre halk kavramını salt çoğunluk olarak tanımlayan ölçüt, demokrasiyi etimolojik bağlamıyla ele alarak bir çoğunluğun sınırsız yönetme hakkı şeklinde tanımlar, halbuki halkı sınırlı çoğunluk biçiminde tanımlayan anlayış, bizi azınlık haklarıyla sınırlandırılmış bir demokrasi tanımına götürmektedir. Daha sonra halk ile iktidar arasındaki ilişkiyi inceleyen Sartori, iktidarın sınırlı çoğunluk tarafından devredildiğini ifade eder. Gerçek bir demokrasi, çoğunluğun azınlığa azınlığın da çoğunluğa dönüşebildiği bir yönetim biçimidir. Bu da kapsayıcı özelliğini öne sürmesi bakımından günümüz demokrasilerini açıklar. SARTORİ, (1996) s. 22-36

¹³ “Çoğunluğun yönetimi”, kanunların yapılması ve kamusal alanda kararların alınmasında halkın ya da temsilcilerin çoğunluğunun zorunlu ve yeterli olması olarak tanımlanmaktadır. Robert DAHL, **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev: Levent Köker), Yetkin Yayınevi, Ankara 1993, s. 169, Aynı yönde görüş için bkz. Bülent YAVUZ, “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”, **GÜHF Dergisi**, Cilt: 13, s. 289

¹⁴ MARCH, OLSEN, (1995), s. 2

¹⁵ MARCH, OLSEN, (1995), s. 2

¹⁶ Bu bağlamda her şeyden önce belirtilmesi gereken, elbette günümüzün ideal demokrasi anlayışının zorunlu olarak seçilmiş görevlilerin halk adına karar alma sürecini gerçekleştirdiği temsili demokrasiyi ifade ettiği. Arendt LIJPHART, **Electoral Systems And Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990**, New York, Oxford University Press, 1995, s. 1,

Demokrasinin dayandığı temel prensipler, demokratik yönetimin kurgulanması ve sürdürülebilir bir temele oturması bağlamında çeşitli tasniflere tabi tutulmuşlardır¹⁷. March ve Olsen demokrasinin dayandığı temel prensipleri genel olarak felsefi temellerine göre tasnif etmişlerdir. Buna göre demokratik anlayışın içerdiği dört temel prensip bulunmaktadır¹⁸.

İlk olarak demokratik anlayış, uygulamada bireysel özgürlük ve bireysel sorumluluğa bağlılığı ifade eder. Bu doğrultuda haklar ve özgürlükler yalnızca siyasi sistem tarafından değil toplumsal alışkanlıklar tarafından ve bireylerin yükümlülükleri bağlamında koruma görür¹⁹.

Demokratik anlayışın ikinci veçhesi ise bağımsızlık ve siyasi alanda eşitliği ifade eder²⁰. Buna göre toplumun örgütlenmesi ve yönetimi alanında yine toplumun tüm üyeleri için bağlayıcı olan genel ilkeler, sosyal hayatı şekillendirici niteliğe sahiptir. Toplumun tüm üyeleri söz konusu genel ilkeler karşısında eşit oldukları gibi bu sürece de eşit ölçüde katılım gösterirler.

Demokratik anlayışın üçüncü temel kabulü, insan ilişkilerinde bireysel ve kolektif akla olan inanç ve güveni ifade eder. Bu anlayışa göre demokratik perspektif geliştirilmesi, insan aklına ve iradesine dayalı kontrollü bir sistemin zorunlu sonucudur.

Son olarak demokratik anlayışın tarihten günümüze süzülen yönü, onun hukukun üstünlüğü temelinde güvenilir ve istikrarlı bir sistem oluşturma kapasitesidir. Demokrasi, serbest seçimler, bağımsız yargı gibi bir takım

¹⁷ Robert Dahl'a göre demokrasinin varlığı için asgari şartlar seçilmiş görevliler, kapsayıcı seçme hakkı, özgür ve adil seçimler, mevki için yarışma hakkı ifade özgürlüğü, alternatif enformasyon ve örgütsel özerklik olarak sayılmaktadır. Hasan TUNÇ, Faruk BİLİR, Bülent YAVUZ, **Türk Anayasa Hukuku**, Berikan Yayınevi, Ankara; 2011, 3. Baskı, 2011, s. 72, Robert A. Dahl, **Polyarchy, Participation and Opposition**, New Haven, Yale University Press, 1971, s. 1-5'ten naklen.

¹⁸ MARCH, OLSEN, (1995), s. 2-3

¹⁹ Hür ve serbest rızanın ortaya çıkması her şeyden önce temel hak ve özgürlükler sisteminin varlığı ve bütünü içinde söz konusu olabilir. Bu bağlamda siyasal hakların ancak kamu hakları çerçevesinde etkili olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. XIV-XV

²⁰ Bu noktada demokrasilerde özgürlük ve eşitlik ilkesinin yer alma biçimi öne çıkar. Nitekim Günel'a göre demokrasi adı verilen ilkeler ve kurallar bütünüünün temelinde özgürlük ve eşitlik yer almaktadır. Erdoğan GÜNAL, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 15-16, Sartori'ye göre özgürlük kavramı, liberalizmin bireyciliğine dayalı bir tahayyülü içermekteyken eşitlik kavramı, herkesin yönetime eşit şekilde katılması şeklinde idealleştirilen bir anlayıştan doğar. Bu bağlamda özgürlük liberalizme, eşitlik ise demokrasiye içkin kavramlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. SARTORI, (1996) s.323 vd.

ilkelerle dayanmak durumundadır. Demokratik bir sistemin sürdürülebilirliği, bu ilkelerin bir neticesi olarak bireyler ve bireyler tarafından benimsenen değerlerin arasındaki farklılıkların hoş görülmesi ve hatta teşvik edilmesini zorunlu kılar.

Demokrasinin dayandığı temel prensiplerin varlığının normatif tezahürü, olgusal bağlamda iktidarın meşruluğu ile ilgilidir²¹. Daha açıklayıcı bir şekilde ifade edildiği takdirde demokratik yönetim, iktidarın meşruluğunu sağlayıcı bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla demokratik meşruiyetin temelini, halkın oyu ve iradesi oluşturur²². Bu da meşruluğun sağlanması ve pekiştirilmesi amacıyla iktidarın el değiştirmesi sürecinde halkın oyununun nasıl, ne şekilde ve hangi ölçüde iktidara dönüşeceği sorusunun çözümüne işaret eden birtakım sonuçların açıklanmasını gerekli kılar²³.

Demokrasilerde meşruluk bağlamında iktidarın ihtiyaç duyduğu rıza arayışını gerçekleştirmenin en uygun aracının seçimler olduğu inkar edilemez bir gerçektir²⁴. Nitekim seçim olgusu, demokratik yönetimin kaynağında yer almasının yanı sıra halkın rızasının ortaya çıkış biçimini somutlaştıran²⁵ ve halkın iradesine ayna tutan en önemli olgu olarak kendine yer bulur²⁶. Bunun sonucu olarak da seçim sistemi, yurttaşların oylarını temsilcilere dönüştüren

²¹ İktidarın yalnızca güce dayanmasının mümkün olmadığı ve hatta iktidarın varlığı ve devamlılığının çoğunlukla meşruluğa ilişkin olduğu yönünde genel kabulün bulunduğu bir alanda meşruluğu sağlayıcı işleviyle demokrasinin olumlanması elbette kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda halkın rızasına dayanmayan bir siyasal iktidar, hak edilmiş bir iktidar olmaktan uzak kalarak her an yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. KARAMUSTAFAOĞLU, (1970), s. XIII

²² GÜNAL, (2005), s. 1

²³ Nitekim Sartori “*İlk sorun halka nasıl oy kullandırılacağıdır.*” şeklinde ifade ederek demokrasinin bu kadim meselesini ortaya koymuştur. Giovanni SARTORI, **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, (Çev: Ergun ÖZBUDUN), Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 15

²⁴ GÜNAL, (2005), s. 13, nitekim demokrasilerde seçimler ve seçim sistemleri, rejimin ve yönetenlerin meşruiyet temelidir. Meltem DİKMEN CANİKLİOĞLU, “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara, Cilt:16, 1999, s. 20, ayrıca seçimlerin demokraside ifade ettiği önem ve yeri hakkında ayrıntılı bilgi ve açıklamalar için bkz. Andrew REEVE, Alan WARE, **Electoral Systems: A Comparative and Theoretical Introduction**, Routledge, New York, 1992, s. 71 vd.

²⁵ KARAMUSTAFAOĞLU, (1970), s. XIII

²⁶ Demokrasinin araçları olan siyasal katılım mekanizmalarının seçimlerden ibaret sayılması mümkün değildir. Nitekim referandum halk oylaması, halk teşebbüsü ve nihayet kamu yöneticilerinin azli şeklinde ifade edilebilecek müesseseler de demokrasilerde siyasal katılım mekanizmaları olarak iktidarın meşruluğunu belirleyici bir işleve sahiptir. Seçimleri tüm bu kurumların merkezine oturtan şey ise onun demokratik meşruluğun belirleyiciliği açısından en yaygın ve en önemli usul oluşudur. Bu yönde görüşler için bkz. GÜNAL, (2005), 14, KARAMUSTAFAOĞLU, (1970), s. XIII,

işlevi sebebiyle seçim olgusundan bağımsız olarak temsili demokrasinin en temel unsuru haline gelir²⁷.

2. Seçme Hakkının İlkeleri

Seçim kavramının demokrasi içerisinde işgal ettiği alan²⁸, onun bağımsız olarak tarihi ve kavramsal nitelikleri yönünden incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu noktada demokratik meşruluğun sağlayıcısı ve halk iradesini yansıtıcı işleviyle seçim kavramının geçtiği tarihi süreçler, bir siyasal hak olan seçme hakkının ilkelerinde somutlaşmaktadır.

Seçme hakkının tarihsel süreçte en zor ve en yüksek düzeyde mücadeleyi gerektiren birincil ilkesi hiç şüphesiz genel ve eşit oy hakkıdır²⁹. Nitekim genel ve eşit oy ilkesi, eşitliği sağlayıcı işleviyle ön plana çıkan demokratik yönetim anlayışının olmazsa olmaz bir koşuludur³⁰.

Modern toplumlarda, insanın merkeze konmasının sonucu olarak insan hayatına belli bir değer atfedilir³¹. Önceleri içinde bulunduğu sosyal yapı bağlamında değer kazanan insan, aydınlanma düşüncesinin kaçınılmaz kabulü ile özneleşmiş ve birey haline gelmiştir. Aydınlanma düşüncesinin temelinde yatan burjuva dünya görüşünün de insanı doğuştan kişiliğine bağlı,

²⁷ LIJPHART, (1995), s.1

²⁸ Demokrasi ile seçim arasındaki ilişkinin niteliği ve seçme hakkının ilkelerinin demokrasilerde tuttuğu yer hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz ATAR, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1990, s. 11-15

²⁹ Bu noktada genel ve eşit oy ilkesinin tarihi temelinde önemli bir yer teşkil etmesi ve normatif alandaki bu ilkenin olgusal temellendirmesi niteliğinde olan sınırlı oy sistemine değinilmelidir. Sınırlı oy sistemi, en doğru ifadeyle, seçme yetkisinin belirli durumlardaki kişilere tanınmasını ifade eder. Bu bakımdan sınırlı oy ilkesinin modern ve demokratik toplumlardan önceki aşamalarda söz konusu olduğunu söylemek doğru olacaktır. KARAMUSTAFAOĞLU, (1970), s. 4, Sınırlı oyun, servete, vergiye, cinsiyete, ırka ve yeteneğe bağlı oy olarak beş tipi bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan her biri sınırlı oyu ifade etmesi bakımından genel oy ilkesinin de karşıtıdır. Kemal GÖZLER, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010, s. 302 vd.

³⁰ Seçme hakkının demokratlaşmasında genel ve eşit oy ilkesinin önemi ve bu ilke için verilen mücadele hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KARAMUSTAFAOĞLU, (1970), s. 57 vd.

³¹ Modern siyasi iktidar, modern öncesi öncüllerinden farklı olarak gündelik hayatın içerisine kadar girebilen ve gündelik hayatı biçimlendirebilen iktidardır. Bunun başka bir şekilde ifadesi ise, modern toplumlarda insan sağlığı ve insan hayatının modern öncesi toplumlara göre daha fazla değere sahip olmasıdır. Abdurrahman SAYGILI, “Mikro İktidarın Bir Fiziği: Hapishane,” **AÜHF Dergisi**, Cilt:53, Sayı: 2, 2004, s. 177

devredilemeyen ve yadsınamayan birtakım haklara sahip bir varlık olarak görmesinin kaçınılmaz sonucu ise siyasal alandaki eşitlik³². Bu bakımdan genel ve eşit oy ilkesi, seçmenler arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin belirli bir yaşı dolduran ve kısıtlı olmayan her vatandaşın tek bir oy hakkına sahip olmasını ifade eder³³.

Demokratik seçimin dayandığı bir diğer ilke olan seçimlerin serbestliği ise vatandaşların hiçbir baskı ve zorlama olmadan oy kullanabilmeleri anlamına gelir³⁴. Nitekim demokratik meşruluğun halkın iradesini doğru bir biçimde yansıtmayı açısından, bu koşulun gerekliliği ortadadır. Doğru bir ifadeyle de halkın iradesinin dürüst bir biçimde sandığa yansması, oyların açık sayımı ve dökümü, seçimlerin yargı organlarının gözetimi ve denetimi altında yapılması, oyun gizliliği ve seçimlerin tek dereceliliği³⁵ ile de yakından bağlantılıdır.

3. Kavram Olarak Seçim Sistemi

Demokratik meşruluğun sağlanmasında vazgeçilmez bir unsur olarak yer alan genel ve eşit oya dayalı serbest seçim olgusu, siyasal sistemin kurgulanışı ve devamlılığında modern çağlara kadar hiç görülmemiş birtakım etkiler yaratmıştır³⁶. Seçim kavramı, anayasa hukuku ve siyaset bilimi

³² Gerçekten burjuvanın aristokrasiye karşı verdiği mücadelede kullandığı eşitlik argümanı günümüzün demokratik yönetimlerine vücut vermiştir. Burjuva dünya görüşünün demokrasiyi şekillendirmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat BULUT, **Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003, s. 105 vd. Ayrıca demokrasinin oluşumunu burjuva sınıfı, aristokratlar ve köylüler arasındaki ilişki bağlamında ele alarak en özgün düşünsel çabalardan birini ortaya koymuş olan Moore'a göre demokrasinin en öncelikli koşulu gelişkin bir burjuva sınıfının varlığıdır. Barrington MOORE, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**, (Çev: Şirin TEKELİ, Alaeddin ŞENEL) İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.481-503

³³ GÜNAL, (2005), s. 14

³⁴ Ergun ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 91

³⁵ ÖZBUDUN, (2011-a), s. 91

³⁶ Nitekim genel oy sistemine geçişle beraber geniş halk kitlelerinin yönetime katılması kaçınılmaz bir siyasallaşma ve demokratikleşme sürecini beraberinde getirmiş, bu da bugün bildiğimiz anlamıyla birtakım demokratik kurumların varlığına vücut vermiştir. Genel oy sistemine geçişin tarihi bağlamıyla siyasal kurumlar üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KARAMUSTAFAOĞLU, (1970), s. 87-91, Genel oy sistemine geçiş neticesinde ortaya çıkan siyasal

terminolojisi bakımından en genel ifadesiyle “*yönetenlerin yönetilenlerce belirlendiği/yetkilendirildiği işlem* olarak tanımlanabilmektedir³⁷. Bu bakımdan seçim kavramı, yurttaşların oylarının nasıl ve ne şekilde sandalyelere dönüşeceğini belirleyen³⁸ seçim sistemlerinin varlığı ile somut görünüm ve uygulamaya kavuşarak siyasi sistem içerisinde yerini alır ve kaçınılmaz olarak siyasal sistem ve sistemde yer alan unsurlarla etkileşim içerisine girer³⁹.

Seçim sistemlerinin belirtildiği şekilde yurttaşların oylarını sandalyelere dönüştüren uygulamalardan kurulu bir yapıyı ifade ettiğinin belirtilmesi, söz konusu yapılara mündemiç unsurların ve bu yapıların hangi sosyal yasalara tabi olduklarının (veya olmadıklarının) doğru bir biçimde tespitini gerektirir. Başka bir deyişle seçim sistemlerinin isabetli bir biçimde açıklanması için öncelikle seçim sistemi kavramının en genel şekliyle tanımlanması ve tasnif edilmesi zorunludur⁴⁰. Nitekim seçim sistemi kavramının ihtiva ettiği unsurların çokluğu ve çeşitliliği göz önüne alındığında bu konunun diğer tanım ve tasniflere kıyasla önemi ortaya çıkar.

Seçim sistemlerine ilişkin en temel ayrım, dar anlamda ve geniş anlamda seçim sistemleri ayrımıdır.⁴¹ Seçim sistemlerinin tanımı ve tasnifi

katılma hareketlerinin özellikle Batı Avrupa’da siyasi partilerin oluşumunda oynadığı rol hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ergun ÖZBUDUN, **Siyasi Partiler**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1977, s. 19 vd. , ayrıca Murat YANIK, **Parti İçi Demokrasi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 37 vd.

³⁷Bu yönde tanımlar için bk. Jean Marie COTTERET, Claude EMERİ, **Seçim Sistemleri**, (Çev.: Tanju Gökçöl), İstanbul, 1975, s. 11; Emine YAVAŞGEL, **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 4, 53, 77

³⁸ Seçim sisteminin belirtilen işlevi bağlamında tanımı için, LIJPHART, (1995) s. 1, 13, aynı yönde bir tanım için bkz. SARTORI, (1997), s. 15, ayrıca seçim sistemi kavramı seçmenlerin kullandıkları oylara göre temsilcilikleri kimlerin kazandığının belirlenmesinde kullanılan hesaplama yöntemleri olarak da tanımlanmaktadır. GÜNAL, (2005), s. 23, Bu yönde tanımlar için Oya ARASLI, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1989, s. 25

³⁹ *Seçim sistemleri şeklen anayasa metnine dahil olmayabilir, ama gene de siyasal sistemlerin işleyişinin en temel unsurunu oluşturur.* SARTORI, (1997) s. 10, *İlk bakışta yalnız teknik bir sorun gibi görünen seçim sistemleri konusu, geniş siyasal amaçlara göre şekillenmekte ve sonuçta iktidarın yapısı ile siyasi partiler üzerinde etkisini göstermektedir.* GÜNAL, (2005), s. 23

⁴⁰ Lijphart’ın deyişiyle seçim sistemlerinin siyasi etkilerini analiz edebilmek için öncelikli olarak seçim sistemlerinin tanımlanması ve tasnif edilmesi gerekmektedir. LIJPHART, (1995), s. 11

⁴¹ Seçim sistemlerinin belirtilen şekilde tasnifi ve bu tasnifler hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz. GÜNAL, (2005), s. 24 vd., ATAR, (1990), s. 5 vd., Hikmet Sami TÜRK, “Seçim. Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 23, 2006, s. 76 vd., ARASLI, (1989) s. 25 vd. Bülent DAVER, “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, **Anayasa Yargısı 5**, Anayasa Mahkemesi’nin

çabasında öncelikli olarak bu kavramların hangi esaslara tekabül ettiğinin net bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Nitekim bunlardan dar anlamda seçim sistemi, kullanılan oylara göre milletvekilliklerini kimlerin kazandıklarını belirlemeye yönelik hesaplama yöntemine verilen bir adı ifade ederken⁴², geniş anlamda seçim kavramı, oyların sandalyelere dönüştürülmesi sürecine dahil olan her türlü değişkeni ifade eder niteliktedir⁴³. Daha doğru bir ifadeyle dar anlamda seçim sistemi, çoğunluk ve nisbi temsil olarak ayrılmış olan seçim formüllerini incelerken, geniş anlamda seçim sistemleri, seçim formülleri, seçim çevresinin ve parlamentonun büyüklüğü ile seçim barajları⁴⁴ gibi farklı değişkenleri değerlendiren bir yaklaşımı ifade eder. Bu noktada en temel sorun, seçim sistemlerinin incelenmesine yönelik bir metodoloji belirlemede ortaya çıkmaktadır. Söz konusu iki yaklaşımdan hangisinin seçim sistemlerinin tanımı ve tasnifi çabasında kullanılacağı, aynı zamanda seçim sisteminin siyasi etkilerinin incelenmesi konusunda da yol gösterici mahiyette olacaktır.

Temel olarak seçim sistemlerine ilişkin yapılan incelemeler, seçim sistemlerinin çoğunluk veya nisbi temsil sistemleri şeklinde ayrılması ve bu ayrımların siyasal sistem üzerindeki etkilerinin tespitine yöneliktir⁴⁵. Gerçekten de seçim formülleri şeklinde adlandırılabilir⁴⁶ bu hesaplama yöntemlerinin seçim sistemlerinin kurulması ve değiştirilmesi bakımından etkili enstrüman olduğu bir gerçektir. Ancak seçim sistemlerinin siyasal sistem üzerindeki etkileri, yalnızca onların hangi hesaplama yöntemleri

26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler, 25-26 Nisan 1988, Ankara, 1989, s. 136-137

⁴²Dar anlamda seçim sistemi kavramına ilişkin tanımlar için bkz. GÜNAL, (2005) s. 23, ARASLI, (1989), s. 25, ATAR, (1990), s. 6

⁴³ARASLI, (1989), s. 25

⁴⁴Elbette burada bahsedilen değişkenler, Lijphart tarafından seçim sistemlerinin boyutları olarak ortaya konmuş olan değişkenlerdir. Ayrıntılı bilgi için, LIJPHART, (1995), s. 10 vd.

⁴⁵ Nitekim Duverger de yaklaşık 60 yıl önce yazılan klasik eserinde böyle bir yöntem kullanmayı tercih etmiş ve seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlayan ilk adım bu metotla atılmıştır. Bunun temel sebebi ise elbette o dönem seçim sistemleri üzerine yapılan çalışmaların çeşitliliğindeki eksiklik olmalıdır. Seçim sistemlerinin partiler üzerindeki etkisine bu yönden yaklaşım için bkz. Maurice DUVERGER, **Siyasi Partiler**, Çev: Ergun ÖZBUDUN, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974. s. 273

⁴⁶Bu şekildeki adlandırmalar için bkz. DAVER, (1989), s. 136, GÜNAL, (1995) s. 24, LIJPHART, (1995), s. 13, 14, 16

üzerinde yükseldiği ile bağlantılı olamaz.⁴⁷ Bu bakımdan seçim sistemlerinin siyasi kurumlar üzerindeki etkilerine, dar anlamda seçim sistemine ilişkin unsurların incelenmesiyle ulaşmak mümkün değildir⁴⁸. Bu sebeple geniş anlamda seçim sistemlerini teşkil eden unsurların ve bu unsurların temsil ettiği etkileyici ve belirleyici gücün kısaca açıklanması gerekli hale gelmektedir. Elbette bunun en doğru yolu da seçim sistemlerinin boyutları şeklinde formüle edilebilecek bu değişkenlerin⁴⁹ açıklanması olacaktır.

B. SEÇİM SİSTEMLERİNİN BOYUTLARI

Seçim sistemleri, demokratik sürecin tam kalbinde yer alır.⁵⁰ Başta parti sistemleri üzerinde olmak üzere⁵¹, seçim sistemleri, siyasi sonuçlarıyla siyasal sistemin unsurları üzerinde etkili olma ve siyasal sistemde belli

⁴⁷Yöntemsel bakımdan geniş anlamda seçim sisteminin seçilmesi en doğru yaklaşım olmaya adaydır, çünkü çeşitli değişkenleri bilinmeden seçim sistemlerinin nisbi temsil-çoğunluk ayırımına hapsedilmesi bizi en hafif ifadesiyle yetersiz sonuçlara götürebilecek mahiyettedir. Bunun en güzel kanıtı, Lijphart'ın seçim sistemlerinin belirtilen dört boyutundan herhangi birinde %20 oranındaki bir değişmeyi yeni bir seçim sisteminin varlığı olarak görmesidir. Buna göre örneğin 200 kişilik bir parlamentodaki temsilci sayısı 240'a çıktığı takdirde diğer hiçbir değişken değişmemiş olsa dahi bu durum yeni bir seçim sisteminin varlığına işaret eder. LIJPHART, (1995) s. 13 vd. Bu da tek başına seçim sistemi kavramının nisbi temsil-çoğunluk sistemi skalasına hapsedilmesinin yanlışlığını gösteren bir olgudur.

⁴⁸ Türk doktrininde genellikle seçim sistemleri ve seçim sistemlerinin siyasal etkileri her ne kadar dar anlamda seçim sistemi üzerinden incelenmişse de genellikle seçim sistemlerinin boyutlarına da seçim sistemlerini etkilediği ölçüde yer verilmiştir. Bu yönde bir örnek için bkz. GÜNAL, (2005), 25-26

⁴⁹ Seçim sistemlerinin boyutları (dimensions) Douglas Rae ve Arend Lijphart tarafından kendi eserlerinde genel hatlarıyla tanımlanarak anlatılmıştır. Bu noktalarda esasen Lijphart'ın söz konusu tasnifi ve değerlendirmesi takip edilmektedir. Seçim sistemlerinin boyutları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Douglas RAE, **Political Consequences of Electoral Laws**, New Haven, Yale University Press, 1967, s. 114 vd. ve LIJPHART, (1995), s. 11 vd., ayrıca Atar, seçim formülleri dışında kalan seçim sistemlerinin boyutlarının, genellikle nisbi temsil sistemlerinde söz konusu olan ve bu çerçevede anlaşılması gereken unsurlar olduğunu ifade etmiş ve seçim sistemlerinin boyutlarını nisbi temsil sistemlerinin boyutları olarak incelemiştir. Bu yönde bkz. ATAR, (1990), s. 58 vd.

⁵⁰ Vernon BOGDANOR; David; BUTLER, "Introduction", **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 1

⁵¹ Bernard GROFMAN, Arend LIJPHART, "Introduction", **Electoral Laws and Their Political Consequences**, (ed. Bernard GROFMAN, Arend LIJPHART), Agathon Press, New York, 1986, s. 2, Ayrıca seçim sistemlerinin parti sistemi üzerinde etkili olduğu görüşü için bkz. DUVERGER, (1974) S. 273 vd. SARTORI, (1997) s. 43 vd., ve LIJPHART, (1995), s. 141 vd,

sonuçları arzulayan anayasal mühendisler için de kullanışlı bir araç olma işlevine sahiptir⁵².

Her ne kadar seçim sistemlerinin tüm boyutları üzerine varılmış bir anlaşma yoksa da en önemli iki boyutunun seçim formülleri ve seçim çevresinin büyüklüğü olduğu konusunda seçim sistemleri üzerine çalışan bilim adamları arasında geniş bir uzlaşma vardır⁵³. Bunların yanında parlamento büyüklüğü ve seçim barajları da seçim sistemlerinin önemli boyutlarından ikisini oluştururlar⁵⁴. Bu sebeple seçim çevresinin boyutlarına ilişkin olarak bu dört değişkenin ayrıcalıklı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir.

1. Seçim Formülleri

Seçim formüllerinin çoğunluk ve nisbi temsil formülleri olarak ayrıldığı tasnif, seçim sistemleri söz konusu olduğunda en yaygın ve en çok kendisine başvuru alan ayrım olarak ön plana çıkmaktadır⁵⁵. Bununla birlikte, tüm seçim sistemlerini çoğunluk ve nispi temsil formülleri olarak ayırmanın mevcut gücü, bu iki etiket simetrik olmayışlarından kaynaklıdır⁵⁶. Bunun sebebi ise çoğunluk sisteminin, diğer oylara bakılmaksızın en çok oyu alanın kazandığı bir sistemi ifade ederken, nisbi temsilin amacının, kullanılan oyların

⁵²GROFMAN, LIJPHART, (1986) s. 2 Ancak Bogdanor ve Butler'ın doğru ifadesiyle “*Kendi ülkelerindeki sosyal gelişmeleri, tarihi faktörleri göz ardı ederek şekillendirmeye çalışan seçim reformcuları, bu sabırsız umutlarının yıkıldığını görmeye mahkumdurlar*” BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. vii

⁵³Bu iki boyutun seçim sistemlerinin en hayati iki boyutu oluşturduğuna dair görüş için bkz. LIJPHART, (1995), s. 10, Ayrıca seçim sistemlerini bu iki boyut üzerindeki farklı tasniflerle inceleyen görüşler için bkz. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 2 vd., Andre BLAIS, “The Classification of the Electoral Systems”, **European Journal of Political Research**, 16, 1988, s. 103 vd., GÜNAL, (2005), 22 vd., COTTERET, EMERİ, (1975), s. 47 vd., ayrıca, REEVE, WARE, (1992), s. 1-7

⁵⁴ . LIJPHART, (1995), s. 11

⁵⁵ Bu yöndeki ayrımlar için bkz. Hasan TUNÇ, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Nobel Yayınları Ankara, 1999, s. 146 vd. GÖZLER, (2010), s. 315 vd., SARTORİ, (1997), s. 15 vd., GÜNAL, (2005), 22 vd., LIJPHART, (1995), s. 16 vd., COTTERET, EMERİ, (1975), s. 47 vd., Enid LAKEMAN, James D. LAMBERT, **Voting in Democracies: A Study of Majority and Proportional Electoral Systems**, Faber and Faber, Tarihsiz, s. 25 vd., Yine bu yönde yapılan ancak ilginç bir şekilde “*çoğunluk prensibine dayanan seçim sistemleri*” ve “*azınlıkların da temsiline imkan veren seçim sistemleri*” şeklinde yapılan ayrım Armaoğlu tarafından yapılmıştır. Fahir ARMAOĞLU, **Seçim Sistemleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:34-16, Ankara, 1953, s. 19 vd., 64 vd.

⁵⁶ SARTORİ, (1997), s. 16

orantısal bir biçimde sandalyelere dönüştürülmesini temin etmesidir. Bu bakımdan orantılılığı amaçlayan her sistem, nisbi temsil şeklinde tasnif edilmeye yatkınken, çoğunluk sistemi, ancak orantılılığı amaçlayan sistemlerin dışında kendine yer bulabilmektedir⁵⁷. Bu iki formülün olumsuz yönlerinin ortadan kaldırılması amacıyla her iki sistemin olumlu yönlerini dikkate alarak oluşturulan karma sistemlerin varlığı⁵⁸ ise söz konusu tasnifi ortadan kaldırıcı değil, aksine güçlendirici bir mahiyete sahiptir.

Ancak seçim formüllerinin bahsedilen ikili tasnif çerçevesinde incelenmediği farklı bir yaklaşım, seçim formüllerini, basit çoğunlukçu, mutlak çoğunlukçu ve nisbi temsil olarak ele alır⁵⁹. Neticesi itibarıyla seçim formüllerine farklı yaklaşımları benimseyen bu iki grup arasında temel olarak çoğunlukçu sistemin asgari müştereklerini kıymetlendirmede ayrıştıklarını söylemek mümkün görünmektedir.

Çoğunluk-nisbi temsil sistemlerini ise kendi içlerinde çeşitli kriterlere tabi tutarak ayrıştırmak mümkün olmakla birlikte⁶⁰, bu değerlendirmeler, kendisine özel bir önem atfedilecek olan seçim formüllerine ilişkin bölümde ele alınacaktır.

2. Seçim Çevresinin Genişliği

Seçim sisteminin hayati öneme sahip bir diğer boyutu ise seçim çevresinin genişliğidir⁶¹. Seçim çevresinin, seçim sistemlerinin işgal ettiği

⁵⁷ SARTORI, (1997), s. 16

⁵⁸ GÜNAL, (2005), 35, Karma sistemlerin, bir seçimde çoğunluk ve nisbi temsil formüllerinin bir araya getirilmesi şeklindeki tanımının varlığı yanında, bu sistemler seçimlerde seçmenlerin dar ve geniş çevreler için iki kere oy kullandıkları(two-tier) iki kademeli sistemler olarak da anlaşılmaktadır. Merih ÖDEN, **Seçmenlerin “Kişi Tercih” Açısından Seçim Sistemleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 54-55

⁵⁹ Nitekim bahsedildiği şekliyle seçim formüllerini çoğunluk-nisbi temsil ayırımına dayandıran yazarların karşısında da bu yazarlar yer alırlar. Bu şekildeki tasnifler için bkz. RAE, (1967), s. 114 vd, BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 3 vd.,

⁶⁰ Genel olarak çoğunluk-nisbi temsil formülleri bağlamında ikili bir ayırımın benimsendiği görüşlerde çoğunluk formüllerinin alt başlıkları, tek turlu, iki turlu ve alternatif oylu olarak belirlenirken, nisbi temsil formülleri, en büyük artık, en yüksek ortalama usulü, aktarılabilir oy ve yarı nisbi temsil formülü olarak belirlenmektedir. LIJPHART, (1995), s. 10, Benzer mahiyetteki tasnifler için bkz. COTTERET, EMERİ, (1975), s. 47 vd., GÖZLER, (2010), s. 315 vd., ARMAOĞLU, (1953), s. 19 vd., LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 25 vd., 84 vd.

⁶¹ Seçim çevresinin seçim sistemleri üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu ilk defa 1945 yılında James Hogan tarafından ifade edilmiş ve 1965 yılında da bu unsur, George Horwill tarafından seçim sistemlerinde en önemli unsur olarak tespit edilmiştir. LIJPHART, (1995), s. 10-11

yerde en önemli boyutlardan biri olduğu ise Rae tarafından dile getirilmiştir. Rae, seçim sistemlerinin boyutlarını sayarken seçim çevresinin genişliğinin önemine değinerek söz konusu yaklaşımın önünü açmıştır⁶².

Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki seçim çevresinin önemi, orantısallığın göz önüne alındığı nisbi temsil sistemlerinde, çoğunluk sistemlerinde olduğundan çok daha fazladır. Hatta doğru bir ifadeyle seçim çevresinin genişliği, nisbi temsilin orantılılığı veya orantısızlığını belirleyen temel faktördür⁶³. Bu bakımdan küçük partilere parlamentoda temsil şansı veren nisbi temsil formülünün kullanıldığı bir seçim sisteminde, seçim çevreleri büyüdükçe orantısallık artacak, seçim çevrelerinin küçülmesi ile birlikte ise kaçınılmaz olarak orantısızlık ortaya çıkacaktır⁶⁴. Nitekim seçim çevresinin küçülmesinin her bir bölgede bırakacağı artık oylar, tüm ülkede orantılılığı düşürecek mahiyette etki yaparlar.

Seçim çevresinin genişliği, ortalama genişlik, bölgelerin sayısının belirlenmesi ve kendisine üye seçilecek parlamentonun büyüklüğünü belirleyici işleviyle diğer tüm faktörlere etki edici bir mahiyete sahip hale gelmektedir⁶⁵. Bu durum, seçim çevresinin farklı uygulamalarla düzenlenmesini beraberinde getirebilmektedir. Söz konusu uygulamalardan en yaygını ise nisbi temsilde en yüksek düzeyde orantılılığı, seçim çevrelerini çoğaltarak temin etmeye yöneliktir. Bir diğer uygulama ise farklı seçim çevrelerinin yanında tüm ülkenin tek bir seçim çevresi sayılması şeklinde gerçekleşir⁶⁶.

3. Seçim Barajları

Seçim formülleri ve seçim çevresinin genişliği kadar önemli bir diğer boyut ise hiç şüphesiz, herhangi bir partinin temsilci çıkarabilmesi için belli bir

⁶² LIJPHART, (1995), s. 11, Ayrıca Douglas Rae'nin seçim çevresi unsuruna yaklaşımı için bkz. RAE, (1967), s. 115 vd.

⁶³ SARTORI, (1997), s. 21, Benzer bir yaklaşım için bkz. LIJPHART, (1995), s. 11

⁶⁴ LIJPHART, (1995), s. 11, Sartori'ye göre de "Seçim çevresi ne kadar büyükse, orantılılık da o kadar yüksektir" SARTORI, (1997), s. 21

⁶⁵ LIJPHART, (1995), s. 11

⁶⁶ RAE, (1967), s. 21, 124, ayrıca LIJPHART, (1995), s. 11,

seçim çevresi veya ülke çapında alması gereken asgari oy miktarını ifade eden seçim barajlarıdır⁶⁷.

Seçim barajı, pozitif düzenlemeler bağlamında her ülkede (ve hatta pek çok ülkede) öngörülmemektedir⁶⁸. Buna karşın seçim barajını öngören pozitif bir düzenlemenin yokluğu, ele alınan ülkede fiili bir seçim barajı olmadığı anlamına gelmez⁶⁹. Nitekim küçük seçim çevrelerinden oluşan bir ülkede yapılan seçimlerde diğer ülkelere nazaran oyların dağılımının sandalyelere dönüşmesindeki adaletsizlik, kaçınılmaz olarak küçük partilerin temsilini engelleyerek yüksek seçim barajları yaratmaya muktedirdir⁷⁰. Bu tip barajlara zımni seçim barajları adı verilmektedir⁷¹.

Pozitif düzenlemeler ile öngörülen seçim barajının yüzde kaç olacağı ise elbette her ülkede mevcut birtakım siyasi ve sosyolojik gelişmelerle alakalıdır. Bu doğrultuda küçük partilerden oluşan parçalı bir parlamento yapısının oluşmaması amacıyla her ülke, kendi siyasi ve sosyolojik koşullarına uygun bir biçimde çeşitli oranlarda seçim barajları öngörmektedir⁷².

⁶⁷ Seçim barajı uygulamasına genellikle ülke düzeyinde başvurulmasına karşılık, söz konusu uygulama, ayrıca herhangi bir seçim çevresinden temsilci çıkarabilmek amacıyla öngörülen bir minimum oy miktarını da ifade edebilmektedir. LIJPHART, (1995), s. 11, Sartori'ye göre çoğunluk formüllerinin temel sorunu, güdülmeye elverişli oluşları iken nisbi temsilin temel sorunu çok sayıda partiye izin vermesidir. Bu doğrultuda nisbi temsil, parti sisteminin parçalanmasını önleyici bir araç olarak seçim barajını meşrulaştıran bir niteliğe sahiptir. SARTORI, (1997), s. 23

⁶⁸ Rein TAAGEPERA, Matthew S. SHUGART, **Seats And Votes : The Effects And Determinants of Electoral Systems**, New Haven , Yale University Press, 1989, s. 126 vd.,

⁶⁹ LIJPHART, (1995), s. 12

⁷⁰ Seçim çevresinin genişliğinin farklı şekilde belirlenmesinin seçim barajı üzerinde yaratacağı fiili etki hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TAAGEPERA, SHUGART, (1989), s. 126 vd., Ayrıca Lijphart da seçim çevresinin genişliği ile seçim barajı unsurları için "*aynı paranın iki yüzü*" ifadesini kullanarak bu iki unsurun esasında tek bir değişkeni işaret ettiğini belirtmektedir. LIJPHART, (1995), s. 12

⁷¹ ATAR, (1990), s. 62-63

⁷² Örneğin hali hazırda İsrail'de %1'lik bir baraj söz konusuyken, ülkemizde %10'luk bir seçim barajının öngörülmüş olmasını Sartori, seçim barajlarının yüzdeleri bağlamında iki uç olarak ele almaktadır. Bunun yanında çeşitli ülkelerde de %3-4 civarlarına seçim barajı öngörüldüğünü söylemek mümkündür. SARTORI, (1997), s. 23

4. Parlamento Büyüklüğü

Seçim sistemlerinin üzerine odaklanması gereken bir diğer boyutu da her ne kadar uygulanan seçim sistemi üzerinde doğrudan etkili olmadığı öne sürülse de kendisine üye seçilecek parlamentonun büyüklüğüdür⁷³. Nitekim parlamentoya seçilecek üye sayısının, oyların orantılı dağılımı üzerinde doğrudan etkisini görebilmek mümkündür⁷⁴. Dört partinin yarıştığı bir seçimde oy dağılımının yüzdelerinin 41, 29, 17 ve 13 şeklinde gerçekleştiği varsayıldığında, kendisine üye seçilecek parlamentonun beş kişiden oluşması, oyların temsilciliklere dağılımında zorunlu bir adaletsizliğin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Eğer parlamento on kişiden oluşacak olursa oyların sandalyelere dönüşümündeki adaletsizlik azalacak, ancak tam olarak yok olmayacaktır. Söz konusu oy dağılımının mutlak bir adaleti ifade etmesi ise ancak parlamentoya en az yüz kişinin seçilmesi ile mümkün olacak, bu durumda her bir parti, aldığı oyun yüzdesi oranında temsilci çıkarabilecektir⁷⁵. Elbette parlamento büyüklüğünün oyların dağılımındaki orantısallığa etki etmesi, kullanılan seçim formülünün nisbi temsil veya çoğunluk formülü olması durumlarının her biri için farklı şekillerde tezahür eder. Oyların orantılı dağılımını amaçlayan nisbi temsilde parlamento büyüklüğünün, kullanılan seçim formülü neticesinde etkisinin azalması beklenirken⁷⁶, çoğunluk sistemlerinde ise kaçınılmaz olarak parlamentonun büyüklüğü ile oyların dağılımındaki adaletsizlik arasında ters orantı söz konusu olmaktadır⁷⁷.

⁷³ Parlamentoya seçilecek üye sayısı, seçim sistemini doğrudan etkileyen bir faktör olarak görülmemesinden kaynaklı olarak seçim sistemlerine ilişkin çalışmalar bağlamında yeterince incelenmemiştir. Bu sebeple Rae, bu boyut için “*ihmal edilen değişken*” tanımlamasını kullanmaktadır. RAE, (1967), s. 158, aynı yönde görüş için bkz. LIJPHART, (1995), s. 12

⁷⁴ GROFMAN, LIJPHART, (1995), s. 2

⁷⁵ Örnek Lijphart’tan alınmıştır. LIJPHART, (1995), s. 12-13

⁷⁶ LIJPHART, (1995), s. 13

⁷⁷ Nitekim Taagepera ve Shugart’a göre de parlamentonun büyüklüğü, çoğunluk sistemlerinde etkisi kesin olan ve adaletsizlikle arasında ters orantı bulunan unsurlardandır. TAAGEPERA, SHUGART, (1989), s. 156 vd.

5. Seçim Sistemlerinin Diğer Boyutları

Belirtmek gerekir ki, küçük görünebilen unsurların bile büyük değişimlere yol açtığı seçim sistemleri konusunda hiçbir çalışmanın seçim sistemlerinin boyutlarını tüketici bir şekilde sayması söz konusu değildir⁷⁸. Nitekim bugüne kadar seçim sistemleri ile uğraşan pek çok yazar, seçim sistemlerinin boyutlarını farklı şekilde ve her bir unsura değişen kıymetler vererek tahlil etmişlerdir⁷⁹.

Bunlardan Grofman ve Lijphart, daha önce belirtilen seçim formülleri, seçim çevresi büyüklüğü, seçim barajı ve parlamento büyüklüğünün yanı sıra, 13 değişkenin daha seçim sistemlerini etkileyen faktörler olduklarını belirtmektedirler⁸⁰. Yazarlar ayrıca,

- İdeolojik kutuplaşmanın seçim üzerindeki etkisi,
- Parti organizasyonunun yapısal özellikleri,
- Parti içi ve partiler arası rekabetin niteliği,
- Bölgesel ve ulusal bütünleşme,
- Siyasi ve ekonomik döngüler arasındaki etkileşim,
- Siyasi katılmanın boyutu,
- Oy kullanmaya özendirici etkenler,
- Rejimin meşruluğu algısı,

⁷⁸ GROFMAN, LIJPHART, (1986), s. 2

⁷⁹ Seçim sistemleri, Rae'nin klasik eserinin yayımlanmasından önce yalnızca seçim formülleri bağlamında incelenen bir mahiyete sahipken Rae'nin klasik eserinde, çeşitli boyutlarıyla seçim sistemlerinin incelenmesinin ardından özellikle son 30 yıl içerisinde seçim sistemlerine söz konusu yaklaşımın hakim olduğu ve seçim sistemlerinin yalnızca seçim formülleri üzerinden değil, tüm boyutlarıyla incelendiği görülmektedir. Bu yöndeki yaklaşımlar için bkz. GROFMAN, LIJPHART, (1995), s. 2 vd., LIJPHART, (1995), s. 10 vd., RAE, (1967), s. 114 vd., ayrıca Sartori de, eserinde her ne kadar sistematikliğini seçim formülleri üzerine kurgulamaktaysa da söz konusu başlıkların altında seçim sistemlerinin boyutlarına yer vermektedir. SARTORI, (1997), s. 16-26

⁸⁰ Bu faktörler; oy hakkı için gerekli koşullar, oy kullananların seçim sürecine serbestçe katılımı, adayların seçimi gerektiren siyasi sürece katılımları, siyasi rekabetin yapısı, oy pusulasının niteliği, seçim çıktılarının özellikleri, seçim çevresi belirleme süreci, seçim sonuçlarının etkili olduğu süre, seçim süreci üzerindeki kural ve yasaklar, seçimler sonucunda gelinecek makamların sayısı ve niteliği, seçimlerin yerel ve ulusal düzeyde kaç gruba ayrılarak gerçekleştirildiği ve referandum, azil vb. gibi siyasi katılma mekanizmalarının çeşidi olarak tespit edilmektedir. . GROFMAN, LIJPHART, (1986), s. 2-3

- Irksal, etnik vb. anlamda farklı grupların çıkarlarının da seçim sistemlerinin siyasi sonuçlarına ilişkin çıktılar üzerinde belirleyici olduğunu ifade etmektedirler⁸¹.

Lijphart, daha sonraki çalışmalarında ise seçim sistemlerinin boyutlarını sekiz ana başlık altında tasnife tabi tutmuştur. Buna göre daha önce gösterilen şekliyle seçim formülleri, seçim çevresi büyüklüğü, seçim barajları ve parlamento büyüklüğünün yanı sıra bunlar kadar önemli olmamakla birlikte oy verme işleminin yapısı, siyasi amaçlı seçim çevresi belirleme **(malapportionment)**, hükümet sisteminin parlamenter sistem veya başkanlık sistemi olmasının seçim sistemine etkisi ve parti ittifakları, **(apparentement)** seçim sisteminin boyutları arasında sayılabilir⁸².

Görüldüğü üzere seçim sistemlerinin boyutlarına ilişkin yaklaşım, seçim sistemleri üzerine çalışanların, seçimlerin siyasal sisteme ne şekilde yansıdığı ve etkisi üzerine yaptıkları çalışmalardan süzülerek güncel bir yaklaşım haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak da seçim sistemleri, uluslararası literatürde bu yaklaşım çerçevesinde ele alınması zorunlu bir kavram olarak anlaşılmaya başlanmıştır.

C. GENEL OLARAK SEÇİM FORMÜLLERİ

Doğru bir ifadeyle, bir seçim sistemini, diğerinden ayıran en temel unsur, oyların sandalyelere nasıl dönüştürüleceğini belirleyen seçim formüllerindeki farklılıktır⁸³. Nitekim söz konusu farklılık, oyları, sandalyelere

⁸¹ GROFMAN, LIJPHART, (1986), s. 3

⁸² Kitabının “*Seçim Sistemlerine İlişkin Diğer Dört Değişken*” bölümünde Lijphart, oy verme işleminin yapısını, seçmenin tek bir partiye veya birden çok partiye oy verme imkanı bağlamında incelemiştir. Bundan başka siyasilerin oy deposu olarak gördükleri yerleri seçim çevresi haline getirmeleri, hükümet sisteminin parlamenter sistem veya başkanlık sistemi olması ve parti ittifaklarının etkisi de seçim sistemlerinin diğer boyutları arasında yer almaktadır. Tüm bu unsurların seçim sistemleri ve siyasi sisteme olası etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIJPHART, (1995), s. 14-15, 118 vd.

⁸³ BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 1

dönüştüren hesaplama yöntemlerine işaret eder⁸⁴ ve seçmen davranışlarını etkileyici bir niteliğe sahiptir⁸⁵. Bu noktada seçim formüllerinin açıklığa kavuşturulabilmesi, söz konusu formüllerin incelenmesinde kullanışlı bir yöntem sunan orantılılık kriterinin göz önüne alınmasını gerektirir⁸⁶. Seçim formülleri, orantılılığı gözetip gözetmediklerine göre çoğunluk ve nisbi temsil sistemi olarak ikiye ayrılarak incelenirler⁸⁷. Bu ayrım ise söz konusu seçim formüllerinin aralarındaki karşıt faktörlerin tespiti ve bu faktörlerin kısaca açıklanmasını zorunlu kılmaktadır.

1. Çoğunluk Sistemleri ve Nisbi Temsil Sistemi Arasındaki Karşıtlığın Tespiti ve Tarihi Boyutları

Her şeyden önce nisbi temsil ile çoğunluk sistemi arasındaki temel fark, nisbi temsil sisteminin oyların sandalyelere dönüşmesinde orantılılığı amaçlarken, çoğunluk sisteminde en çok oyu alan aday veya aday listesinin tüm sandalyeleri elde etmesidir. Nitekim bunun sonucu olarak nisbi temsil sistemlerinde seçmenler, oylarını belirli bir yerde toplanmaya zorlanmazken çoğunluk sistemleri, seçmenin tercihini yönlendirici bir mahiyete sahiptir⁸⁸. Bu açıdan nisbi temsil sistemlerinin, çoğunluk sistemlerine kıyasla temsilde adaleti çok daha fazla arzuladığını söylemek mümkündür. Tüm bunlara karşılık bir ülkenin benimsediği seçim sisteminin, temsilde adalet ve

⁸⁴ Kullanılan oylara göre milletvekilliklerini kazananları belirlemeye yönelik bu hesaplama yöntemlerinin adına seçim formülleri denmektedir. Ayrıca bu hesaplama yöntemleri, daha önce de belirtildiği anlamıyla dar anlamda seçim sistemi kavramı şeklinde de ifade edilir. GÜNAL,(2005), s. 24

⁸⁵ SARTORI, (1997), s. 15

⁸⁶ SARTORI, (1997), s. 15

⁸⁷ Daha önce de belirtildiği gibi, çoğunluk-nisbi temsil sistemleri ayrımı, çeşitli kitaplarda basit çoğunluk, mutlak çoğunluk ve nisbi temsil şeklinde ayrılmalarına karşılık, basit ve mutlak çoğunluk usullerinin, çoğunluk sistemi başlığı altında incelenmesi, seçim formüllerinin tasnifi açısından daha kullanışlı bir yöntem sunmaktadır. Seçim formüllerini bu ikili ayrım bağlamında inceleyen çalışmalar için bkz. dipnot 44.

⁸⁸ SARTORI, (1997), s. 15

yönetimde istikrar ilkelerinden herhangi birinin tercihinden ziyade, o ülkenin siyasi gelenekleriyle bağlantılı olduğunu söylemek doğru olacaktır⁸⁹.

Çoğunluk sistemi, geliştiği ve yaygın bir biçimde uygulandığı İngiltere ve eski sömürgelerinde “*bölgesel temsil*” kavramı ile yakından bağlantılıdır⁹⁰. Bilindiği üzere İngiltere’de aristokrat sınıf ile burjuva sınıfının Fransa’da olduğu gibi birbirleri ile şiddetli çatışmalar yaşaması söz konusu olmamış, İngiltere’deki demokrasi anlayışı da bu uzlaşmanın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır⁹¹. Bu doğrultuda İngiltere’de demokratik temsil, bireylere ait değil, başlarında aristokratlar bulunan şehir ve kasabaların temsili şeklinde tezahür etmiştir⁹². Nitekim İngiltere’de temsilin kaynağı olarak görülen vergi ödeme yükümlülüğü, tarihte bireylere değil, şehir ve kasabalara yüklenen bir yükümlülük olarak anlaşılmaktadır⁹³. Dolayısıyla, meclise temsilci gönderenler belli bir seçim çevresinde yer alan yurttaşlar değil, monolitik bir perspektiften bakılan şehir ve kasabalardır.

Belirtmek gerekir ki benzer bir şekilde, 18. Yüzyıldan itibaren Amerikan kolonileri de topluluk biçiminde temsil edilme esasını benimsemişlerdir⁹⁴.

Çoğunluk sistemi, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde toplulukların temsili esasına istinaden basit bir yöntem olarak kullanılmaya

⁸⁹ Nitekim çoğunluk sistemlerini benimsemiş ülkelerle nisbi temsil sistemini benimsemiş ülkeler arasındaki ayrım bu önermeyi doğrulamaktadır. İngiltere ve eski sömürgeleri ile Amerika Birleşik Devletleri çoğunluk sistemini uygularken Kıta Avrupası ülkelerinde genellikle nisbi temsil sisteminin benimsendiği görülmektedir. Bu yönde görüş ve örnekler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 2

⁹⁰ BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 2

⁹¹ Ünlü eserin ilk bölümünde “*İngiltere’de Şiddetin Adım Adım Değişmeciliğe Katkıları*” başlığı altında İngiltere’de demokrasinin tüm kurum ve esaslarıyla oluşumunu inceleyen Moore’a göre parlamenter demokrasinin sağlam bir biçimde yerleştiği 19. Yüzyıl, İngiltere’de barışçı değişme çağıdır. İngiltere’de toprak sahibi soyluların tahta bağımlı olmamaları ve güçlü ekonomik temellere sahip bulunan burjuvazinin gelişmesine yanıt olarak soyluların, ticari tarım faaliyetine yönelmeleri, köylülüğün barışçıl yollarla tasfiyesini sağlayarak demokrasinin tesisini beraberinde getirmiştir. Fransa’da ise soylular, ilerlemelerini kraldan bağımsızlaşarak sağlayacak yerde kralın çevresinde onun beslediği bir süs durumuna gelmişlerdir. Bu da Fransa’da İngiltere’dekinden farklı olarak aristokrasinin burjuvazi tarafından tasfiye edilmesine sebep olmuş, netice itibarıyla bu iki ülke, demokrasiye farklı yollardan ulaşmışlardır. MOORE, (2003), s. 58 vd., s. 71 vd.

⁹² BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 3

⁹³ “*Parlamentoda kendisine vergi yüklenenler, bireyler değil topluluklardı*” BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 3, A.F. POLLARD, *The Evolution of Parliament*, Londra, 1920, s. 155’ten naklen.

⁹⁴ İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avusturalya ve Yeni Zelanda’da bölgesel temsilin varlığı ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 3

başlanmıştır⁹⁵. Ancak 19. Yüzyılda birey odaklı demokratik yönetim felsefesi ve azınlıkların haklarının çoğunluk karşısında korunması düşüncesinin gelişmesiyle gerek Anglo-Sakson ülkeleri gerekse de Kıta Avrupası ülkelerinde çoğunluk sistemi, bu ihtiyaçları karşılamaktan uzak kalmıştır⁹⁶. Bunun sonucu olarak da kendilerini azınlıkların temsili ve daha etkin bir demokratik yönetimin tesisine yönelik çözüm üretmek mecburiyeti içinde bulan düşünürler, temsilde adaleti sağlayıcı sistemler geliştirme çabası içine girmiştir⁹⁷. Nitekim nisbi temsil sisteminin ortaya çıkışı da bu ideal demokratik yönetim arayışının bir sonucudur⁹⁸.

Çoğunluk sisteminin karşısına tarihi süreç içerisinde daha adaletli bir sistem olarak nisbi temsil sisteminin çıkması, söz konusu seçim formüllerinin nitelikleri hakkında iki hususu vurgular. Bunlardan birincisi çoğunluk sistemlerinin çeşitli uygulamalarla sınırlıyken, nisbi temsil sisteminin bu uygulamalar dışında kalan orantılılığı amaçlayıcı tüm hesaplama yöntemlerini içine almasıdır. Nisbi temsil sistemleri, çoğunluk sistemlerinin dışında kalan her türlü sistemi ifade eder⁹⁹. Bu da daha önce belirtildiği şekliyle bu iki sistemin birbiri karşısında asimetrik olmalarına sebep olmaktadır.

İkinci husus ise nisbi temsil sisteminin çoğunluk sistemleri dışında kalan hesaplama yöntemlerini ifade etmesinin, nisbi temsil sisteminin tanımına etkisidir. Nisbi temsil sistemi, konumu ve mahiyeti gereği, orantılılığı amaçlayan her türlü hesaplama yöntemini içerir¹⁰⁰. Bu sebeple de nisbi temsil

⁹⁵ LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 23

⁹⁶ LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 23

⁹⁷ Çoğunluk sisteminin yetersiz kaldığını gören John Stuart Mill ve Thomas Hare gibi düşünürler ile Kıta Avrupası'nda ortaya çıkan görüşler, mevcut yöntemin dışında adil bir yöntemin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 23 Nitekim bunlardan Thomas Hare ve Victor d'Hondt, nisbi temsil sisteminde kullanılan yöntemler olan ve kendi adlarıyla anılan sistemler geliştirmişlerdir.

⁹⁸ Nisbi temsil sistemleri, yalnızca Kıta Avrupası ülkelerinde kullanılan bir yöntem değildir. İdeal demokratik yönetim arayışlarının sonucu olarak İngiliz etkisi altındaki İrlanda, Malta ve Avusturya'da da nisbi temsil sisteminin aktarılabilir tek oy yöntemini kullanmışlardır. Dolayısıyla aktarılabilir tek oy yöntemi, Anglo-Sakson usulü nisbi temsil olarak görülebilir. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 2

⁹⁹ Kazananı belirlemenin çok farklı yöntemleri olmasına karşılık çoğunluk ve nisbi temsil sistemlerinin birbirinden ayrılmasında belirtilen ölçütün kullanılması elzemdir. Bu yönde görüş için bkz. SARTORI, (1997), s. 16

¹⁰⁰ Nisbi temsil sisteminin de orantısız olması mümkündür. Buna karşın nisbi temsil sistemi denilince akla gelen, oyların sandalyelere dönüştürülmesinde belli bir orantılılığın amaçlandığıdır SARTORI, (1997), s. 16, ayrıca nisbi temsil sisteminin orantılılığı amaçlayan bir hesaplama formülü olarak

sisteminin orantılılığı amaçlayan bir hesaplama yöntemini ifade ettiği dışında tanımlama imkanı kalmamaktadır. Nisbi temsil sistemine mündemiç uygulamaların da çokluğu ve çeşitliliği de bu savı destekler mahiyettedir.

2. Çoğunluk ve Nisbi Temsil Sistemlerinin Çeşitli Usulleri

a. Çoğunluk Sistemlerinde Uygulanan Usuller

Çoğunluk sistemleri, en genel anlamıyla en çok oy alan adayın seçilmiş sayıldığı bir hesaplama yöntemine işaret eder¹⁰¹. Bu yönüyle çoğunluk sistemleri, oyların adaletli dağılımından ziyade hükümetin kurulmasına yönelik bir galibin belirlenmesini amaçlarlar¹⁰².

Çoğunluk sistemleri, genel olarak kendi içerisinde iki veçheye bölünerek yapılan ayrımlarla incelenir¹⁰³. Bunlardan birincisi tek isimli-çok isimli (listeli) oylama usulüyen, ikincisi ise tek turlu-iki turlu oylama ayrımıdır¹⁰⁴. Bundan başka elbette çoğunluk usulünün en temel ayrımlarından biri, seçilecek adayın mutlak çoğunlukla mı yoksa basit çoğunlukla mı seçileceği ayrımıdır¹⁰⁵.

tanımlanması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ARMAOĞLU, (1953), 64 vd., YAVAŞGEL, (2004), s. 104-105, GÜNAL, (2005), s. 30 vd.

¹⁰¹ COTTERET, EMERİ, (1975), s. 49

¹⁰² Çoğunluk sistemlerinin istikrarı sağlamaya yönelik olarak güçlü bir hükümeti amaçladığına yönelik görüşler için bkz. TUNÇ, (1999), s. 146, SARTORI, (1997), s. 19-20, GÜNAL, (2005), s. 25-26

¹⁰³ COTTERET, EMERİ, (1975), s. 49,

¹⁰⁴ Çoğunluk sisteminin tasnifini yapan diğer yazarlar da yaptıkları ayrımlarda bu iki veçhe üzerinden yapılan analizleri dikkate almışlardır. Bu yönde bkz. TUNÇ, (1999), s. 146-147, Öden ve Atar, gerçekleştirdikleri tasnifte, çoğunluk sistemlerini öncelikle tek isimli ve çok isimli olarak ayırmışlar, tur sayılarını bu iki ayrımın alt başlıkları altında incelemişlerdir. Bu yönde ÖDEN, (2003), s. 25 vd., ayrıca ATAR, (1990), s 37 vd. Gözler ise tam tersi bir yoldan giderek tur sayılarına göre ana ayrımı gerçekleştirmiş, daha sonra ayrımların kendi içlerinde tek adlı ve listeli seçim usullerini incelemiştir. GÖZLER, (2010), s. 316 vd.,.

¹⁰⁵ Sartori'ye göre çoğunluk sistemleri arasındaki başlıca fark, bunların nisbi bir çoğunluğu mu yoksa basit bir çoğunluğu mu gerekli kıldığı noktasındadır. SARTORI, (1997), s. 18

Tek isimli oylama, tek bir kişinin seçileceği seçim çevresinde yapılan oylamayı ifade ederken, çok isimli oylamada seçmenlerden aynı anda birçok kişi seçmeleri istenir¹⁰⁶.

Tek isimli oylamada geçerli oyların nisbi veya mutlak çoğunluğunu alan adayların, seçilmesi esas alınır. Bu bakımdan tek isimli oylama, tek turlu nisbi çoğunluk sistemi, iki turlu nisbi-mutlak çoğunluk sistemi ve tek turlu mutlak çoğunluk sistemi (alternatif oy) olarak ayrılarak incelenebilir¹⁰⁷.

Beşiği İngiltere olan tek turlu tek isimli çoğunluk sistemi, ülkenin parlamento kaç milletvekilinden oluşuyorsa o kadar seçim çevresine bölünmesi ve her bir seçim çevresinden oyların çoğunluğunu alan adayın galip çıkmasını ifade eder¹⁰⁸. Seçmen, seçilmesini istediği adayı oy pusulasına yazarak veya adının karşısına işaret koyarak oyunu kullanır¹⁰⁹. Diğer adaylara oranla en çok oyu alan aday, aldığı oyun miktarına bakılmaksızın seçilmiş olur. İngiltere dışında Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da uygulanan bu sistem, "*çizgiyi ilk geçen*" (**first-past-the post**) olarak da adlandırılır¹¹⁰.

Fransa'da uygulanan iki turlu tek isimli çoğunluk sistemi¹¹¹ ise tek turlu tek isimli seçim formülünün en büyük sakıncalarından biri olan seçmen çoğunluğunun oyunu alamamış adayın seçilmesini¹¹² engellemeye yöneliktir. Buna göre adaylardan hiçbirinin oyların mutlak çoğunluluğunu alması mümkün olmadığı takdirde, genellikle en az oy alan bir veya birkaç adayın

¹⁰⁶ COTTERET, EMERİ, (1975), s. 49, Türkiye'de tek isimli oylama usulü, "*dar bölge*", çok isimli oylama usulü ise "*geniş bölge*" olarak adlandırılmaktadır. Bu yönde bkz. TUNÇ, (1999), s. 147

¹⁰⁷ ÖDEN, (2003), s. 26, ayrıca tek isimli çoğunluk sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ATAR, (1990), s. 38 vd.

¹⁰⁸ ÖDEN, (2003), s. 26-27, TUNÇ, (1999), s. 148, ARASLI, (1989), s. 149, ARMAOĞLU, (1953), s. 35-37, Erdoğan TEZİÇ, **Seçim Sistemleri**, İstanbul, 1967, s. 25-26, COTTERET, EMERİ, (1975), s. 52, ATAR, (1990), s. 38

¹⁰⁹ ÖDEN, (2003), s. 27

¹¹⁰ LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 25

¹¹¹ Bu sistem Fransa'da 1852-1871, 1875-1885, 1889-1919 yılları arasında, 1927'den İkinci Dünya Savaşı'na kadar kullanılmış ve 1958'den bu yana (1986 dışında) kullanılmaktadır. COTTERET, EMERİ, (1975), s. 52, ARASLI, (1989), s. 219

¹¹² COTTERET, EMERİ, (1975), s. 49

oynamadan elenmesi söz konusu olmakta ve yapılan ikinci turda kullanılan oyların mutlak veya nisbi çoğunluğunu alan aday milletvekili seçilmektedir¹¹³.

Çoğunluk sistemlerinin, içlerinde barındırdıkları adaletsizlik potansiyeli¹¹⁴ ile başa çıkma çabası, zaman içerisinde öncelikle Fransa'da tek isimli iki turlu sistemin varlığına, daha sonra da Avustralya'da uygulanan alternatif oy sistemine vücut vermiştir¹¹⁵.

Alternatif oy usulü, seçmenin seçilmesini en çok istediği adaya oy verirken, dilediği takdirde istediği diğer adayları da ikinci veya üçüncü sıralarda tercih edebilmesini ifade eder¹¹⁶. Doğru bir ifadeyle "*alternatif oy, gerçekte tek isimli seçim çevrelerinde bir dizi oylamayı tek oylamada birleştiren bir mutlak çoğunluk formülüdür.*"¹¹⁷ Buna göre her adayın aldığı birinci tercihler sayılır. Adaylardan hiçbirinin mutlak çoğunluk sağlayamaması halinde oylar, ikinci, üçüncü ve daha sonraki tercihlere göre herhangi bir aday mutlak çoğunluğu sağlayana kadar tekrar dağıtılır¹¹⁸. Böylece, alternatif oy usulü ile tek turda mutlak çoğunluğu sağlayan bir aday tespit edilerek seçilmiş olmaktadır.

Çok isimli çoğunluk sistemleri ise genel olarak listeli çoğunluk usulleri olarak adlandırılırlar¹¹⁹. Listeli sistem, çoğunluk-nisbi temsil sistemi arasındaki ayırmadan ziyade seçmenlerin kişi tercihleri yönünden yapılan

¹¹³ ÖDEN, (2003), s. 30, Fransa'daki uygulamasına göre adayların ikinci tur seçime katılabilmeleri için birinci turda geçerli oyların en az sekizde birini (%12,5) almaları gerekmektedir. Bu uygulamaya balotaj denir. ARASLI, (1989), s. 220, TUNÇ, (1999), s. 152, Fransa'da uygulanan tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi hakkında ayrıntılı bilgi ve söz konusu sistemin fayda ve sakıncaları için ayrıca bkz. TUNÇ, (1999), s. 152-153, Fuad ALESKEROV, Hasan ERSEL, Yavuz SABUNCU, **Seçimden Koalisyonla Siyasal Karar Alma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 220 vd., ARMAOĞLU, (1953), s. 55-56, BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 5

¹¹⁴ Çoğunluk seçim sistemlerinin adaletsiz olduğu yönünde bkz. ATAR, (1990), s. 42-43

¹¹⁵ Bu yönde bir yaklaşım için bkz. LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 54-55, Gerek iki turlu tek isimli seçim usulü, gerekse de alternatif oy usulü, adayın mutlak çoğunluğu elde etmeden seçilmesini engellemeye yöneliktir. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 5

¹¹⁶ ÖDEN, (2003), s. 32, SARTORİ, (1997), s. 18, ayrıca Atar, alternatif oy sistemini *tercihli tek turlu çoğunluk sistemi* başlığı altında incelemektedir. ATAR, (1990), s. 52 vd.

¹¹⁷ ÖDEN, (2003), s. 32

¹¹⁸ Alternatif oy usulü hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. ÖDEN, (2003), s. 32, SARTORİ, (1997), s. 18, LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 55, TUNÇ, (1999), s. 155-156. ARMAOĞLU, (1953), s. 40 vd., BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 5, ATAR, (1990), s. 52 vd.

¹¹⁹ Bu yöndeki tanımlar için bkz. ARMAOĞLU, (1953), s. 21 vd., ARASLI, (1989), s. 221, GÖZLER, (2010), s. 316-317

ayırma ait bir kavramdır¹²⁰. Nitekim Sartori seçim sistemlerinin tasnifini yaparken iki kriterden hareket etmektedir. Bu doğrultuda birinci noktaya ilişkin kriter, oyların orantılı olarak dağılıp dağılmadığı iken, ikinci noktaya ilişkin kriter, kişilere oy vermenin söz konusu olup olmadığıdır. Bunlardan birincisi seçim sistemlerini çoğunluk-nisbi temsil ayırımına götürürken ikincisi kişi tercihleri açısından seçim sistemlerini ifade eder¹²¹. Bununla beraber listeli sistemler, seçmenleri adayların kişisel özelliklerine değil, aday oldukları parti listesinin programına ve düşüncelere oy vermeye zorlamaları bakımından genellikle nisbi temsil usulleri ile birlikte uygulanmaktadır¹²². Ancak çoğunluk usulünün de listeli sistemlerle beraber uygulandığını görmek mümkündür.

Listeli çoğunluk sistemleri ise basit veya mutlak çoğunluk esaslarına göre gerçekleştirilebilmektedirler¹²³.

Listeli basit çoğunluk usulünde herhangi bir seçim çevresinden seçilecek adaylar, seçmene bir liste halinde sunulmakta, seçmenler söz konusu listeleri oylamaktadırlar¹²⁴. Oylama sonucunda en çok oyu alan listedeki tüm adaylar, milletvekili seçilmiş sayılmaktadırlar. Adaletsiz sonuçlara yol açabilecek bu usul, Türkiye’de 1950 ve 1954 seçimlerinde uygulanmış ve 1954 yılında oyların %55’ini elde eden Demokrat Parti, 408 milletvekilliği kazanarak parlamentonun %84’üne sahip olabilmıştır¹²⁵.

Listeli mutlak çoğunluk usulü de bir seçim çevresinde geçerli oyların mutlak çoğunluğunu sağlayan aday listesinin seçilmesini ifade eder. Ancak tahmin edilebileceği gibi ilk turda hiçbir partinin mutlak çoğunluğa ulaşamaması listeli mutlak çoğunluk usulünün iki türlü olarak yapılmasına sebebiyet verir¹²⁶.

¹²⁰ SARTORI, (1997), s. 15

¹²¹ SARTORI, (1997), s. 15

¹²² ÖDEN, (2003), s. 36, ayrıca çoğunluk sisteminde de liste usulünün öngörülebildiğini kabul etmelerine rağmen LAKEMEN ve LAMBERT de nisbi temsili sistemi ile birlikte uygulanan liste usullerini ayrı bir başlık altında incelemişlerdir. LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 84 vd.

¹²³ ARASLI, (1989), s. 220

¹²⁴ ARASLI, (1989), s. 221, GÖZLER, (2010), s. 317, LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 33

¹²⁵ Türkiye’deki uygulama, listeli çoğunluk usulünü inceleyen yabancı yazarlar tarafından da söz konusu usulün en güçlü örneklerinden biri olarak gösterilmektedir. Bu usulü tarihte uygulamış bir diğer ülke de Yunanistan’dır. Listeli çoğunluk usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ARASLI, (1989), s. 221, GÖZLER, (2010), s. 317, LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 33

¹²⁶ ARASLI, (1989), s. 221, GÖZLER, (2010), s. 318-319

b. Nisbi Temsil Sistemlerinde Uygulanan Usuller

Nisbi temsil sistemlerini, en doğru ifadeyle her siyasal partiye, seçmenlerinden aldıkları oy oranında parlamentoda temsil edilme fırsatının verilmesi amacıyla oluşturulmuş ve oyların sandalyelere dönüşümünde orantılılığı amaçlayan sistemler olarak tanımlamak mümkündür¹²⁷.

Nisbi temsil sistemlerinin iki belirleyici özelliği vardır¹²⁸. Bunlardan birincisi bir seçim çevresinden en az iki milletvekili çıkması, yani seçimin listeli olması iken¹²⁹, ikincisi ise yapılan seçimde çıkacak temsilcilerin nisbi çoğunluk esasına göre seçilmesidir. Nitekim en az iki milletvekilinin çıkacağı bir seçim çevresinde adayların mutlak çoğunluğa ulaşmaları mantıken mümkün değildir.

Nisbi temsil sistemlerinin, çoğunluk sistemlerinde mevcut temsil adaletsizliğini gidermek amacıyla ortaya atılan sistemleri ifade ettiği belirtilmişti. Nisbi temsil sistemine ilişkin ortaya konan ilk usul ise İngiliz hukukçu Thomas Hare tarafından geliştirilen “*devredilebilir tek oy*” (*single transferable vote*) usulüdür¹³⁰. Bu usule göre belli bir seçim çevresinden seçilecek olan birden fazla aday, seçmene liste halinde değil tek tek sunulur. Seçmenler bu adaylar arasından -ister aynı partiden ister farklı partiden- herhangi birini birinci tercih olarak seçtikten sonra diğer adayları da sırasıyla ikinci, üçüncü... tercihleri olarak tespit ederler. Bir seçim çevresinden çıkacak olan aday sayısının bir fazlası, o seçim çevresinde kullanılan oylara bölünüp,

¹²⁷ ARASLI, (1989), s. 221-222, nisbi temsil sistemleri, oyların sandalyeler dönüşümünde orantılılığı amaçlamalarına karşılık söz konusu orantılılığı ne ölçüde sağladıklarına göre büyük farklarla birbirlerinden ayrılırlar. SARTORI, (1997), s. 20, ayrıca nisbi temsil sistemlerinin amacı, çoğunluk sistemlerinde olduğundan farklı olarak azınlıkların temsilini sağlamaktır. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 7, nitekim Armaoğlu da nisbi temsil sistemlerini “*azınlıkların da temsiline imkan veren seçim sistemleri*” başlığı altında incelemiştir. ARMAOĞLU, (1953), s. 64 vd.

¹²⁸ ARMAOĞLU, (1953), s. 65

¹²⁹ ARASLI, (1989), s. 222

¹³⁰ Bogdanor ve Butler’a göre Thomas Hare tarafından geliştirilen bu sistem ünlü İngiliz düşünür John Stuart Mill tarafından da desteklenmiş olup, Kraliçe Viktorya dönemi İngiltere’sinde bireycilik akımının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle de söz konusu usul, çoğunluk sistemlerinin dayandığı bölgesel temsil nosyonuna bir tepki mahiyetindedir. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 8

elde edilen sayıya bir eklenerek o çevredeki seçilme kotası bulunur¹³¹. Bunun ardından oylar, birinci tercihlere göre değerlendirilerek seçilme kotası kadar oy almış adaylar seçilmiş sayılır. Seçilecek sayıda adayın seçilme kotası kadar oy alamaması halinde ise en çok oy alan adayın ihtiyacı olmayan artık oylar veya en az oy alan adayın oyları ikinci ve üçüncü tercihlere göre tekrar dağıtılır. Bu işlem, o seçim çevresinden çıkacak tüm adaylar seçilene kadar devam eder¹³².

Örneğin seçilecek aday sayısının dört, geçerli oy sayısının 100 olduğu bir seçim çevresinde seçim kotası, $100/4+1=20$, $20+1=21$ 'dir¹³³. Bu durumda birinci tercihleri 21 oyu bulan aday seçilmiş sayılacak ve onun geri kalan oyları, kendisinin ihtiyacı olmadığı için ikinci ve üçüncü tercihlere göre diğer adaylara dağıtılacaktır. Burada önem arzeden husus ise söz konusu oyların ne şekilde dağıtılacağıdır. Nitekim seçimin kaderini belirleyecek olan da budur.

Devredilebilir oy usulünün uygulandığı İrlanda'da seçilme kotası kadar oy alan adayın arta kalan oyları, bu adayın tüm oylarının içerisinde elle çekim yapılması suretiyle, dolayısıyla rastgele dağıtılmaktadır¹³⁴. Ancak bu durumun temsilde adaleti olumsuz yönde etkileyecek bir potansiyele sahip olması, 19. Yüzyılda Avustralya'da Gregory tarafından bulunan bir usulün varlığına sebebiyet vermiştir¹³⁵. Bu usule göre her seçmenin 100 oyu vardır. Oyların ilk değerlendirmesinin yapılmasının ardından kotayı geçen adayların artık oyları, bu adayların ilk tercih olduğu pusulalardaki ikinci, üçüncü... tercihlerin yüzdelerine göre tekrar dağıtılır¹³⁶. Bu işlem, o seçim çevresinden çıkacak aday sayısı kadar sandalye dolana kadar devam eder. Bunlar

¹³¹ Devredilebilir tek oy sistemindeki bu kotaya Droop Kotası adı verilir.. ÖDEN, (2003), s. 52

¹³² Devredilebilir tek oy usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖDEN, (2003), s. 51 vd. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 9 vd., SARTORI, (1997), s. 21, ARMAOĞLU, (1953), 114 vd., LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 98 vd. W. J. M. MACKENZIE, **Free Elections**, George Allen and Unwin, Londra, 1967, s. 63 vd.

¹³³ ÖDEN, (2003), s. 52

¹³⁴ İrlanda'da kullanılan artık oyların rastgele dağıtılması usulü, tarihi bir usul olup, bu usul tarihi nitelikteki kabullerden ötürü İrlanda'da uygulanmaktadır. Devredilebilir Tek oy usulünde rastgele dağıtım hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nicolaus TIDEMAN, "The Single Transferrable Vote", **Journal of Economic Perspectives**, Cilt: 9, Sayı: 1, 1995, s. 32

¹³⁵ Gregory tarafından bu usulün geliştirilmesinde devredilebilir tek oy usulündeki rastgelelik unsurunun ortadan kaldırılmak istendiği yönünde bkz. TIDEMAN, (1995), s. 32

¹³⁶ Gregory usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TIDEMAN, (1995), s. 32-33

dışında da devredilebilir oy usulünde artık oyların dağıtılmasına ilişkin pek çok matematiksel formül mevcuttur¹³⁷. Görüldüğü gibi oldukça karmaşık olan ve İrlanda, Malta ve Avustralya'da Senato seçimlerinde uygulanan bu yöntem¹³⁸, nisbi temsil sisteminin Anglo-Sakson versiyonu olarak adlandırılır¹³⁹.

Devredilebilir tek oy usulünün karşısında ise devredilemez tek oy (single non-transferrable vote) usulü yer alır. Japonya'da 1994 yılına kadar uygulanan¹⁴⁰ bu usule göre ise adaylar tıpkı devredilebilir tek oy usulünde olduğu gibi tek tek seçmene sunulur ve o seçim çevresinde en çok oy almış adaylar parti bağlarına bakılmaksızın seçilmiş sayılırlar¹⁴¹. Dolayısıyla devredilemez tek oy usulünün belirgin özelliği her seçmenin oyunu belli bir adaya vermesidir¹⁴².

Nisbi temsil sistemlerinin genellikle listeli seçim usulleri ile birlikte kullanıldığı ifade edilmişti. Bu bakımdan, devredilebilir ve devredilemez tek oy usulleri, nisbi temsil sistemlerinin alt başlıklarından olmalarına karşılık, seçmenin oyunu parti listesine değil, adaylara verdiği usuller olarak nitelendirilebilir¹⁴³. Nitekim Sartori, bu usuller için “*nisbi temsil sistemlerini kişiselleştirmeyi başaran usuller*” ifadesini kullanmaktadır¹⁴⁴.

Nisbi temsil sistemlerinde yer alan usuller, orantılılığı amaçlayan her usulün nisbi temsil sistemi içerisinde kabul edilebilmesinden dolayı kural olarak sonsuz çeşitte öngörülebilir¹⁴⁵. Ancak sıklıkla başvuru nisbi temsil

¹³⁷ Bu usuller, kendilerinin mucidi olan bilim adamlarının isimleriyle anılırlar. Bunlardan en önelisi ise Meek usulüdür. Meek usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TIDEMAN, (1995), s. 32-33

¹³⁸ GÖZLER, (2010), 324, ÖDEN, (2003), s. 52, ayrıca devredilebilir tek oy sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ATAR, (1990), s. 76 vd.

¹³⁹ BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 8

¹⁴⁰ ÖDEN, (2003), s. 50

¹⁴¹ Devredilemez tek oy hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖDEN, (2003), s. 50, ARASLI, (1989), s. 235, J. A. A STOCKWIN, “Japan”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (Eds. Vernon BOGDANOR, David BUTLER), Cambridge, 1983, s. 210 vd., ayrıca Lakeman ve Lambert, devredilemez tek oy usulünü, yarı nisbi temsil sistemler başlığı altında incelemişlerdir. LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 78-79, Mackenzie ise devredilemez tek oy usulünü nisbi temsil sistemine değil, çoğunluk sistemine ait bir usul olarak görmektedir. MACKENZIE, (1967), s. 57-58

¹⁴² ÖDEN, (2003), s. 50

¹⁴³ SARTORI, (1997), s. 33

¹⁴⁴ SARTORI, (1997), s. 34

¹⁴⁵ Nisbi temsil sistemlerinin sonsuz olma özelliği, seçim sistemleri için söylenebilecek bir özelliktir. Bu yönde CANIKLIOĞLU, (1999), s. 20

yöntemlerini tespit ederek analiz etmek mümkündür. Bunlar ulusal düzeyde nisbi temsil ve seçim çevresi düzeyinde nisbi temsildir. Seçim çevresinde nisbi temsil usulleri de en büyük artık usulü, en kuvvetli ortalama usulü, milli bakiye usulü ve d'Hondt usulü olarak sınıflandırılabilir¹⁴⁶.

Seçim sistemlerinin boyutlarından olan seçim çevresi büyüklüğünün, seçim barajı gibi etki yarattığı ve bu yönüyle orantılılığa etki ettiği ifade edilmişti. Bu noktada ulusal düzeyde uygulanan nisbi temsilin ülkede en orantılı dağılımı sağlayan yöntem olduğunu söylemek mümkün olacaktır¹⁴⁷. Nitekim bu durumda tahmin edilebileceği gibi ülke sathında her parti aldığı oy oranında milletvekili çıkarabilecektir.

Seçim çevresi düzeyinde orantılı bir dağılımın amaçlandığı hallerde ise durum biraz daha karışık bir hal almakta, artık oylar ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple nisbi temsil sistemlerinde artık oyların farklı biçimlerde dağılışını örnek üzerinden somutlaştırmak, kullanılabilir sonuçlar ortaya koyması bakımından zorunlu hale gelmektedir.

200.000 geçerli oyun kullanıldığı, 9 milletvekili çıkaracak bir seçim çevresinde A, B, C, D, E olarak beş parti seçime girmiştir. A Partisi, 76.000, B Partisi 52.000, C Partisi 36.000, D Partisi 22.000, ve E Partisi de 14.000 oy almıştır¹⁴⁸. Bu durumda milletvekillikleri nasıl dağılacaktır? Nisbi temsil, artık oyların dağılış usulüne göre dört değişik uygulama gösterir. Bunlar, en büyük artık usulü, en kuvvetli ortalama usulü, milli bakiye sistemi ve d'Hondt sistemidir¹⁴⁹.

En büyük artık usulü, bir seçilme kotası belirlenmesi bakımından devredilebilir tek oy sistemine benzer. Ancak seçmenler burada, kendilerine liste olarak sunulan adayları oylarken tercihlerini sıralamayıp bunları yalnızca belirtirler. Bunun ardından bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar

¹⁴⁶ GÖZLER, (2010), 320 vd., ayrıca nisbi temsil sistemlerinin sonsuz çeşitliliği içerisinde farklı uygulamalar hakkında bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s. 21, LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 78 vd., 84 vd., 98 vd.

¹⁴⁷ Ulusal düzeyde nisbi temsil halihazırda Hollanda ve İsrail'de uygulanmaktadır. GÖZLER, (2010), 320, SARTORI, (1997), s. 21

¹⁴⁸ Örnek Tunç'tan alınmıştır. TUNÇ, (1999), s. 157

¹⁴⁹ GÖZLER, (2010), s. 321, ALESKEROV, ERSEL, SABUNCU, (1999), s. 98, ARASLI, (1989), s. 225

toplamlarının o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle seçim kotası bulunur¹⁵⁰. Bu kotaya veya katlarına ulaşan partiler, oyları oranında milletvekili çıkarır. Eğer seçim çevresindeki tüm milletvekillikleri dağılmamışsa kalan artık oylar ise büyükten küçüğe sıralanır ve milletvekillikleri bu sıralamaya göre dağıtılır¹⁵¹. Yani artan milletvekilliği, artık oyu en fazla olan partiye verilmektedir¹⁵² Yukarıdaki örneğe göre belirtilen seçim çevresinde seçim kotası, $200.000/9=22.222$ 'dir. Bu durumda her partinin aldığı oy toplamını seçim kotasına böldüğümüzde sonuçlar aşağıdaki gibi olur¹⁵³.

	$76.000/22.222=3(1,2,3)$	Bakiye: 9.334 oy
	$52.000/22.222=2(4,5)$	Bakiye: 7556 oy
	$36.000/22.222=1(6)$	Bakiye: 13776 oy (9)
	$22.000/22.222$	Bakiye: 22.000 oy(8)
	$14.000/22.222$	Bakiye: 14.000 oy(7)

Bu durumda A Partisi 3, B ve C Partileri 2'ser ve D ve E Partileri de 1'er milletvekili çıkarmış olur.

En kuvvetli ortalama usulünde ise her parti yine belirlenen seçim kotasının elverdiği ölçüde milletvekilliğini elde ettikten sonra, her partinin aldığı oy, elde ettiği milletvekilliği sayısının bir fazlasına bölünmektedir.

¹⁵⁰ GÖZLER, (2010), s. 321, Bu kota, devredilebilir tek oy usulünde öngörülen şekliyle bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar toplamının o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısının bir fazlasına bölünmesiyle bulunan Droop kotasından farklıdır. Nitekim bu kotanın adı ise Hare kotasıdır. Hare ve Droop kotaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ALESKEROV, ERSEL, SABUNCU, (1999), s. 100 vd.

¹⁵¹ GÖZLER, (2010), s. 322

¹⁵² ARASLI, (1989), s. 225

¹⁵³ TUNÇ, (1999), s. 158

Bunun ardından elde edilen sonuçlar sıralanarak, milletvekillikleri dağıtılır¹⁵⁴. Bu durumda örneğe göre A Partisi, $76.000/(3+1)=19.000$ oy, B Partisi $52.000/(2+1)=17.333$ oy, C Partisi $36.000/(1+1)=18.000$ oy, D Partisi 22.000 oy, E Partisi 14.000 oy elde eder. Bu durumda aratan üç milletvekilliği bu oylar sıralandığında sırasıyla D, A ve C Partilerine gider.

Milli bakiye sistemi ise artık oyların ulusal düzeyde paylaştırıldığı sistem olarak ifade edilir¹⁵⁵. Buna göre her seçim çevresinde herhangi bir partinin aldığı artık oylar toplanır ve bu sayı, artık milletvekillikleri sayısına bölünerek “ulusal seçim kotası” bulunur. Daha sonra da artık oylar toplamı, bu kotaya bölünerek artan milletvekillikleri partilere dağıtılır¹⁵⁶.

Nisbi temsil sistemlerin doğasına mündemiç bulunan artık oy sorununu ortadan kaldıran formül ise d'Hondt usulüdür¹⁵⁷. Bu sistem, en yüksek ortalama sistemiyle aynı sonuçları verir, ancak karmaşık işlemlere gerek bırakmaz¹⁵⁸. Sistem, her partinin aldığı oyun sırayla 1, 2, 3, 4'e... bölünmesi ve bu işlemin bir seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşılan kadar devam ettirilmesi prensibine dayanır¹⁵⁹. Bu durumda örneğe göre partilerin kazandıkları milletvekillikleri sayısı aşağıdaki gibi olacaktır¹⁶⁰:

Bölen	A	B	C	D	E
1	76.000(1)	52.000(2)	36.000(4)	22.000(7)	14.000
2	38.000(3)	26.000(5)	18.000(9)	11.000	7.000
3	25.333(6)	17.333	12.000	7333	4666
4	19.000 (8)	13.000	9.000	5.500	3.500

¹⁵⁴ ARASLI, (1989), s. 225, TUNÇ, (1999), s. 158, GÖZLER, (2010), s. 322

¹⁵⁵ GÖZLER, (2010), s. 323

¹⁵⁶ GÖZLER, (2010), s. 323, ARASLI, (1989), s. 226

¹⁵⁷ Nitekim d'Hondt usulü artık oy bırakmayan usul olarak adlandırılır. ARASLI, (1989), s. 226, TUNÇ, (1999), s. 159, GÖZLER, (2010), s. 323

¹⁵⁸ TUNÇ, (1999), s. 159

¹⁵⁹ TUNÇ, (1999), s. 159

¹⁶⁰ TUNÇ, (1999), s. 159

Nisbi temsil sistemlerinin çok isimli seçim çevrelerini zorunlu kılması ise nisbi temsilde liste çeşitlerinin incelenmesini zorunlu kılar. Temel olarak liste sistemini üç şekilde öngörmek mümkündür¹⁶¹. Bunlardan birincisi adayların parti tarafından belirlendiği sıraya göre seçildiği, yani seçmenin adaylar üzerinde herhangi bir söz hakkının olmadığı bloke (kapalı) liste usulü, ikincisi ise seçmenlere listedeki adaylar üzerinde farklı tercihler yapabilme imtiyazının verildiği tercih oylu (açık) liste usulüdür. Bunun yanında bir de seçmenlere parti listelerindeki adayları değiştirerek ayrı bir liste oluşturma hakkı verilebilir. Bu da karma (serbest) seçim usulünü ifade eder¹⁶².

Görüldüğü üzere seçim sistemleri, siyasal sistemde yer alan bir unsur olarak siyasi kurumlarla kaçınılmaz bir biçimde ilişkiye girerler. Bu durum her şeyden önce seçim sistemlerinin hangi boyutlarıyla ele alınması gerektiğine ilişkin bir sorunu ortaya çıkarır. Söz konusu sorun ise yukarıda yapılan açıklamalarla çözülmeye çalışılmıştır. Seçim sistemlerindeki herhangi bir değişikliğin siyasi partilere ne şekilde tesir edeceği ise siyasi partiler hakkında kavramsal çerçeve niteliğinde birtakım açıklamalar yapmadan anlaşılamaz. Nitekim siyasi partilerin gerek kökenleri gerekse de tipolojileri ve bu doğrultuda günümüzdeki durumları seçim olgusundan bağımsız değildir. Daha doğru bir deyişle bir partinin yapısını ve tipini belirleyen en önemli etkenlerden biri, onun seçimler karşısındaki durumu ve örgütlülük düzeyi ile parti yapısına seçimlerin yaptığı etkidir. Bu çerçevede seçim sistemleri hakkında benimsenen metodolojiye ilişkin açıklamaların siyasi partilere ilişkin ayırıcı kavramların yer aldığı genel nitelikli açıklamalarla desteklenmesi gerekir. Söz konusu açıklamalar, seçim sistemlerinin hangi boyutlarda siyasi partileri etkilediği sorusunun yanıtlanması noktasında yol gösterici mahiyette olacaktır.

¹⁶¹ ÖDEN, (2003), s. 37 vd. Sartori ise bloke liste, tercih oylu liste usulünü temel alarak bunlar yanında liste usulünün serbest liste veya sınırlı oy şeklinde de uygulanabileceğini belirtmektedir. SARTORI, (1997), s. 22-23,

¹⁶² ÖDEN, (2003), s. 37 vd.

II. SİYASİ PARTİLER

Partiler, siyasal sistemin unsurlarıdır¹⁶³. Sistem kavramı ise sistemi meydana getiren unsurlar arasında karşılıklı bağımlılığın varlığını ifade etmektedir¹⁶⁴. Siyasi partiler, siyasal sistemle kaçınılmaz olarak etkileşime giren ve büyük ölçüde siyasal sistemin mahiyetini şekillendiren değişkenlerdir¹⁶⁵. Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki konunun siyasi partiler olduğu bir çalışmada, siyaset faaliyetinin belirleyici özelliklerinin ve bu faaliyetin gerçekleştiği sistem içerisinde partilerin yerinin doğru bir biçimde tespit edilmesi elzem hale gelir.

Doğru bir ifadeyle “*siyaset bir yönüyle toplumu oluşturan tüm üyelerin yararına olabilecek bir düzen yaratma aracı, diğer yönüyle de insanlar ya da gruplar arasındaki iktidar kavgasıdır.*”¹⁶⁶ Bu cümle, farklı iki yönünü mükemmel bir biçimde ifade etmesi bakımından siyasetin boyutlarını özetleyici bir özellik gösterir. Toplumda bireylerin çeşitli sebeplerden dolayı farklı düşünce ve çıkarlara sahip olmalarından kaynaklanan çatışma, değerlerin paylaşılmasına yönelen siyasi kararların alınmasında etkili olur¹⁶⁷. Ancak siyasetin temelini oluşturmakla beraber siyasi kararların alınmasında sadece bireylerin veya grupların birbirlerine galebe çalmaları etkili olmaz. Bu bakımdan bir yönüyle de siyaset, çatışmaya değil, uzlaşmaya işaret eder¹⁶⁸.

¹⁶³ ÖZBUDUN, (1977), s. 13

¹⁶⁴ ÖZBUDUN, (1977), s. 13, sosyal açıdan sistemi ifade eden unsurları Duverger, her bireyin birçok etkileşim sisteminde hareket ettiğini ifade ederek örneklendirmiştir. Bu bakımdan her etkileşim sistemi, kendisini oluşturan unsurlar olarak bireylerin varlığı ve karşılıklı bağımlılığı ile tanımlanır. Maurice DUVERGER, **Siyaset Sosyolojisi**, (Çev: Şirin TEKELİ), Varlık Yayınları, İstanbul, 2004, s. 37

¹⁶⁵ Özbudun’a göre siyasi partileri siyasal sistemin hem bağımlı hem de bağımsız değişkenleri olarak ele almak mümkündür. Bağımlı değişken olarak siyasi partiler ise siyasi sistemi etkileyen ve siyasi sistemin diğer unsurlarından etkilenen değişkenlerdir. ÖZBUDUN, (1977), s. 13, nitekim bağımlı değişkenler olarak siyasi partileri etkilemesi bakımından seçim sistemlerinin etkisi de siyasi sistem bağlamında değerlendirilmelidir.

¹⁶⁶ BULUT, (2003), s. 13, Siyaset, çatışma ve işbirliği olgularıyla karmaşık bir bağlantı içindedir. Bu yönüyle rakip fikir, istek ve çıkarların varlığı insanları çatışmaya sürüklerken, diğer yandan insanlar kurallar ve kararların alınmasında etkili olabilmek için uzlaşmaları gerektiğini bilirler. Andrew HEYWOOD, **Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s. 2, 28-29

¹⁶⁷ KAPANİ, (2004), s. 17, aynı yönde HEYWOOD, (2006), s. 2

¹⁶⁸ KAPANİ, (2004), s. 20

Her iki yönüyle de siyaset, en ilkelinden en modernine kadar tüm toplumlarda görülür. Bir başka deyişle tüm insan toplulukları siyasi bir nitelik taşırlar¹⁶⁹.

Toplumda ister çatışma ister uzlaşma yönüyle ele alınsın, siyasetin amacı olarak değerlerin paylaştırılmasında bireyler ve gruplar arasındaki etkileşim, zamanla o toplum içerisinde belli bir sistemin varlığına vücut verir. Sonuç olarak içerisine aldığı etkileşimler bakımından en kapsayıcı olan sistem, toplum haline gelir¹⁷⁰. Siyasal sistem ise global toplum sisteminin belirtilen şekliyle birkaç yönünden meydana gelir ve toplumsal sistemin unsurlarının uyumunu sağlayan bir çerçeve oluşturur¹⁷¹.

Siyaset olgusunun özünde ise iktidar yer alır¹⁷². Toplumsal sistemin çeşitli unsurlarından oluşan siyasal sistemin incelenmesi de kapsayıcı özellikleriyle siyasi iktidarın incelenmesiyle gerçekleşir¹⁷³. Siyasi partiler de iktidarı ele geçirme veya iktidara ortak olma amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlar olmaları bakımından¹⁷⁴ tam bu noktada siyasal sistemi etkileyici bir niteliğe sahiptirler. Siyasi partiler, iktidara gelmek amacıyla varolurlar ve buna göre örgütlenirler. Kurumsallıklarını bu yolla elde ettikleri düşünüldüğünde siyasi partilerin tipolojilerinin ve parti tiplerini belirleyen unsurların incelenmesinin siyasal sistem açısından oldukça kullanışlı çıktılar sunmaya muktedir olduğu görülecektir. Ancak öncelikli olan, siyasi partilerin ortaya çıkışının ve günümüzdeki durumunun siyasi sisteme etkisini göstermek olmalıdır. Nitekim Duverger'ye göre "*İnsanlar, çocukluklarının izini bütün*

¹⁶⁹ BULUT, (2003), s. 13, aynı yönde DUVERGER, (2003), s. 275, KAPANİ, (2004), s. 19, Heywood siyasetin hükümet etme sanatı olarak siyaset, kamusal işler olarak siyaset, uzlaşma ve mutabakat olarak siyaset ve iktidar ve kaynakların dağılımı olarak siyaset başlıklarıyla dört farklı veçhesi kapsamında incelemektedir. Siyasetin farklı anlamları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HEYWOOD, (2006), s. 3 vd.

¹⁷⁰ "*Diyeğim biri evlidir, Fransız uyrukludur, sendikacıdır, Komünist Partisi'ne üyedir, bir "eski muhripler" derneğine katılır..., bir diğeri İtalyan'dır, üniversite sitesinde kalır, birkaç kızla arkadaşlık eder, bir araştırma grubuna, ... dahildir.*" Her bir bireyin etkileşimde bulunduğu çevre etkileşim sistemini ifade ederken tüm etkileşim sistemlerinin bir araya gelmesi toplumu oluşturmaktadır. DUVERGER, (2003), s. 37

¹⁷¹ DUVERGER, (2003), s. 275

¹⁷² BULUT, (2003), s. 13, nitekim Heywood da iktidar olarak siyasetin en geniş ve en radikal anlamda kavramı karşıladığını ifade etmektedir. Bu yaklaşım siyaseti belirli bir alandan çıkararak onun sosyal ve beşeri varoluşun her alanında geçerli hale gelmesini sağlar. HEYWOOD, (2006), s. 12

¹⁷³ Siyasal sistem, iktidar kurumları, devlet aygıt ve devletin eylemleri ile ilgilidir. DUVERGER, (2003), s. 275

¹⁷⁴ ÖZBUDUN, (1977), s. 5

hayatları boyunca taşıdıkları gibi partiler de kökenlerinin derin etkisi altında kalırlar."¹⁷⁵ Nitekim partilerin tipolojileri ve işlevleri, partilerin ortaya çıkışından bu yana bunların siyasal sistemle etkileşimi neticesinde şekillenerek gelişmiştir¹⁷⁶.

A. SİYASAL SİSTEMLERE ETKİSİ BAKIMINDAN PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

1. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışlarına İlişkin Teoriler

Siyasi partiler, ülke genelinde örgütlenen halkın desteğiyle iktidar veya iktidara ortak olmak amacıyla faaliyet gösteren düzenli ve sürekli topluluklardır¹⁷⁷.

Klasik eserinde Duverger'nin siyasi partilere ilişkin olarak yaptığı ilk tespitlerden biri, siyasi parti adı verilen organizasyonların 19. Yüzyılın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri dışında dünyanın hiçbir yerinde görülmezken, 20. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde partisiz bir rejime rastlamanın imkansız olduğudur¹⁷⁸. Bu durum, siyasi partilerin modern siyasal sistemlerin tamamında vazgeçilmez bir unsur olarak sistemle etkileşime girdiği anlamına gelmektedir. Siyasi partilerin ortaya çıkışı, kitlelerin siyasal yönetimde dikkate alınması gereken bir süreçle ilişkin

¹⁷⁵ DUVERGER, (1974), s. 15

¹⁷⁶ Partilerin yapıları ve hatta bir ülkedeki parti sistemlerinin o ülkede siyasi partilerin kökeninden etkilendiği görüşü için bkz. DUVERGER, (1974), s. 16

¹⁷⁷ Nitekim siyasi partileri diğer siyasi kuruluşlardan ayıran unsurların belirlenmesi açısından bu tanım siyasi partileri en kapsayıcı yönüyle tarif eden tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi partilerin ayırıcı unsurları ile tanımlanması hakkında uluslar arası yazındaki tartışmalar ve ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1977), s. 1 vd.

¹⁷⁸ DUVERGER, (1974), s. 15, aynı yönde ÖZBUDUN, (1977), s. 19, benzer bir yaklaşım için Hans DAALDER, "The Rise of Parties in Western Democracies", **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, s. 40, Heywood'un ifadesiyle de 1950'lerin sonlarıyla birlikte dünya devletlerinin %80'inden fazlası siyasi partiler tarafından yönetilmekteydi, HEYWOOD, (2006), s. 356

anlayışı ifade etmektedir¹⁷⁹. Bu yönüyle de siyasi partilerin kökeni meselesi, siyasi modernleşme ile bağlantılı olarak ele alınması gereken bir olgu olarak görülür¹⁸⁰.

La Palombara ve Weiner'e göre siyasi partilerin kökenini açıklayan teoriler kurumsal teori, kriz teorisi ve modernleşme teorisi olarak üç başlık altında toplanmaktadır¹⁸¹.

Kurumsal teoriye göre Batı demokrasilerinde siyasi partilerin gelişimi, temsili ve sorumlu hükümet ilkesinin yerleşmesi ve oy hakkının gelişmesi neticesinde gerçekleşmiştir¹⁸². Parlamento içinde mevcut bulunan hizipler, genel oy hakkının tanınması ile birlikte aristokratik niteliklerini terk etmek zorunda kalmışlar, kendilerinden oy istedikleri seçmenlerin bölgelerinde önce seçim dönemlerinde örgütlenmişlerdir¹⁸³. Bu örgütlerin sürekli ve kalıcı bir hale gelmesi, kalıcı ve sürekli hale gelen örgütlerin de parlamento içerisinde bağlı bulundukları hiziple sürekli bir bağlantı tesis etmeleri neticesinde de siyasi partiler ortaya çıkmıştır¹⁸⁴. Ayrıca özellikle 19. Yüzyılda başlayarak gelişen işçi hareketleri neticesinde kurulan sendikalar da parti organizasyonlarına evrilerek sistem içerisinde yerlerini almışlardır¹⁸⁵.

Siyasi partilerin ortaya çıkışında kurumsal teorinin öne sürdüğü parlamentodaki hizipler ile seçim büroları arasında kurulan iletişimin evrimi, kitlelerin siyasal katılımına işaret etmesi açısından doğru, ancak eksik bir yaklaşımdır. Bu açıdan her ne kadar Batı demokrasilerinde siyasi partilerin

¹⁷⁹ Joseph LA PALOMBARA, Myron WEINER, "The Origin and Development of Political Parties", **Political Parties and Political Development**, (ed. Joseph LA PALOMBARA ve Myron WEINER), Princeton University Press, Princeton, 1966, s. 4

¹⁸⁰ "Siyasi partiler, modern ve modernizasyon sürecindeki siyasal sistemlerin yarattığı yaratıklardır" diyerek bu hususu en açık biçimde La Palombara ve Weiner ifade etmiştir. Nitekim yazarlar, siyasi partilerin ortaya çıkışını modernleşme olgusunun bir sonucu olarak görmektedirler. LA PALOMBARA, WEINER, (1966), s. 3 vd.

¹⁸¹ LA PALOMBARA, WEINER, (1966), s. 7 vd., ÖZBUDUN, (1977), s. 19

¹⁸² ÖZBUDUN, (1977), s. 20, Duverger ise bunu oy hakkının ve parlamentonun yetkilerinin gelişmesi olarak ifade etmektedir. DUVERGER, (1974), s. 16

¹⁸³ ÖZBUDUN, (1977), s. 20, ayrıca Batı demokrasilerinde siyasi partilerin kökenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DUVERGER, (1974), s. 16 vd., ayrıca Batı demokrasilerinde siyasi partilerin ortaya çıkışına ilişkin çeşitli boyutlar hakkında ayrıntılı bilgi için DAALDER, (2001), s. 40-50

¹⁸⁴ ÖZBUDUN, (1977), s. 20,21, DUVERGER, (1974), s. 17-23, DAALDER, (2001), 40-43

¹⁸⁵ Nitekim Duverger bunları "Parlamento Dışında Doğan Partiler" başlığı altında incelemektedir. DUVERGER, (1974), s. 23 vd.

gelişimini açıklıyorsa da, kurumsal teori, özellikle anti-demokratik rejimlerde siyasi partilerin doğuşunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır¹⁸⁶.

Siyasi partilerin ortaya çıkışı kapsamında ele alınan teoriler, genellikle siyasi partilerin belli bir siyasal sistemde ve belli koşullar altında ortaya oluşumlarına işaret eder. Nitekim siyasi partilerin ortaya çıkışlarında mevcut bulunan toplumsal koşulların zaman içinde değişmesi, yeni siyasal partilerin oluşumlarına sebep olmuştur¹⁸⁷. Bu da bir siyasi partinin oluşumunun toplumun içinde bulunduğu koşullarla yakın temas içerisinde olduğunu gösterir.

Siyasal alandaki tarihi olgular, siyasi partilerin ortaya çıkışında, belirtilenler haricinde yeni bir paradigmanın ortaya çıkışını işaret eden bir işleve sahiptir. Bu paradigma ise meşruluk, bütünleşme ve katılma krizleri olarak ortaya çıkan şekliyle¹⁸⁸ kriz teorilerini işaret eder¹⁸⁹.

Siyasi krizlerin siyasal sistemlerde tarihi dönüm noktalarını ifade etmesi bakımından bu krizlerle siyasi partilerin ortaya çıkışı arasında bir bağın kurulması mümkündür. Kriz koşullarında meydana gelen kitlelere dayalı siyasal oluşumlar, bu durumlarda temsil ettikleri siyasal duruşa göre gelişir ve şekillenirler. Nitekim sömürge durumundaki az gelişmiş ülkelerde siyasi partilerin oluşumları, meşruluk krizlerine örnek olarak gösterilebilir¹⁹⁰. Örneğin Türkiye’de İttihat ve Terakki Partisi’nin ortaya çıkışı, ülkenin o dönem içerisinde bulunduğu meşruluk krizi ile ilgili ve açıkça söz konusu krizin sonucudur¹⁹¹. Benzer şekilde çeşitli dil, din ve ırk gruplarından bir ulusal devlet yaratma çabası da bütünleşme krizlerine örnek gösterilmektedir¹⁹².

¹⁸⁶ Modern otoriter ve totaliter rejimlerde siyasi partilerin ortaya çıkışları şüphesiz oy hakkının genişlemesi ve temsili hükümetin gelişmesi olgularıyla açıklanamaz. ÖZBUDUN, (1977), s. 21

¹⁸⁷ LA PALOMBARA, WEINER, (1966), s. 7

¹⁸⁸ Özbudun’a göre siyasi partileri en yakından ilgilendiren krizler meşruluk, bütünleşme ve katılma krizleri olarak belirtilmiştir. ÖZBUDUN, (1977), s. 24, aynı yönde LA PALOMBARA, WEINER, (1966), s. 15

¹⁸⁹ La Palombara ve Weiner bunların geleneksel biçimlerden modern biçimlere geçerken karşılaşılan krizler olduğunu ifade etmektedirler. Yazarlara göre bu krizler; savaşlar, enflasyon, ağır bunalım, büyük demografik değişiklikler, kitle hareketleri, vs. olarak değerlendirmişlerdir. LA PALOMBARA, WEINER, (1966), s. 14

¹⁹⁰ Bunlar arasında Türkiye’de Cumhuriyet Halk Partisi, Mısır’da Wafd, Hindistan’da Kongre Partisi vs. gösterilebilir. Örnekler için bkz. ÖZBUDUN, (1977), s. 25

¹⁹¹ ÖZBUDUN, (1977), s. 24

¹⁹² Örnekler için bkz. ÖZBUDUN, (1977), s. 25

Siyasi partilerin ortaya çıkışları ve gelişimleri, toplumların ve toplumları yönetenlerin bu krizlerle nasıl baş ettikleri ile bağımlı olarak biçimlenir¹⁹³.

Ancak belirtmek gerekir ki kriz teorilerinin bütünleşme, meşruluk ve katılma krizleri olarak tasnif edilmesi, günümüzde ulaşılan veriler açısından tatmin edici görünmemektedir. Nitekim bu üç başlık, aslında yazıldıkları dönemde siyasi partilerin oluşumuna ışık tutan olguların düzenli bir biçimde sınıflandırılmasını ifade eder. Bu noktada siyasi partilerin oluşumlarını kapsayıcı bir şekilde açıklayan yeni bir görüş ileri sürülmüştür.

La Palombara ve Weiner'e göre siyasi partiler, çeşitli siyasal sistemlerde farklı sosyal, siyasi ve ekonomik boyutlarıyla çeşitli fonksiyonları yerine getirmek amacı ile ortaya çıkarlar¹⁹⁴. Bu kapsamda gerek demokratik gerek anti-demokratik rejimlerde siyasi partilerin ortaya çıkışı modernleşmenin bir tezahürü ve kaçınılmaz bir sonuç olarak anlaşılmalıdır¹⁹⁵.

Özbudun'a göre ise siyasi partilerin modernleşme sürecinde ortaya çıkmaları, siyasal katılma kavramı ile yakından ilgilidir¹⁹⁶. Buna göre belirtilen anlamıyla toplumun modernleşmesi, siyasal katılmanın artışı beraberinde getirerek siyasi partilerin gelişmesinde başlıca etken olmaktadır¹⁹⁷.

Modernite sürecinde siyasi gelişim, yüksek düzeyde organizasyonu gerektiren karmaşık siyasi oluşumların varlığına işaret eder. Söz konusu siyasi oluşumlar ise modern toplumlarda bireylerin bir araya gelerek kurdukları ve belli siyasi fonksiyonları gerçekleştiren büyük, karmaşık ve esnek kurumlardan oluşmaktadır¹⁹⁸. Bunun sonucu olarak da siyasi partiler

¹⁹³ LA PALOMBARA, WEINER, (1966), s. 14, aynı yönde ÖZBUDUN, (1977), s. 24

¹⁹⁴ LA PALOMBARA, WEINER, (1966), s. 3, 42

¹⁹⁵ Bir siyasal sistemde herhangi bir surette siyasi partinin ortaya çıkışı, ister kitlelerin siyasal katılma haklarının tanınması, ister katı bir diktatörlüğün kendi rejimine meşruluk sağlama amacı olarak öngörülün, her halükarda siyasi elitlerin siyasal faaliyetlerde kitleleri de göz önünde bulundurması gerektiğine işaret eder. LA PALOMBARA, WEINER, (1966), s. 4, , *siyasi partilerin gelişimi ... siyasi anlamda modernleşmenin bir işareti sayılmaktadır*. bkz. HEYWOOD, (2006), s. 356 Bu açıdan siyasi partiler, modern siyasal sistemlerin kaçınılmaz sonuçlarıdır.

¹⁹⁶ Nitekim Özbudun, siyasi partilerin ortaya çıkışında kurumsal, modernleşme ve kriz teorilerinin tamamına mündemiç olarak siyasal katılma olgusunun varlığı ve önemine işaret etmektedir. Siyasal katılmanın siyasi partilere etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1977), s. 26 vd.

¹⁹⁷ ÖZBUDUN, (1977), s. 27-28

¹⁹⁸ Modernite, pozitif bilimlerin alanında insanın doğayı kontrol altına almak adına oluşturduğu karmaşık yapılar ve teorileri ifade ederken bahsedildiği biçimiyle siyasi anlamda modernite, siyasi

adını alan geniş ve karmaşık oluşumlar, kendilerinden kamuoyunu organize bir biçimde belli bir kanala yönlendirmesi ve yönetsel güç ve karar merkezlerine organize bir topluluğun taleplerini iletmesi beklenen oluşumlar olarak ortaya çıkarlar¹⁹⁹.

Her ne surette olursa olsun esas olan, siyasi partilerin zaman içerisinde siyasi hayatın meşru aktörleri olarak görülmeye başlanması ve yönetimi ele geçirmek için partiler arasındaki rekabetin açık toplumun adeta gerekliliği olarak ortaya çıkmasıdır²⁰⁰. Bu da 18. ve 19. Yüzyıllarda modern toplumlarda değerlerin paylaşılması konusunda çatışan menfaatler etrafında toplanan bireylerin birlikte hareket etmeleri olgusunun bir sonucu olarak anlaşılabilir²⁰¹. Bu yönüyle siyasi partiler demokratikleşme ve modernleşme sürecinde olan toplumlarda oluşarak benzer aşamalardan geçen²⁰² ancak her toplumun yerel özelliklerine göre oluşumunun farklı biçimlerde gelişebildiği²⁰³ siyasi yapıları ifade eder.

2. Siyasi Partilerin Reddi Görüşleri ve Günümüze Etkileri

Modern anlamıyla siyasi partilerin doğuşunu ve işlevlerini karşılaştırmalı olarak inceleyen ilk eser, Ostrogorski'nin "**Demokrasi ve Siyasal Partilerin Örgütü**" isimli kitabıdır. Yine siyasi partiler üzerinde

alandaki bireylerin geniş katılımıyla oluşturulan büyük ve karmaşık yapıları ortaya koyar. Bu yönde LA PALOMBARA, WEINER, (1966), s. 5

¹⁹⁹ LA PALOMBARA, WEINER, (1966), s. 3

²⁰⁰ Hans DAALDER, Parties: Denied, Dismissed or Redundant? A Critique, **Political Parties: Old Concepts and New Challenges** (ed. Richard GUNTHER, Jose Ramon MONTERO ve Juan J. LINZ), Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 40

²⁰¹ Edmund Burke siyasi partileri, bireylerin kendi ortak faaliyetlerini (endeavors), bunların üzerinde uzlaştıkları muayyen bir prensip çerçevesinde ulusal menfaatlerle bağdaştıran bir birlik olarak tanımlamıştır. Edmund BURKE, **Thoughts on the Case of the Present Discontent**, Bohn's Edition, Londra, 1861; DAALDER, (2002), s. 40'tan naklen.

²⁰² Siyasi partilerin demokratikleşme ve modernleşme sürecinin kaçınılmaz sonucu olarak gelişen benzer yapılar olarak anlaşılması, gerek gelişen demokrasilerde gerekse de yerleşik demokrasilerde siyasi partiler incelemesini karşılaştırmalı olarak gerçekleştirmeye elverişli sonuçlara ulaşılmasını sağlar. Bu yönde bir anlayış için bkz. Stefano BARTOLINI, Peter MAIR, "Challenges to Contemporary Political Parties", **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, s. 328

²⁰³ Çeşitli ülkelerde mevcut koşullara göre partilerin oluşacağı ve farklı gelişim yolları izleyebileceği yönünde görüş için bkz. BARTOLINI, MAIR, (2001), s. 329

yayımlanan ilk eserlerden birisi Robert Michels'in "**Siyasi Partiler: Modern Demokrasideki Oligarşik Eğilimlerin Sosyolojik İncelemesi**" isimli eseridir. Doğru bir ifadeyle gerek Ostrogorski, gerekse de Michels, siyasi partiler üzerine yaptıkları incelemelerde gördüklerinden hoşlanmamışlardır²⁰⁴. Her iki yazar da, siyasi partileri, bireylerin iradesini karar alma süreçleri içerisinde eriten ve bu yönüyle bireyselliğe karşı oligarşik faaliyetlere zemin hazırlayan yapılar olarak algılamışlar ve bu sebeple siyasi partilere olumsuz anlamlar yüklemişlerdir²⁰⁵. Oligarşinin demir kanunu adı verdiği görüşü ortaya atan Michels'e göre siyasi partiler, bireylerin görüş ve faaliyetlerini organizasyonun kolektif enerjisine dahil ederken, partiyi oluşturan bireyler kaçınılmaz olarak parti lideri veya parti içindeki hakim kesim tarafından baskılanmaya mahkumdur²⁰⁶. Bu sebeple siyasi partiler demokratik değerlerin tam aksi yönünde anti-demokratik özellikler gösterirler.

Ostrogorski ve Michels'in siyasi partiler hakkındaki olumsuz düşünceleri her ne kadar 20. Yüzyıl'ın başında ifade edilmiş ve bunların ardından siyasi partilerin varlıkları ve işlevlerine ilişkin bir literatür inşa edilmişse de²⁰⁷ söz konusu görüşler siyasi partilerin varlığını ve işlevlerini sorgulamaları açısından önem arz etmektedir. Nitekim bu görüşler, günümüzde siyasi partilere yönelik eleştirilerin çıkış noktası olma özelliği göstermektedir. Söz konusu eleştiriler ise Daalder'e göre **partilerin reddi** (*the denial of party*), **partilerin kısmen reddi** (*selective rejection of party*), **parti sistemlerinin kısmen reddi** (*selective rejection of party systems*) ve **partilerin gereksizliği** (*the redundancy of party*) şeklinde dört başlık altında toplanmaktadır²⁰⁸.

Bunlardan birincisi olan siyasi partilerin reddi görüşü, siyasi partilerin modern toplumlarda partilerin demokratik toplum ve yönetim için zararlı

²⁰⁴ DAALDER, (2002), s. 40

²⁰⁵ Gerek Ostrogorski, gerekse de Michels'in siyasi partiler hakkındaki görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1977), s. 5 vd., ayrıca DAALDER, (2002), s. 40-41

²⁰⁶ DAALDER, (2002), s. 41

²⁰⁷ Siyasi partiler üzerine oluşturulan literatür hakkında genel bilgi ve değerlendirme için bkz. Jose Ramon MONTERO, Richard GUNTHER, Introduction: Reviewing and Reassessing Parties, **Political Parties: Old Concepts and New Challenges** içinde ed. Richard GUNTHER, Jose Ramon MONTERO ve Juan J. LİNİZ, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 2,3

²⁰⁸ Söz konusu eleştirilerin tasnifi hakkında bkz. DAALDER, (2002), s. 39

olduğu veya birtakım zararlı unsurları bünyesinde taşıdığı görüşünü içermektedir. Nitekim bu görüşe göre siyasi partiler, modern siyasi yaşamın meşru bir unsuru olarak görülemezler²⁰⁹. Partilerin reddi görüşü kapsamındaki eleştiriler, otoriter ve demokratik eleştiriler olmak üzere ikiye ayrılır²¹⁰. Otoriter yönüyle partinin reddi görüşünde siyasi partiler, yönetimde söz sahibi olan elitlerin varlıklarını örten bir araç olarak görülür. Siyasi partiler aracılığıyla devlet yönetimini ele geçiren sorumsuz elitlerin ise devlet yönetiminde devletin menfaatlerinden ziyade kendi menfaatlerini kollayacakları düşüncesi, partilerin varlığının eleştiri konusu haline gelmesine sebep olmaktadır. Demokratik yönüyle partinin reddi ise siyasi partinin bireyle devlet arasına anti-demokratik bir yapı niteliğinde engel koyacağı düşüncesine dayanır²¹¹.

Partilerin meşruluğuna tamamen şüpheyile yaklaşan görüşlerin yanında belli parti tiplerini reddeden görüşler de bulunmaktadır. Bunlar da partilerin kısmen reddi görüşünü ifade etmektedir²¹². Ancak partilerin kısmen reddi görüşü, öncelikli olarak partiler arasında tipolojilerine ilişkin tasniflerin yapılmasını ve sınıflandırılan partilerden bir kısmının olumsuz özelliklerinin belirtilmesini gerektirir. Bu açıdan partilerin kısmen reddi görüşü, Duverger ile başlayan ve Neumann ile devam eden parti tipolojilerini tasnif çabalarına ve elbette bu düşünürlerin görüşlerine dayanır. Söz konusu tasnifler ise Duverger'nin kadro-kitle partileri ayrımı ve Neumann'ın bireysel temsil partileri-sosyal bütünleşme partileri sınıflandırmasına işaret eden ayrımlardır²¹³.

Belirtilen tasniflere ilişkin olarak yapılan olumsuzlama, sosyal bütünleşme partileri açısından, bu tip partilerin toptancı yaklaşımlarından dolayı totaliter siyasi sistemlere yol açabileceği eleştirisini içermektedir²¹⁴.

²⁰⁹ DAALDER, (2002), s. 39

²¹⁰ DAALDER, (2002), s. 40-41

²¹¹ Bu görüşler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DAALDER, (2002), s. 41-42

²¹² DAALDER, (2002), s. 42

²¹³ Bu iki düşünür yaptıkları tasnif çerçevesinde partilerin özelliklerini ve yapılarını belirleyerek partilerin kısmen reddi görüşünün temelini atmışlardır.. DAALDER, (2002), s. 42

²¹⁴ Daalder'e göre kitle partileri, hem seçmenlere hem de devlete belirli bir dogmayı ve elitlerin menfaatlerini dayatan bir "dövüş makinesi"ne dönüşmekle suçlanmaktadır. Bu sebeple de kitle partileri toplumda istenmeyen bir kolonizasyona sebep olurlar. DAALDER, (2002), s. 43

Diğer taraftan kitle partileri de kendilerine birtakım olumlu anlamlar yüklenmesine karşılık kitleleri belli bir ideolojinin peşinden sürüklemesi ve bunu yaparken parti disiplini ile kolektif aklı bireysel faaliyetin önüne geçirmesi yönüyle eleştirilmektedir²¹⁵. Her iki düşüncenin ortak özelliği ise siyasi partilerin varlığı ve modern siyasi hayattaki işlevlerini reddetmemesine karşılık siyasi partilerde mevcut yapıların anti-demokratikliğine vurgu yapmasıdır.

Siyasi partilerin varlığına ilişkin olumsuz görüşler, yukarıda belirtilen başlıklara altında toplanmaktadır. Ancak siyasi partilerin siyasal sistemlerde yarattıkları olumsuzluklara ilişkin kurumsal temelli eleştiriler, sadece siyasi partilerin tipleri ve işlevleri ile sınırlı değildir. Siyasal sistemlerin demokratik nitelikleri ve sosyolojik temelli bölünmeler²¹⁶, bir ülkedeki parti sayısını belirler. Bir toplumdaki parti sayısı ise o ülkede parti sistemlerinin oluşumuna işaret eder. Parti sistemleri, bir ülkede siyasi sistemin demokratik meşruluğunun belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Parti sistemleri üzerine yapılan çalışmalar ise belli parti sistemlerine olumlu özellikler atfederken diğer parti sistemlerini olumsuzlayan bir yaklaşım sergilerler²¹⁷. Bu doğrultuda demokratik bir siyasi sistemin inşasında İngiltere’de büyük önemi olan iki parti sistemi ve özellikle Kıta Avrupası’na demokratik rengini veren çok parti sistemlerinden her ikisinin ağır bir biçimde eleştirildiğini görmek mümkündür²¹⁸. Söz konusu tartışmalar ise mevcut parti sistemlerinden

²¹⁵ Sosyal bütünleşme partilerinin toptancı anlayışa angaje olabileceğine yönelik görüş için bkz. Sigmund NEUMANN, “Toward a Comparative Study of Political Parties”, **Modern Political Parties**, (Ed. Sigmund NEUMANN), The University of Chicago Press, Chicago, 1956, s. 400 vd.

²¹⁶ İngiltere, ABD, Fransa, Hindistan, Japonya ve Çin’deki sosyolojik gelişmelerin bu ülkelerde siyasi sistemlerin kuruluşlarında oynadıkları rol hakkında karşılaştırmalı ve çok ilginç bir analiz için bkz. MOORE, (2003), s. 481 vd., toplumdaki sosyal bölünmelerin parti sistemlerinin oluşumundaki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1977), s. 37 vd.

²¹⁷ Bu açıdan parti sistemleri üzerine çalışan bir kimsenin siyaset bilimciler, tarihçiler ve anayasa hukukçuları arasında kendi ülkelerindeki parti sistemlerinin en iyisi olduğuna ilişkin iddialarla karşılaşması kaçınılmazdır. DAALDER, (2002), s. 43

²¹⁸ Örneğin İngiliz iki parti sistemi, çoğunlukçu bir demokrasi anlayışına yol açması ve sınırlı bir yasama döneminde tek bir siyasi elite gereğinden fazla bir iktidar sunması açısından eleştirilmektedir. Çok parti sistemleri ise istikrarsız hükümetler yaratması yönünden demokrasiyi güçsüz düşürücü bir özelliğe sahip oldukları noktasında eleştirilmektedirler. Bu yönde eleştiriler hakkında ayrıntılı bilgi için, Arend LIJPHART, **Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Demokrasi Örüntüleri**, (Çev: Ergun ÖZBUDUN, Ersin ONULDURAN) Yetkin Yayınları, Ankara, (Tarihsiz) s. 95 vd., ayrıca DAALDER, (2002), s. 45 vd.

hangisinin siyasi sistemin demokratik niteliğine en çok katkı yaptığı noktasında toplanmaktadır. Bu tartışmalar, belli bir parti sisteminin demokrasinin tesisinde en iyi sonuçları verdiği iddiasını öne sürerken diğer parti sisteminin demokratik yönetimin oluşumunda sorunlu alanlar yarattığını ifade ederler. Bu bakımlardan parti sistemlerinin reddi zorunlu olarak belli bir ülkedeki parti sisteminin olumlanırken, diğer ülkelerdeki parti sistemlerinin anti-demokratik eğilimleri ifade ettiği hususunu içermektedir. Parti sistemleri konusunda ileriki bölümlerde yapılacak açıklamalar, parti sistemlerinin kısmen reddi görüşlerini dikkate alacak olup, söz konusu tartışmalara ilişkin değerlendirmeler ilgili bölümlerde yapılacaktır.

Görüldüğü üzere siyasi partilere yönelik yapılan tüm eleştiriler aslında siyasi partilerin zamanla siyasal sistem içerisinde aldığı konuma bağlı olarak değişen paradigmlar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Siyasi partilerin nispeten yeni olduğu yıllarda yapılan eleştiriler, siyasi partilerin varlığını tamamen reddetmektedir. Zaman içerisinde temsili demokrasinin yadsınamaz kurumları haline gelen partiler, kısmi olarak eleştirilmeye başlanmıştır. İlerleyen yıllarda ise siyasi partilerin kurumsal olarak eleştirisinin yapılması ile yetinilmemiş, bunların demokrasi ile kurdukları ilişki, parti sistemleri bağlamında sorgulanmaya başlanmıştır²¹⁹. Günümüzde siyasi partilere yönelik eleştiriler ise modern toplumlarda siyasi partilerin yerini almaya aday kurumların varlığına işaret ederek partilerin gereksizliğine vurgu yapmaktadır²²⁰. Partilerin gereksizliği görüşü, günümüz toplumlarında siyasi partilerin işlevlerini yerine getiren diğer kurumların varlığı sebebi ile siyasi partilerin tarihi misyonlarını tamamladıklarını ve işlevsiz kaldıklarını savunan görüşlerin tümünü ifade eder²²¹. Bu görüşler, çağımızda **siyasi partilerin düşüşü (the decline of parties)**²²² olarak adlandırılırlar.

²¹⁹ Siyasi partilerin ortaya çıkmasının her dönemde ciddi kuşku ve eleştiriyle karşılandığı hakkında bkz. HEYWOOD, (2006), s. 381

²²⁰ DAALDER, (2002), s. 52

²²¹ Bu yönde DAALDER, (2002), s. 51, ayrıca Larry DIAMOND, Richard GUNTHER, "Introduction", **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, s. x vd.. HEYWOOD, (2006), s. 381 vd

²²² Nitekim editörlüğünü yaptıkları eserin giriş bölümünde Montero ve Gunther, siyasi partiler üzerine 1960 ve 1970'li yıllarda gerçekleştirilen çalışmaların varlığına karşın 21. Yüzyılın başında niçin siyasi partilere dönüş yaptıklarını ve bu kurumları tekrar mercek aldıklarını açıklamışlardır. Bu doğrultuda

3. Siyasi Partilerin Düşüşü ve Günümüze Yansımaları

Siyasi partilerin düşüşüne ilişkin görüşler, tıpkı partilerin ortaya çıktıkları ilk dönemlerde kendilerine yöneltilen eleştiriler gibi partilerin siyasal sistem içindeki varlıklarını sorgulayan bir görüştür²²³. Bu görüşler ise partilerin varlığını çeşitli perspektifler kapsamında ortaya koydukları iddialarla sorgularlar²²⁴.

Montero ve Gunther, partilerin düşüşü görüşünün temellerini, partilerin modern dönemde karşı karşıya kaldıkları güçlüklerle açıklarken, bu güçlüklerin orta sınıfların genişlemesi neticesinde yeni taleplerin ortaya çıkması ve işçi tabanlı partilerin bu talepleri karşılamada yetersiz kalmasına dayandırmaktadırlar. Nitekim siyasi partilerin temsil işlevleri, yeni siyasal hareketlerin²²⁵ niteliği ile daha önce karşılaşmadığı bir güçlkle yüz yüze kalmaktadır²²⁶. Bu durum, siyasi katılmanın mahiyetini de değiştirir. Enformasyon kaynakları çeşitlenen bilgili vatandaşlar, bilgi edinimlerini siyasi partinin kurumsal yapısına bağlı kalmaksızın bağımsız kaynaklardan paylaşırlar. Bunun da pratik sonucu partilerin temsil işlevini gerçekleştirmekte yetersiz kalması ve vatandaşlar ile hükümet arasında siyasi partilerin kurduğu bağın zayıflaması olmaktadır²²⁷. Tüm bunların yanında son dönemde gerçekleşen teknolojik gelişmeler de vatandaşların birbirleri arasında kurdukları iletişimin kurumsal bir yapıya dayanması zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Bu da siyasi katılmayı etkileyerek vatandaşların

yazarlar, amaçlarının partilerin bu dönemde demokratik sistemler içerisinde değerlerinin azaldığına ve partilere alternatif birtakım kurumların ortaya çıktığına ilişkin görüşlere cevap vermek olduğunu ifade etmişlerdir. MONTERO, GUNTHER, (2002), s. 1-2, aynı yönde bkz. DIAMOND, GUNTHER, (2001), s. ix,

²²³ DAALDER, (2002), s. 51, aynı yönde MONTERO, GUNTHER, (2002), s. 3,

²²⁴ HEYWOOD, (2006), s. 381, 382, 384

²²⁵ Yeni siyasal hareketler ifadesi, geleneksel iktidar merkezlerine karşı duyulan antipati ve hükümetin yerleşik partilerine karşı gösterilen muhalefeti betimlemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu doğrultuda İtalya'daki Forza İtalya Hareketi ve Almanya'daki Yeşiller Hareketi örnek gösterilebilir. Daha çeşitli örnekler ve yeni siyasal hareketler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HEYWOOD, (2006), s. 382

²²⁶ HEYWOOD, (2006), s. 382, aynı yönde MONTERO, GUNTHER, (2002), s. 3, DAALDER, (2002), s. 51

²²⁷ MONTERO, GUNTHER, (2002), s. 4

arasında parti kurumsal yapısı içerisinde kurulan politik nitelikli ilişkiyi zayıflatmaktadır²²⁸.

Daha net bir şekilde ifade edildiği takdirde modern dönemde partilerin düşüşü, 1) Bu yapıların temsil görevlerini gereği gibi yerine getirmelerindeki zaafiyet ve halkla hükümet arasındaki bağı kurmadaki başarısızlıklarına, 2) Özellikle 1950'lerin sonlarından başlayarak parti üyeliklerinde ve partizanlıkta yaşanan düşüşe²²⁹ bağlanmaktadır²³⁰.

Modern dönemde partilerin düşüşüne sebep olan bu gelişmelerin siyasi partiler üzerinde yaratacakları etkiler ise ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Daalder'e göre partilerin yeni siyasal hareketlerin karşısında varlıklarını sürdürüp sürdüremeyeceği veya ne şekilde sürdüreceği konusunda üç temel görüş bulunmaktadır²³¹.

Bunlardan birincisi siyasi partilerin halkla hükümet arasında belli bir dönemde kurduğu bağ açısından önemli bir işlevi yerine getirdiği ve tarihi misyonunu tamamladığı görüşüdür. Söz konusu görüş, Stein Rokkan'a ait olup, yazarın 1970 tarihinde yayımladığı *"Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development"* isimli makalesinde öne sürdüğü görüştür²³². Buna göre partiler, tarihte kendilerine biçilen vatandaşlar ile devlet arasında temsil köprüsü rolünü üstlenmekle varlık amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla modern toplumun gelişme çizgisi, partileri, varlıklarını diğer yapılara bırakarak tarih sahnesinden ayrılmaya zorlamaktadır. Bu açıdan siyasi partilerin yok olması mukadderdir²³³.

Siyasi partilerin modern dönemde karşı karşıya kaldıkları güçlükler neticesinde yok olacağını öne süren Rokkan'ın görüşünün karşısında ise

²²⁸ MONTERO, GUNTHER, (2002), s. 5

²²⁹ HEYWOOD, (2006), s. 381

²³⁰ Partilerin toplum gözündeki imajları, hükümetle ve profesyonel politikayla olan bağlarından ötürü zedelenmiştir. HEYWOOD, (2006), s. 382

²³¹ DAALDER, (2002), s. 51 vd.

²³² DAALDER, (2002), s. 51

²³³ Elbette Rokkan'ın görüşü, siyasi partilerin kitle mobilizasyonunu gerçekleştiren geçiş yapıları (*passing agents of mass mobilization*) olarak görülmesinin bir sonucudur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. DAALDER, (2002), s. 51, 52

siyasi partilerin tamamen tarih sahnesinden silinmesinin söz konusu olmayacağını öne süren savlar bulunmaktadır.

Bunlardan ilki siyasi partilerin varlıklarını sürdürmelerine karşın eski önemine sahip olamayacağını savunan görüştür. Siyasi partilerin varlığının siyasal sistem içerisinde gerçekten bir fark yaratıp yaratmadığını²³⁴ sorgulayan bu görüşün “eylem grupları”nın (*action groups*) siyasi partilerin yerine geçerek onların işlevlerini gerçekleştireceklerini ve/veya doğrudan demokrasi araçlarının daha sık kullanılarak siyasal sistemde ağırlığın partilerden bunlar üzerine kayacağını öne süren iki veçhesi²³⁵ bulunmaktadır. Birinci veçhesiyle söz konusu görüş, siyasi partilerin “kurumsal çoğulculuk” (*corporate pluralism*)²³⁶ olgusu kapsamında önemlerinin azalarak, işlevlerinin yerine getirilmesini çeşitli kurumlara bırakacağını öne sürmektedir²³⁷. Bu görüşün ikinci veçhesi ise referandum vb. yarı doğrudan demokrasi araçları ile spesifik konularda halkın siyasal katılımının partiler aracılığı ile gerçekleşmesi olgusunun zayıflayacağı²³⁸ hususunu savlamaktadır.

Siyasi partilerin günümüz toplumlarındaki durumu üzerine bunların zorunlu bir biçimde yok olacağına ve yok olmayıp sadece önemine kaybedeceğine ilişkin açıklamalar, partilerin düşüşü görüşünün paralelinde seyreden görüşlerdir. Bu iki görüşün yanında üçüncü bir görüşün varlığına da işaret etmek gerekir. Bu da partilerin tarihte gördükleri işlevleri klasik bir biçimde görmekten vazgeçecekleri ve işlevlerini tekrar tanımlayarak siyasal sisteme uyum sağlayacakları görüşüdür²³⁹. Gerçekten de olgusal alana bakıldığında günümüzde siyasi partilerin önemini kaybetmek bir yana, siyasal sisteme uyum sağlayarak form değiştirdiği görülmektedir. Schumpeter ve

²³⁴ DAALDER, (2002), s. 52

²³⁵ DAALDER, (2002), s. 52, 53

²³⁶ Kurumsal çoğulculuk terimi neokorporatist fikirlerin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Neokorporatist düşüncenin siyasi partiler üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DAALDER, (2002), s. 53

²³⁷ Bununla birlikte siyasi partilerin, işlevlerini teslim edecekleri diğer yapıların medya kuruluşları gibi siyasi niteliklerini *ad hoc* bir biçimde gösteren kuruluşlar olacakları da ileri sürülmektedir. DAALDER, (2002), s. 53

²³⁸ Nitekim yarı doğrudan demokrasi araçlarından özellikle referandumun etkin bir biçimde kullanımı, Türkiye’de sıklıkla tartışılan bir olgudur.

²³⁹ Daalder söz konusu görüşü her ne kadar ikinci olarak saymışsa da burada bu görüş, üçüncü görüş olarak sayılacaktır. DAALDER, (2002), s. 52, nitekim bu görüşün getirdikleri üzerine ileride siyasi partilerin tipolojileri ve işlevleri hakkında yapılacak açıklamalar bu durumu zorunlu kılmaktadır.

Downs'ta temellerini bulan bu görüş, Otto Kirchheimer'in toplayıcı -hepsini yakala- (**catch-all**) partiler tipolojisini ortaya attığı ünlü makalesinde²⁴⁰ somut ifadesini bulmuştur. Bu konu, büyük ölçüde siyasi partilerin tipolojileri ve işlevleri ile alakalı olup, konu hakkındaki izahat ilerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak verilecektir.

Görüldüğü üzere siyasi partilerin siyasal sistemde oynadıkları rol büyük ölçüde onların modern toplumda yerine getirdikleri işlevler ve bu işlevlerin işaret ettiği görevleri üstlenmek üzere kendilerine biçtikleri rollerdir. Söz konusu roller ise siyasi partiler tipolojisinde kendini bulur. Bu durumda yapılması gereken siyasi partilerin tipoloji ve işlevlerine günümüzdeki önemleri bakımından hızlıca göz atmak olmalıdır.

B. SİYASİ PARTİLERİN TİPOLOJİLERİNE YÖNELİK ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR

Siyasi partiler, iktidar ile halk arasında adeta köprü işlevi görücü bir niteliğe sahiptirler²⁴¹. Nitekim siyasi partilerin bu işlevleri, onların tipolojileri üzerine etki etmekte ve siyasi parti tipolojileri, dönem dönem devlet veya halka gösterdiği yakınlık bağlamında değişik özellikler gösterebilmektedir²⁴². Bunun yanında siyasi partiler yalnızca toplumla değil, devletle kurdukları ilişki bağlamında da çeşitli tasniflere tabi tutulurlar. Daha açık bir deyişle ifade

²⁴⁰ Otto KIRCHHEIMER, "The Transformation of the Western European Party", **Political Parties and Political Development**, (ed. Joseph LA PALOMBARA ve Myron WEINER), Princeton University Press, Princeton, 1966, s. 177 vd.

²⁴¹ Siyasi partilerin işlevlerine ve tipolojilerine ilişkin tartışmalar, esasen siyasi partilerin devlet ve halk arasında gördüğü köprü görevinde gerek devlete gerekse de halka ne kadar yakın oldukları ile yakından bağlantılıdır. Bu yönde bir görüş ve siyasi parti tipolojilerinin zaman içerisinde bu temel üzerinde nasıl şekillendiği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Richard KATZ, Peter MAIR, "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of Cartel Party", **Party System Change: Approaches and Interpretations**, (ed. Peter MAIR Oxford University Press, New York, 2004, s. 93 vd. Aynı yönde bir görüş için KAPANİ, (2004). s. 166

²⁴² Siyasi partilerin farklı dönemlerde farklı özellikler göstermelerinin, farklı parti tipolojilerine yol açtığı görüşü için bkz. KATZ, MAIR, (2004) s. 93 ve Hans Jürgen PUHLE, "Still the Age of Catch-Allism?: Volkspartien and Partienstaat in Crisis and Re-equilibration", **Political Parties: Old Concepts and New Challenges** (ed. Richard GUNTHER, Jose Ramon MONTERO ve Juan J. LÎNZ) Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 60

edildiği takdirde, anayasa hukuku ve siyaset bilimi literatüründe siyasi partiler ve onların tipolojileri üzerine gerçekleştirilen tasnif ve analizler, partilerin bir yanda devlet diğer yanda ise sivil toplumla kurdukları ilişkiler çerçevesinde gerçekleşir²⁴³. Ancak belirtildiği üzere toplumların zaman içerisinde geçirdikleri dönüşümler, siyasi partilerin işlevlerine meydan okuyan birtakım gelişmelere sebep olur. Bu da siyasi partilerin özellikle tipolojilerinde birtakım değişikliklere yol açmaktadır²⁴⁴.

1. Parti Tipolojilerinin Belirlenmesinde Gelişimsel Yaklaşım

Siyasi partiler üzerine 20. Yüzyıl içerisinde yapılan çalışmalar, partilerin sınıflandırılması açısından oldukça çeşitli tanım ve tahlilleri beraberinde getirmiştir²⁴⁵. Bu çerçevede siyasi partiler tipolojilerinin tasnifleri, üyelik sistemi, yapısı, karar alma süreçleri, benimsenen politika ve programlar, seçim çalışmaları vb. gibi çeşitli faktörler üzerine yoğunlaşmıştır. Siyasi partilerin tipolojilerine yönelik ilk tasnif çabası Duverger tarafından yapılmış, bu tasnifleri belirtilen değişkenlerin incelenmesi neticesinde Neumann ve Kirchheimer'in tasnifleri izlemiştir²⁴⁶. Elbette bu noktada siyasi partiler üzerine yapılan araştırmaların demokrasi teorilerinde gerçekleşen değişimden de etkilendiğini söylemek mümkündür²⁴⁷. Bu noktada partilerin tipolojilerine ilişkin olarak yapılacak açıklamalarda izlenecek yöntemin doğru bir biçimde tespiti gerekmektedir. Söz konusu yöntem ise siyasi partiler tipolojisinin gelişimsel bir modelle ele alınması olmalıdır.

²⁴³ KATZ, MAIR, (2004) s. 93

²⁴⁴ Siyasi partilerin tipolojilerinin tarih içerisinde dışsal etkenlerle nasıl şekillendiği hakkında ayrıca bkz. Yavuz ATAR, "Kartel Parti Teorisi ve Eleştirisi: Kartel Teorisinin Çağdaş Partiler Tipolojisini Açıklamadaki Yetersizliği ve Polar Partilerin Doğuşu", **Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan**, Cilt 1, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 54 vd.

²⁴⁵ Bu yönde bkz. PUHLE, (2002), s. 59

²⁴⁶ Duverger, Neumann ve Kirchheimer'in gerçekleştirdikleri tipoloji çalışmalarının özetlenmesi ve bu bağlamda bu çalışmalarda yer alan tasniflerden her bir parti tipinin siyasal sistemin koşullarına uyum sağlayamayan başka bir parti tipinin ortaya çıkmasına sebep olduğu görüşü için bkz. PUHLE, (2002), s. 60 vd., KATZ, MAIR, (2004) s. 93-94

²⁴⁷ PUHLE, (2002), s. 61

Siyasi partiler üzerine gerçekleştirilen çalışmalar, öncelikle parti tiplerini, bu kuruluşların sivil toplumla olan ilişkilerini inceleyerek gerçekleştirmeye çalışmışlardır²⁴⁸. Daha sonraları kapsayıcılıktan uzak ve tek yönlü olarak algılanan bu yaklaşım, yerini siyasi partilerin devlet ile olan ilişkilerini inceleyen yaklaşıma bırakmıştır. Ancak ister sivil toplumla olan ilişkileri, ister devlet ile olan ilişkileri incelensin, parti tiplerini ayırmada kullanılan bu iki ölçüt de eksik kalmaya mahkumdur. Nitekim özellikle Batı demokrasilerinde partilerin gelişimi, her bir parti tipinin siyasal sistemden kaynaklanan ihtiyaçlara cevap vermemesi neticesinde yeni bir parti tipine tahvil olduğu diyalektik bir süreçle anlaşılabilir²⁴⁹. Örneğin kitle partileri, kadro partilerinin seçkin niteliklerine karşı genel oy hakkının verilmesinden itibaren zorunlu olarak ortaya çıkan bir parti tipi olarak anlaşılmalıdır²⁵⁰. Bu durumda parti tiplerinin incelenmesi, partilerin sadece sivil toplum veya devlet ile olan ilişkilerinde değil, söz konusu kuruluşların her iki unsur arasında tarihsel dönemleri itibarıyla ne şekilde bir köprü oluşturduğu ile ilgili olmaktadır.

2. Duverger ve Neumann'a Göre Siyasi Partilerin Tipolojileri

Her şeyden önce ifade edilmesi gereken siyasi partiler tipolojileri bakımından yapılan ayrımların büyük ölçüde parti organizasyonunun yapısına bağlı olduğudur²⁵¹. Nitekim Duverger'e göre global topluluk, koordinasyon mekanizmalarıyla birbirine bağlanmış, küçük temel topluluklardan meydana gelmektedir²⁵². Modern partilerde de bu örgüt, üyelerin faaliyetlerinin genel çerçevesini ve bunlar arasındaki dayanışmaya

²⁴⁸ Nitekim Duverger ve Neumann'ın tasnifleri partilerin bu özelliğinin incelenmesi ile gerçekleşmiştir. Bu yönde KATZ, MAIR, (2004) s. 93

²⁴⁹ KATZ, MAIR, (2004) s. 93, aynı yönde ATAR, (2008), s. 53

²⁵⁰ Nitekim Duverger de eserinde açıkça ifade etmemekle beraber kadro partilerinden kitle partilerine doğru evrimsel bir süreci betimlemiştir. Bu yönde ÖZBUDUN, (1977), s. 84

²⁵¹ Bu yönde bkz. DUVERGER, (1974), s. 37 vd., ÖZBUDUN, (1977), s. 81-82, *Bu iki tip parti arasındaki esas farkın üye sayısı ya da hitap ettikleri seçmen kitlesinin büyüklüğü değil, fakat yapı olduğunu baştan belirtmek gerekir.* KAPANİ, (2004), s. 168

²⁵² DUVERGER, (1974), s. 37

verilen biçimi belirlemesi açısından büyük önem taşır²⁵³. İşte tam da bu noktada siyasi partilerin kökenleri, devlet ile toplum arasında kurulacak köprünün niteliği noktasında bunların yapılarını etkileyerek tipolojilerini belirler. Yani partiler, yapılarını devlet ile sivil toplum arasında kuracakları köprünün niteliğine bağlı olarak belirlerler. Kökenleri bakımından parlamento içinde doğan partiler, kadro partileri olma²⁵⁴ özelliğini gösterirken parlamento dışında doğan partiler, belirli bir sınıfı oluşturan kitleye hitap etmeleri bakımından kitle partileri adını alırlar²⁵⁵.

Kadro partilerinin, genel oy ilkesinin kabul edilmesinden önce ortaya çıkan partiler olmaları, bu tip partilerin kitleleri özendirme ve üye sayılarını genişletme ihtiyacı duymamalarına sebep olmuştur. Bu sebeple söz konusu partilerde önemli olan nicelik değil nitelik olmuş, kadro partileri seçim çevrelerinde etki ve servet sahibi olan kişileri bir araya getirerek oy sağlamaya gayret göstermişlerdir²⁵⁶. Nitekim bu durum, daha önce belirtilen şekliyle temsil olgusunun bireylere değil, bölgesel nitelikli şehir ve kasabalara ait olma hali ile de uyum içindedir.

Duverger'ye göre genel oyun kabulü, hemen her yerde sosyalist partilerin gelişimine ve dolayısıyla kitlelerin siyasal sistemde aktif rol oynamalarına sebep olmuştur²⁵⁷. Sosyalist partiler ise kadro partilerinin tersine parti üyelerini arttırmak ve seçmen desteğine sahip olmak amacı gütmektedirler. İşte tam da bu sebeple kitle partileri adını alan bu partiler, parti üyeliklerini arttırmaya yönelik faaliyetleriyle kadro partilerinden ayrılırlar²⁵⁸. Üye sayısındaki artışın önemli ve üyelerin parti için

²⁵³ DUVERGER, (1974), s. 37

²⁵⁴ KAPANİ, (2004), s. 169

²⁵⁵ Kitle partisi adı yanıltıcı birtakım çağrışımlara sebep olabilmektedir. Konu üzerinde çalışan bilim adamlarının kitle partilerine atfettikleri özellik, bu partilerin toplumun tüm kesimlerine hitap etmeleri değil, toplumda belli bir sınıfı oluşturan kitleye yönelmeleridir. Kitle partileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, MAIR, (2004) s. 93

²⁵⁶ KAPANİ, (2004), s. 169

²⁵⁷ DUVERGER, (1974), s.110

²⁵⁸ Kitle partilerinin ortaya çıkışındaki sebeplerden biri de liberal ve muhafazakar partiler gibi sermaye desteğine sahip olmayan sosyalist partilerin seçim harcamalarını finanse edebilmek için üyelik sayısını arttırmaları ve aidat sistemi getirmeleri olmuştur. Nitekim bu durum, kitle partilerinin ortaya çıkmalarına sebebiyet vermiştir. DUVERGER, (2004), s. 110-111, aynı yönde bkz. KAPANİ, (2004), s. 169, aynı yönde Richard KATZ, Peter MAIR, "The Ascendancy of the Party in Public Office: Party Organizational Change in Twentieth Century Democracies" **Political Parties: Old Concepts and**

gerçekleştirdikleri katkının elzem olması ise kitle partilerinin disiplinli ve tutarlı bir yapıya sahip olmalarına sebep olmuştur²⁵⁹.

Duverger'nin bu tasnifi ise yazara göre sağ-sol, burjuva partileri-işçi partileri ayrımına paralel görünmektedir²⁶⁰. Buna göre özellikle Batı Avrupa'da özellikle sağ partiler, kadro partisi olma özelliği göstermekte iken, sol partiler kitle partileri olarak faaliyet göstermişlerdir.

Siyasi partilerin tipolojisi alanında en bilinen tasniflerden biri ise Sigmund Neumann'ın gerçekleştirdiği bireysel temsil partileri ve sosyal bütünleşme partileri ayrımıdır²⁶¹. Neumann, gerçekleştirdiği tasnifte bireysel temsil partilerini dar ve sınırlı bir siyasal katılma ortamında faaliyet gösteren kuruluşlar olarak nitelendirmektedir. Yazar, sosyal bütünleşme partilerini ise tıpkı Duverger'de olduğu gibi genel oy hakkının gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan yapılar olarak görmektedir²⁶².

Dolayısıyla gerek Duverger, gerekse de Neumann'ın birbiri ile örtüşen ikili bir ayrım yaptıklarını söylemek mümkün görünmektedir. Ancak açıkça görüldüğü üzere söz konusu ayrım, kapsayıcı olmaktan uzak olduğu gibi²⁶³, kadro partilerinin zamanla yeryüzünden silinerek kitle partilerine dönüşmesi olgusunu açıklamakta yetersiz kalmıştır. Her ne kadar, Duverger bu duruma ilişkin olarak *"Burjuvazi, ancak komünizmin veya devrimci metotların gelişmesi üzerine kadro partisinin yetersizliğini anlamış ve kitle partileri kurma yolunda ciddi teşebbüslere girmiştir."*²⁶⁴ demiş dahi olsa, bu sözler partiler tipolojilerine ilişkin tasnifin yetersizliği ve tek yönlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır. Bu durum *parti örgütlerinin "gelişimsel" bir model kapsamında ele alınıp alınamayacağı*²⁶⁵ ile de yakından bağlantılıdır. Nitekim siyasi partilerin tipolojilerine ilişkin literatürü oluşturan çalışmalar, partiler

New Challenges (ed. Richard GUNTHER, Jose Ramon MONTERO ve Juan J. LİNZ) Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 116

²⁵⁹ KAPANİ, (2004), s. 169-170, KATZ, MAIR, (2002), s. 115 vd.

²⁶⁰ *Burjuva sağ, ne mali ne de siyasal bakımından kitleleri örgütlendirmeye muhtaç değildi; onun kendi seçkinleri, şöhretleri ve destekçileri vardı.* DUVERGER, (2004), s. 111

²⁶¹ NEUMANN, (1956), s. 395 vd.

²⁶² KAPANİ, (2004), s. 172

²⁶³ Bu yöndeki eleştirilerin niteliği hakkında bkz. KAPANİ, (2004), s. 174

²⁶⁴ Duverger tarafından dile getirilen bu husus, net olmasa bile aslında siyasi partiler tipolojilerinin gelişimsel bir yaklaşımla ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. DUVERGER, (2004), s. 111,

²⁶⁵ Nitelendirme Özbudun'a aittir. ÖZBUDUN, (1977), s. 83,

tipolojisinin dönemsel gelişmelerden etkilendiği ve bunlara uyum sağladığı yönünde ortak bir metodoloji benimsemiřlerdir²⁶⁶. Bu noktada benimsenen gelişimsel yaklaşım çerçevesinde Otto Kirchheimer'in toplayıcı partiler (catch-all) ve Katz ile Mair'in kartel partileri tiplerinin hangi siyasal koşullarda ortaya çıktığı ve hangi işlevlere hizmet ettiğinin net bir biçimde ortaya konması gerekmektedir. Nitekim siyasi partilerin tipolojilerinin doğru bir biçimde belirlenmesi, bunların siyasal sistem içindeki yerinin ve sistemin unsurları olan değişkenlerden, dolayısıyla seçim sistemlerinden nasıl etkilendiğinin tespit edilmesi açısından elzemdir.

3. Siyasi Partilerin Tipolojilerine Güncel Yaklaşımlar

Kadro partilerinin genel oy ilkesinin kabulünden önce ortaya çıkan partiler olmasının, bu partilerin, kitle partileri karşısında güçsüz kalmasına sebep olduğu ifade edilmişti. Bu bağlamda kitle partileri, siyasal sistemle olan ilişkileri bakımından Duverger tarafından "geleceğin partileri" olarak ilan edilmiřlerdir²⁶⁷.

Ancak Kirchheimer tarafından ortaya atılan yeni bir parti tipi, bu tahlili kökten deęiřtirmiřtir²⁶⁸. Söz konusu parti tipinin ortaya çıkışı ise (1) 1950 ve 60'larda sosyal bağlardaki zayıflamaya, (2) sosyal devlet ve ekonomik kalkınmanın dönemin başat aktörleri oluşuna ve (3) medyanın gelişmesiyle parti liderlerinin aktif partizanlardan ziyade sadık seçmenlere ihtiyaç duymasına baęlanmaktadır²⁶⁹.

Siyasal sistemdeki bu dönüşümler ise geçmişin kadro ve kitle partilerinden farklı olarak dönemin siyasi partilerinin söz konusu koşullara

²⁶⁶ Nitekim bu yaklaşım en belirgin haliyle Katz ve Mair'de karşımıza çıkmaktadır. Katz ve Mair, makalelerinin "*Stages of Party Development*" başlıklı bölümünde siyasi partilerin tipolojilerinin farklı siyasal olgulara göre geçirdiği aşamaları detaylı olarak incelemişlerdir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, MAIR, (2004) s. 96 vd., aynı yazarlardan benzer bir çalışma için bkz. KATZ, MAIR, (2002), s. 114 vd. ayrıca aynı yönde bkz. DAALDER, (2002), s. 56 vd.

²⁶⁷ KATZ, MAIR, (2004) s. 95

²⁶⁸ KATZ, MAIR, (2004) s. 95

²⁶⁹ KATZ, MAIR, (2004) s. 95-96

uyum sağlamaları zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu da ülkedeki seçmenlerin tamamına hitap ederek toplumun tüm kesimlerinden oy alarak iktidara gelmeyi hedefleyen toplayıcı (catch-all) partilerin ortaya çıkışı olmuştur²⁷⁰. Bu çerçevede toplayıcı partinin, sınıf çizgilerini aşarak mümkün olduğu kadar geniş bir seçmen kitlesine hitap etmeye çalışan, ideolojik eğilimi bakımından yumuşak ve pragmatik yönü ağır basan bir parti tipi²⁷¹ olduğunu söylemek mümkündür. Toplayıcı partilere verilecek en güzel örnek ise toplumun tüm kesimlerine hitap etme özelliğini en belirgin şekilde taşıyan Amerikan partileridir²⁷².

Kadro partilerinin²⁷³ perspektifinden bakıldığında parti liderleri için temel sorun, genel oy ilkesinin kabulünden sonra seçmen desteğini kazanmak haline gelmişti. Bu çerçevede kadro partilerinin sivil toplum ile olan bağları hiç şüphesiz kitle partilerinin sivil toplum ile olan bağından daha zayıftı²⁷⁴. Nitekim kitle partileri de söz konusu ihtiyaçtan doğan ve sivil toplumla devlet arasında kadro partilerine oranla çok daha güçlü bir bağ kurarak profesyonelleşen partiler olarak ortaya çıkmışlardı. Toplayıcı partiler ise bahsedildiği şekliyle belli bir kitleyi değil, seçmenlerin tamamının oyunu almayı hedefleyen partiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da toplayıcı partilerin tüm bu parti tipleri içerisinde devlet iktidarını ele geçirmek amacıyla devlet-sivil toplum arasındaki köprüyü en profesyonel biçimde kuran parti olarak değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir²⁷⁵. Görüldüğü üzere parti tipleri, siyasal sistemde yer alan önemli unsurlar olmaları hasebiyle sivil

²⁷⁰ Toplayıcı partilerin siyasal sistemin ihtiyaçlarına cevap veren bir parti olarak ortaya çıkışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KIRCHHEIMER, (1966), s.200, KATZ, MAIR, (2004) s. 96, PUHLE, (2002), 63-64, Sançar Sefer SÜER, “Catch-All Siyasi Partiler”, **TBB Dergisi**, Sayı: 96, 2011, s. 49 vd.

²⁷¹ *Bu tür partilerin amaçları, toplumsal yapıdaki değişiklikler sonucu sayıları giderek artan marjinal seçmenleri ılımlı bir programla kendi yanlarına çekmek ve böylece kitlesel tabanlarını olabildiğince genişleterek iktidar yarışını kazanabilmektir.* KAPANİ, (2004), s. 175-176

²⁷² Nitekim zaman zaman Türkiye’de geçmişte Anavatan ve günümüzde Adalet ve Kalkınma Partisi de toplayıcı partilere örnek gösterilmektedir. Türkiye’deki partilerin toplayıcı parti nitelikleri hakkında ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bkz. SÜER, (2011), s. 79 vd.

²⁷³ Katz ve Mair bu partileri, aynı zamanda elit partileri olarak da adlandırmaktadır. KATZ, MAIR, (2002), s. 114

²⁷⁴ Kadro ve kitle partilerinin sivil toplum ve devlet ile olan ilişkileri hakkında ayrıntılı ve şemayla desteklenmiş açıklamalar için bkz. KATZ, MAIR, (2004) s. 98

²⁷⁵ Kitle ve kadro tipi partilerin sivil toplumun desteğini alarak devlet iktidarını ele geçirmeye çalışmalarının, bunların toplayıcı partilere dönüşmeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, MAIR, (2002), s. 120 vd., ayrıca PUHLE, (2002), 67-68

toplum ve devlet arasındaki köprü olma niteliklerine göre gelişimsel bir model içerisinde evrim geçirmişler, farklı tiyolojilere de bu yüzden sahip olmuşlardır.

Partiler tiyolojisinin gelişimsel bir model içerisinde ele alınması, siyasi partilerin kökenleri ve siyasal sistemle uyumluluklarının bir sonucudur. Bu durumda bahsedildiği şekilde kökenleri ve geçirdikleri gelişimsel evreler göz önüne alındığında günümüzde siyasi partilerin tiplerine ilişkin durumun tespiti gerekir. Bu, aynı zamanda partilerin siyasal sistemdeki gelişmelere nasıl tepki verdiği ile de yakından bağlantılıdır.

Toplayıcı partilerin ortaya çıkışına dair görüşler, Batı Avrupa’da siyasal sistem içerisinde partilerin yerine ilişkin devrim niteliğinde bir etki yaratmıştır. Nitekim Batı Avrupa’da 1950 ve 60’lardaki pek çok siyasi gelişme bu metodoloji içerisinde anlaşılır hale gelmiştir²⁷⁶. Bu doğrultuda toplayıcı partiler çağında yaşadığımızı²⁷⁷ ve günümüzde siyasi partilerin genel mahiyeti ile toplayıcı tipteki partiler olduğunu öne sürmek mümkün görünmektedir²⁷⁸. Bunun da en belirgin göstergesinin partilerin devlet yönetimini profesyonel bir biçimde üstlenmesi ve söz konusu partilerin genelde merkezde yer alan partiler olduğu görüşü ileri sürülmektedir²⁷⁹.

Ancak Kirchheimer’in toplayıcı parti tipinin olgusal alanda tüm gerçeği yansıtmadığı ve bu görüşün doğrulanabilir bir görüş olmadığını ileri süren yazarlar da vardır. Bunların yanında toplayıcı partilerin parti tiplerinin gelişimsel bir model içerisinde yok olarak yerini yeni bir parti tipi olan kartel partilerine bıraktığını öne süren²⁸⁰ Katz ve Mair’in görüşleri de dikkate alınmalıdır.

²⁷⁶ Örneğin parti üyeliğinin tüm Avrupa’da, mutlak olarak ve seçmen sayısına oranla düşmekte olduğu ifade edilmişti. Bu yönde Steven B. WOLINETZ,, “Beyond the Catch-All Party: Approaches to the Study of Parties and Party Organization in Contemporary Democracies” **Political Parties: Old Concepts and New Challenges** (ed. Richard GUNTHER, Jose Ramon MONTERO ve Juan J. LINZ) Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 146, aynı yönde SÜER, (2011), s. 69, ATAR, (2008), s. 100-101

²⁷⁷ Günümüzde toplayıcı parti teorisinin siyasi partileri açıklamak açısından kullanışlı olduğu yönünde görüş için PUHLE, (2002), 65 vd.

²⁷⁸ Bu doğrultuda günümüzde de birçok ülkede kısmi olarak toplayıcı parti özelliklerini taşıyan partiler görüldüğü, ancak sistemlerin tamamı itibarıyla bütün partilerin toplayıcı partiler olduğunun ileri sürülemeyeceği ifade edilmektedir. SÜER, (2011), s. 86

²⁷⁹ Bu yönde bkz. PUHLE, (2002), 65

²⁸⁰ KATZ, MAIR, (2004) s. 107 vd., KATZ, MAIR, (2002), s. 122 vd.

Bunlardan birincisi, toplayıcı parti tipinin içerdği unsurların gerçeği yansıtmaktan uzak bir sınıflandırma olduğu ve günümüzdeki partilerin değişiminin tamamen toplayıcı partilere doğru bir evrim şeklinde gerçekleşmediği görüşüdür. Söz konusu görüşü ileri sürenler ise Diamond ve Gunther ile Lijphart'tır²⁸¹. Bu çerçevede yazarlar, toplayıcı partilerin, kitle partilerinin düşüşü ile ortaya çıkan bir parti tipi olduğunu kabul etmekle birlikte, bunların ideolojik anlamda bir düşüşü yansıtmadıklarını ifade etmektedirler. Buna göre 1950 ve 60'lı yıllarda keskin ideolojilerin merkeze angaje olma yönünde eğilim göstermesine karşılık, 1970 ve 80'li yıllarda partilerde ideolojilerin daha ılımlı ve pragmatik bir programa dönüşmeleri söz konusu olmamıştır²⁸².

Ancak söz konusu eleştirilerin varlığı ve olgularla olan temasının isabeti, kitle partilerinin gelişimsel süreçler içinde kaybolduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu durumda Kirchheimer'in toplayıcı parti adını verdiği parti tiplerinin aslında bu partilerin zaman içinde değişen koşullara uyum sağlamış kapsayıcı bir kategori olarak anlaşılması gerektiği ileri sürülmüştür²⁸³. Daha net bir ifadeyle 1950'li ve 60'lı yıllarda ortaya çıkarak varlığını sürdüren ve birtakım hususlarda birbirinden ayrılan partilerin hepsi, yukarıda belirtilen birtakım özelliklere sahip olması bakımından toplayıcı parti kategorisinin altında değerlendirilebilecektir.

Gerçekten toplayıcı partiler çağının sona erdiğine ilişkin görüşlerin etkileyciliğine rağmen²⁸⁴, günümüzde pek çok demokratik sistemde parlamentoda yer alan partilerin çoğunun, toplayıcı parti özellikleri göstermekte olduklarını ifade etmek mümkündür²⁸⁵. Bu noktada çeşitli yazarlar tarafından parti tiplerinin tabi tutulduğu tasniflerin kapsayıcı bir

²⁸¹ Toplayıcı partilerin olgusal alanda normatif tezahürlerinde belirtilen hususları karşılayamadığı hakkındaki görüşler için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 87 vd., ayrıca Richard GUNTHER, Larry DIAMOND, "Species of Political Parties: A New Typology", **Party Politics**, 2003, Vol. 9. No.2, s. 191

²⁸² SÜER, (2011), s. 70

²⁸³ Süer tarafından daha esnek bir "bakiye kategorisi" olarak ifade edilmiştir. SÜER, (2011), s. 70, ayrıca bu yönde bkz. GUNTHER, DIAMOND, (2003), s. 169 vd.

²⁸⁴ KATZ, MAIR, (2004) s. 104, aynı yönde bkz. WOLINETZ, (2002), s.

²⁸⁵ *Catch-all parti, günümüz siyasi partilerine verilen genel bir isim olmuştur.* SÜER, (2011), s. 73

kategori olarak anlaşılan toplayıcı parti kategorisine mündemiç bir biçimde tespit edilmesi gerekmektedir.

Bunlardan ilki ve en yaygın olanlarından biri, Katz ve Mair'in kartel partileri tasnifidir²⁸⁶. Partilerin sivil toplum ve devletle olan ilişkileri bağlamında gelişim yönünün gittikçe devlete doğru geliştiğini ifade eden yazarlara göre, kartel partileri toplayıcı partilerden sonra yine aynı gelişimsel süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Bunlar, toplayıcı partilerden farklı olarak devlet yardımlarından faydalanarak profesyonel bir yapı kuran ve bu yönüyle adeta devletin bir parçası haline gelen partiler olarak anlaşılmaktadır²⁸⁷. Bu doğrultuda kartel partilerinin belirleyici özelliği, birbirleriyle seçmen kitlelerinin içerisinde söz konusu kitlelerin tamamına desteğini elde etmek için rekabet eden partilerin yerine, diğerleriyle güç paylaşımına giderek devlet nimetlerine erişimlerini garanti altına alan siyasi kuruluşlar olmalarıdır²⁸⁸. Nitekim zorunlu bir sonuç olarak da toplayıcı partilerin aksine, kartel partileri, sivil toplum ve devlet arasında bir tür aracılık işlevi görmeyi bırakarak, devletin temsilcileri haline gelmişlerdir²⁸⁹.

Siyasi partilerin parlamentodaki varlık gösterdikleri süreçte devlete yakınlıkları, seçim süreçlerinde tamamen farklı bir mahiyet kazanabilir. Bu durumda herhangi bir seçim söz konusu olduğu takdirde partiler, devlet yönetimindeki varlıklarını garantilemek adına seçmenlerin desteğini almaya çalışan organizasyonlara dönüşmektedirler²⁹⁰. Nitekim gelişimsel bir model çerçevesinde ele alınan parti tipleri, söz konusu özellikleriyle siyasal sistemde yer edinmektedirler. Bu da siyasi partiler tipolojilerinde farklı tasnifleri beraberinde getirmektedir. Belirtildiği şekliyle Katz ve Mair'in sınıflandırmasının yanında toplayıcı partilerin yapısal özelliklerinin değiştiğine yönelik çeşitli görüşler de bulunmaktadır²⁹¹. Bu görüşlerden yukarıda

²⁸⁶ Kartel partileri hakkında ayrıntılı bilgi için KATZ, MAIR, (2004), s.117 vd., WOLINETZ, (2002) s. 148 vd., ayrıca ATAR, (2008), s. 56-58

²⁸⁷ KATZ, MAIR, (2004), s. 107

²⁸⁸ SÜER, (2011), s. 74, KATZ, MAIR, (2004), s.109, ATAR, (2008), s. 57

²⁸⁹ SÜER, (2011), s. 74, KATZ, MAIR, (2004), s.109, ATAR, (2008), s. 53

²⁹⁰ Nitekim Wolinetz'in de doğru bir biçimde belirttiği gibi bu durum kadro partilerinden bu yana varolan bir durumdur. Bu yönde WOLINETZ, (2002), s. 136

²⁹¹ Elbette bu tasnifler, partilerin siyasal sistemdeki değişikliklere nasıl tepki verdiği bu çerçevede nasıl örgütlendiği ile ilgilidir. WOLINETZ, (2002), s. 137

açıklanan iki tasnif, Kirchheimer'ın toplayıcı parti sınıflandırması ve Katz ve Mair'in kartel partiler sınıflandırmasına yönelik ayrımlardır²⁹². Bunların yanında ayrıca Panebianco'nun profesyonel-seçmen odaklı “*electoral-professional party*” nitelendirmesi²⁹³ ve Wolinetz'in oy odaklı (**vote-seeking**), mevki odaklı (**office-seeking**) ve politika odaklı(**policy seeking**) partiler sınıflandırması bulunmaktadır²⁹⁴.

Bunlardan profesyonel-seçmen odaklı parti, merkezinde profesyonel siyasetçilerin toplanmasıyla oluşan ve ideolojik bağlardan ziyade menfaatlerle birbirine bağlanan bir parti tipini ifade etmektedir²⁹⁵. Bu partinin, ideolojiyi bir kenara bırakmasındaki temel amacı ise seçimi her ne surette olursa olsun kazanarak iktidara gelmektir²⁹⁶.

Wolinetz'in tasnifi ise siyasi partinin oy veya mevki peşinde olması veya liberal demokrasilerde ideal işlevi²⁹⁷ olan politika üretimi işlevine sahip olması bakımından yapılan bir tasniftir. Bu bakımdan oy odaklı partilerin amaçları her ne surette olursa olsun seçim kazanmak²⁹⁸, mevki odaklı partilerin amaçları, hiçbir şekilde iktidarı diğer partilerle paylaşmamaktır²⁹⁹. Politika odaklı partiler ise bu tasniflerin arasında, ideolojik duruşundan oy veya mevki sahibi olmak amacıyla ödün vermeyen ideal bir parti tipi³⁰⁰ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasi partiler tipolojisi, partilerin özellikle siyasal sistemde yer alan unsurlarla etkileşimi bağlamında çeşitli ayrımlarla incelenmektedir. Söz konusu ayrımlarda ortak olan husus ise partiler tipolojisine ilişkin kapsayıcı bir kategoriye duyulan ihtiyaçtır. Nitekim bu ihtiyaç, görüldüğü üzere Kirchheimer'ın toplayıcı partilerine atfedilen *bakiye kategorisi* özelliği ile

²⁹² WOLINETZ, (2002), s. 137

²⁹³ WOLINETZ, (2002), s. 137,

²⁹⁴ Oy temelli, mevki temelli ve politika temelli partiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. WOLINETZ, (2002), s. 150 vd.

²⁹⁵ WOLINETZ, (2002), s. 146-147

²⁹⁶ Bu yönde WOLINETZ, (2002), s. 146

²⁹⁷ Nitelendirme Wolinetz'e aittir. WOLINETZ, (2002), s. 150

²⁹⁸ WOLINETZ, (2002), s. 151

²⁹⁹ WOLINETZ, (2002), s. 152

³⁰⁰ Oy veya mevki için ödün vermemesi Wolinetz'e göre bu partilerin temel karakteristiğini oluşturmaktadır. WOLINETZ, (2002), s. 150

giderilmeye çalışılmıştır. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki toplayıcı partilere ilişkin normatif özelliklerin, günümüzde siyasi partilerde görülen olgusal tezahürleri karşılamaktan uzak olduğu görüşleri de ileri sürülmektedir. Bu sebeple toplayıcı parti tipinin günümüz demokrasilerinde hakim olan parti tipinden uzaklara düştüğü iddia edilmektedir.

Sorunun çözümü, bilimsel paradigmanın değişiminde olgusallığın ne ölçüde yer tuttuğuna ilişkindir. Bu noktada söylenebilecek olan ise tüm karşıt görüşlere ve tasnif çalışmalarına rağmen toplayıcı partilere ilişkin özelliklerin halihazırda günümüz demokrasilerinde baskın bir karaktere sahip olduğudur. Dolayısıyla siyasi partiler tipolojileri kapsamında yapılan çeşitli tasnifler, ortak özellikleri bakımından genellikle toplayıcı parti özelliği gösteren partilerin kendi içindeki tasnifinden başka bir şey değildir. Bu sebeple de her ne kadar toplayıcı partiler çağının sona erdiği iddia edilse de günümüzün siyasal partilerinin hemen hemen tamamının toplayıcı partilere ait unsurları taşıdığını söylemek doğru olacaktır.

Günümüzde siyasi partiler, her ne şekilde sınıflandırılırsa sınıflandırılınsın, partilere ilişkin en dikkat çeken özellik, bunların yapılarını seçim kazanmak amacıyla tekrar tekrar inşa ettikleridir. Nitekim belirtildiği şekliyle bu durum, genel oy hakkının kabulü ile birlikte ortaya çıkarak önce kitle partilerinin, sonra da toplayıcı partilerin oluşumuna sebep olmuştur. Bu durumda belli bir ülkede benimsenen seçim sisteminin, o ülkedeki parti sisteminin yanında siyasi partilerin iç yapıları, buna bağlı olarak da tipolojileri üzerinde yadsınamaz bir etkisi bulunduğu söylenebilir. Pratik bir sonuç olarak ifade edilmesi gereken husus ise partiler tipolojisine ilişkin çağdaş yaklaşımlarda kullanılan metodoloji bilinmeksizin seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin tam bir biçimde anlaşılmasının imkansız olduğudur. Bu bağlamda seçim sistemlerinin siyasi partilerin iç yapıları üzerindeki etkisini dikkate almayan bir çalışmanın eksik kalacağı açıktır.

Belirtilen sebepler, seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin (1) parti sistemleri, (2) siyasi partilerin yapısal özellikleri bakımından incelenmeye değer olduğunu gösterir mahiyettedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ İLE PARTİ SİSTEMLERİ ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

I. PARTİ SİSTEMLERİNİN TASNİFİ ve OLUŞUMUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Aydınlanma çağının getirdiği modernleşme tahayyülünün siyasal sistem üzerindeki en büyük etkilerinden biri, birey olarak insanın siyasal katılma haklarının ortaya çıkması ve gelişmesi olmuştur³⁰¹. Nitekim söz konusu haklar, siyasal alanda daha önce de belirtildiği üzere, tarihte o ana dek hiç görülmemiş birtakım sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu sonuçların en önemlilerinden biri ise bireyin yönetime katılımı çerçevesinde halkın kendi kendini yönetmesini öngören demokratik yönetim anlayışıdır.

Öncelikli olarak temsili ve sorumlu hükümet ilkesinin yerleşmesi, daha sonra da genel oy hakkının tanınması şeklinde tezahür eden iki unsurun³⁰² yönetimde belirleyici olması ise siyasal sistemdeki etkileri bakımından tam da seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin kaynağını ifade eder. Bunlardan genel oy hakkının tanınması, parlamentoda halkın temsili işlevine hizmet etmekte olup, bu yönüyle demokratik meşruluğu yaratıcı ve pekiştirici bir niteliğe sahiptir. Bunun sonucu olarak da genel oy hakkının tanınması neticesinde siyasal sistemin bir unsuru haline gelen seçim sistemleri, siyasal sistemin ortaya çıkardığı ve siyasal sistemle arasında karşılıklı bir etkileşim olan³⁰³ bir değişken olarak kendine yer bulmuştur.

³⁰¹ Modernleşme olgusunun siyasal katılmayı ne şekilde etkilediği ve bunun sonucu olarak da siyasal katılma üzerine inşa edilen demokratik sistemlerde özellikle siyasi partiler gibi kurumların nasıl belirlendiğine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1977), 26 vd.

³⁰² Bu yönde bkz. DUVERGER, (1974), s. 16 ÖZBUDUN, (1977), s. 20

³⁰³ *Seçim sistemlerinin bir nedenden kaynaklandığını söylemek, nedensellik zincirinin kırıldığı anlamına gelmez..., seçim sistemleri bir kere yürürlüğe girdikten sonra kendileri de sonucun sonuçlarını üreten, neden olucu faktörler haline gelirler.* SARTORI, (1997), s. 43-44

Günümüzün hakim siyasal doktrini demokrasidir. Bir siyasal sistem olarak demokratik sistemler ise onu var eden unsurları (değişkenleri) ve bu değişkenlerin arasındaki etkileşim boyutlarının hepsini kapsayıcı bir nitelikte açıklanmalıdır³⁰⁴. Seçim sistemleri ve siyasi partiler de siyasal sistemin en belirleyici etkileşime sahip olan unsurları olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple sistemde yer alan bir unsur olarak seçim sistemlerinin siyasal nitelikli sonuçları, büyük ölçüde diğer önemli unsurlardan biri olan siyasi partilerin üzerinde tezahür eder. Nitekim seçim sistemlerinin etkilerine ilişkin olarak üzerinde en çok tartışılan konulardan biri de bunların parti sistemlerinin oluşumundaki etkisidir³⁰⁵. Bu çerçevede öncelikli olan, parti sistemlerinin belirlenmesinde kullanılan ölçütlerin ve ardından parti sistemlerinin oluşumunda seçim sistemlerinin etkisinin doğru bir biçimde tespittir.

A.PARTİ SİSTEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Parti sistemleri, farklı partilerin arasında rekabet ve ittifakların olduğu bir sistemi ifade eder³⁰⁶. Parti sistemlerinin sınıflandırılması ise çeşitli parti sistemlerinden hangisinin istikrarlı ve demokratik bir yönetime en uygun olduğu konusundaki kadim tartışmayı³⁰⁷ anlamak ve sonuçlandırmak için gereklidir³⁰⁸. Öncelikli olan ise parti sistemlerinin sınıflandırılmasında kullanılacak ölçütleri belirlemektir.

³⁰⁴ Nitekim daha önce de ifade edildiği şekliyle içerisine aldığı etkileşimler bakımından en kapsayıcı olan sistem, toplum haline gelmektedir. Siyasal sistem ise toplumsal sistemin unsurlarının uyumunu sağlayan bir çerçevedir. DUVERGER, (2003), s. 37, 275

³⁰⁵ Seçim sistemlerinin siyasal sonuçlarına ilişkin olarak bunların parti sistemleri üzerindeki etkilerinin tartışması üzerinde en çok çalışılan konu olduğu yönünde görüş için bkz. Michael GALLAGHER, "Conclusion", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 543

³⁰⁶ Alan WARE, **Political Parties and Party Systems**, Oxford University Press, New York, 1996, s. 147

³⁰⁷ Anayasa Hukuku ve siyaset bilimi üzerine araştırmalar yapan düşünürlerin çeşitli parti sistemleri hakkındaki görüşleri ve hangi parti sisteminin daha iyi olduğuna yönelik olarak yürütülen tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DAALDER, (2002), s. 43 vd., ayrıca LIJPHART, (Tarihsiz), s. 96 vd.

³⁰⁸ WARE, (1996), s. 147

Ülkeden ülkeye değişen parti sistemlerinin sınıflandırılmasında esas alınacak ölçütler, Ware'e göre dört tanedir³⁰⁹. Söz konusu değişkenler, farklı ülkelerde farklı parti sistemlerinin varlığını da açıklayıcı bir özelliğe sahiptir. Bunlar;

- Partilerin topluma nüfuz edebilme ölçüleri,
- Partilerin benimsediği ideolojiler,
- Partilerin rejimin meşruluğu karşısındaki tutumları,
- Sistemde yer alan partilerin sayılarıdır³¹⁰.

Bunlardan birincisi olan partilerin topluma nüfuz edebilme ölçüleri, toplumda siyasi partilerin ne ölçüde meşru ve toplumun güncel sorunlara temas ettiği ile ilgilidir³¹¹. Buna göre bir toplumda siyasi partiler, o toplumun güncel sorunlarına ilgili ve bu yönüyle meşru görüldükleri takdirde o toplumda yeni partilerin oluşmasına yönelik eğilimler azalacaktır. Buna karşın aksi durumda ise toplumda mütemadi surette yeni partilerin oluşması söz konusu olacaktır³¹².

İkinci sırada gelen partilerin benimsediği ideolojiler ise bunların tarihsel süreç içerisinde önceki bölümlerde bahsedilen sorun boyutlarının neresinde yer aldıkları ile ilgilidir. Klaus von Beyme'ye göre parti ideolojileri dokuz grupta toplanabilir³¹³. Bunlar, liberal, muhafazakar, sosyalist ve sosyal demokrat, Hristiyan demokrat, komünist, kırsal, bölgesel ve etnik, aşırı sağ, çevre temelli partilerdir. Elbette bir ülkede varolan parti sistemlerinin söz konusu ideolojilerin hepsini temsil eden partiler arasındaki rekabet ve etkileşimden oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Ancak söz konusu ideolojilerden hangilerini temsil eden partilerin baskın olduğu, o ülkede parti sisteminin niteliğini belirlemektedir³¹⁴.

³⁰⁹ WARE, (1996), s. 149

³¹⁰ WARE, (1996), s. 149

³¹¹ WARE, (1996), s. 150

³¹² Partilerin topluma nüfuz edebilme ölçüleri ve bunun parti sisteminin farklılaşması üzerindeki rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. WARE, (1996), s. 150-151

³¹³ WARE, (1996), s. 22 ve 152, Klaus von BEYME, **Political Parties in Western Democracies**, (Aldershot: Gower, 1985), s. 3'ten naklen.

³¹⁴ Bu yönde görüş ve partilerin benimsediği ideolojilerin İngiltere, İtalya ve İsrail parti sistemleri üzerindeki etkileri hakkında bkz. WARE, (1996), s. 152

Parti sisteminin belirlenmesinde esas alınan üçüncü ölçüt olan partilerin rejimin meşruluğu karşısındaki tutumları, özellikle sistemin yarışmacı niteliği üzerinde etki yaratmaktadır. Bu doğrultuda siyasal sistem karşıtı partilerin güçlü olması, sistemde yer alan diğer partilerden birine oy verme eğilimini doğurmaktadır³¹⁵. Bu da siyasal sistemin yarışmacı niteliği üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Nitekim bu ölçütün parti sistemi üzerindeki etkisinin en net gözlemlendiği ülke olarak 1947-1960 yılları arasındaki İtalya'yı gösteren Ware'a göre, İtalya'da, İtalyan Komünist Partisi'nin iktidara gelmesine karşı duyulan korku, Hristiyan Demokrat Parti'nin sistemde büyük bir parti olarak yer almasını sağlamıştır³¹⁶.

Parti sistemlerinin belirlenmesinde kullanılan dördüncü ve son ölçüt ise bir siyasal sistemde yer alan partilerin sayısıdır. Ware'a göre bu değişken, kendisine özel bir önemin atfedilmesini iki sebeple hak etmektedir³¹⁷. Bunlardan birincisi parti sistemleri konusunda Sartori'nin öncü niteliğindeki 1976 tarihli "*Parties and Party Systems: A Framework of Analysis*" isimli çalışmasında benimsenen metodoloji olan partilerin sayısının tespitine yönelik çalışmanın literatürde oldukça baskın olmasıdır. İkincisi ise partilerin sayısının tespitinin parti sistemlerinin niteliğinin belirlenmesinde diğer unsurları da içine alabilecek kapsayıcı bir yaklaşımı ifade etmesidir.

Belirtilen yaklaşımın geleneksel tezahürlerinde³¹⁸ siyasi parti sistemleri, tek parti, iki parti ve çok parti sistemleri olarak sınıflandırılırlar³¹⁹. Bu noktada aşılması gereken en temel metodolojik sorun ise siyasal sistemdeki partilerin sayısının nasıl hesaplanacağıdır³²⁰. Nitekim bir ülkede hukuki olarak varlık gösteren tüm siyasi partilerin siyasal sisteme nüfuz edebildiklerini varsaymak yanıltıcı olmaya mahkumdur³²¹. Halbuki parti

³¹⁵ WARE, (1996), s. 153

³¹⁶ WARE, (1996), s. 153

³¹⁷ WARE, (1996), s. 149-150

³¹⁸ DUVERGER, (1974), s. 216 vd.

³¹⁹ Ergun ÖZBUDUN, *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 8, aynı yönde KAPANİ, (2004), 177, WARE, (1996), s. 147

³²⁰ ÖZBUDUN, (2011-b), s. 8, aynı yönde KAPANİ, (2004), 177

³²¹ Bu hususu özellikle Sartori oldukça agresif bir biçimde ifade etmiştir: *Güvenilir olduğu mefruz bir kaynak, aşağıdaki partiler sayımına dayanarak seçim reformu üzerine akıl yürütmektedir: Parti listeli ülkeler: İtalya 15; İsrail 12; İsveç 7; Almanya 6; çeşitli sistemler: İrlanda 6, Japonya 6, Fransa 4;*

sistemlerinin belirlenmesi ve sınıflandırılmasında sisteme etki eden partilerin sayısının tespiti, tam da bunların siyasal sistemdeki yerini doğru bir biçimde tayin edebilmek için elzemdir.

Bir ülkede parti sayısının belirlenmesi konusunda birbirini takip eden iki temel yaklaşım olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi partilerin sayısını dikkate alan klasik yaklaşımdır. İkincisi ise partilerin sayısı ile beraber *partilerin kuvvet oranları, karşılıklı ilişkileri, sosyolojik nitelikleri, ideolojik tutum ve davranışları*³²² kriterlerini de göz önünde bulunduran partilerin etkin sayısı yaklaşımıdır. Söz konusu yaklaşımlardan birincisini yine belirleyici niteliği ile ön plana çıkan Duverger’in “*Siyasi Partiler*” isimli eseri temsil ederken, ikincisi ise Sartori ile diğer düşünürlerin ortaya koydukları bir yaklaşımı ifade etmektedir. Yapılması gereken ise bahsedilen yaklaşımların kısa bir tarifini vermek olmalıdır.

1. Sistemde Yer Alan Partilerin Sayısına Göre Yapılan Klasik Ayrım ve Eleştirisi

Duverger’ye göre “*Tek-parti devletleri bir yana bırakılırsa, her ülkede birden çok parti bir arada bulunur; bu bir arada bulunuşun (coexistence) şekil ve tarzı, incelenmekte olan belli ülkenin parti sistemi’ni tâyin eder*³²³.”

Buna göre Duverger’in parti sistemlerinin tasnifinde temel kriter olarak partilerin sayısını kabul ettiğini ve tek-parti, iki-parti ve çok-parti sistemi

Avustralya 3; basit çoğunlukçu ülkeler: Hindistan 16; Britanya 8; Kanada 4, ABD 2; Ne var ki bu sayılar anlamsız olmaktan daha da beterdir; çünkü parti sistemlerini kendi ayırt edici mahiyetleriyle tanımlama ve kuşkusuz bunları neyin yarattığını araştırma imkanını tümüyle ortadan kaldırmaktadır. Britanya’da sekiz parti varsa, hala iki parti sistemi fikrine inanan aptalların varolması nasıl açıklanabilir?...”SARTORI, (1997), s. 50, ayrıca bir ülkede hukuken mevcut olan parti sayısının yüzlere varabileceği gerçeğinin söz konusu metodolojik problemi çözmenin gerekliliğine işaret ettiği görüşü için bkz. ÖZBUDUN, (2011-b), s. 8

³²² Parti sistemlerinin tasnifinde klasik ayrıma karşı yapılan eleştirilerin varlığı ve hangi yönde olduğu hakkında bilgi için bkz. KAPANİ, (2004), 177, aynı yönde Murat YANIK, “Parti Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1-2, Haziran 2003, s. 271

³²³ DUVERGER, (1974), s. 272, ayrıca Ergun ÖZBUDUN, “M. Duverger’in “Siyasal Partiler”i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler”, *AÜHF Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1-4, 1964, s. 29

tarzında üçlü bir ayırım yaptığını söylemek isabetli olacaktır³²⁴. Ancak ifadeden de anlaşılabilceği gibi Duverger, aslında tek partinin varolduğu sistemlere yarışmacı olmamalarından ötürü, parti sistemleri tasnifinin içerisinde önemli bir yer vermemiş ve kendi sistematiğinde parti sistemlerini iki- parti sistemi ve çok parti sistemi ayırımına giderek incelemiştir³²⁵.

Duverger'ye göre iki parti sistemi, genellikle Anglo-Sakson ülkelerinde mevcut yapılara atfedilen bir özellik olmakla beraber, 1950'li yıllarda bazı Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye'de bu sisteme rastlamak mümkündür³²⁶. İki parti sisteminin en belirgin özelliklerinden biri ise siyasal tercihlerin çoğu zaman iki alternatif arasında bir seçme şeklini alması, yani bir başka deyişle tüm siyasal eğilimlerde bir düalizm olmasıdır³²⁷. Kamuoyu, temel sorunlarla karşılaştığı takdirde iki karşıt kutup etrafında toplanma eğilimi gösterir³²⁸. Ayrıca bu durum Duverger'ye göre eşyanın tabiatı olup, *toplumların doğal gidişi de birtakım karşıt eğilimlerin bunu etkilememesi durumunda iki parti sistemini teşvik eder*³²⁹.

Buna karşılık olarak Duverger'ye göre çok parti sistemi ise Büyük Britanya hariç olmak üzere Batı Avrupa'nın belirgin bir özelliğini ifade etmektedir³³⁰. Çok parti sistemi, üç partiden sonsuz sayıya kadar müşahade edilebileceği gibi, bunların içinde de sayısız şekil ve nüanslara rastlamak mümkündür³³¹. Ayrıca çok parti sistemleri genellikle düalist bir yapı gösteren toplumlarda, iki temel kutuptan birinin bölünmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır³³². Tüm bunların yanında çok parti sisteminin farklı çeşit ve sayıları olabileceğine işaret eden Duverger'ye göre çok parti sistemlerinin en

³²⁴ Bu yönde ÖZBUDUN, (1964), s. 29

³²⁵ DUVERGER, (1974), s. 278 vd., 302 vd.

³²⁶ DUVERGER, (1974), s. 279

³²⁷ Nitekim Duverger, iki-parti sisteminde bir "eğilimler düalizmi"nin varlığından söz etmektedir. DUVERGER, (1974), s. 287

³²⁸ DUVERGER, (1974), s. 289

³²⁹ DUVERGER, (1974), s. 289

³³⁰ DUVERGER, (1974), s. 303

³³¹ DUVERGER, (1974), s. 303

³³² Çok parti sistemlerinin parçalanmalar neticesinde oluşacağı yönünde ayrıntılı bilgi ve çeşitli ülkelerden örnekler için bkz. DUVERGER, (1974), s. 304 vd.

belirgin tiplerinin üç parti, dört parti ve aşırı çok parti sistemi olduğunu belirtmek gerekir³³³.

Görüldüğü üzere parti sistemleri tasnifini genel olarak yarışmacı siyasal sistemler bağlamında değerlendiren Duverger'ye göre temelde iki parti ve çok parti sistemi söz konusu olmakla beraber, elbette tek parti sisteminin varlığından da bahsetmek mümkündür. Tüm bu tasniflere göre parti sistemleri, bir ülkede parti sayılarına bağlı olmaktadır. Bu doğrultuda Duverger'nin en büyük önemi partilerin sayısına verdiği ortadadır.

Ancak söz konusu tasnif, *zaman zaman partilerin kuvvetini ve bağlaşımlarını (ittifak) esas alan diğer tasniflerle yan yana kullanılmaktadır*³³⁴. Örneğin eserin yazıldığı dönemde Duverger'ye göre Amerika Birleşik Devletleri'nde mevcut iki dev partinin yanında *birkaç tane cüceye de rastlanır*³³⁵. Bunun yanında Fransız Haberleşme Bakanlığı'nın 1945 yılında yayınladığı bir broşürde İngiltere'de de üç-parti sistemi olduğundan bahsedilmiştir³³⁶. Duverger'nin ortaya koyduğu tüm bu hususlar, iki parti sistemlerinin çok parti sistemlerinden ayrılmasındaki güçlüğü ifade etmekte olup³³⁷, bu durum, bir ülkede parti sistemlerinin belirlenmesinde yalnızca partilerin hukuki varlıklarının tespitinin yeterli olmadığını belirtmektedir. Yani Duverger, kendi tasnifinde belirlediği kriterlerden başka kriterlerin göz önüne alınması gerektiğini sezdirmiş, ancak bunları sistematik bir biçimde ortaya koymaktan kaçınmıştır. Duverger'nin sunduğu paradigmanın, literatüre bilimsel bir zemin hazırlamış olmasına karşın, söz konusu zemin üzerine inşa edilen parti sistemleri teorilerinden en belirgin olanı Sartori tarafından ortaya konmuştur.

³³³ Çok parti sisteminin tipleri hakkında bilgi ve çeşitli ülke örnekleri için bkz. DUVERGER, (1974), s. 310 vd.

³³⁴ ÖZBUDUN, (1964), s. 29

³³⁵ Duverger'ye göre bunlar Minnesota'da Çiftçi-İşçi Partisi, Wisconsin'da İlerici Parti, New York'ta ise İşçi Partisi'dir. DUVERGER, (1974), s. 278

³³⁶ DUVERGER, (1974), s. 278

³³⁷ Bu yönde DUVERGER, (1974), s. 278

2. Sistemde Yer Alan Partilerin Etkinliğine Göre Yapılan Ayrılımlar

Partilerin sayısının tespitinin parti sistemlerinin niteliğinin belirlenmesinde diğer unsurları da içine alabilecek kapsayıcı bir yaklaşımı ifade ettiği daha önce belirtilmişti. Elbette bu durum, bir ülkede partilerin sadece hukuki olarak varlık göstermelerinin dışında onların etkin varlıkları ve siyasal sisteme ne ölçüde etki edebildikleri ile alakalıdır. Bu da karşımıza partilerin etkin sayısı olgusunu çıkarmaktadır. Buna göre bir ülkedeki parti sistemi, ancak o ülkedeki partilerin etkin sayısı tespit edildikten sonra belirlenebilecek niteliktedir³³⁸.

Partilerin etkin sayısının belirlenmesinde iki temel yaklaşımın varlığından bahsedilebilecektir³³⁹. Bunlardan birincisi çeşitli düşünürler tarafından öne sürülen ve partilerin nisbi büyüklüğünü dikkate alan yaklaşım iken ikincisi ise Sartori'nin ortaya koyduğu hükümet veya koalisyon olma potansiyeli ile şantaj potansiyeli³⁴⁰ yaklaşımıdır.

a. Partilerin Nisbi Büyüklüklerine Göre Parti Sistemlerinin Tespiti

Bir ülkede yer alan siyasi partilerin nisbi büyüklüklerini esas alarak parti sisteminin tespitinde kullanan yaklaşıma göre, o ülkedeki parti sisteminin niteliği, sistemde yer alan partilerin birbirlerine oranla büyüklüğünden etkilenir³⁴¹. Jean Blondel tarafından ortaya konan söz konusu yaklaşıma göre, bir siyasal sistemde parti sisteminin niteliği, o sistemde her bir partinin ne kadar oy aldığı ile yakından bağlantılıdır³⁴².

³³⁸ Benzer yönde ÖZBUDUN, (2011-b), s. 8

³³⁹ Söz konusu yaklaşımların belirtilen şekilde tasnifi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. WARE, (1996), s. 158

³⁴⁰ ÖZBUDUN, (2011-b), s. 9,

³⁴¹ WARE, (1996), s. 161

³⁴² Bir ülkedeki parti sisteminin belirlenmesinde partilerin sayılarının, bunların aldıkları oya, yani güçlerine göre belirlenmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jean BLONDEL, "Party Systems and

Aslında partilerin nisbi büyüklüklerini dikkate alan Blondel, söz konusu yöntemle partilerin sayısını esas alan kriterle, bunların nisbi büyüklüklerini birleştiren ve bu yönüyle de kullanışlı olmaya aday bir yaklaşım sergiler³⁴³. Bu yaklaşımı inceleyen Lijphart'a göre ise Blondel'in parti sistemleri tasnifi dört ana başlık altında toplanabilir. Bunlar;

- İki parti sistemi,
- İki buçuk parti sistemi,
- Hakim partili çok parti sistemi,
- Hakim partisiz çok parti sistemidir.

Buna karşılık yine aynı yaklaşımı inceleyen Ware'a göre parti sistemleri³⁴⁴;

- İki-buçuk parti sistemi,
- Tek bir büyük parti ve bunun yanında küçük partilerin yer aldığı sistem,
- İki büyük parti ve bunların yanında küçük partilerin yer aldığı sistem,
- Eşit çok partili sistem şeklinde tasnif edilebilecektir.

Partilerin nisbi büyüklüklerinin onların aldıkları oya göre tasnif edilmesine yönelik çaba, partilerin aldıkları oy oranlarının nasıl değerlendirileceğine ilişkin meseleyi beraberinde getirir. Örneğin Blondel'e göre iki parti sisteminde oyların yaklaşık %90'ı sistemdeki iki büyük partiye ait olmaktadır³⁴⁵. İki buçuk parti sisteminde ise oyların %80 kadarı iki büyük partiye, kalan %20 civarındaki oy ise bu iki partinin yanındaki üçüncü bir partiye ait olmaktadır³⁴⁶. Bu da üçüncü partinin koalisyon potansiyelini ifade etmektedir³⁴⁷. Tam da bu sebeple bu parti, sistem içerisinde yarım bir parti

Patterns of Government in Western Democracies", **Canadian Journal of Political Science**, Cilt: 1, No: 2, Haziran 1968, s. 184 vd.

³⁴³ Blondel'in yaklaşımının partilerin hem sayısını hem de nisbi büyüklüklerini hesaba katan bir parti sistemi tasnifi önerdiğine ilişkin görüş için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 105, ÖZBUDUN, (2011-b), s. 9

³⁴⁴ WARE, (1996), s. 161

³⁴⁵ BLONDEL, (1968), s. 184

³⁴⁶ BLONDEL, (1968), s. 185

³⁴⁷ LIJPHART, (Tarihsiz), s. 105

olarak kabul edilir. Lijphart'a göre, *“Eğer iki büyük partiye ek olarak, onlardan çok daha küçük fakat koalisyon potansiyeline sahip ve önemli siyasal rol oynayan bir parti (mesela Almanya ve Lüksemburg'da Liberaller, İrlanda İşçi Partisi, Kanada'daki Yeni Demokratlar) varsa, Blondel, bu duruma iki buçuk parti sistemi adını vermektedir³⁴⁸.”*

Söz konusu örnekler diğer şekillerde tasnif edilen parti sistemlerine teşmil edildiğinde durum daha da karışık hale gelmekte, hangi partinin ne kadar oy aldığı, onun parti sisteminde nasıl sayılması gerektiğine ilişkin tereddütleri beraberinde getirmektedir. Nitekim Lijphart da Blondel'in kullandığı kavramların yararlı, fakat kesinlikten yoksun olduğunu ifade etmektedir³⁴⁹. Bu da temelde Blondel'in ölçütlerini kullanan Ware ve Lijphart'ın parti sistemleri tasnifinde farklılaşmasının sebebi olarak gösterilebilir.

Bu durumda Lijphart'a göre gerekli olan şey, *“bir parti sisteminde kaç parti olduğunu, bunların nisbi büyüklüklerini de hesaba katmak suretiyle kesin olarak bildirecek bir indekstir³⁵⁰”*. Bu noktada da Lijphart, Markku Laakso tarafından geliştirilen³⁵¹ ve *“partilerin etkin sayısı”* adını alan bir matematiksel formül kullanılmasını öngörmüştür³⁵².

Laakso ve Taagepera'ya göre partilerin etkin sayısı, sistemde hukuki olarak varlık gösteren farklı büyüklüklere sahip partilerin yarattıkları parçalanma etkisini, parti sayılarını varsayımsal olarak eşitleyerek gösteren bir indeksi ifade eder³⁵³.

³⁴⁸ LIJPHART, (Tarihsiz), s. 105

³⁴⁹ LIJPHART, (Tarihsiz), s. 106, ayrıca bu noktada Lijphart ile Blondel arasında bir karşıtlık da söz konusudur. Örneğin Blondel, Avustralya'da iki parti sistemi olduğunu iddia etmesine karşılık Lijphart'a göre burada iki-buçuk parti sistemi söz konusudur. Bu yönde bkz. BLONDEL, (1968), s. 184, LIJPHART, (Tarihsiz), s. 105,

³⁵⁰ LIJPHART, (Tarihsiz), s. 106, aynı yönde ÖZBUDUN, (2011-b), s. 9

³⁵¹ Markku LAAKSO, Rein TAAGEPERA, “Effective Number of Parties: A Measure with Application to Western Europe” **Comparative Political Studies**, Cilt: 12, No: 1, Nisan 1979, s. 4; Markku LAAKSO, “Proportional Methods of Representation and Fragmentation of the Finnish Political System, (Fince), **Politikka**, No: 3, s. 202-225'ten naklen.

³⁵² Laakso ve Taagepera'nın geliştirdiği indeksin parti sistemlerinin belirlenmesinde kullanılabileceği yönünde bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 106 vd.

³⁵³ LAAKSO, TAAGEPERA, (1979), s. 4, , ayrıca partilerin etkin sayısı yaklaşımında kullanılan matematiksel unsurlar ve bunların denklem içerisindeki yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TAAGEPERA, SHUGART, (1989), s. 77 vd., LIJPHART, (1995), s.67 vd.

Laakso'nun geliştirdiği indeks çerçevesinde sistemde iki eşit güçte partinin olması durumunda partilerin etkin sayısı 2.0 olmaktadır. Eğer sistemde partilerin biri diğerinden daha güçlü ve hukuki olarak iki parti var ise, söz konusu partilerin sandalye oranlarının %70-%30 olduğu varsayıldığında partilerin etkin sayısı 1.7 olmaktadır³⁵⁴. Laakso'ya göre söz konusu veriler, İngiltere'de parlamentoda iki parti olmasına karşılık, partilerin aldıkları oy oranları hesaplandığında partilerin etkin sayısının 2.4 olduğunu göstermektedir³⁵⁵. Aynı verileri Finlandiya parti sisteminin belirlenmesinde kullanan Laakso, Finlandiya'daki partilerin etkin sayısını 1951 yılında 4.8, 1962 yılında 5.1 ve 1972'de 5.5 olarak hesaplamıřtır³⁵⁶.

Partilerin etkin sayısı yaklaşımı, parti sistemlerinin belirlenmesinde matematiksel bir formülün kullanılmasının öngörüldüğu bir yöntemdir. Bu yöntemi çeşitli ülkelere uygulayan Lijphart, 1945-1980 yılları arasında 22 ülkede partilerin etkin sayısını belirlemiřtir³⁵⁷. Belirtilen yıllar arasında bir ortalama tespit edildiğinde ise İtalya'da parti sayısı 3,5, Belçika'da 3.7, Danimarka'da 4.3 ve İsrail'de 4.7 olarak tespit edilmektedir.

Laakso'nun benimsediği partilerin etkin sayısına ilişkin yöntemi önceleyen yaklaşım ise parti sistemlerinin belirlenmesinde apayrı kriterler ortaya koyan Sartori'nin yaklaşımıdır.

Her ne kadar Sartori'nin parti sistemlerinin belirlenmesinde kullandığı kriterler, tarihsel olarak Laakso ve Taagepera'nın ortaya koyduğu partilerin etkin sayısı yaklaşımından önce de olsa, Sartori'nin benimsediği kriterlere özel bir önem verilmesi gerekir. Ware'in belirttiği gibi, parti sistemlerinin belirlenmesinde kullanılan kriterler konusunda Sartori'nin görüşleri, literatürde baskın görüş olarak kabul edilmektedir³⁵⁸. Nitekim bir ülkede 4.7 gibi muğlak bir sayıda partinin oluşturduğu bir sistem olduğunu öne sürmek o ülkenin

³⁵⁴ LIJPHART, (Tarihsiz), s. 107, aynı yönde ÖZBUDUN, (2011-b), s. 10

³⁵⁵ LAAKSO, TAAGEPERA, (1979), s. 4

³⁵⁶ LAAKSO, TAAGEPERA, (1979), s. 4

³⁵⁷ Lijphart'ın dikkate aldığı ülkelerde partilerin etkin sayısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 108

³⁵⁸ Sartori'nin benimsediği yaklaşım olan partilerin sayılarının belirlenmesine yönelik çabanın parti sistemlerine ilişkin yapılan gerek akademik gerekse de popüler nitelikteki çalışmalarda merkezi bir yer tuttuğu yönünde görüş için bkz. WARE, (1996), 149-150

siyasal sistemini incelemek için kullanışlı çıktılar sunamaz. Bu doğrultuda Lijphart da sistemdeki parti sayılarının belirlenmesinde partilerin etkin sayısı yaklaşımını benimsemesine rağmen Sartori'nin kriterlerinin siyasal sistem açısından önemini ve kullanışlılığını kabul etmiş³⁵⁹ ve hatta bu metodolojiyi kullanmıştır³⁶⁰.

b. Sartori'nin Parti Sistemlerinin Tasnifinde Kullandığı Ölçütler ve Değerlendirmesi

Bir ülkedeki parti sisteminin niteliğinin tespitinde partilerin sayısını dikkate alan, ancak partilerin sayısını belirlemede bunların nisbi büyüklüklerinin önemli olmadığını ileri süren yaklaşım, Sartori'nin parti sistemleri tasnifinde kendine yer bulmaktadır³⁶¹.

Sartori, kendi ileri sürdüğü yaklaşımın “*matematiksel alternatifi*” olarak Douglas Rae'nin parçalanma indeksi ve Taagepera ve Shugart'ın yarattıkları partilerin etkin sayısı yaklaşımını göstermektedir³⁶². Ancak kendisine alternatif olarak gösterdiği yaklaşımlara Sartori oldukça eleştirel yaklaşmaktadır:

“Parçalanma ve/veya toplanma ölçüleri benim sayım kurallarımın yerini tutabiliyor mu? Kuşkusuz Rae'nin indeksi, bilgisayar müptelası mesleğimizi son ferdine kadar kendisine cezbetmiştir. Biz rahatımıza bakarken F indeksi, bizi olguları bilme ihtiyacından kurtaracak ve bunu

³⁵⁹ Sartori'nin kriterleri, siyasal sistemde gerçekten rol oynayan partilerle ancak küçük bir rol oynayan partileri ayırt etmek açısından çok yararlıdır. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 104

³⁶⁰ LIJPHART, (Tarihsiz), s. 104

³⁶¹ Giovanni Sartori, bir parti sisteminde hesaba katılması gereken (relevant) partilerin belirlenmesinde, onların aldıkları oy oranına, mesela yüzde 5 gibi keyfi bir ölçüye dayanılmasını eleştirmektedir. Ona göre yüzde 10 civarında oy alan bir partinin, sistemde mesela yüzde 3 oy alan bir partiden daha az rol oynaması mümkündür. ÖZBUDUN, (2011-b), s. 8-9, ayrıca parti sistemlerinin belirlenmesinde partilerin nisbi büyüklüklerinin önemli olmadığını ifade eden yaklaşımının Sartori'ye ait olduğu yönünde görüş için bkz. WARE, (1996), s. 158

³⁶² Elbette ifade etmek gerekir ki partilerin etkin sayısı yaklaşımı özellikle Markku Laakso tarafından geliştirilmesine karşılık, Sartori, burada Taagepera ve Shugart'ın bu matematiksel formülü ayrıntılı olarak anlattıkları, *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems* isimli esere gönderme yapmaktadır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s. 52, ayrıca TAAGEPERA, SHUGART, (1989), s. 77 vd.

gereksiz kılacak sayısal değerler üretmektedir. Daha da ötesi sayısal kesinliğin, sözde niteliksel bilgiden her zaman için üstün olduğu varsayılmaktadır. Bu sirenlere direnmenin güçlüğü anlaşılabilir. Ama ben direniyorum³⁶³.”

Bu noktada parti sistemlerinin tasnif edilmesinde dikkate alınan partilerin sayısının belirlenmesi sorununa ilişkin olarak metodolojik bir ayrım noktasına gelindiği açıkça görülmektedir. Söz konusu yaklaşımlardan hangisinin benimsenmesinin daha doğru olacağı ise ulaşılmak istenen bilginin niteliği ile alakalı olmaktadır. Nitekim sosyal bilimlerde herhangi bir analizin olgulardan bağımsız olarak yapılmasının sakıncaları düşünüldüğünde Sartori'nin benimsediği yaklaşımın niteliksel açıdan çok daha kullanışlı olacağı ortadadır³⁶⁴. Sartori'nin literatürde bu denli baskın olmasının temel sebebi de budur.

Metodolojik problemler bu şekilde aşıldıktan sonra, Sartori'nin kriterleri ve parti sisteminin anlaşılması gerekmektedir. Sartori, bir parti sisteminde partilerin sayılarının belirlenmesinde iki kriterin kullanılmasını öngörmektedir³⁶⁵. Bunlardan birincisi partinin hükümet etme, ikincisi ise şantaj potansiyelidir.

Bir partinin hükümet etme potansiyeli o partinin “*uzun bir dönem boyunca... herhangi bir olası koalisyon çoğunluğu için kullanıldığı veya kendisine ihtiyaç duyulduğu*³⁶⁶” halleri ifade eder. Buna göre bir partinin sayılabilmesi için onun belli bir dönemde hükümette yer alması veya iktidar olması gerekmektedir.

Ancak uzun bir dönem boyunca iktidar ortağı olamadığı halde yine de parti sistemi içerisinde yer aldığı kabul edilmesi gereken ikinci bir kategori de mevcuttur. Bu da “*varlığı veya görünümü, parti yarışmasının taktiklerini etkileyen*” partileri ifade eder³⁶⁷. Buna göre bu tip partiler de iktidar olan partilerin tutumlarını, şantaj yapmak suretiyle etkileyerek sistemde etkili

³⁶³ SARTORI, (1997), 53

³⁶⁴ Daha önce belirtildiği gibi Lijphart da tam bu sebeple Sartori'nin benimsediği yaklaşımın siyasal sistemin anlaşılmasında daha kullanışlı olduğunu kabul etmiştir. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 104

³⁶⁵ SARTORI, (1997), s. 51

³⁶⁶ SARTORI, (1997), s. 51

³⁶⁷ SARTORI, (1997), s. 51

olurlar. Bunlar da şantaj potansiyeli ile siyasal sistemde etkinlik gösteren partilerdir.

Bu durumda bir partinin sayılabilmesi, onun aldığı oy oranından bağımsız olarak sistemdeki etkinliği ile alakalı olmaktadır. Bir parti, sistemde etkili olduğu ölçüde parti sistemini belirleyici nitelik kazanacaktır. Nitekim bu analiz, niteliksel açıdan kullanışlı sonuçlar vermeye muktedirdir.

Bir sistemde partilerin ne şekilde sayılacağına ilişkin kriterleri açıklanan şekilde belirleyen Sartori, bunun ardından parti sistemlerini tasnif etmiştir. Sartori'ye göre parti sistemleri temelde, tek parti, iki parti ve çok parti sistemleri olarak ayrılmakta³⁶⁸, bunlardan tek parti ve çok parti kategorilerinin de kendi alt dalları bulunmaktadır.

Bunlardan özellikle tek-parti sistemi, çok değişik tipleri içine alan geniş bir kategoridir³⁶⁹. Söz konusu kategori, birbirinden farklı üç tipi içermektedir³⁷⁰: Bunlar hâkim (predominant) parti, hegemonyacı (hegemonic) parti ve gerçek anlamda tek parti sistemleridir.

Gerçek tek parti sisteminde; ülkede hukuken ve fiilen sadece tek bir parti bulunması söz konusudur³⁷¹. Diğer partilerin kurulması ve faaliyet göstermesi yasaklanmıştır. Bu açıdan gerçek tek parti sistemleri rekabetçi ve yarışmacı siyasal sistemler olmaktan uzaktır³⁷².

Hakim tek parti sisteminde; bir siyasal sistemde hukuki ve meşru olan birden fazla parti olduğu halde, bu partilerden sadece bir tanesi seçmenler arasındaki desteğinden ötürü uzun bir zaman boyunca sürekli ve kararlı bir biçimde iktidarı elinde bulundurmaktadır³⁷³. Bu sistem yarışmacı ve

³⁶⁸ Nitekim parti sistemlerinin sınıflandırılmasında kullanılan bu tasnif, genel hatlarıyla oldukça yaygın ve kabul gören bir ayrımdır. Parti sistemlerinin belirtildiği şekilde sınıflandırıldığı ayrımlar için bkz. KAPANİ, (2004), 177 vd., ÖZBUDUN, (1977), s. 111

³⁶⁹ Özbudun bu kategorinin geniş olduğunu ifade ederken aynı zamanda söz konusu genişliğinden ötürü anlamsızlığına da vurgu yapmıştır. ÖZBUDUN, (1964), s. 41

³⁷⁰ ÖZBUDUN, (1964), s. 41

³⁷¹ ÖZBUDUN, (1964), s. 42, KAPANİ, (2004), s. 178

³⁷² Gerçek tek parti sisteminin plüralist ve yarışmacı bir sistem olmaktan uzak olduğu yönünde bkz. ÖZBUDUN, (1964), s. 42, KAPANİ, (2004), s. 178

³⁷³ ÖZBUDUN, (1964), s. 41-42, KAPANİ, (2004), s. 179, ayrıca WARE, (1996), s. 159

çoğulcu olmasına karşılık iktidarın el değiştirmesi söz konusu olamamaktadır³⁷⁴.

Hegemonyacı tek parti sisteminde; yine hukuki ve meşru olan birden fazla parti olmasına karşın, bu partilerden iktidar partisi dışındakilerin iktidar partisinin uydusu gibi hareket etmeleri söz konusudur³⁷⁵. Hegemonyacı parti sistemi de tıpkı gerçek tek parti sistemi gibi yarışmacı unsurlar içermez.

İki parti sistemi ise daha önce de belirtildiği gibi Duverger tarafından, *toplumların doğal gidişinin teşvik ettiği*³⁷⁶ bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ileride görüleceği gibi Duverger'nin bir *sosyolojik kanuna en çok yaklaşan varsayım* olarak çoğunluk seçim sisteminin iki parti sistemini teşvik edici niteliğini ileri sürmesi, iki parti sisteminin ayırıcı özelliklerinin tespitine özel bir önemin verilmesini gerektirir³⁷⁷. Nitekim Sartori, iki parti sisteminin belirlenmesinde, parti sistemlerinin belirlenmesinde kullandığı kriterlerin ince ayara tabi tutulması gerektiğini ifade etmektedir³⁷⁸. Bunun temel sebebi ise iki parti sistemine örnek gösterilen ülkelerde (ABD dışında) mutlak surette *hatırı sayılır büyüklükte* üçüncü partilerin bulunmasıdır³⁷⁹.

Sartori'ye göre iki parti sistemini belirleyen üç temel özellik bulunmaktadır: Bunlar, (1) uzun bir süre boyunca iki partinin diğer rakiplerini geride bırakması, (2) söz konusu iki partinin iktidarda birbirlerinin yerine geçecekleri konusunda makul beklenti olması ve (3) her birinin iktidarda bulunduğu süre boyunca tek başına hükümet etmesidir³⁸⁰.

³⁷⁴ Bu yönde bkz. ÖZBUDUN, (1964), s. 42, KAPANİ, (2004), s. 180

³⁷⁵ Hegemonyacı parti sistemi tipine en belirgin örnek ise Perestroyka öncesi Polonya olarak gösterilmektedir. ÖZBUDUN, (1964), s. 42, KAPANİ, (2004), s. 180

³⁷⁶ DUVERGER, (1974), s. 289

³⁷⁷ *Basit çoğunluk sistemlerinin iki parti sistemi doğurma eğiliminde oldukları iddiasına ilişkin olarak bu sistemler nasıl tanımlanacaktır?* SARTORI, (1997), s. 56

³⁷⁸ SARTORI, (1997), s. 56

³⁷⁹ Sartori, iki parti sistemine sahip olduğu halde hatırı sayılır büyüklükte üçüncü partilere sahip olan ülkeleri İngiltere, Yeni Zelanda, Avustralya ve Kanada olarak belirtmektedir. Bu ülkelerdeki üçüncü partilerin durumları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s. 57

³⁸⁰ Ancak yine de söz konusu kurallar, Avustralya ve Kanada'ya uygun düşmemekte, Sartori, bu sebeple ikinci ve üçüncü kuralların "*sandalyelerin mutlak çoğunluğunu kazanamayan galip partinin koalisyon hükümetine teslim olacak yerde tek partili azınlık hükümetini seçmesi ve iki partinin sürekli birlikteliğinin tek bir partiye eşdeğer görülmesi*" şeklinde esnetilmesi gerektiğini ifade etmektedir. SARTORI, (1997), s. 58

Çok parti sistemleri ise kendisinin de belirttiği şekliyle Sartori'nin kriterlerini en net biçimde karşılayan parti sistemleri olarak karşımıza çıkmaktadır³⁸¹. Ancak çok parti sistemlerinin de tek parti sistemi gibi birbirinden oldukça farklı parti sistemlerini içine alan bir kategori olduğunu ifade etmek gerekir³⁸².

Sartori'ye göre çok parti sistemleri, üç ila beş partinin varlık gösterdiği ılımlı (mutedil) çok parti sistemi ve beşten fazla partinin etkin bir biçimde sistemde yer aldığı aşırı çok parti sistemi olarak ayrılabilir³⁸³.

Bunlardan ılımlı çok parti sistemi, partilerin birbirleriyle çeşitli ittifaklar içine girmelerinin mümkün olduğu iki kutuplu bir sistemi ifade eder³⁸⁴. Bu bakımdan iki blok etrafında toplanan partilerin söz konusu düalizm içerisinde iktidarı birbirlerine devretmeleri söz konusu olabilmektedir. Bu yönüyle sistem merkezci niteliktedir³⁸⁵.

Aşırı çok parti sisteminde ise sistem, birbirinden zıt karakterlerdeki beşten fazla partiden oluşmaktadır³⁸⁶. Bu partilerden bir kısmı merkeze yakinken, bir kısmı da aşırı uçlardaki partiler olarak sistemde yer almaktadır. İktidar da genelde merkezdeki partilerin elinde olup, iktidarın gerçek anlamda el değiştirmesinden söz etmek mümkün değildir³⁸⁷. Bu yönüyle aşırı çok parti sistemi, siyasal sistemi de tehdit eden ve sorunlar yaratan bir sistem olarak karşımıza çıkar.

Bir ülkedeki parti sistemleri, o ülkede siyasal sistemin karakteristiğini de büyük ölçüde belirleyici bir niteliğe sahiptir. Nitekim seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki rolünün yoğunlukla incelenmesinin temel sebebi, anayasal mühendislerin sağlıklı bir siyasal sistemin inşası yolunda seçim

³⁸¹ Sartori'nin hükümet etme ve şantaj potansiyeli kriterlerinin en net gözlemlenebildiği parti sistemlerinin çok parti sistemleri olduğu ve bunların parlamenter sistemler için yaratıldığı yönündeki görüşü için bkz. SARTORI, (1997), s. 51-52

³⁸² Bu yönde bkz. ÖZBUDUN, (1964), s. 42

³⁸³ Söz konusu ayırım Ware tarafından gösterilmiş bir ayırım olup, Ware kendi terminolojisinde bu sistemleri *üç ila beş partili sistem ve beşten fazla partinin yer aldığı sistemler* olarak tasnif etmektedir. WARE, (1996), s. 158, Söz konusu kategoriler için kullanılan terminoloji Özbudun'dan alınmıştır. ÖZBUDUN, (1964), s. 42

³⁸⁴ ÖZBUDUN, (1964), s. 43

³⁸⁵ ÖZBUDUN, (1964), s. 43

³⁸⁶ ÖZBUDUN, (1964), s. 43

³⁸⁷ ÖZBUDUN, (1964), s. 43

sistemini bir araç olarak kullanıp kullanamayacakları sorununun çözümüdür. Bu noktada ifade edilmesi gereken ise seçim sisteminin parti sistemi üzerindeki etkisinin o ülkede parti sistemini oluşturan diğer değişkenlerle birlikte ele alınmaksızın anlaşılamayacağıdır.

B. PARTİ SİSTEMLERİNİN OLUŞUMUNU BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Seçim sistemlerinin siyasal sistem ile olan ilişkisi, parti sistemleri bağlamında ve sistematik olarak³⁸⁸ ilk defa 1950'li yıllarda Duverger tarafından ortaya konmuştur. Bu bakımdan anayasa hukuku ve siyaset bilimi literatüründe *Duverger kanunları* olarak³⁸⁹ anılan teoriler ortaya çıkmıştır. Seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkinin niteliği hakkındaki literatür de bu kanunların eleştirilmesi ve çürütülmesi yönündeki çabaların bir ürünü olarak inşa edilmiştir³⁹⁰. Nitekim Sartori'nin de belirttiği gibi Duverger'nin seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkinin niteliğine yönelik olarak ortaya koyduğu hususlar, bu konudaki olguları tam anlamıyla kapsayıcı ve açıklayıcı bir özellik göstermezler³⁹¹. Bu çerçevede Duverger'nin

³⁸⁸ Seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkiler hakkında Duverger'den önce de Carl, J. Friedrich ve Herman Finer gibi birtakım yazarlar açıklamalarda bulunmuşlardır. Söz konusu açıklamalar ise genelde nisbi temsil sistemlerinde küçük partilerin de temsil edilebilmesinin siyasal sistem üzerine yaptığı etkiye değinmektedir. Bu durum, Duverger'nin konuyu ilk defa sistematik bir biçimde ele aldığını göstermektedir. Duverger'nin siyasi partiler üzerine gerçekleştirdiği çalışmanın özellikle siyaset bilimi ve anayasa hukukuna sistematik katkısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., ÖZBUDUN, (1964), s. 23 vd., Seçim sistemleri ile parti sistemleri hakkında Duverger kanunlarından önce yapılan açıklamalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. John G. GRUMM, "Theories of Electoral Systems", **Midwest Journal of Political Science**, Vol. 2, No. 4, Kasım, 1958, s. 357-358

³⁸⁹ Seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkiyi açıklayan Duverger Kanunları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DUVERGER, (1974), s. 289 vd., 322 vd.

³⁹⁰ Duverger kanunlarına ilişkin olarak Duverger'nin yine kendisi tarafından söz konusu teorik çalışmanın ardından uzun bir süre sonra yazılan ve bunlara yönelik eleştirilere cevapları içeren açıklamalar için bkz. Maurice DUVERGER, "Duverger's Law: Forty Years Later", **Electoral Laws and Their Political Consequences**, Agathon Press, New York, 1986, s. 69 vd.

³⁹¹ SARTORI, (1997), s. 47

ortaya koyduğu kanunlar, kendisinden sonra gelenler tarafından büyük ölçüde eleştirilmiştir³⁹².

Seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki hakkında Duverger'den sonra ortaya konan açıklamalar, seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisinin abartıldığını belirtmekte olup, bunlar arasındaki ilişkinin belirsizlik niteliğine vurgu yapmaktadırlar³⁹³. Hatta Bogdanor; "*parti sistemlerinin gelişiminde seçim sistemini temel bir nedensel faktör sayan hiçbir teorinin doğrulanamayacağı*" iddiasındadır³⁹⁴. Bunun doğal sonucu ise seçim sistemlerinin parti sistemlerinin oluşumunda tek etken olmadığı yönündeki görüşlerin ortaya çıkmasıdır³⁹⁵. Dahası seçim sistemleri üzerine çalışanların üzerinde uzlaştıkları görüşler, parti sistemleri ile seçim sistemi arasındaki bağlantının "*sebepe olma*" biçiminde değil "*ilişkili olma*" biçiminde tezahür ettiğini ifade etmektedir³⁹⁶.

Elbette seçim sisteminin parti sistemlerinin tek belirleyicisi olmaması parti sistemlerinin belirlenmesinde daha farklı birtakım unsurların rol oynadığı anlamına gelmektedir. Bu unsurlardan en önemlisi, toplumdaki farklı kesimlerin görüş ve menfaatlerine göre gerçekleşen sosyal bölünmeler olarak ifade edilmektedir³⁹⁷. Bu görüşe göre çoğulcu parti sistemleri, büyük ölçüde kendi toplumlarındaki sosyolojik bölünmeleri yansıtmaktadır³⁹⁸.

Tüm bu açıklamalar bize seçim sisteminin siyasal sistem ile olan ilişkisinin açıklanmasında temelde iki görüş olduğunu göstermektedir. Bunlardan birincisi, parti sistemlerinin oluşumunu, bunların başta seçim

³⁹² Duverger kanunlarının çeşitli yönlerden eleştirileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., GRUMM, (1958), s. 358 vd. William H. RIKER, "Duverger's Law Revisited", **Electoral Laws and Their Political Consequences**, Agathon Press, New York, 1986, s. 19 vd.,

³⁹³ TUNÇ, (1999), s. 176, s. 43, CANIKLIOĞLU, (1999), s. 23, Bu yöndeki düşüncelerin eleştirisi için bkz. SARTORI, (1997), s. 43

³⁹⁴ Vernon BOGDANOR, "Conclusion: Electoral Systems and Party Systems", **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 254

³⁹⁵ Ancak belirtmek gerekir ki parti sistemlerinin ortaya çıkışı sadece sosyal bölünmelere bağlı olarak da anlaşılamaz. Bu yönde bkz. TUNÇ, (1999), s. 173-174

³⁹⁶ CANIKLIOĞLU, (1999), s. 24, SARTORI, (1997), s. 46

³⁹⁷ Bir ülkedeki parti sisteminin sosyal bölünmelere dayandığına ilişkin görüşün savunusu ve konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Seymour M. LIPSET, Stein ROKKAN, "Cleavege Structures Party Systems and Voter Alignments: An Introduction", **Party Systems and Voter Alignments**, (ed. Seymour M. LIPSET, Stein ROKKAN), The Free Press, New York, 1967, s. 3 vd.

³⁹⁸ ÖZBUDUN, (2011-b), s. 3

sistemleri olmak üzere diğer birtakım kurumsal değişkenler ile olan ilişkisine bağlayan *kurumsal görüş*, ikincisi ise parti sistemlerinin oluşumunda kurumsal etkenlerden ziyade sosyal bölünmelerin belirleyici olduğunu savunan *sosyolojik görüştür*³⁹⁹. Dolayısıyla öncelikli olarak parti sistemlerinin oluşumuna ilişkin bu iki farklı yaklaşımın açıklanması, daha sonra da seçim sisteminin parti sistemleri üzerine etkisinin niteliği konusunda belirlemeler yapılması gerekli hale gelir.

1. Kurumsal Yaklaşım

Çeşitli parti sistemlerini tanımlamak ancak bir parti sistemini oluşturan unsurların doğasını tespit ettikten sonra mümkün olabilir⁴⁰⁰. Bu doğrultuda parti sistemlerini belirlemede kullanılan kriterler, herhangi bir ülkede bir parti sisteminin oluşumunu açıklayacakları gibi söz konusu sistemin bir diğerine dönüşüp dönüşmeyeceğini de gösterirler⁴⁰¹. Nitekim parti sistemleri, statik bir kavrayışla anlaşılabilir ve bir kere oluşmasının ardından olduğu biçimiyle siyasal sistemde yer alacak bir unsur olarak görülemez⁴⁰². Bu durum ise parti sistemlerinin değişebileceği ön kabulünü⁴⁰³ beraberinde getirmektedir. Daha açık bir deyişle parti sistemlerinin nasıl olduğu ve değiştiğini tespit etmek, çeşitli değişkenlerin parti sistemleri

³⁹⁹ Bir ülkede parti sisteminin niteliğini, siyasal sistemin niteliği, seçim sistemi, toplumun demografik yapısı, siyasal geçmişin getirdiği angajmanlar (gelenekler) gibi çok çeşitli etkenler belirlemektedir. Bu nedenle parti sistemlerinin varlık nedenleri, nitelikleri ve partilerin birbirleriyle olan ilişkilerini araştırarak, parti sistemleriyle sosyal, ekonomik anayasal koşullar arasındaki bağı açıklamaya çalışan iki temel yaklaşımdan söz edilmektedir. Bunlardan sosyolojik yaklaşım, ilgisini sosyal bölünmeler üzerinde yoğunlaştırırken, kurumsal yaklaşımda açıklamalar, seçim sistemleri, hükümet sistemleri ve devlet örgütlenme biçimi üzerinde yoğunlaşmıştır. GÜNAL, (2005), s. 48, ayrıca parti sistemlerinin oluşumunda kurumsal-sosyolojik yaklaşım ayrılığı metodunun benimsenmesi yönündeki görüş ve bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. WARE, (1996), s. 184-185.

⁴⁰⁰ Peter MAIR, "The Problem of Party System Change", **Party System Change: Approaches and Interpretations**, (ed. Peter MAIR) Oxford University Press, New York, 2004, s.51

⁴⁰¹ MAIR, (2004), s. 51

⁴⁰² Bu sebeple Mair, bir parti sisteminin yalnızca o sistemi oluşturan bileşenlerden meydana gelmeyeceğini, söz konusu bileşenler arasındaki etkileşimin de sistemin yapısında belirleyici olacağını ifade etmektedir. MAIR, (2004), s. 51

⁴⁰³ Çeşitli ülkelerde parti sistemlerinin özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısında büyük ölçüde değiştiğine ilişkin görüş ve bu yöndeki örnekler hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz. MAIR, (2004), s. 45 vd.

üzerinde etkisinin olup olmadığı ve varsa etkisinin ne ölçüde olduğu hususlarının anlaşılması açısından zorunludur.

Kurumsal görüşün en önemli savunucusu, seçim sistemi ile parti sistemi arasında zorunlu bir ilişkinin varlığını öngören Duverger'dir. Nitekim daha önce belirtildiği şekliyle Duverger Kanunları olarak bilinen görüşler, parti sistemlerinin belirlenmesinde siyaset bilimi ve anayasa hukuku alanında devrim niteliğindeki görüşler olarak ortaya çıkmıştır. Duverger Kanunları olarak bilinen varsayımlar ise şunlardır⁴⁰⁴:

- 1) Nisbi temsil; sert, bağımsız ve istikrarlı partilerden mürekkep bir çok parti sistemini (halkın bir heyecan dalgasına tutulması hali dışında) teşvik eder;
- 2) İki turlu çoğunluk sistemi; esnek, bağımlı ve nisbeten istikrarlı partilerden meydana gelen bir çok parti sistemini (her halde) teşvik eder;
- 3) Tek turlu basit çoğunluk sistemi; iktidarın büyük ve bağımsız partiler arasında el değiştirdiği bir iki parti sistemini teşvik eder.

Sartori'ye göre Duverger'nin formüllerini yere sermek kolay olmuştur⁴⁰⁵. Bunun sebebi ise Duverger'nin *bir korelasyonun, nedensel bir ilişkiyi haklı göstereceğini varsayarak "sebebi olmak" ile "ilişkili olmak" arasındaki farkı gözden kaçırmasıdır*⁴⁰⁶. Yani, temel olarak Duverger Kanunlarına yönelik en güçlü eleştiri, bu hipotezlerin normatif alandaki gücünün olgular tarafından doğrulanmaması olmuştur⁴⁰⁷. Buna ilişkin örnekler ileride tartışılacak olup, burada üzerinde durulması gereken husus, seçim sisteminin parti sistemi arasındaki ilişkinin niteliği üzerine yapılan

⁴⁰⁴ Duverger kanunları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DUVERGER, (1974), s. 289 vd., ayrıca bkz. ÖZBUDUN, (1964), 30-31, DUVERGER, (1986), s. 70 Ancak Sartori, Duverger'nin seçim sisteminin parti sistemlerine etkisine ilişkin formülasyonlarının iki kanun şeklinde incelenebileceğini öne sürmektedir: Bunlar, (1) nisbi temsilin sert ve bağımsız partilerden, iki turlu çoğunluk sisteminin esnek ve bağımsız partilerden oluşan bir çok parti sistemini, (2) tek turlu çoğunluk sisteminin ise iki parti sistemini teşvik edeceğini öne süren kanunlar olarak karşımıza çıkar. SARTORI, (1997), s. 46, aynı yönde bkz. Giovanni SARTORI, "The Influence of Electoral Systems: Faulty Law or Faulty Method", **Electoral Laws and Their Political Consequences**, (ed. Bernard GROFMAN, Arend LIJPHART), Agathon Press, New York, 1986, s. 43-44

⁴⁰⁵ SARTORI, (1997), s. 46

⁴⁰⁶ SARTORI, (1986), s. 44, SARTORI, (1997), s. 46

⁴⁰⁷ Bu örnekler özellikle Avustralya, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avusturya, Almanya ve en güçlü olarak İrlanda'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. RIKER, (1986), s. 27

açıklamalardır. Nitekim esasında Duverger'nin ortaya koyduğu hipotezlerin olgusal alanda yanlışlanmasının sebebi, tezlerin ortaya konurken kurumsal değişkenler dışındaki değişkenlerin göz önüne alınmamasından kaynaklıdır. Ancak bu yanlışın sebebinin Duverger'nin söz konusu hipotezleri ortaya koyarken sosyolojik olguları göz önüne almaması mı yoksa bunları değerlendirenlerin hipotezleri sorgularken yanlış yorumlaması mı olduğu tartışmalı bir konudur⁴⁰⁸.

Gerçekten Duverger, eserinde seçim sisteminin parti sistemleri üzerindeki etkisini incelerken sosyal olguların göz önüne alınması gerektiğini ifade etmektedir⁴⁰⁹. Örneğin yazar, İngiltere'deki iki parti sistemini incelerken *"İki parti sistemini doğuran kaynaklar, ancak her ülkeye özgü çözümlemelerle belirtilebilir"* demektedir⁴¹⁰. Daha sonra ise yazar, bunun yanında parti sistemlerinin oluşumunda seçim sisteminin etkisini küçümsemek gerektiğini ifade ederek⁴¹¹ hipotezlerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yazar, aslında diğer etkenlerin yanında parti sistemlerinin oluşumu ve değişiminde seçim sistemlerinin de önemli bir yere sahip olduğunu öne sürmektedir⁴¹². Ancak bu durum seçim sisteminin parti sistemlerinin tek gerçek belirleyicisi olduğu anlamına gelmemekte, hatta seçim sisteminin parti sistemleri üzerindeki etkisini kapsama iddiasında da olmamaktadır⁴¹³. Bu varsayımlar, yazarın kendisi tarafından da zorunlu bir ilişkiyi değil, ancak bir eğilimi yansıttığı ifade edilen hipotezlerdir⁴¹⁴. Tek turlu çoğunluk usulünün iki parti sistemini teşvik edici niteliğine ilişkin olarak Duverger, *"Bu kitapta belirtilmiş tüm varsayımlar arasında, gerçek bir sosyolojik kanuna en çok yaklaşanı muhakkak ki budur"* ifadesini kullanmaktadır⁴¹⁵. Sosyal bilimlerdeki

⁴⁰⁸ Duverger'nin öne sürdüğü hipotezlerin yazarın yanlışlarından ziyade okuyucuların ve yorumlayıcıların yanlışlarından kaynaklandığı görüşü için bkz. DUVERGER, (1986), s. 70

⁴⁰⁹ DUVERGER, (1974), s. 290

⁴¹⁰ DUVERGER, (1974), s. 290, söz konusu argüman, yine yazarın kendisi tarafından kendisini savunmak için de kullanılmıştır. Bu yönde DUVERGER, (1986), s. 71

⁴¹¹ DUVERGER, (1974), s. 290

⁴¹² Duverger'nin savunduğu şekliyle kurumsal yaklaşımın sosyolojik değişkenleri göz önüne aldığı yönünde ayrıntılı bilgi için bkz. WARE, (1996), s. 191-192

⁴¹³ GÜNAL, (2005), s. 49

⁴¹⁴ Sosyolojik kanunların eğilim kanunları yönünde olduğu görüş için bkz. DUVERGER, (1986), s. 70-71

⁴¹⁵ DUVERGER, (1974), s. 290

kanunların doğa bilimlerine nispeten zamanın içinde erozyona uğramasının kuvvetle muhtemel oluşu, bu kanunları diğerlerinin yanında savunmasız ve zayıf kılabilir⁴¹⁶. Nitekim tüm bu ifadeler de aslında Duverger'nin de kurduğu nedensel ilişkinin kesinlik arzeden bir ilişkiden ziyade diğer değişkenlerin de uygun olması halinde bir eğilimi tespit ettiğini gösterir.

Ancak her ne şekilde ifade edilirse edilsin Duverger, parti sistemlerinin belirlenmesinde kurumsal değişkenleri göz önünde tutarken sosyolojik değişkenleri göz önüne almadığı ve bunları tespit ederek analizine dahil etmediği için eleştirilebilir. Nitekim Duverger kanunlarının daha sonra Douglas Rae ve William Riker tarafından yanlışlanması⁴¹⁷ ve kapsayıcılıktan uzak bulunması sadece gerçekleşen olguların Duverger kanunlarına uyumsuzluğu ile değil, Duverger'nin bu metodolojik hatasıyla da açıklanabilir⁴¹⁸. Nitekim güçlü bölgesel kimlik ve sosyal bölünmelerin olduğu yerlerde kurumsal yaklaşımın ortaya koyduğu verilerle hareket etmek üçüncü ve dördüncü partilerin yok olmasını sağlayamaz⁴¹⁹. Bu noktada önem arzeden konu ise Duverger'nin benimsediği yöntemden farklı olarak parti sistemlerinin belirlenmesinde kurumsal nitelikli değişkenlerden ziyade sosyolojik nitelikli değişkenleri temel alan açıklamalardır⁴²⁰. Bunlar, ileride açıklanacak olan seçim sistemi ile parti sistemi arasındaki etkileşimin niteliğine ilişkin yöntemsel çerçeveyi oluşturacak olması açısından önem taşır.

⁴¹⁶ DUVERGER, (1986), s. 70

⁴¹⁷ Duverger kanunlarına yönelik Riker ve Rae tarafından yapılan eleştirilerin niteliği ve değerlendirilmesi için bkz. SARTORI, (1986), s. 45

⁴¹⁸ Nitekim Duverger'nin bu metodolojik hatası, Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet döneminde çoğunluk sistemi uygulanmasına rağmen diğer partilerin varlığını sürdürebilmelerini açıklamak konusunda kurumsal görüşün elini zayıflatmıştır. Bu yönde bkz. Duverger'nin savunduğu şekliyle kurumsal yaklaşımın sosyolojik değişkenleri göz önüne aldığı yönünde WARE, (1996), s. 192

⁴¹⁹ Güçlü bölgesel kimlikler ve sosyal bölünmelerin olduğu yerde çoğunluk sisteminin uygulanmasının iki partili sisteme yol açmayacağı görüşünü doğrulayan ülkeler, özellikle Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet dönemi ve Kanada olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Kanada'da sistemin iki partili bir sistem olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Bu yönde WARE, (1996), s. 192

⁴²⁰ Duverger'nin seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisini abarttığı ve bu durumun sosyolojik yaklaşımın ortaya çıkmasında etkili olduğu görüşü için REEVE, WARE, (1992), s. 9

2. Sosyolojik Yaklaşım

Sosyolojik yaklaşımın temelinde parti sistemlerinin belirlenmesinde toplumdaki sosyolojik nitelikli bölünmeler ile kutuplaşmaların varlığı ve siyasal sisteme yansımaları önemli ölçüde yer tutmaktadır⁴²¹. Siyasi partilerin devletle sivil toplum arasında köprü kurma işlevi, elbette farklı şekillerde bölünmüş olan toplumda bütüncül bir biçimde tüm toplumun görüşlerini yansıtıcı bir nitelik kazanamaz. Bu sebeple en doğru ifadeyle siyasi partilerin başlıca fonksiyonlarından biri, toplumdaki bu bölünme ve çatışmaları yansıtmak haline gelir⁴²².

Sosyolojik görüş veya yaklaşım olarak ifade edilen söz konusu değerlendirmeler, temelini, büyük ölçüde toplumdaki sosyal bölünmelerin Batı siyasal hayatındaki önemine dikkat çeken Lipset ve Rokkan'ın "*Cleavege Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction*" isimli öncü niteliğindeki çalışmasından almaktadır⁴²³. Yazarlara göre Batı Avrupa'daki kitle siyaseti, iki eksenli dört temel bölünme çerçevesinde anlaşılabilir⁴²⁴. Bunlardan birincisi bölgesel eksenli bölünme olan merkez-çevre ayrılığı⁴²⁵, ikincisi ise sanayi devriminin ardından ortaya çıkan ve toplumun sosyoekonomik yapısına ilişkin olan fonksiyonel eksenlerdir⁴²⁶.

Bölgesel nitelikli bölünme ekseninin birinci boyutu, bir tarafında modernleşme ile ortaya çıkmaya başlayan ulusal devletlerin merkezîyetçi eğilimleri, diğer tarafında da bunların karşısında özelliklerini korumaya

⁴²¹ Bu noktada parti sistemlerinin belirlenmesinde yapılması gereken analiz, her bir siyasal sistemi oluşturan toplumsal sistemlerin karşıtlıklarını tespit etmek haline gelir. Bu yönde bkz. LIPSET, ROKKAN, (1967), s. 1

⁴²² ÖZBUDUN, (2011-b), s. 3

⁴²³ Lipset ve Rokkan'ın çalışmalarının parti sistemlerinin oluşumunda öncü niteliğe sahip olduğu hakkındaki görüş ve ayrıntılı bilgi için bkz. MAIR, (2004), s. 56

⁴²⁴ LIPSET, ROKKAN, (1967), s. 9, 13, ÖZBUDUN, (1977), s. 37, ÖZBUDUN, (2011-b), s.8

⁴²⁵ Bölgesel nitelikli eksen, derin tarihi köklere sahip olup, fonksiyonel bölünmeden çok daha önce mevcut bulunan bir yapıyı ifade eder. Bu yönde MAIR, (2004), s. 56

⁴²⁶ Söz konusu dört boyutun merkez-çevre, devlet-kilise, tarım-sanayi ve sermaye-işçi arasındaki dört veçheli çatışmayı işaret ettiğine ve bu görüşün sosyolojik yaklaşım içindeki yerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. WARE, (1996), s. 186 vd.

çalışan çeşitli etnik, dinsel, dilsel ve kültürel azınlıkların bulunmasıdır⁴²⁷. İkinci boyutu ise bir tarafta kilise, diğer tarafta ise iktidarını merkezileştirmeye çalışan krallar arasındaki çatışma olarak karşımıza çıkmaktadır⁴²⁸. Ancak ifade etmek gerekir ki söz konusu çatışmada merkez ve çevre kavramları, coğrafi bir bölünmüşlükten çok daha fazlasını ifade eder. Doğru bir ifadeyle merkez-çevre arasındaki ayrılık yalnızca coğrafi değil, kültürel anlamda da bir bölünmüşlüğü ifade edebilir⁴²⁹. Bu yönüyle aslında merkez-çevre şeklinde anlaşılabilen sosyal bölünme ekseninin Batı Avrupa ülkelerinde görülen karşıt tarafları, bir yanda kilise ile krallar iken diğer yanda ulusal devletler ile karşılarındaki azınlıklardır⁴³⁰.

Fonksiyonel eksen ise toplumu yerel değil, sınıfsal çizgilerle bölen iki temel çatışmadan kaynaklanmaktadır⁴³¹. Bunlardan birincisi eski toprak sahibi soylular ile sanayi devrimi neticesinde güçlenen burjuva sınıfı ve yine burjuva sınıfı ile işçi sınıfı arasındaki gerilim hattıdır⁴³². Fonksiyonel eksenindeki çatışmalar, benzer sosyoekonomik koşullar ve benzer menfaatlere sahip bireylerin, bölgesel niteliklerinden ve farklılıklarından bağımsız olarak aynı kamplarda toplanması neticesinde ortaya çıkarlar⁴³³. Bu bakımdan fonksiyonel eksenli çatışma ve bölünmeler, bölgesel nitelikli çatışmalardan çok daha ideolojik bir niteliğe sahip olur. Ancak Lipset ve Rokkan'a göre fonksiyonel nitelikli çatışmalar, ideolojik olabileceği gibi siyasetin günlük sorunlarını da ilgilendiren özgün nitelikli çatışmalar da olabilmektedir⁴³⁴. Örneğin herhangi bir sosyal kesimin sosyal güvenlik imkanları üzerinde

⁴²⁷ ÖZBUDUN, (1977), s. 37-38, ayrıca bölgesel nitelikli çatışma eksenini hakkında detaylı bilgi için bkz. LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 10 vd.

⁴²⁸ Kilise ile merkezîyetçi krallara arasında yaşanan çatışmanın sosyal bölünme eksenini oluşturduğuna ilişkin görüş ve söz konusu çatışma ekseninin çeşitli ülkelerdeki görünümü hakkında bilgi için bkz. LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 13 vd., ayrıca MAIR, (2004), s. 56

⁴²⁹ Azınlık kültürü, belli bir coğrafi alanda toplanmamış ve ülke içine yayılmış olduğu takdirde, coğrafi anlamda bir yerel çatışma meydana getirmez; fakat kültürel anlamda gene de bir merkez-kenar çatışmasının ifadesi sayılabilir. ÖZBUDUN, (1977), s. 38

⁴³⁰ Bu yönde bkz. MAIR, (2004), s. 56, aynı yönde WARE, (1996), s. 186 vd.

⁴³¹ MAIR, (2004), s. 56, ÖZBUDUN, (1977), s. 38

⁴³² LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 19 vd., ayrıca MAIR, (2004), s. 56

⁴³³ Bu noktada fonksiyonel eksenli çatışmalarda coğrafi bölünmüşlüklerin etkisi görülmez. ÖZBUDUN, (1977), s. 39

⁴³⁴ Gerçekten Lipset ve Rokkan'a göre fonksiyonel eksenli çatışmalar bir yönüyle ideolojik, diğer yönüyle özgün (*specific*) menfaat çatışmalarını ifade etmektedir. LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 10-11, ÖZBUDUN, (1977), s. 39

belirlenecek politika konusundaki anlaşmazlığı ifade eden bir çatışma özgün bir menfaat çatışması şeklinde tezahür etmektedir. Özbudun bu noktada Lipset'ten bir örnek vermektedir: *Lipset, bir İsveçli gazetecinin İsveç'teki siyasal hayatla ilgili şu sözlerini naklediyor: "Artık siyaset can sıkıcı hale geldi. Metal işçilerine saat başına elli kuruş zam yapılıp yapılmayacağından, süt fiyatının yükseltilip yükseltilmeyeceğinden, ihtiyarlık sigortasının genişletilip genişletilmeyeceğinden başka sorun kalmadı"*⁴³⁵. Buna göre siyasal sistemin amaçları üzerinde genel bir görüş birliğinin mevcut olduğu ülkelerde çatışmalar, sınırlı ve belli konu ve menfaatlara ilişkin hale gelmektedir⁴³⁶. Bu da özgün nitelikli çatışmayı derin ideolojik çatışmadan ayırır.

Elbette belli ve sınırlı konularda olsa dahi siyasetteki çatışma ve bölünmelerin temeli, çeşitli olgulara dayandırılabilir. Bu noktada aslında özgün bir çatışma niteliği taşıdığı düşünülen süt fiyatının yükseltilip yükseltilmeyeceğine ilişkin bir çatışma dahi keskin bir ideolojik çatışma haline gelmeye muktedirdir. Bu sebeple sosyal bölünmelerin temelini özgün menfaat çatışmalarına dayandırmak doğru olmayabilir. Nitekim bu durum, aslında Lipset ve Rokkan'ın görüşlerinin *gerçek durumları tasvir eden tipler değil, ideal tipler*⁴³⁷ olmasıyla açıklanabilir. Bu noktada özgün menfaat çatışmaları ile ideolojik kutuplaşmaların birbirleriyle bağlantılı ve alanlarının belirsiz olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Netice itibarıyla Lipset ve Rokkan'a göre Avrupa'daki sosyal bölünmelerin en eskisi ve köklüsü, bölgesel eksenli çatışmalardır⁴³⁸. Fonksiyonel eksenli çatışmalar ise bölgesel eksenli çatışmaların üzerine gelen ve bunlara eklenilerek Avrupa parti sisteminin oluşumunu belirleyen bir özelliğe sahip olmaktadır⁴³⁹. Toplumdaki bölünme ve çatışmalar ise

⁴³⁵ Seymour M. LIPSET, **Political Man: The Social Bases of Politics**, Garden City, N. Y. Doubleday, s. 442, ÖZBUDUN, (1977), s. 39'dan naklen.

⁴³⁶ ÖZBUDUN, (1977), s. 39

⁴³⁷ İfade Özbudun'a aittir. ÖZBUDUN, (1977), s. 39

⁴³⁸ Merkez-çevre çatışmasının en eski çatışma eksenini olduğu yönünde ayrıntılı bilgi için bkz. LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 34-35, aynı yönde ÖZBUDUN, (1977), s. 39, ÖZBUDUN, (2011-b), s.7

⁴³⁹ *Temel karakteristikleri bağlamında rekabet ve mobilizasyonun erken dönemlerinde Batı Avrupa'da parti sistemlerini belirleyen olgu, değişimin bu iki yönü arasındaki etkileşimlerin ürünü olarak yorumlanabilir.* LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 34

zamanla parti sistemlerine dönüşerek siyasal sistem içerisinde yerlerini almıştır⁴⁴⁰. Bu görüş, parti sistemlerinin yalnızca ekonomik temelli sınıflara dayandırılarak yalnızca sağ-sol çatışmasına indirgenmesini önlemesi bakımından devrim niteliğindedir. Nitekim Lipset ve Rokkan'ın aydınlatıcı çalışmasının ardından yazarların sunduğu zemin üzerine eleştirel çalışmalarda bulunan Sartori'ye göre, ekonomik indirgemeci bir yaklaşımın benimsenerek toplumda partilerin yalnızca ekonomik sınıfların menfaatlerini yansıttığı iddiasının benimsenmesi isabetli değildir⁴⁴¹.

Lipset ve Rokkan'ın gerçekleştirdiği çalışmanın öncü niteliği ise bu çalışmanın Avrupa parti sistemindeki çeşitliliğe ışık tutan bir paradigmayı ilk defa sistematik bir şekilde açıklama çabası içine girmiş olmasında yatmaktadır⁴⁴². Ayrıca bu çalışma, sınıfsal bölünmelerin proleterya-burjuva bölünmüşlüğü dışında kalan daha tarihsel ve ihmal edilen bir noktaya da temas etmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir⁴⁴³. Bu yönüyle Lipset ve Rokkan'ın kullandığı metotla tahlil ve tasnif edilen sosyal bölünmelerin niteliği farklı siyasal sistemlere teşmil edilebilme kapasitesine sahip olmaktadır⁴⁴⁴. Ancak Lipset ve Rokkan'ın sosyal bölünme tipolojisi kendileri tarafından “*aşırı derecede soyut ve gereğinden fazla mekanik*” olarak nitelendirilmiştir⁴⁴⁵. Bunun sebebi ise yazarların hipotezlerinin sosyal bölünmeleri en genel hatlarıyla ve kapsayıcılıktan uzak bir biçimde ele alması olmuştur. Bu da zorunlu olarak sosyal bölünmeler konusunda Lipset ve Rokkan'ı takip eden çalışmaların kısaca incelenmesini gerektirir.

⁴⁴⁰ Sosyal bölünmelerin Avrupa parti sistemlerinin oluşum ve dönüşümünde oynadığı rol hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 33 vd., ÖZBUDUN, (1977), s. 54 vd.

⁴⁴¹ Parti sistemlerinin yalnızca toplumda mevcut ekonomik temelli sınıfların menfaatleri doğrultusunda oluşmadığı, siyaset sosyolojisinin çeşitli paradigmalarının parti sistemlerinin oluşumunda rolü olduğuna ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Giovanni SARTORI, “The Sociology of Parties: A Critical Review”, **Party Systems, Party Organizations, And The Politics of New Masses**, Committee on Political Sociology of the International Sociological Association ve Institut für politische Wissenschaft an der Freien Univesitat Berlin, Berlin 1968, s. 1-25, özellikle 18 vd.

⁴⁴² Lipset ve Rokkan'ın çalışmalarının Avrupa parti sistemlerinin açıklanmasında aydınlatıcı niteliği olduğuna ilişkin görüş için bkz. MAIR, (2004), s. 56, ÖZBUDUN, (2011-b), s.8

⁴⁴³ Bu yönde ÖZBUDUN, (2011-b), s.8

⁴⁴⁴ Örneğin Türk siyasal hayatında merkez-çevre çatışmasının farklı boyutları ve söz konusu çatışmanın siyasal sisteme etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Levent GÖNENÇ, “2000’li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek”, **Toplum ve Bilim**, Sayı. 105, 2006, s. 129 vd.

⁴⁴⁵ ÖZBUDUN, (2011-b), s.8

Sosyal bölünmelerin üzerine oturduğu temeller, toplumun sorunları ve bulunan çözümlerle yakından alakalıdır. Bu noktada toplumdaki bölünme çizgileri ile parti sistemleri arasında doğal bir ilişki kurulur⁴⁴⁶. Lijphart'a göre özellikle çoğunlukçu demokrasiyi benimsemiş olan İngiliz ve Amerikan demokrasilerinde tek bir bölünme çizgisi (sorun boyutu) varken, özellikle diğer demokrasilerde birden fazla sorun boyutu mevcuttur⁴⁴⁷. Bu sebeple çoğunlukçu demokrasiler iki partili olma özelliği gösterirken, oydaşmacı demokrasilerde sorun boyutlarının fazlalığından dolayı çok partili sistemler söz konusu olmaktadır⁴⁴⁸.

1945-1980 döneminde demokratik siyasal sistem olarak nitelediği 22 ülkeyi inceleyen Lijphart, söz konusu ülkelerde yedi sorun boyutu tespit etmiştir. Bunlar⁴⁴⁹;

- 1- Sosyo-ekonomik
- 2- Dinsel
- 3- Kültürel-etnik
- 4- Şehirsal-Kırsal
- 5- Rejim Desteği
- 6- Dış Politika
- 7- Maddecilik sonrası sorunlardır.

Lijphart'ın da belirttiği gibi⁴⁵⁰, özellikle bu boyutlardan ilk altısı, demokratik siyasal sistemlerde tarihsel boyutlarıyla anlaşılabilir temel sorunlar iken yedinci boyut olan maddecilik sonrası sorunlar, *sanayileşmiş toplumlarda büyük ve belki de gittikçe artan önem taşıyan "maddeciler" ile*

⁴⁴⁶ ÖZBUDUN, (2011-b), s.3

⁴⁴⁷Bilindiği üzere Lijphart, demokratik siyasal sistemleri, çoğunlukçu ve oydaşmacı demokrasiler olarak ikiye ayırmakta, analizlerini bu tasnif üzerine gerçekleştirmektedir. Çoğunlukçu ve oydaşmacı demokrasi ve bunların ayırıcı unsurları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 13 vd., 25 vd., ayrıca çoğunlukçu ve oydaşmacı demokrasilerde parti sistemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 113 vd.

⁴⁴⁸ Bu bakımdan çoğunlukçu demokrasiler, yalnızca sosyoekonomik boyutta (sol-sağ boyutu) ayrılan iki partili sistemlerdir. Özellikle, İngiltere ve ABD gibi Anglo-sakson ülkelerinin iki partili sistemler oluşları bu olguyla açıklanabilirler. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 113

⁴⁴⁹ LIJPHART, (Tarihsiz), s. 114

⁴⁵⁰ LIJPHART, (Tarihsiz), s. 114

“maddecilik sonrası görüş” sahipleri arasındaki yeni bölünme olarak nitelendirilmektedir⁴⁵¹.

Yazarın tasnifinde yer alan sorun boyutları⁴⁵², bir ülkedeki parti sistemlerini belirleyici bir özellik göstermektedir. Buna göre bir ülkedeki sorun boyutlarının sayısı ne kadar fazla ise parti sayısı da toplumdaki farklı bölünmelerin varlığından ötürü o denli artacaktır⁴⁵³. Ancak belirtmek gerekir ki Lijphart’ın analizinde kullandığı sorun boyutları mutlak surette farklı partiler yaratıcı bir güce sahip değildir. Nitekim Lijphart’ın kendisi de bazı sorun boyutlarının farklı partilerin oluşumuna sebep olmayabileceğini⁴⁵⁴, bazen sadece aynı parti içerisindeki ayrımı ifade edebileceğini kabul etmektedir⁴⁵⁵.

Lijphart’ın sorun boyutlarından ilk dördü olan sosyoekonomik, dinsel, kültürel-etnik ve şehirsal-kırsal temelli sosyal bölünmeler, Lipset ve Rokkan tarafından ortaya konan sorun boyutlarıdır⁴⁵⁶. Bu bakımdan Lipset ve Rokkan’ın sosyal bölünmeler üzerine sunduğu zemin, bugün de parti sistemlerinin oluşumunun açıklanmasında önemli bir yer teşkil eder. Diğer sorun boyutları olan rejim desteği, dış politika ve maddecilik sonrasına ilişkin çatışmalar⁴⁵⁷ ise özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve toplumu çeşitli etkileri ile birlikte bölen çatışmaları ifade etmektedir. Bu açıdan bunlar, diğer çatışma eksenleri gibi derin tarihsel kökleri olan sorun boyutları olarak anlaşılabilecek bir niteliğe sahip değildir⁴⁵⁸. Sorun boyutlarının derin tarihi köklere sahip olup olmamaları ise özellikle bunların parti sistemlerine dönüşümünde ve parti sistemlerinin değişiminde ne ölçüde

⁴⁵¹ Maddecilik ve maddecilik sonrası temelindeki çatışma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 122 vd.

⁴⁵² Söz konusu yedi sorun boyutunun içerikleri ve yol açtıkları bölünmenin niteliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 114 vd., ayrıca Lijphart’ın belirlediği sorun boyutları hakkında görüşlerinin özeti için bkz. ÖZBUDUN, (2011-b), s.3-6

⁴⁵³ ÖZBUDUN, (2011-b), s.6, ayrıca sorun boyutları ile parti sistemleri arasındaki ilişkinin niteliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 113, 129-130

⁴⁵⁴ *Mesela bir partinin Katolik seçmenlerden olağandışı güçlü destek sağlaması, onu otomatik olarak bir Katolik parti haline getirmeyeceği gibi, dinin mutlaka önemli bir sorunsal boyut olduğunu da göstermez.* LIJPHART, (Tarihsiz), s. 113

⁴⁵⁵ *Bazı sorunlar, partileri birbirinden ayırdedecek yerde, onları kendi içlerinde bölebilir.* LIJPHART, (Tarihsiz), s. 114

⁴⁵⁶ Nitekim Lijphart da bunu kabul etmektedir. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 119

⁴⁵⁷ Söz konusu üç çatışma boyutu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 121 vd.

⁴⁵⁸ Bunlardan özellikle maddecilik-maddecilik sonrası sorunlar yaklaşımı arasındaki farkın gittikçe artan bir öneme sahip olduğu yönünde görüş için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 123-124

ele alınması gerektiğine ilişkin olup, buna ilişkin açıklamalar, kurumsal yaklaşım ile sosyolojik yaklaşımın değerlendirilmesi ile birlikte ele alınacaktır.

Görüldüğü üzere parti sistemlerinin oluşumu ve belirlenmesinde kurumsal etkenleri göz önünde tutan kurumsal yaklaşımın yanında sosyolojik yaklaşımın da önemli bir yeri vardır. Nitekim bu yaklaşımlardan her biri, parti sistemlerinin nasıl oluştuğu konusunda olgulardan yola çıkarak birtakım hipotezlere ulaşırlar. Esas olan ise söz konusu hipotezlerin birbiri karşısında ne şekilde değerlendirileceğini doğru bir biçimde tespit ederek en isabetli metodolojiyi kullanmaya gayret etmek olmalıdır.

3. Kurumsal Yaklaşım-Sosyolojik Yaklaşım Karşıtlığının Değerlendirilmesi

Çeşitli siyasal sistemlerde parti sistemlerinin oluşumunu tespit etmek çabası, zorunlu olarak kurumsal ve sosyolojik değişkenlerin birbirleri üzerinde oynadığı rolün doğru bir biçimde belirlenmesini gerektirir⁴⁵⁹. Nitekim parti sistemlerini etkileyen değişkenler, kurumsal yaklaşım ve sosyolojik yaklaşımın görüşlerini temelden ayırmaktadır. Ancak söylenebilecek olan, gerek kurumsal gerekse sosyolojik yaklaşımın aslında her birine mündemiç unsurları kendi bünyelerinde dikkate aldıklarıdır⁴⁶⁰. Bunun da ortaya konabilmesi ancak kurumsal ve sosyolojik görüşlere eleştirel yaklaşımla mümkündür.

Kurumsal yaklaşımın parti sistemlerinin oluşumunda dikkate aldığı hususlara yönelik eleştiriler, temel olarak iki noktada toplanmaktadır⁴⁶¹. Bunlar; (1) kurumsal yaklaşımı savunan görüşlerin, diğer kurumsal etkenlerden ziyade seçim sistemlerinin üzerine yoğunlaştıkları ve

⁴⁵⁹ Aksi takdirde Ware'in belirttiği gibi parti sistemlerinin oluşumu tartışmasına tatmin edici bir çözüm bulmak mümkün olmayacaktır. WARE, (1996), s. 199

⁴⁶⁰ Nitekim kurumsal yaklaşımın öncüsü, Duverger'nin sosyolojik yaklaşımı dikkate aldığı daha önce belirtilmişti. Bu yönde WARE, (1996), s. 192

⁴⁶¹ WARE, (1996), s. 192, ayrıca kurumsal yaklaşımda dikkate alınan değişkenler ve bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. WARE, (1996), s. 196

(2) bir bağımsız değişken olarak seçim sistemlerinin parti sistemi üzerindeki etkisinin abartıldığıdır⁴⁶². Söz konusu eleştirilerden özellikle ikincisi parti sistemlerinin oluşumuna sosyolojik yaklaşımın kaynağı olmuş eleştirel bir bakışı ifade eder⁴⁶³.

Kurumsal yaklaşım, yalnızca sosyolojik yönden eleştirilerek çürütülmüş bir görüş değildir. Kurumsalcı yaklaşımın temel yöntemsel hatası, eski kurumsalcıların şekli kurum ve kuralları dikkate alarak yaptıkları açıklamalardan kaynaklanmaktadır⁴⁶⁴. Ancak günümüzde yeni kurumsalcılık adı verilen ve kurumların siyaset bilimi üzerindeki etkisine yepyeni bir perspektiften yaklaşan görüşler bulunmakta⁴⁶⁵, söz konusu görüşler ise kurumların siyaset üzerindeki etkisine çok farklı yön ve açılardan yaklaşmaktadırlar⁴⁶⁶. Yeni kurumsalcılığın ne olduğu ve bu yaklaşım hakkındaki teorik temellerin, burada inceleme konusu edilmesine olanak bulunmamaktadır. Yapılması gereken ise seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki çerçevesinde eski kurumsalcı yaklaşımla sosyolojik yaklaşımın ne şekilde bütünleştirilebileceğini tespit etmek olmalıdır. Bu noktada da kurumsalcı yaklaşıma yeni bir perspektif kazandıran Schattschneider'in görüşünden bahsetmek gerekir⁴⁶⁷.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1930'lu ve 1960'lı yılları arasında faaliyet gösteren siyasi partiler ve menfaat grupları üzerine çalışmalar yürüten⁴⁶⁸ yazara göre, parti sistemlerinin yalnızca toplumdaki sosyal

⁴⁶² Seçim sistemlerinin parti sistemi üzerindeki etkisinin abartıldığı ve Duverger kanunlarının olgusal alanda pek çok ülkede beklenen etkiyi göstermediği yönünde görüş ve ayrıntılı bilgi için bkz. GRUMM, (1958), s. 361 vd., ayrıca nisbi temsil sisteminin parti sistemini yaratmaktan çok onun sonucu olduğu görüşü için bkz. GRUMM, (1958), s. 375

⁴⁶³ “*Sosyolojik yaklaşım savunucuları, sosyal bölünmelerle parti sistemi arasında bir ilişki olduğu ve seçim sisteminin her zaman parti sistemini değiştirmeyeceğini iddia etmekte kesinlikle haklıydılar.* WARE, (1996), s. 197

⁴⁶⁴ Bu yönüyle eski kurumsalcılar, politikacıların yarattıkları birtakım fiili kurum ve kuralları göz ardı etmekle eleştirilebilir. WARE, (1996), s. 197

⁴⁶⁵ Yeni kurumsalcılık yaklaşımı ve bu yaklaşıma mündemiç unsurlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Andre LECOURS, “New Institutionalism: Issues and Questions”, **New Institutionalism: Theory and Analysis**, (Ed: Andre LECOURS), University of Toronto Press, Toronto, 2005, s. 2 -20, özellikle 16 vd.

⁴⁶⁶ Yeni kurumsalcı yaklaşımın alt başlıkları hakkında ayrıntılı bilgi ve farklı görüşler için bkz. LECOURS, (2005), sç 16-17

⁴⁶⁷ Schattschneider'in seçim sisteminin parti sistemleri üzerindeki etkisini yeni-kurumsalcı görüşle ortaya koyduğu yönünde görüş ve ayrıntılı bilgi için bkz. WARE, (1996), s. 197

⁴⁶⁸ WARE, (1996), s. 197

bölünmeleri yansıtıcı bir özellik göstermesi söz konusu değildir. Bunun olgusal göstergesi ise bazı toplumlarda çok çeşitli eksenlerde sosyal bölünmeler mevcutken, parti sisteminin bu bölünmelerin hepsini kapsayıcı bir niteliğe sahip olmamasıdır. Bu doğrultuda Schattschneider'e göre parti sistemlerinin oluşumunda belli sosyal bölünmeler daha baskın ve asli bir rol oynarken, diğer bazı sosyal bölünmeler, politikacıların çıkar ve istekleri doğrultusunda görmezden gelinebilmektedir⁴⁶⁹. Dolayısıyla bu görüşe göre bir ülkedeki parti sistemi, o ülkenin siyasal sisteminin bütününde mevcut kurumsal birtakım unsurlarla sosyolojik unsurlar arasındaki karşılıklı etkileşim ve çatışmadan kaynaklanmaktadır. Esasen sosyolojik yaklaşımın bir eleştirisi olarak karşımıza çıkan bu görüş, kurumsal yaklaşıma da yepyeni bir perspektif kazandırması açısından önem arz eder.

Schattschneider 'e göre bir ülkede parti sistemlerinin oluşumu, mevcut birtakım sosyal bölünmelerin genel oy ilkesi ile beraber önem kazanması⁴⁷⁰ ve söz konusu bölünmelerin politikacıların iktidar arayışları doğrultusunda şekillendirilerek oya dönüştürülmesi süreci ile anlaşılabilir⁴⁷¹. Bu yönüyle bir ülkede parti sisteminin oluşumu ile o ülkede demokratik bir siyasal sistemin oluşum süreci arasında doğal bir ilişki kurulur⁴⁷². Bu da özellikle Batı Avrupa'da sosyal bölünmelerin parti sistemlerine dönüşümünü açıklayıcı bir özellik gösterir⁴⁷³.

Sosyolojik yaklaşıma yönelik eleştiriler ise özellikle Lipset ve Rokkan'ın ortaya koyduğu paradigmaya yöneliktir. Daha önce belirtildiği üzere, Lipset ve Rokkan, parti sistemlerinin oluşumunda dört sosyal

⁴⁶⁹ Bu da temelde parti liderlerinin toplumdaki sosyal bölünmeleri kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebildiklerini göstermektedir. WARE, (1996), s. 197

⁴⁷⁰ Bu açıdan genel oy ilkesinin kabulü, sosyal bölünmelerin taraflarının menfaatlerini yönetsel sürece taşımaktadır. Bu yönde MAIR, (2004), s. 56-57

⁴⁷¹ WARE, (1996), s. 197, ancak belirtmek gerekir ki sosyal bölünmeler doğrudan politikacılar tarafından yaratılmazlar, ifade edilmeye çalışılan husus, sadece politikacıların yarattıkları kuralların toplumda mevcut potansiyel bölünmeleri harekete geçirdiğidir. Metodolojik açıdan ayrıntılı bilgi için bkz. Norris PIPPA, **Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behaviour**, Cambridge University Press, New York, 2004, s. 11

⁴⁷² Demokratikleşme ile beraber siyasal rekabetin oluşmasının parti sistemini etkilediği yönünde görüş için bkz. Cedric DE LEON, "No Bourgeois Mass Party, No Democracy: The Missing Link in Barrington Moore's American Civil War", **Political Power and Social Theory**, Volume 19, s. 41

⁴⁷³ Avrupa ülkelerinde sosyal bölünmelerin parti sistemlerine dönüşümünde etkili olan unsurlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 26 vd.

bölünmeden özellikle bölgesel nitelikli çatışmalar olan merkez-çevre ve kilise-devlet karşıtlığının tarihsel olarak daha eski olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak yazarlara göre bunlara eklenilerek siyasal sistemin belirleyicisi olan fonksiyonel nitelikli çatışmalardan işçi-işveren çatışması, tüm diğer sorun boyutlarına göre daha evrensel bir nitelik göstermiştir⁴⁷⁴. Dolayısıyla evrensel nitelik gösteren bir çatışmanın varlığına karşın her ülkenin parti sisteminin aynı şekilde tezahür ettiğini söylemek mümkün değildir⁴⁷⁵. Bu da parti sistemlerinin oluşumundaki farklılıkların diğer sorun boyutlarının birbirlerine ekleniş biçiminden kaynaklandığını göstermektedir⁴⁷⁶. Bu yönüyle Avrupa ülkelerinde farklı parti sistemlerinin oluşumu, onların demokratik siyasal sisteme hangi sorun boyutlarını aşarak geçtiği ile alakalı olmaktadır⁴⁷⁷.

Lipset ve Rokkan'ın parti sistemlerini siyasal sistemin gelişmesi ve demokratikleşmesi ile ilişkilendirmesi siyaset sosyolojisi alanı⁴⁷⁸ içerisinde kalan bir yaklaşımı ifade eder. Daha önce belirtildiği şekliyle söz konusu görüşler, sosyolojik yaklaşımı ifade etmekte olup, bunlara yönelik eleştiriler iki temel noktada toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, sosyolojik yaklaşımın benimsediği yöntemde ele aldığı sosyal sınıfların tasnifi ve değerlendirilmesi iken⁴⁷⁹ ikincisi, sosyal bölünmelerin parti sistemlerinin oluşumuna olan etkisinin kurumsal etkenler göz önüne alınmadan değerlendirilmesinin

⁴⁷⁴ Bu yönde LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 37, ÖZBUDUN, (1977), s. 51

⁴⁷⁵ Çeşitli ülkelerdeki parti sistemleri hakkındaki tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için, DAALDER, (2002), s. 42 vd.

⁴⁷⁶ LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 37, ÖZBUDUN, (1977), s. 51

⁴⁷⁷ Stein ve Rokkan'ın Batı Avrupa ülkelerinde sosyal bölünmelerin temelinde yer alan sorun boyutlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve demokratikleşme bağlamında parti sistemlerine etki etmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIPSET, ROKKAN, 1967, s. 33 vd., ÖZBUDUN, (1977), s. 51-54

⁴⁷⁸ Lipset ve Rokkan'ın kullandığı metodolojinin sosyolojik niteliği ve siyaset sosyolojisinin parti sistemlerinin oluşumunda ne şekilde yer alması gerektiğine ilişkin eleştirel bir yaklaşım ve ayrıntılı bilgi için bkz. SARTORI, (1968), s. 1 vd.

⁴⁷⁹ Parti sistemlerinin oluşumunda sosyal bölünmeleri daha farklı tasnif ederek Lipset ve Rokkan'a alternatif bir sosyolojik yaklaşım ortaya koyan görüşler için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 113 vd., SARTORI, (1968), s. 1-18, benzer bir yaklaşım için MAIR, (2004), s. 56 vd., ayrıca tarihi sosyal bölünmelerin varlığına karşın 20. Yüzyıldaki sanayileşme biçimlerinin yeni sosyal bölünmelere yol açtığı görüşü hakkında bir öz eleştiri ve ayrıntılı bilgi için, Seymour Martin LIPSET, "Cleavages, Parties and Democracy", **Party Systems and Voter Alignments Revisited**, (ed: Lauri KARVONEN and Stein KUHNLE), Routledge, Londra, 2005, s. 4 vd.

yanlışı⁴⁸⁰ noktasında toplanmaktadır. Bu yönüyle bunlardan birincisi, sosyolojik yaklaşıma yine sosyolojik yönden eleştiri getirirken, ikincisi ise sosyolojik yaklaşımın kurumsal yönden eleştirilmesini içermektedir.

Lipset ve Rokkan'ın sosyal bölünmeleri ortaya koyarken gerçekleştirdikleri tasnifleri, "*aşırı derecede soyut ve gereğinden fazla mekanik*" olarak nitelendirdikleri ifade edilmişti. Söz konusu soyutluk ise Lipset ve Rokkan'dan sonra sosyal bölünmelerin niteliğini en kapsayıcı biçimde tespit etmeye çalışan yazarlar tarafından giderilmeye çalışılmıştır⁴⁸¹. Bu doğrultuda Lipset ve Rokkan'ın ortaya koyduğu sorun boyutlarının varlıkları ve kapsayıcılıkları sorgulanmış ve söz konusu sorun boyutlarına yenilerinin eklenmesiyle sosyolojik yaklaşımın eksikleri tamamlanmak istenmiştir⁴⁸². Ayrıca yazarlara göre toplumda tarihi köklere sahip olan sosyal bölünmeler, parti sistemlerinin gerçek belirleyicisi olduklarından bunların değişmesinin söz konusu olmaması, "**parti sistemlerinin değişmezliği**"ni (*freezing of party systems*) beraberinde getirmektedir⁴⁸³. Ancak parti sistemleri üzerinde ulaşılan ampirik bulgular, bu hipotezi desteklememektedir⁴⁸⁴. Tüm bunlar bir yönüyle 20. Yüzyılın sanayi toplumunda yeni sosyal bölünmelerin varlığının tanınmasını⁴⁸⁵, diğer yönüyle de söz konusu sosyal bölünmelerin yeni parti sistemlerine yol açabileceğinin

⁴⁸⁰ Sosyal bölünmelerin etkisinin kurumsal etkenler göz önüne alınmaksızın değerlendirildiği yönünde görüşler için WARE, (1996), 200 vd., ayrıca seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisinin mutlak surette dikkate alınması yönündeki görüşler için bkz. SARTORI, (1997), s 49 vd., MAIR, (2004), 54, 58

⁴⁸¹ Söz konusu soyutluğun giderilmesi ise toplumdaki sosyal bölünmelerin sanayi toplumlarında tekrar tanımlanması ve yeniden sınıflandırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 113 -130

⁴⁸² LIJPHART, (Tarihsiz), s. 114 vd.

⁴⁸³ Parti sistemlerinin değişmezliği hakkındaki görüş için bkz. LIPSET, ROKKAN, (1967), s. 9, ayrıca bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MAIR, (2004), 58

⁴⁸⁴ Söz konusu ampirik bulgular literatürde ilk defa Peter Mair tarafından ortaya konmuştur. Mair, çalışmasında parti sistemlerinin değiştiği ülkeler olarak İtalya, İsveç, Norveç ve kendi ülkesi olan İrlanda'yı dikkate almıştır. Bu ülkelerdeki parti sistemlerinin değişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Peter MAIR, "Adaptation and Control: Towards an Understanding of Party and Party System Change", **Western European Party Systems: Continuity and Change**, (Ed: Hans DAALDER, Peter MAIR), Sage Publications, Londra, 1983, s. 408 vd.

⁴⁸⁵ Sosyal bölünmeler hakkında ayrıntılı bilgi ve bunların tanımı için bkz. Moshe MAOR, **Political Parties and Party Systems: Comparative Approaches and British Experience**, Routledge, Londra, 2005, 20 vd., ayrıca LIPSET, (2005), 4-5-6

kabulünü beraberinde getirmiştir⁴⁸⁶. Yani sosyolojik yaklaşımın sunduğu ilk paradigma olarak ifade edilebilecek olan parti sistemlerinin değişmezliği görüşü, toplumdaki sosyal bölünmelerin aynı kalması halinde dahi parti sistemlerinin değişebileceğine ilişkin görüşle çürütülmüştür. Bu da parti sistemlerinin oluşumu ve değişiminde yalnızca sosyal bölünmelerin değil, birtakım kurumsal etkenlerin de rol oynayabileceğini ifade eden⁴⁸⁷ yeni-kurumsalcı yaklaşımlara zemin hazırlamıştır. Nitekim Schattschneider'in yeni kurumsalcı görüşleri, esasında sosyal bölünmelerin varlığının kabul edilmesi gerektiği, ancak bunlarla birlikte kurumsal birtakım etkenlerin de varlığının dikkate alınmamasının parti sistemleri hakkında yanlış bilgilere sahip olunmasına sebebiyet vereceği noktasında toplanmaktadır⁴⁸⁸.

Parti sistemlerinin oluşumunda kurumsal yaklaşımın ortaya koyduğu unsurların sosyolojik yaklaşımda reddedilmesi, olgusal alanda özellikle 20. Yüzyılın sonlarında meydana gelen birtakım değişimlerin açıklanmasını imkansız kılmıştır. Bunların en önemlilerinden biri ise Doğu Avrupa ülkelerindeki sosyalist ülkelerin liberal demokrasiye geçişte kurumların oynadığı roldür⁴⁸⁹. Nitekim Doğu Avrupa ülkelerinde demokrasiye geçiş

⁴⁸⁶ Parti sistemlerinin değişmezliği hakkında öne sürülen görüşün karşısında bir siyasal sistemde parti sistemlerinin zaman içerisinde sosyal bölünme çizgileri aynı kalmasına rağmen değişebildiği görüşü bulunmaktadır. Bu yöndeki görüşler için bkz. MAIR, (2004), 51 vd., ayrıca MAOR, (2005), s.18 vd.

⁴⁸⁷ Gerçekten parti sistemlerinin oluşumunda yalnızca sosyolojik değil kurumsal nedenler de büyük rol oynarlar. Ancak elbette söz konusu kurumsal nedenler, yalnızca seçim sistemleri ile sınırlanamaz. Nitekim Brezilya'daki parti sistemleri üzerine çalışmalar yapan Mainwaring'e göre parti sistemlerinin oluşumunda sosyal bölünmeler tezi her ne kadar önemli bir yer taşısa da esasında kurumsal etkenlerin de önemi büyüktür. Sabri SAYARI, "Non Electoral Sources of Party Systems Change in Turkey", **Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan**, Cilt: 1, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 400, Scott MAINWARING, **Rethinking Party Systems in the Third Wave of Democratization: The Case of Brazil**, Stanford University Press, Stanford, 1999, s. 58'den naklen.

⁴⁸⁸ Nitekim parti sistemlerinin değişebilirliği olgusunu ilk defa ortaya koyan Peter Mair da tıpkı Alan Ware gibi Schattschneider'in "*Semi-Sovereign People*" isimli eserindeki görüşlerden hareket etmektedir. Bu yönde MAIR, (1983), s. 409

⁴⁸⁹ Belirtmek gerekir ki Doğu Avrupa ülkelerinde parti sistemlerinde kurumsal değişkenlerin oynadıkları rol, söz konusu ülkelerin siyasal sistemlerinde 20. Yüzyılın sonlarında yaşanan demokratikleşme sürecine de teşmil edilebilecek bir niteliğe sahiptir. Nitekim karşılaştırmalı siyaset sosyolojisi alanında en yetkin çalışmalardan biri olan Barington Moore'un "*Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*", özellikle kurumsal yaklaşımın ortaya koyduğu birtakım değişkenleri göz ardı etmesi yönüyle de Linz tarafından eleştirilmektedir. Söz konusu eleştiriler hakkında bilgi için bkz. Juan LINZ, **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, (çev: Ergun ÖZBUDUN), Liberte Yayınları, Nisan 2008, s. 114-115

sürecinde oluşan parti sistemleri, sosyal bölünmelerle değil, söz konusu ülkelerde kurumsal etkenlerin oynadıkları rollerle ilgilidir⁴⁹⁰.

Tüm bu açıklamalar, kurumsal değişkenlerin (özellikle de seçim sistemlerinin) parti sistemlerinin belirleyicisi olarak geri dönüşünü ifade eder. Söz konusu dönüş ise sosyolojik yaklaşımın ortaya koyduğu birtakım kabullerin kurumsal değişkenler de işin içine katılarak tekrar değerlendirilmesinin sonucu olarak anlaşılabilir. Bu da sosyolojik yaklaşımla kurumsal yaklaşımın belli noktalarda bütünleştirilerek anlaşılmasını gerektirmektedir⁴⁹¹.

Sosyolojik ve kurumsal yaklaşımlar arasında bunların dikkate aldıkları değişkenleri birleştirmeyi deneyen öncü yaklaşımlardan biri, daha önce belirtildiği şekliyle Schattschneider'in görüşleridir. Bu konuda yine öncü niteliğindeki bir diğer yaklaşım ise Gordon Smith'e aittir⁴⁹².

Smith'e göre parti sistemlerinin oluşumu, toplumdaki verili birtakım sosyal bölünmelerin kurumsal değişkenlerden etkilenecek birbirine eklemlenmesi neticesinde gerçekleşir⁴⁹³. Böylece derin tarihi köklere sahip bölünmelerin de niçin tarihte parti sistemlerine yol açmadıkları anlaşılmış olmaktadır⁴⁹⁴. Doğru bir ifadeyle yazara göre toplumda varolan sosyal bölünmeler, kurumsal değişkenlerin etkisiyle hareketlenerek parti sistemlerinin oluşumuna sebep olurlar⁴⁹⁵. Dolayısıyla seçim sistemlerinin

⁴⁹⁰ WARE, (1996), s. 200, Herbert KITSCHT, "The Formation of Party Systems in East Central Europe", **Politics and Society**, 20, 1992, s. 9-10'dan naklen. Örneğin Komünist rejimin çöküşünden sonra 1991 yılında Polonya'da yapılan seçimlerde parlamentoya 29 parti girmiş, 1993 yılına dek istikrarlı bir hükümet kurmayı başaramayan Polonya'da bu yılda yapılan seçimlerde %5'lik bir seçim barajının öngörülmesi, parlamentodaki parti sayısını 7'ye düşürerek hükümet istikrarını sağlayabilmiştir. Polonya'da 1993 seçimlerinin ardından oluşan parlamento hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Levent GÖNENÇ, **Prospects for Constitutionalism in Post-Communist Countries**, Kluwer Law International, The Hague, London, 2002, 131, ayrıca Mirosław WYRZYKOWSKI, "Introductory Note To The 1997 Constitution Of The Republic Of Poland", **Symposium On The Constitution Of The Republic Of Poland, Warsaw Transatlantic Law Journal**, 1997, s. 2-3

⁴⁹¹ Nitekim kurumsal ve sosyolojik yaklaşımlar hakkında ayrıntılı açıklamalara girişen Ware da söz konusu açıklamaların sonunda bu yaklaşımları bütünleştirme yoluna gitmiştir. WARE, (1996), s. 199 vd.

⁴⁹² MAIR, (2004), s. 55

⁴⁹³ MAIR, (2004), s. 55, Gordon SMITH, "A System Perspective on Party System Change", paper presented to the Workshop on Change in Western European Party Systems, ECPR Joint Sessions, Rimini, s. 3'ten naklen.

⁴⁹⁴ MAIR, (2004), s. 55

⁴⁹⁵ MAIR, (2004), s. 55

belirleyici niteliği de doğrudan parti sistemleri üzerinde değil, öncelikli olarak sosyal bölünmeler üzerinde gerçekleşir. Toplumda mevcut sosyal bölünmeler, seçim sistemlerine ilişkin kurallar ile belirgin hale getirilerek parti sistemini belirleyici bir mahiyete sahip olurlar. Nitekim belirtilen yaklaşım, toplumdaki sosyal bölünmelerin verili olarak kabul edildiği bir ortamda kurumsal değişkenlerin etkisinin ne şekilde gerçekleşebileceğinin araştırılması yönünde görüş ortaya koyan Schattschneider'in yaklaşımına da uygundur.

Tüm bu açıklamalar, sosyolojik yaklaşımda ortaya konan sosyal bölünmeler ile kurumsal değişkenlerin karşılıklı etkileşimlerinin parti sistemlerinin oluşumu ve değişmesinde büyük etkisi olduğunu göstermektedir. Bu durumda her bir siyasal sistem için yapılması gereken, o siyasal sistemde mevcut sosyal bölünmelerin ortaya konması, daha sonra da seçim sistemi başta olmak üzere, diğer kurumsal değişkenlerin söz konusu bölünmeler ile karşılıklı etkileşiminin tespit edilmesi olmalıdır. Aksi takdirde sadece kurumsalcıların veya sadece sosyolojik görüş savunucularının ortaya koyduğu değişkenlerle parti sistemleri açıklanmaya çalışılacaktır. Belirtilen şekilde kurgulanan bir çalışma da mutlak surette eksik kalmaya mahkumdur.

Seçim sistemlerinin etkisinin belirlenmesinde kullanılması en uygun metodoloji ise yapılan açıklamalar ışığında toplumdaki birtakım sosyal bölünmelerin varlığının kabul edilmesidir. Ancak bunun ardından muayyen çatışma boyutlarının seçim sistemleri başta olmak üzere kurumsal değişkenler tarafından nasıl şekillendirileceği tespit edilmelidir.

II. SEÇİM SİSTEMİNİN PARTİ SİSTEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE BERABERİNDE GETİRDİĞİ TARTIŞMALAR

Stein Rokkan, 1968 yılında, Batı demokrasilerinde yaklaşık 150 yıllık tarihi olmasına karşılık seçim sistemi ile siyasal sistemde yer alan diğer unsurlar arasındaki etkileşime gereken ilginin gösterilmediğini ifade etmekteydi. Bu çerçevede Rokkan'a göre *"20. Yüzyılda kitle demokrasilerinin gelişiminde büyük bir önemi olmasına karşılık, meşru seçimlerin organizasyonuna ilişkin olarak karşılaştırmalı çalışmalarda sağlıklı bilgilere ulaşabilmek için gösterilen çabanın bu denli yetersiz olması hayret vericidir."*⁴⁹⁶

Gerçekten seçim sistemlerinin siyasal nitelikli sonuçlarına ilişkin sistematik denebilecek çalışmalar, 1960'lı yılların sonuna kadar nadiren gerçekleştirilmiş, bu konuda eleştirilebilir ve kışkırtıcı bir çalışma olan Duverger'nin çalışması, uzun bir süre doktrini belirleyici bir özellik göstermiştir⁴⁹⁷.

Duverger'nin öne sürdüğü hipotezler ise daha önce belirtildiği şekliyle önce Grumm'un nisbi temsil sistemleri üzerinde yürüttüğü araştırmalar sonucunda daha sonra da literatürün gelişmesiyle çeşitli yazarlar tarafından eleştirilerek çürütülmüştür⁴⁹⁸. Söz konusu eleştiriler ise (1) seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisinin sonuçlarının abartıldığı, (2) seçim sistemlerinin parti sistemlerinin üzerindeki etkisinin önemli olduğu kabul edilse dahi bunların önceden belirlenebilecek bir niteliğe sahip olmadıkları noktasında toplanmaktadır⁴⁹⁹.

Cotteret ve Emeri'ye göre seçim sistemlerinin siyasal sistemlerle olan ilişkisi, *"uzun süre temel bir sorun olarak kalan bir sorudan doğmuştur"*⁵⁰⁰. Bu

⁴⁹⁶ GROFMAN, LIJPHART, (1986), s. 2, Stein ROKKAN, "Elections: Electoral Systems", **International Encyclopedia of the Social Sciences**, Vol, 5, New York, 1968'den naklen.

⁴⁹⁷ Seçim sistemlerinin etkisi konusundaki Duverger'nin çalışmasının ünü ve literatürdeki yeri hakkında bir değerlendirme için bkz. SHUGART, (2006), s. 30-31

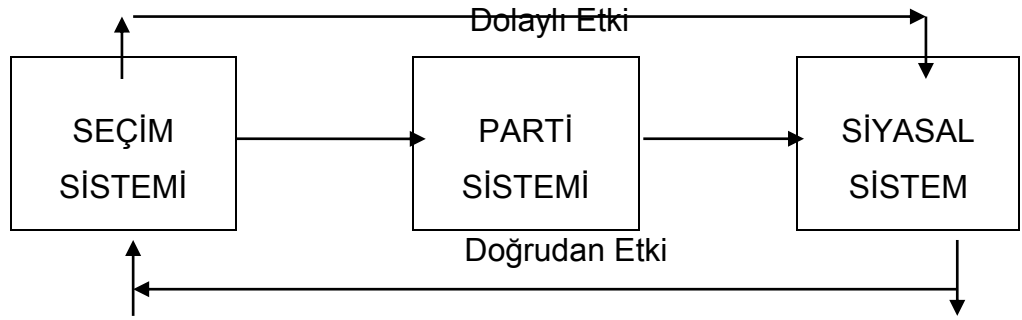
⁴⁹⁸ Duverger'nin seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisinin eleştirileri üzerinden inşa edilen literatür hakkında özet bir bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s. 43, ayrıca Riker ve Rae'nin eleştirileri hakkında bilgi için bkz. SARTORI, (1986), s. 45

⁴⁹⁹ Söz konusu görüşler ve eleştirileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s. 44 vd.

⁵⁰⁰ COTTERET, EMERI, (1975), s. 88

da seçim sistemlerinin demokratik hayatı ne ölçüde güvence altına alabileceği sorusudur⁵⁰¹.” Nitekim seçim sistemlerinin mekanik olarak ortaya çıkan sonuçlarının yanında daha önce de belirtildiği şekliyle birtakım siyasal sonuçları vardır⁵⁰². Söz konusu siyasal sonuçlar, seçim sistemlerinin siyasal hayat üzerindeki etkilerinin kurumsal bir değişken olarak 1950’lerden itibaren yoğunlukla incelenmesini beraberinde getirmiş, bu doğrultuda seçim sistemlerine, Cotteret ve Emeri’nin deyişiyle bir “sihirli iksir” gözüyle bakılmıştır⁵⁰³.

Yazarlar bu noktada seçim sistemleri ile parti sistemleri ve siyasal sistem arasındaki ilişkiyi bir tablo üzerinde şu şekilde göstermişlerdir⁵⁰⁴:

Tabloya göre seçim sistemleri, parti sistemleri üzerinde, parti sistemleri ise siyasal sistem üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir⁵⁰⁵. Siyasal sistem ise seçim sistemi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmakta, bu bağlamda seçim sistemleri de siyasal sistemden kaynaklanır hale gelmektedirler⁵⁰⁶. Yani bu tabloya göre seçim sistemleri, bağımsız bir değişken değil, siyasal sistem tarafından doğrudan belirlenen bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim özellikle Belçika ve Hollanda’da nisbi temsil sistemi, siyasal sistemin muhafazası için öngörülmüş bir seçim sistemi

⁵⁰¹ Seçim sistemleriyle siyasal hayat arasındaki ilişkilerin incelenmesi, ilk zamanlar “seçim sistemlerinin siyasi sistemlerin demokratik niteliğini ne ölçüde güvence altına alabileceği sorunu”na dayalı olarak ortaya çıkmıştır. ATAR, (1990), s. 204

⁵⁰² ATAR, (1990), s. 201

⁵⁰³ COTTERET, EMERİ, (1975), s. 88, aynı yönde ATAR, (1990), s. 204

⁵⁰⁴ Tablo için bkz. COTTERET, EMERİ, (1975), s. 107

⁵⁰⁵ ATAR, (1990), s. 235

⁵⁰⁶ COTTERET, EMERİ, (1975), s. 107, ATAR, (1990), s. 235, ayrıca Lipset bir adım ileri giderek seçim sistemlerinin parti sisteminden kaynaklanabildiğini, bu yönüyle aslında seçim sisteminin parti sisteminin sebebinden çok bir sonucu olabileceğini iddia etmektedir. Bu yönde GÜNAL, (2005), s. 51

olarak uygulanmaya başlanmıştır⁵⁰⁷. Bu da siyasal sistemin seçim sistemine etkisini en net gösteren olgulardan biridir.

Tüm bunlara karşın, her bir seçim sisteminin uygulandığı ülkenin siyasi hayatı üzerindeki sonuçlarının farklı olması⁵⁰⁸, seçim sistemleri ile siyasal sistem arasındaki etkileşimin belirsizlik niteliğine vurgu yapılmasına sebep olmuştur⁵⁰⁹. Özellikle 1980’li yıllarda benimsenen belirsizlik yaklaşımı ise daha sonraları Sartori tarafından eleştirilmiş ve metodolojik olarak reddedilmiştir. Bu doğrultuda Sartori, “*Nedensel bir önermede nedensiz hiçbir şey yoktur: Her şeyin nedeni bir başka şeydir, fakat o başka şeyin sonucu da başka bir şeyin nedeni olur. Dolayısıyla seçim sistemlerinin bir nedenden kaynaklandıklarını söylemek, nedensellik zincirinin o noktada kırıldığı anlamına gelmez. Daha çok şöyle bir varsayımda bulunulabilir ki, seçim sistemleri bir kez yürürlüğe girdikten sonra kendileri de sonucun sonuçlarını üreten, neden olucu faktörler haline gelirler*⁵¹⁰.” diyerek seçim sistemlerinin öngörülebilir sonuçları olacağını iddia etmiştir⁵¹¹. Bu da seçim sistemlerinin siyasal sistemden kaynaklandığı ve bu yönüyle aslında bunların bağımlı değişken olduğunu iddia eden Cotteret ve Emeri’nin görüşüne ilginç bir perspektiften itirazı ifade eder.

Seçim sistemlerinin siyasal hayat üzerindeki sonuçlarından en önemlisi, bunların parti sistemine olan etkisidir. Nitekim seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki, daha önce de belirtilen şekliyle siyasal sistemi de belirleyici bir özelliğe sahiptir. Bu durumda parti sistemlerinin oluşumunda seçim sistemlerinin tuttuğu yeri olgusal yönüyle tespit etmeye

⁵⁰⁷ Belçika ve Hollanda’da nisbi temsil sisteminin ülkedeki çok partili sistemi korumaya yönelik olarak ortaya çıktığı yönünde bkz. GALLAGHER, (2006-a), s. 535-538

⁵⁰⁸ ATAR, (1990), s. 1, ayrıca seçim sistemleri ile siyasal sistemler arasındaki ilişkinin belirsizlik niteliği yeni kurumsalcı yaklaşımın bir kolu olan tarihsel kurumsalcı yaklaşıma da uygundur. Nitekim tarihsel kurumsalcılar, seçim sistemleri gibi bir kurumsal değişkenin “*beklenmedik sonuçlara (unintended consequences)*” sebep olabileceğini ifade ederek kurumlar ile sonuçlar arasındaki ilişkinin öngörülemezliğine vurgu yapmaktadırlar. Bu yönde bkz. LECOURS, (2005), s. 16

⁵⁰⁹ Nitekim daha da önce belirtildiği üzere bazı siyasal bilimciler seçim sistemlerinin sonuçlarının en iyi ihtimalle bilinemez olduğunu ifade etmişlerdir. Bu yönde BOGDANOR, (1983), s. 254

⁵¹⁰ SARTORI, (1997), s. 43-44

⁵¹¹ Sartori’nin benimsediği yaklaşım ise yeni kurumsalcılığa uygun bir biçimde herhangi bir kurumun bir kere oluşmasının ardından toplumdan bağımsız hale geleceği ve sebep olucu bir faktör olacağını savunan *path dependency* görüşüne uygundur. Path dependency hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LECOURS, (2005), s. 9

çalışmak, seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisinin konu alındığı bir çalışmada zorunlu hale gelmektedir. Nitekim bu etki, söz konusu unsurlar arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesinde metodolojik olarak yol gösterici olması açısından önem taşımaktadır.

A. ÇOĞUNLUK SEÇİM SİSTEMİNİN PARTİ SİSTEMİNE ETKİSİ

Doğru bir ifadeyle çoğunluk sistemleri parlamentoda oyların adil dağılımını yansıtan bir parlamentoyu değil, açık bir galibi amaçlarlar⁵¹². Bu sebeple çoğunluk sistemlerinin temel hedefi, bir hükümet seçmek ve istikrarı sağlamak haline gelmektedir⁵¹³. Bu da herhangi bir ülkede Duverger'nin deyişiyle düalist bir eğilim yaratarak parti parçalanmasını en aza indiren bir sistem olarak⁵¹⁴ çoğunluk seçim sisteminin iki partili sistem yaratma gücüne işaret etmektedir.

Sartori'ye göre çoğunluk seçim sisteminin dört olumlu yanı bulunmaktadır⁵¹⁵: Bunlar,(1) çoğunluk sistemlerinin istikrarlı bir yönetimi sağlaması, (2) parti parçalanmasını iki partili sistem lehine azaltması, (3) seçmenlerle temsilciler arasında doğrudan bir bağ yaratmaları ve (4) seçilmiş görevlilerin kalitelerini yükseltmeleridir⁵¹⁶. Söz konusu özelliklerden bir ve dördüncü özellik, siyasal sistemin genel niteliğine ait bir özellikken ikinci ve üçüncü özellikler doğrudan çoğunluk sisteminin siyasi partiler üzerindeki etkisine işaret etmektedir. Çoğunluk sisteminin parti sistemine olan etkisi ise ikinci özellik olan parti parçalanmasını iki partili sistem lehine azaltmasında yatmaktadır. Nitekim daha önce de belirtildiği şekilde çoğunluk sisteminin iki

⁵¹² SARTORI, (1997), s. 17

⁵¹³ SARTORI, (1997), s. 17-18

⁵¹⁴ Daha önce de belirtildiği şekliyle çoğunluk sisteminin erdemlerinden biri, parti parçalanmasını iki parti lehine en aza indirmesidir. Bu yönde SARTORI, (1997), s. 80

⁵¹⁵ Sartori bunlara *çoğunluk sisteminin erdemleri* adını vermektedir. SARTORI, (1997), s. 79-80

⁵¹⁶ Söz konusu özellikler, Sartori'den alınmıştır. Bunlar hakkında detaylı bilgi ve çoğunluk seçim sisteminin siyasi sisteme etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s. 80 vd.

partili sistem yaratıcı özelliği Duverger'nin "*bir sosyolojik kanuna en çok yaklaşan*⁵¹⁷" hipotezidir.

Çoğunluk sistemlerinin, en genel anlamıyla en çok oy alan adayın seçilmiş sayıldığı bir hesaplama yöntemine işaret ettiği daha önce belirtilmişti. Çoğunluk sistemindeki temel ayrımların en önemlilerinden biri ise en çok oyun basit bir çoğunluğu mu yoksa mutlak bir çoğunluğu mu ifade ettiğidir. Genel olarak bunlardan birincisi tek turlu oylamaları ifade ederken, ikincisi iki turlu oylamaları işaret etmektedir. Özellikle tek turlu oylamalar, tek isimli biçiminde gerçekleştirildiği takdirde bunların parti sistemi üzerinde güçlü bir etkisinin olduğu kabul edilmektedir. İki turlu sistem ve alternatif oy usullerinin parti sistemleri üzerindeki etkisi ise tek turlu oylamadan farklı sonuçları beraberinde getirebilmektedir.

Belirtmek gerekir ki burada yapılan analizde çoğunluk usullerine ilişkin olarak yalnızca tek isimli çoğunluk usullerine yer verilmiştir. Listeli çoğunluk usulleri olarak adlandırılan seçim usulleri ise iki sebepten ötürü inceleme dışı bırakılmıştır. Bunlardan birincisi, listeli çoğunluk usullerinin yalnızca sınırlı bir dönemde Türkiye ve Yunanistan'da uygulanmış olup⁵¹⁸, siyasi partiler üzerinde kayda değer bir etki yaratmaması, ikincisi ise mahiyeti gereği aslında listeli seçim usullerinin nisbi temsil sistemleri içerisinde değerlendirilmesidir⁵¹⁹.

Bu durumda çoğunluk sistemindeki farklı uygulamaların ampirik örneklerinin söz konusu ülkelerdeki parti sistemlerine etkisinin incelenmesinin önemi ortaya çıkar. Dolayısıyla çoğunluk sistemleri incelenirken, çoğunluk formüllerinde belirtilen hesaplama yöntemlerinden tek turlu tek isimli, iki turlu tek isimli çoğunluk usulleri ve alternatif oy usulünün bunları uygulayan ülkeler üzerinden, o ülkelerdeki sosyolojik koşullara da temas edilerek ayrı ayrı incelenmesi yoluna gidilecektir.

⁵¹⁷ DUVERGER, (1974), s. 289

⁵¹⁸ LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 33

⁵¹⁹ Listeli seçim usullerinin nisbi temsil sistemlerini çoğunluk sistemlerinden ayıran özellik olduğu yönünde bkz. SARTORI, (1997), s. 22-23

1. Tek Turlu Tek İsimli Çoğunluk Usulü

Çoğunluk sistemleri içinde iki partili sistemi yaratmaya en muktedir formülün tek turlu tek isimli çoğunluk formülü olduğu tarihsel açıdan doğrulanabilir niteliktedir⁵²⁰. Ancak günümüzde tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün iki partili sistem yaratma gücü sorgulanmaktadır. Durumun tespiti ise ancak söz konusu formülü uygulayan ülkelerdeki ampirik veriler ışığında gerçekleştirilebilir. Anglo-sakson dünyasında yaygın bir uygulaması olmasına karşın günümüzde tek turlu tek isimli (*first past the post – çizgiyi ilk geçen veya dar bölge seçim sistemi olarak da adlandırılabilir.*) çoğunluk formülü ABD, Hindistan, Kanada ve İngiltere’de uygulanmaktadır⁵²¹. Nitekim bu ülkelerde parti sistemlerinin oluşumu ve evrimi, özellikle bugün gelinen noktada çok ilginç sonuçlara işaret etmektedir.

a. Kanada

Parti sistemi çerçevesinde en ilginç sonuçlardan birini ortaya koyan ülke Kanada’dır. Kanada, hem ulusal hem de yerel düzeyde tek turlu tek isimli çoğunluk formülünü uygulayan federal bir ülkedir⁵²². Westminster modeli parlamenter sistemi benimsemiş olan Kanada’da 1867 Anayasası’nın ortaya koyduğu esaslar çerçevesinde iki meclisli bir yapı bulunmaktadır⁵²³. Nitekim Kanada’nın 10 eyaletinin her birinde farklı politik kültürlerin etkileşim

⁵²⁰ Özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde demokratik yönetim anlayışının yerleşmesinden bu yana tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin varlığı iki partili sisteme vücut veren kurumsal etkenlerden biri olmuştur. Tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin tarihsel boyutları için bkz. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 2 vd., ayrıca REEVE, WARE, (1992), s. 45 vd.

⁵²¹ ÖDEN, (2003), s. 27

⁵²² Louis MASSICOTTE, “Canada: Sticking to First-Past-The-Post for the Time Being”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 99

⁵²³ MASSICOTTE, (2006), s. 99

içerisinde olduğu bir ülke olması da⁵²⁴ iki meclisli bir yapıyı zorunlu kılmaktadır.

Tek turlu tek isimli çoğunluk formülünü, siyasal sisteminin kurulduğu günlerden beri uygulayan bir ülke⁵²⁵ olarak Kanada'nın ortaya koyduğu ilginç sonuç ise Kanada'da dört partili bir sistem bulunmasıdır⁵²⁶. Bu açıdan Kanada, Duverger kanunlarının en güçlüsü olan çoğunluk formülünün iki partili sistem yaratacağına ilişkin hipotezine en belirgin istisnayı oluşturmaktadır⁵²⁷. Sistemdeki en güçlü partiler, Liberal ve Muhafazakar Partiler olmasına karşılık, bunların yanında Kanada'da sosyal demokrasinin temsilcisi olan Yeni Demokrat Parti ve elbette Quebec Eyaleti'nin Kanada'dan ayrılmasını savunan ayrılıkçı parti Quebec Bloğu (*Bloc Qebecois*)⁵²⁸ da zaman zaman oldukça güçlü çıkışlar yaparak etkinliğini göstermiştir. Bunun yanında 1993 Seçimleri'ndeki yenilgilerine kadar İlerici Muhafazakar Parti (*Progressive Conservatives*) de siyasal sistemde etkin bir parti olarak yer almıştır⁵²⁹.

Tüm bu bulgular, Kanada'da uygulanan nisbi çoğunluk formülünün beklenenin aksine iki partili sistemi koruyamadığını göstermiştir. Nitekim 1921 yılında İlerici Muhafazakar Parti'nin beklenmedik bir şekilde parlamentoda 65 koltuk elde ederek ana muhalefet partisi olması, Kanada'da tek turlu tek isimli çoğunluk sistemine vurulan ilk darbe olmuştur⁵³⁰. Bunun ardından 1930'lardaki ekonomik bunalım döneminde ortaya çıkan sosyalist parti olan Kooperatif Commonwealth Federasyonu, 1961 yılından itibaren Yeni Demokrat Parti adı altında faaliyet göstererek Kanada parti sistemine

⁵²⁴ Kanada'nın farklı eyaletlerinde farklı siyaset biçimlerinin varlığı hakkında bkz. David BUTLER, "Variants of Westminster Model", **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 57

⁵²⁵ Nitekim Louis Massicotte de çalışmasının başlığında bu sebeple Kanada'nın en başından beri çoğunluk formülünü uyguladığını ifade etmektedir. MASSICOTTE, (2006), s. 99

⁵²⁶ MASSICOTTE, (2006), s. 100

⁵²⁷ Kanada'nın Duverger kanunlarına uymayan karşıt bir görünüm sergilediği yönünde bkz. BUTLER, (1983), s. 56

⁵²⁸ Kanada'da bulunan siyasi partiler ve bunların liderleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MASSICOTTE, (2006), s. 100-101

⁵²⁹ MASSICOTTE, (2006), s. 101

⁵³⁰ 1921 seçimlerinde İlerici Muhafazakar Parti'nin başarısı hakkında bkz. MASSICOTTE, (2006), s. 106, ayrıca bunun Kanada'da çoğunluk formülüne ilk darbe olduğu, bundan önce çoğunluk formülünün herhangi bir tehdit altında olmadığı yönünde MASSICOTTE, (2006), s. 103

yerleşmiştir⁵³¹. 1993 yılında gerçekleştirilen seçimler ise Kanada’da ayrılıkçı güç olan Quebec Bloğu’nun ulusal düzeyde %14 oyla 49 sandalye kazandığı⁵³² ve çoğunluk formülünün tehdit altında⁵³³ olduğunu net bir biçimde hissettiren bir seçim olarak tarihe geçmiştir.

Görüldüğü üzere Kanada, tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün ısrarla uygulandığı, ancak 1920’lerden bu yana iki parti sisteminin istikrarını oturtamayan bir siyasal sisteme sahiptir. Buna karşın yine de Kanada’da mevcut siyasal sistem, varlığını tehdit edecek bir istikrarsızlıkla karşılaşmamaktadır. Elbette bunun sebebi Butler’in belirttiği şekliyle Kanada’da kurulan azınlık hükümetlerinin zayıf hükümetler olmaması⁵³⁴ olduğu kadar aynı zamanda Kanada’nın siyasi kültürünün de uyumlu olmasıdır.

Kanada’da çoğunluk formülünün iki partili sistem yaratmaması tam olarak siyasal sisteminde düalist bir yapının olmayışından kaynaklanmaktadır. Quebec Bloğu gibi ayrılıkçı temelli etnik bölünmenin ortaya çıkardığı bir parti ile Yeni Demokrat Parti’nin varlığı, Liberal ve Muhafazakarların tüm coğrafi bölgelerde ilk iki parti olmasını engellemektedir. Nitekim *“aynı iki parti, bütün seçim çevrelerinde öndeki yarışmacılar olmadığı sürece, ne basit çoğunluk sistemi ne de herhangi bir çoğunluk sistemi, ulusal partilerin sayısını ikiye indirebilir”*⁵³⁵. Ortaya konan bu sebepler, güçlü bir kurumsal etken olan çoğunluk seçim sisteminin dahi Kanada’da iki partili sistem yaratmaya muktedir olmadığını göstermektedir.

⁵³¹ Kanada’da sosyal demokrat parti olan Yeni Demokrat Parti’nin kuruluş ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MASSICOTTE, (2006), s. 106

⁵³² 1993 Seçimleri ve Quebec Bloğu’nun kazandığı oy ve sandalyeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MASSICOTTE, (2006), s. 106-107

⁵³³ Nitekim 1983 yılında Butler da Kanada’da çoğunluk formülünün tehdit altında olduğunu yazmaktadır. Bu yönde bkz. BUTLER, (1983), s. 58

⁵³⁴ Butler’a göre bunun temel sebebi, Kanada’da kurulan azınlık hükümetlerinin zayıf hükümetler olmamasıdır. BUTLER, (1983), s. 57

⁵³⁵ SARTORI, (1997), s. 54

b. İngiltere

Tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün daha önce belirtildiği şekliyle beşiği olan İngiltere’de bu formül, genel oy hakkının tanınmasıyla birlikte kullanılmaya başlanmıştır⁵³⁶. Bunun ardından özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün değiştirilmesi gündeme gelmiş, ancak sistem muhafaza edilmiştir⁵³⁷. Elbette bunda en güçlü rakibi olan Liberal Parti ile genel oy ilkesi altında da mücadele edebileceğine inanan Muhafazakar Parti’nin seçimi etkili olmuştur⁵³⁸.

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından ise İngiltere parti sisteminde ciddi bir değişiklik olmuş, Liberal Parti güç kaybederken, sistemde İşçi Partisi, Liberal Parti’nin yerini almıştır⁵³⁹. Bunun ardından İngiltere’de parti sistemi, uzun bir süre boyunca İşçi Partisi ile Muhafazakar Parti arasındaki siyasi rekabete sahne olmuştur⁵⁴⁰. Ancak İngiltere’de 1974 yılında yapılan parlamento seçimlerinin sonuçları İngiliz parti sisteminin değişmeye başladığının bir işareti olarak gösterilmektedir⁵⁴¹. Nitekim 1974 seçimlerinde iktidar partisi olan İşçi Partisi % 33 oy alarak 290 sandalye elde etmiş, Liberal Parti ise aldığı %20 oya karşılık yalnızca 79 milletvekilliği kazanabilmiştir⁵⁴². Bunun ardından ise 1974’ten 2001’e kadar İngiltere’de iki büyük partinin oylarının toplamı ortalama olarak hep % 75’in altında kalmıştır⁵⁴³. Dolayısıyla

⁵³⁶ İngiltere’de bugünkü anlamıyla çoğunluk formülünün uygulanması 1885 yılından itibaren gerçekleşmiştir. Bu sebeple esasen İngiltere’de çoğunluk sistemi tedrici bir biçimde ve uygulamalara dayalı olarak ortaya çıkan bir sistem olarak görülmektedir. Çoğunluk sisteminin İngiltere’de gelişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Paul MITCHELL, “The United Kingdom: Plurality Rule Under Siege”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 158-159

⁵³⁷ MITCHELL, (2006), s. 159-160

⁵³⁸ Bu yönde MITCHELL, (2006), s. 160

⁵³⁹ Birinci Dünya Savaşı’nın ardından tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin muhafaza edilmesinin Liberal Parti üzerinde yarattığı trajik sonuçlar hakkında bilgi için bkz. Bu yönde MITCHELL, (2006), s. 160

⁵⁴⁰ Nitekim İngiltere’nin uzun bir süre boyunca çoğunluk formülüne uygun olarak iki partili bir sistem olarak kaldığı yönünde bkz. MITCHELL, (2006), s. 164

⁵⁴¹ Mitchell, İngiliz parti sistemini 1974 öncesi ve sonrası olarak ayırmaktadır. MITCHELL, (2006), s. 164, ayrıca Butler da 1974 seçimlerinin İngiliz parti sistemine büyük etkisi olduğunu belirtmektedir. BUTLER, (1983), s. 47

⁵⁴² İngiltere’de 1974 seçimlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. John CURTICE, “So What Went Wrong with the Electoral System? The 2010 Election Result and the Debate About Electoral Reform”, **Parliamentary Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 4, 2010, s. 627

⁵⁴³ Mitchell bu ortalamayı % 74,6 olarak göstermektedir. MITCHELL, (2006), s. 164

İngiltere’de Liberal Parti, 1974’ten sonra güç kazanmış ve seçimlerde 650 sandalyeli parlamentoda genellikle 80-90 sandalye elde eder hale gelmiştir⁵⁴⁴.

Tüm bu sebeplerle Mitchell, 2006 yılında İngiltere’de tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin *kuşatma altında* olduğunu ifade etmiş ve Webb’in ifadesiyle İngiliz seçim sistemini, değişen İngiliz parti sistemi karşısında *dar gelen bir cekete* benzetmiştir⁵⁴⁵.

Nihayet 2010 yılında yapılan seçimlerde Liberal Parti 6 milyondan fazla oy almış ve ikinci parti olan İşçi Partisi’nin 8 milyonu aşkın oyuna yaklaşmıştır. Bunun sonucu olarak da Liberal Parti, Nick Clegg’in liderliğinde 2010 yılında İngiltere’de David Cameron’un kurduğu hükümette koalisyon ortağı olarak kendine yer bulmuş ve iktidara gelmiştir⁵⁴⁶. Bu doğrultuda her ne kadar İngiltere’de artık iki partili sistemin değil, çok partili sistemin doğduğunu ifade etmek aceleci davranmak olacaksa da Liberal Parti’nin koalisyon ortağı olması bu yöndeki görüşleri güçlendiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁴⁷.

Görüldüğü üzere İngiliz parti sistemine dar gelen tek turlu tek isimli çoğunluk formülü, İngiliz parti sisteminin iki partili bir sistem kalmasını nispeten uzun bir süre boyunca sağlayabilmiş, ancak özellikle 2010 seçimlerinden sonra etkisini yitirebileceği eleştirisi ile karşılaşmıştır. Bu doğrultuda ilerleyen zamanlarda İngiltere’nin kadim seçim sistemini değiştirip değiştirmeyeceği merak konusudur⁵⁴⁸. Yine de İngiliz parti sisteminin uzun bir süre iki partili kalmasında çoğunluk sisteminin etkisi yadsınamaz.

⁵⁴⁴ CURTICE, (2010), s. 629

⁵⁴⁵ MITCHELL, (2006), s. 167, P. WEBB, **The Modern British Party System**, Sage Publication, Londra, 2000, s. 8’den naklen.

⁵⁴⁶ CURTICE, (2010), s. 636

⁵⁴⁷ İngiltere’de 2010 seçimlerinin parti sistemi üzerindeki etkisi hakkında tartışmalar hakkında bilgi için bkz. CURTICE, (2010), s. 635 vd.

⁵⁴⁸ İngiliz seçim ve parti sisteminin geleceği hakkında çeşitli öngörüler için bkz. CURTICE, (2010), s. 636-637

c. Hindistan

Tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin en ilginç örneklerinden biri, Hindistan'da görülmektedir. Nitekim Hindistan, diğer ülkeler gibi Duverger'nin çoğunluk formülüne ilişkin hipotezine tamamen zıt bir biçimde aşırı çok partili bir demokrasiye sahiptir⁵⁴⁹.

Hindistan, çeşitli yazarlar tarafından dünyanın en dikkat çekici, en olağanüstü demokrasilerinden biri olarak gösterilmektedir⁵⁵⁰. Bunun temel sebebi ise tüm iç karışıklıklarına rağmen Hindistan'ın 1951'den bu yana istikrarlı bir demokratik siyasal sistem geliştirebilmiş olmasıdır⁵⁵¹.

1951'de gerçekleştirilen ilk seçimlerden beri tek turlu tek isimli çoğunluk formülünü uygulamakta olan Hindistan'da zaman zaman Kongre Partisi'nin baskınlığı ön plana çıksa da Janata Partisi de Kongre Partisi'nden kopan ve onun karşısında etkin bir parti olarak sistemde yer alan bir parti olarak gösterilmektedir⁵⁵².

Hindistan parti sistemine ilişkin olarak elde edilen bulgulardan en ilginç ise sistemde iki büyük parti yer almasına karşılık çeşitli eyaletlerde kurulan ve hatırı sayılır bir büyüklüğe ulaşamasa da sistemde iktidar partileri ile gerçekleştirdikleri ittifaklarla etkin bir biçimde yer alan çok sayıda yerel partinin varlığıdır⁵⁵³. Ancak ulusal partilerin söz konusu yerel partilerle olan ittifakları, seçim ittifakı olarak kalmaktadır⁵⁵⁴. Bu da Hindistan parti sistemini benzersiz bir özelliğe kavuşturmakta, Hindistan siyasal sistemi, iktidar için

⁵⁴⁹ Hindistan'daki parti sisteminin istikrarlılığı hakkında bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s. 62, 73-74

⁵⁵⁰ Nitelendirme Anthony ve Oliver Heath ve Glouharova'ya aittir. Anthony HEATH, Siana GLOUHAROVA, Oliver HEATH, "India: Two Party Contests within a Multiparty System", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 137

⁵⁵¹ Bu yönde bkz. HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 137, Sartori ise ülkedeki nüfus arasında cehaletin bu kadar yaygın olduğu Hindistan'da ulaşılabilir en üst düzeyde konsolidasyona ulaşıldığını belirtmektedir. SARTORI, (1997), s. 74

⁵⁵² Hindistan'da parti sistemin gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 138-139, ayrıca Csaba NIKOLENYI, "Institutional Change and Its Consequences: The Rational Foundations of Party System Change in India" **New Institutionalism: Theory and Analysis**, (Ed: Andre LECOURS), University of Toronto Press, Toronto, 2005, s. 203 vd., 209

⁵⁵³ HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 139

⁵⁵⁴ HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 139

yarışan iki partinin çok partili sistem içerisindeki rekabeti ile belirlenmektedir⁵⁵⁵.

Bu durumda Hindistan parti sistemi, Duverger'nin çoğunluk formülüne ilişkin hipotezinin güçlü bir istisnasını oluşturmaya karşılık yine de iki partinin iktidar için yarıştığı bir sistem olma özelliğini korumaktadır.

Sartori ise Hindistan parti sistemindeki aşırı parçalanmanın parti sisteminin yapılaşmamış olmasından kaynaklandığını belirtmektedir⁵⁵⁶. Bu durumda bir siyasal sistemde seçim sisteminin etkili olması için parti sisteminin yapılaşmış olması gerektiğini ileri süren Sartori'ye göre çoğunluk sisteminin Hindistan'da iki partili sistem yaratmamasında şaşılacak bir taraf yoktur⁵⁵⁷. Nitekim yazara göre çoğunluk sistemi, iki büyük parti dışındaki partilerin büyümesini engelleyerek Hindistan'ı nisbi temsil formülünün getirebileceği olası bir dağılmadan da korumaktadır⁵⁵⁸.

d. Amerika Birleşik Devletleri

Tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün uygulandığı bir diğer ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nin sahip olduğu parti sistemi ise Duverger'nin çoğunluk formülüne ilişkin hipotezi ile en uyumlu parti sistemi olarak nitelendirilebilir⁵⁵⁹. Ancak bilinmesi gerekir ki, ABD'de iki partili sistem, ABD seçim sisteminin ön koşulları tarafından desteklenmekte⁵⁶⁰, bu sayede ABD parti sistemi büyük ölçüde iki partili bir sistem olarak kalabilmektedir. Nitekim diğer Batı demokrasilerinin aksine Amerika Birleşik Devletleri'nde "büyük parti" (*major party*) isminde hukuki bir statü bulunmakta ve ancak bu

⁵⁵⁵ HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 137 vd.

⁵⁵⁶ SARTORI, (1997), s. 74

⁵⁵⁷ Hindistan'ın bu anlamda istisnai bir örnek olduğu yönünde bkz. SARTORI, (1997), s. 60

⁵⁵⁸ Bu yönde bkz. SARTORI, (1997), s. 74

⁵⁵⁹ ABD parti sisteminin Duverger'nin çoğunluk seçim formülüne ilişkin hipotezinin saf bir örneği olarak görülebileceği yönünde bkz. Shaun BOWLER, Todd DONOVAN, Jennifer van HEERDE, "The United States of America: Perpetual Campaigning in the Absence of Competition", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 202

⁵⁶⁰ BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 202

statüdeki partilerin oy pusulasına yazılması mümkün olmaktadır⁵⁶¹. Büyük parti olmanın şartları ve büyük partilerin seçimlerde aşmaları gereken barajlar ise eyaletlere göre belirlenmekte⁵⁶², söz konusu yeterlilikler, her bir eyalette ilgili partinin adının oy pusulasına yazılması için sağlanması gereken koşullar olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁶³. ABD parti sisteminin en büyük iki siyasi partisi olan Demokrat ve Cumhuriyetçi Parti ise tüm eyaletlerde söz konusu barajları aşarak birbiriyle yarışan iki güçlü partidir⁵⁶⁴. Bunların yanında belirli üçüncü partilerin de bazı eyaletlerde adını oy pusulasına yazdırmasına karşılık söz konusu iki partinin varlığı tüm eyaletlerde en güçlü biçimde görülmektedir⁵⁶⁵.

Elbette bunun yanında Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşundan itibaren modern kapitalist bir ülke olarak ortaya çıkması ve ülkedeki sosyolojik sorun boyutlarının belirtildiği şekliyle kurumsal unsurlarla kontrol altına alınabilmiş olması, ABD parti sisteminin iki partili sistem olma niteliğini güçlendirmektedir. Tüm bunlara rağmen yine de ABD'de uygulanan seçim sisteminin güçlü bir biçimde Duverger'nin hipotezini doğruladığını kabul etmek gerekecektir.

Eldeki tüm veriler, kurumsal bir etken olarak tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün parti sistemindeki parçalanmayı en aza indirmeye muktedir olduğu, ancak toplumdaki güçlü sosyolojik bölünmelerin parlamentoya yansması noktasında bu formülün yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu durumda güçlü sosyolojik bölünmelerin olduğu ülkelerde tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün uygulanması, parti parçalanmasını geciktirmekte, ancak zamanla siyasal sisteme dar gelen bir ceket işlevi görebilmektedir. Bu sebeple tek turlu tek isimli çoğunluk sistemi, güçlü ve şiddete meyilli toplumsal bölünmelerin söz konusu olduğu ülkelerde iki parti sistemini yaratmak bir yana ciddi toplumsal sorunlara sebep olabilecektir.

⁵⁶¹ Büyük parti statüsü ve bunun ulusal seçimlerdeki sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 188

⁵⁶² Eyaletlerin öngördüğü söz konusu barajlar hakkında bilgi için bkz. BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 192-194

⁵⁶³ BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 188

⁵⁶⁴ BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 188

⁵⁶⁵ BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 188

Nitekim günümüzde bu formülün uygulandığı istikrarlı demokrasilerde bile ortaya çıkan tablo, tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün tehdit altında olduğunu göstermeye yetecek kapasitededir.

2. İki Turlu Tek İsimli Çoğunluk Usulü-Fransa

İki turlu tek isimli çoğunluk formülü, tüm adayların serbestçe ilgili hukuki düzenlemelerde belirtilen oranlarda oy alarak seçilmek için yarıştığı bir sistemdir⁵⁶⁶. Bu sistemde ilk turda hiçbir adayın belirlenen çoğunluğa ulaşamadığı takdirde yine ilgili hukuki düzenlemelerle birinci turda belirli oranda oyu⁵⁶⁷ almış olanların ikinci turda yarışıp nisbi çoğunluğu sağlayarak seçilmesi söz konusu olmaktadır⁵⁶⁸.

Sartori'ye göre iki turlu seçim formülleri, gerek nisbi temsil gerekse de çoğunluk formüllerinden farklı, apayrı bir seçim sistemi olarak değerlendirilmelidir⁵⁶⁹. Bunun temel sebebi ise iki turlu seçim formülünün birinci turunda formülün bir nisbi temsil özelliği göstermesi, yani seçmenlerin istedikleri adaya herhangi bir psikolojik kısıt olmaksızın oy vermesi, ikinci turda ise belirlenen adaylarla sınırlanan seçmenlerin bir çoğunluk formülünde oldukları gibi sınırlı bir biçimde oy kullanmalarındır⁵⁷⁰. Bu da iki turlu çoğunluk formülünü diğer seçim sistemlerine oranla daha esnek kılar⁵⁷¹.

⁵⁶⁶ Belirtmek gerekir ki genellikle birinci turda bir adayın seçilmesi geçerli oyların mutlak çoğunluğuna ulaşmasına bağlıdır. Bu yönde GÖZLER, (2010), s. 318, ayrıca Fransa örneği hakkında bilgi için bkz. Ender Ethem ATAY, "Fransa'daki Seçim Modelleri", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:3, 1999, s. 30-31

⁵⁶⁷ Balotaj adı verilen bu oran Fransa'da 1958 yılında % 5 olarak belirlenmiş, 1966'da %10'a çıkarılmış, nihayet 1976'da % 12,5 olarak tespit edilerek son halini almıştır. Robert ELGIE, "France: Stacking the Deck", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 123

⁵⁶⁸ Tek isimli iki turlu çoğunluk usulünün ilk turda mutlak, ikinci turda nisbi çoğunluğu araması bu sistemin ayrıca mutlak-nisbi çoğunluk sistemi olarak adlandırılmasına sebebiyet verir. ÖDEN, (2003), s. 29, buna karşılık elbette ikinci turda da mutlak çoğunluk aranması hukuken mümkündür.

⁵⁶⁹ Bu yönde SARTORI, (1997), s. 24 vd., 88

⁵⁷⁰ Sartori'ye göre bu özelliği iki turlu seçim sistemlerini esnek kıldığı gibi ayrıca onun oldukça özgün ve önemli bir özelliğini ifade etmektedir. SARTORI, (1997), s. 24, 89-90

⁵⁷¹ SARTORI, (1997), s. 24

İki turlu oylamanın parti sistemine etkisini kavrayabilmek için öncelikli olarak onun partiler arası ittifakları (*apparentement*) nasıl şekillendirdiğini görebilmek gerekir. Bu da öncelikli olarak iki turlu seçimin ne şekilde yapıldığı ile bağlantılıdır. Daha önce belirtildiği şekilde iki turlu seçimin birinci turunda seçmenin serbest bırakılması, ikinci turda ise *seçmenin muhtemel galipler tarafından “stratejik oy kullanma” yönünde baskı altına alınması*⁵⁷², ikinci turda parti ittifaklarının varlığına sebebiyet verir⁵⁷³. Bu durumda sistem büyük partilerin lehine, küçük partilerin ise aleyhine işlemektedir⁵⁷⁴. Çünkü birinci turu geçebilmek için yeterli oya sahip olamayan partiler, ideolojik olarak yakın buldukları diğer partilerle ittifak yapmakta ve bu ittifaklar da hükümetin oluşumuna yansımaktadır⁵⁷⁵.

Klasik eserinde Duverger, iki turlu çoğunluk formüllerinin nisbeten istikrarlı bir çok parti sistemi oluşturacağı hipotezini ileri sürmektedir⁵⁷⁶. Nitekim Sartori'nin ifadesiyle iki turlu çoğunluk formülü, *geçmişte... geniş çapta kullanılmıştır*⁵⁷⁷. Günümüzde ise iki turlu tek isimli çoğunluk formülünün uygulandığı en belirgin örnek Fransa olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁷⁸. Dolayısıyla iki turlu çoğunluk sisteminin parti sistemi üzerindeki etkisine ilişkin en önemli olgusal örnek Fransa örneğidir.

Fransa'da iki turlu tek isimli çoğunluk usulü, IV. Cumhuriyet dönemine kadar uygulanmış olmasına karşılık bu dönemde değiştirilerek yerine nisbi temsil sistemi getirilmiştir⁵⁷⁹. Ancak IV. Cumhuriyet döneminin anayasası olan 1946 Anayasası, Fransız siyasal sisteminde istikrarsızlıklara sebep olmuştur⁵⁸⁰. V. Cumhuriyet döneminde ise 1986 yılında

⁵⁷² SARTORI, (1997), s. 90

⁵⁷³ ELGIE, (2006), s. 126

⁵⁷⁴ ELGIE, (2006), s. 126, ATAY, (1999), s. 32

⁵⁷⁵ Bu konudaki en dikkat çekici örneklerden biri 1974 yılında Fransa'da Francois Mitterand'ı cumhurbaşkanlığına taşıyan seçim sürecinde gerçekleşmiş olup, komünist ve sosyalist partilerin işbirliği ile Sol Birlik iktidar olabilmıştır. Bu ve bunun gibi örnekler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ELGIE, (2006), s. 126-127

⁵⁷⁶ DUVERGER, (1974), s. 289

⁵⁷⁷ İki turlu çoğunluk formüllerinin kullanıldığı ülkeler ve dönemler için bkz. SARTORI, (1997), s. 87

⁵⁷⁸ ELGIE, (2006), s. 119, 121

⁵⁷⁹ ELGIE, (2006), s. 119

⁵⁸⁰ 1946 Anayasası ve onun getirdiği kurumsal etkilerin Fransız siyasal sisteminde istikrarsızlığa yol açtığı görüşü için bkz. ELGIE, (2006), s. 119-120

gerçekleştirilen seçimlerde görülen tek bir istisnanın dışında⁵⁸¹, gerek cumhurbaşkanlığı gerekse de parlamento seçimlerinde iki turlu tek isimli oylama usulü uygulanmaktadır⁵⁸².

III. Cumhuriyet döneminde uygulanan iki turlu tek isimli çoğunluk usulü, Fransa'da çok partili hayatın düalist bir yapıya evrilmesini sağlayamamıştır⁵⁸³. Bunun sebebi ise III. Cumhuriyet döneminde birinci turu geçmek için gereken oy miktarının (balotaj) V. Cumhuriyet döneminde olduğu gibi yüksek bir yüzdede olmamasıdır⁵⁸⁴. Nitekim söz konusu oranın özellikle 1966'da geçerli oyların %10'u ve 1976'da geçerli oyların %12,5'u olarak belirlenmesi, Fransız parti sisteminde iki kutuplu bir eğilimin doğmasını sağlamıştır⁵⁸⁵. Dolayısıyla iki turlu tek isimli seçim usulü, Fransa'da belirtildiği şekliyle küçük partilerin aleyhine işlemekte, çok partili sistem içerisinde düalist bir eğilim yaratmaktadır⁵⁸⁶. Söz konusu eğilim ise parti sisteminin merkezci bir nitelik göstermesini sağlayarak⁵⁸⁷ Fransa'da istikrarlı bir demokratik yönetimin varlığına vücut vermektedir⁵⁸⁸.

Duverger'nin, iki turlu tek isimli çoğunluk usulünün çok partili hayatı teşvik edeceği yönündeki hipotezi ise, düalist bir eğilimin değil, özellikle aşırı çok partili bir sistemin varlığına işaret etmektedir⁵⁸⁹. Bu yönüyle Duverger'nin hipotezinin V. Cumhuriyet Fransı'sındaki merkezci nitelikli ve düalist yapıdaki çok partili sisteme uygun düştüğünü söylemek mümkün değildir. Elbette Duverger'nin söz konusu yanlıgısı, Sartori'nin belirttiği şekliyle I. Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli sosyolojik koşulların etkisiyle ortaya çıkan

⁵⁸¹ 1985 seçimlerinde iki turlu tek isimli çoğunluk formülünden nisbi temsil lehine sapmanın sebepleri ve sonuçları hakkında bkz. ELGIE, (2006), s. 120

⁵⁸² ATAY, (1999), s. 30, ayrıca ELGIE, (2006), s. 120

⁵⁸³ ATAY, (1999), s. 31

⁵⁸⁴ ATAY, (1999), s. 32

⁵⁸⁵ İki turlu tek isimli çoğunluk usulünde %12,5'luk balotajın Fransız siyasal sistemini iki kutuplu olmaya zorladığı yönünde bkz. ATAY, (1999), s. 32

⁵⁸⁶ ELGIE, (2006), s. 127, ATAY, (1999), s. 32

⁵⁸⁷ Fransa'daki parti sistemi, özellikle balotaj uygulaması ile beraber sağ-sol şeklinde kutuplaşmakta ve merkezci bir nitelik almaktadır. İki turlu seçim usulünün Fransa'da merkezci bir nitelik yarattığı yönünde bkz. ELGIE, (2006), s. 128

⁵⁸⁸ Bu yönde bkz. ELGIE, (2006), s. 128

⁵⁸⁹ Duverger, iki turlu seçim sisteminin parti sistemine etkisini gösterirken nisbi temsil ve iki turlu seçimin çok partili siyasal hayata yol açacağını ileri sürmekte ve örnek olarak da I. Dünya Savaşı'nın ardından iki turlu seçim usulünün uygulandığı ülkeleri (özellikle Weimar Almanyası ve Fransa) göstermektedir. DUVERGER, (1974), s. 315 vd.

çok partili siyasal sistemlerin iki turlu ve nisbi temsil sistemleriyle varolmasından kaynaklanan *optik bir hayaldir*⁵⁹⁰.

Eldeki güncel veriler, iki turlu tek isimli çoğunluk sisteminin uygulandığı Fransa'da istikrarlı bir siyasal sistemi sağladığı yönündedir. Bu da iki turlu seçim usulünün literatürde geniş bir biçimde savunulmasını sağlamaktadır⁵⁹¹. Nitekim Sartori, iki turlu seçim usulünün *siyaseti ılımlılaştırdığını* ifade etmekte ve *ideolojik siyaseti cezalandırarak pragmatik siyaseti ödüllendirdiğini* belirtmektedir⁵⁹². Böylece iki turlu seçim formülü, *ters koşullar altında bile yönetilebilirliği büyük ölçüde kolaylaştırmış* olmaktadır⁵⁹³.

İki turlu seçim usulünün Fransa'da parti sisteminin istikrarını sağlamış olması, bu usulün her koşulda istikrarlı bir yönetim sağlayacağı anlamına gelmez. Nitekim Elgie'nin tespitiyle V. Cumhuriyet döneminde Fransa'nın farkı, IV. Cumhuriyet döneminden farklı olarak sosyal demokrat solun, komünistlerle ittifak yapması⁵⁹⁴ ve bu sayede Fransız parti sisteminin aşırılıklarının giderilmesine yardımcı olmasıdır. Bu çerçevede iki turlu seçim usullerinin *çok kutuplaşmış toplumlara ve parti sistemlerine uygun olduğu*⁵⁹⁵ yönündeki görüşüne katılmak mümkün değildir. Dolayısıyla şiddetli sosyal bölünmelerin ve siyasi uzlaşma kültürünün bulunmadığı toplumlarda iki turlu çoğunluk usulü, tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün yarattığı sonuçları yaratabilir. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrası yoğunlukla kullanılan usul olan iki turlu çoğunluk usulünün Sartori'nin ifadesiyle *nisbi temsil tarafından silinip süpürülmesinin*⁵⁹⁶ temel sebebi de budur.

⁵⁹⁰ SARTORI, (1997), s. 67

⁵⁹¹ İki turlu sistem ve savunusu için bkz. SARTORI, (1997), s. 90 vd., ayrıca ELGİE, (2006), s. 128

⁵⁹² SARTORI, (1997), s. 91

⁵⁹³ SARTORI, (1997), s. 96, ayrıca ELGİE, (2006), s. 128

⁵⁹⁴ Elgie'ye göre Fransa'da sosyal demokrat solun komünistlerle işbirliği yapmasında sağcıların birleşerek solu dışlamaları da etkili olmuştur. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ELGİE, (2006), s. 126

⁵⁹⁵ SARTORI, (1997), s. 96

⁵⁹⁶ SARTORI, (1997), s. 88

3. Alternatif Oy Usulü-Avustralya

Öden'e göre *“alternatif oy, gerçekte tek isimli seçim çevrelerinde bir dizi oylamayı tek oylamada birleştiren bir mutlak çoğunluk formülüdür.”*⁵⁹⁷ Nitekim seçmenlerin, adayların karşısına numaralar koyarak tercihlerini sıraladıkları bu usul, iki turlu seçim usulüyle özdeş görülmektedir⁵⁹⁸. Ancak iki turlu seçim usulünü ısrarla savunan Sartori, alternatif oy usulüyle iki turlu seçim usulünü özdeş gören bir başka yazar olan Rose'un *tarif ettiği şeye tamamen kör olduğunu* ileri sürmüştür⁵⁹⁹. Sartori'ye göre alternatif oy usulünde bir kere oy kullanılmasına karşılık iki turlu seçim usulünde iki kere oy kullanılmasının söz konusu olması, alternatif oyu tek atımlık kılarken, iki turlu seçim usulünün iki atımlık olmasını sağlamaktadır⁶⁰⁰. Bu da iki turlu oylama usulünün parti sistemleri üzerindeki etkisinin farklılaşmasına sebebiyet verir. Nitekim birinci turda herhangi bir psikolojik sınır olmaksızın oy veren seçmenin, ikinci turda parti ittifakları tarafından kısıtlanması, iki turlu seçim usulünün düalist eğilimi teşvikini sağlar⁶⁰¹. Ancak alternatif oy, seçmenin iki kere oy kullandığı bir seçim olmamasından ötürü aynı eğilimi iki turlu seçim usulü kadar güçlü bir biçimde yaratamamaktadır.

Alternatif oy usulünün, Anglo-Sakson ülkelerinde 19. Yüzyılda hakim olan çoğunluk sisteminin yarattığı adaletsizliği gidermek amacıyla ortaya konduğu ifade edilmişti. Nitekim alternatif oy, devredilebilir tek oy usulüyle beraber İngiliz düşünürlerin ortaya koyduğu ve temsilde adaleti amaçlayan bir usul olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁰². Bu sebeple de alternatif oy usulü,

⁵⁹⁷ ÖDEN, (2003), s. 32

⁵⁹⁸ *Beşinci Fransız Cumhuriyeti'nde kullanılan iki turlu basit çoğunluk sistemi, alternatif oyun bir çeşididir.* Richard ROSE, “Elections and Electoral Systems: Choices and Alternatives”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 32

⁵⁹⁹ SARTORI, (1997), s. 89

⁶⁰⁰ SARTORI, (1997), s. 89

⁶⁰¹ Bu yönde SARTORI, (1997), s. 89-90

⁶⁰² Tercihli sistemlerin gelişmesinde Thomas Hare'in 1859 yılında yayımlanan *Treatise on the Election of Representatives, Parliamentary and Municipal* isimli kitabının ve İngiliz düşünürlerin etkisi olduğu yönünde bkz. David M. FARREL, Ian McALLISTER, “Australia: The Alternative Vote in A Compliant Political Culture”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 82

kendisi de Anglo-Sakson kültüründen yoğunlukla etkilenen Avustralya'da tarihsel süreç içerisinde uygulanmış ve halihazırda uygulanmaktadır⁶⁰³.

Farrel ve Mcallister'a göre Avustralya, Anglo-Sakson kültürüne sahip olmasına karşılık tercihli oy usullerine bağımlılık geliştirmiş olup, söz konusu bağımlılığın iki sebebi bulunmaktadır⁶⁰⁴. Bunlardan birincisi yukarıda bahsedildiği şekliyle Avustralya üzerindeki İngiliz etkisi iken ikincisi Avustralya seçim sisteminin tasarlanmasında büyük rolleri olan Catherine Helen Spence, Inglis Clark ve Edward Nanson'un çabalarıdır⁶⁰⁵. Nitekim bu isimlerin çabaları İngiliz etkisi altında tek turlu tek isimli çoğunluk usulünü benimsemiş olan Avustralya'da 1918 yılından itibaren alternatif oy usulünün uygulanmasını sağlamıştır⁶⁰⁶.

İki meclisli bir yapıya sahip olan Avustralya'da millet meclisi üyeleri alternatif oy usulüyle⁶⁰⁷ seçilirken, senato üyeleri devredilebilir tek oy usulüyle⁶⁰⁸ seçilmektedir⁶⁰⁹. Bu da alternatif oy usulünün Avustralya parti sistemi üzerinde en etkili seçim usulü olduğunu göstermektedir. Bu sebeple alternatif oy usulünün parti sistemleri üzerindeki etkisi, olgusal olarak en iyi Avustralya örneğinde gözlemlenebilir.

⁶⁰³ Avustralya'da alternatif oyun gelişimi, devredilebilir tek oy usulü ile beraber gerçekleşmiştir. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 79

⁶⁰⁴ FARREL, McALLISTER, (2006), s. 82

⁶⁰⁵ Bunlardan Spence ve Nanson, tercihli oy sistemlerini Avustralya'da savunan düşünürlerdir. Clark ise 20. Yüzyılın başında Avustralya'da yaşayan bir parlamenterdir. Söz konusu isimlerin Avustralya'da alternatif oy usulünün benimsenmesinde oynadıkları rol hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 83

⁶⁰⁶ Butler, Avustralya'da alternatif oy usulünün başlangıç tarihini 1919 olarak göstermektedir. BUTLER, (1983), s. 56, ancak Farrel ve McAllister'ın net bir biçimde ortaya koydukları şekliyle seçim sisteminin tek turlu tek isimli çoğunluk usulünden alternatif oya dönüşü, 1918 yılında Avustralya Meclisi'nden çıkan Commonwealth Seçim Kanunu ile gerçekleşmiştir. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 83

⁶⁰⁷ Alternatif oy usulü, daha önce belirtildiği gibi seçmenin seçilmesini en çok istediği adaya oy verirken, dilediği takdirde istediği diğer adayları da ikinci veya üçüncü sıralarda tercih edebilmesini ifade eder. Alternatif oy usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖDEN, (2003), s. 32, ATAR, (1990), s. 52 vd.

⁶⁰⁸ Devredilebilir tek oy usulünde Seçmenler bu adaylar arasından -ister aynı partiden ister farklı partiden- herhangi birini birinci tercih olarak seçtikten sonra diğer adayları da sırasıyla ikinci, üçüncü... tercihleri olarak tespit ederler. Herhangi bir seçim çevresinde seçim kotasının belirlenmesinin ardından ise oylar seçmenlerin tercihlerine göre değerlendirilerek o seçim çevresinden çıkacak milletvekilleri tespit edilir Devredilebilir tek oy usulleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TIDEMAN, (1995), s. 30-35, ÖDEN, (2003), s. 51-54, BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 9 vd, ARMAOĞLU, (1953), 114 vd., LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 98 vd.

⁶⁰⁹ BUTLER, (1983), s. 56, FARREL, McALLISTER, (2006), s. 83-86

Avustralya parti sistemi, 19. Yüzyılın sonlarında kırsal- kentsel ve işçi-burjuva ayrımlarına tekabül eden sorun boyutlarının birbirine eklenmesiyle oluşmuştur⁶¹⁰. Sistemde yer alan en etkin partiler ise Liberal Parti ve İşçi Partisi'dir⁶¹¹. Her ne kadar zaman zaman üçüncü partiler de Avustralya parti sisteminde etkin olarak yer almışsa da⁶¹² Avustralya parti sistemi, uyumlu bir siyasi kültüre sahip olmasından ötürü parti sisteminin istikrarını koruyabilmiştir⁶¹³.

Alternatif oy usulünün parti sistemi üzerindeki etkisi ise partilerin, gösterecekleri adaylardan hangilerinin kaçınıcı tercih olarak belirleneceği üzerinde gerçekleştirdikleri tespitlere dayanır⁶¹⁴. Bu sebeple zaman zaman partiler, oylarını düşürebilecekleri gerekçesiyle ittifaklardan kaçınabilmektedirler⁶¹⁵. Bu da iki türlü seçim usulünde olanın aksine alternatif oy usulünün parti ittifaklarına zarar verici niteliğini vurgulamaktadır.

Butler'a göre oyların orantılı olarak dağılmadığı bir çoğunluk usulü olan alternatif oy usulü tek türlü tek isimli çoğunluk usulünün yarattığı sonuçların benzeri sonuçlar yaratmaktadır⁶¹⁶. Ancak Farrel ve McAllister tarafından özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Avustralya'da seçim sonuçlarının orantılı bir hal almaya başladığı ve bunun da alternatif oy usulünün bir sonucu olduğu ifade edilmektedir⁶¹⁷. Bu da elbette seçmenlerin artık daha stratejik oy kullanmaya başlamalarının bir sonucudur⁶¹⁸.

⁶¹⁰ Farrel ve McAllister'a göre işçi-burjuva ayrımı her ne kadar Avustralya parti sisteminin belirlenmesinde birincil bir yer tutmaktaysa da kırsal-kentsel ayrım da Avustralya'da dikkat çeken bir niteliktedir. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 80

⁶¹¹ Liberal Parti ve İşçi Partisi'nin Avustralya'nın siyasi altyapısında işgal ettikleri yer hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 81

⁶¹² Bu partiler 1920'lerde kurulan ve daha sonra Liberal Parti ile koalisyon ortağı olan Ulusal Parti (*National Party*), 1955'te Demokratik İşçi Partisi (*Democratic Labour Party*) ve nihayet 1997'de kurulan Tek Millet Partisi' dir. (*One Nation Party*), Bunların Avustralya siyasi hayatındaki önemi ve yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 81

⁶¹³ Avustralya parti sisteminin istikrarını korumasındaki temel sebep ise sistemde yer alan farklı partilerin 20. Yüzyılın başında kurulan partilerin ardılı (*descendants*) niteliğinde olmasıdır. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 81

⁶¹⁴ FARREL, McALLISTER, (2006), s. 89

⁶¹⁵ Örneğin 1998 seçimlerinde Liberal Parti, Tek Millet Partisi ile ittifak yapmaktan kaçınmıştır. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 89

⁶¹⁶ *Avustralya örneği..., alternatif oy usulünün nisbi çoğunluk sistemlerine diğer tüm nisbi temsil sistemlerinden daha yakın olduğunu göstermektedir.* BUTLER, (1983), s. 56

⁶¹⁷ FARREL, McALLISTER, (2006), s. 90

⁶¹⁸ FARREL, McALLISTER, (2006), s. 90

Alternatif oy usulü, her ne kadar karmaşık olsa da seçmenlere birden fazla tercih hakkı tanınmasıyla tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminden daha adaletli sonuçlara ulaşmayı sağlayabilmektedir. Nitekim özellikle Avustralya siyasal sistemi üzerine yapılan son çalışmalar bunu göstermiştir. Ayrıca alternatif oy usulü, parti sisteminde güçlü iki parti olsa da diğer partilerin de bunlarla yarışabilmesine cevaz verir. Avustralya'da Liberal Parti ve İşçi Partisi'nin dışında kalan partilerin varlığı ve etkinliği bunu açıkça ortaya koymaktadır. Yine de belirtmek gerekir ki alternatif oy usulü, parti sistemleri üzerindeki etkisi bakımından tek turlu tek isimli çoğunluk usulüne benzer. Bu yönüyle alternatif oy usulü, Avustralya gibi uyumlu bir siyasal kültür ve sosyolojik koşulların olduğu ülkede uygulanabilir ve düalist nitelikli bir parti sistemi yaratabilecek mahiyettedir.

B. NİSİ TEMSİL SİSTEMİNİN PARTİ SİSTEMİNE ETKİSİ

Nisbi temsil sistemleri, daha önce de belirtildiği şekliyle oyların sandalyelere dönüşümünde orantılılığı amaçlayan her türlü seçim usulünü ifade eder. Bu da çoğunluk ile nisbi temsil sistemleri arasında bir asimetriye sebebiyet verir. Yani oyların -az ya da çok- orantılılığını amaçlayan her seçim usulü, nisbi temsil sistemlerinde yer alan bir usul olarak görülebilir⁶¹⁹. Sartori'ye göre ise nisbi temsilin ayırıcı özelliği olan orantılılık, temsilde adaleti sağlaması açısından aynı zamanda onun *tartışılmaz erdemini* oluşturur⁶²⁰.

Nisbi temsil sistemlerine yönelik olarak ise iki suçlamanın varlığından söz edilir⁶²¹. Bunlardan birincisi nisbi temsil sistemlerinin orantılı dağılım amacıyla *parti parçalanmasını doğurması (ya da buna izin vermesi)*⁶²², ikincisi ise etkin ve istikrarlı bir yönetim sağlayamamasıdır.

⁶¹⁹ Nisbi temsil sistemlerinin orantılılık ve orantısızlık dereceleri açısından hayli büyük farklarla birbirlerinden ayrıldıkları görüşü için bkz. SARTORI, (1997), s. 20

⁶²⁰ SARTORI, (1997), s. 84

⁶²¹ SARTORI, (1997), s. 84

⁶²² İfade Sartori'den alınmıştır. SARTORI, (1997), s. 84

Nisbi temsil sistemlerinin orantılılığı amaçlayan bir sistem olması, söz konusu sistemin parti sisteminin çok partili bir sistem olmasına izin vermesine sebep olabilir. Ancak Sartori'ye göre bu meselenin halli kolaydır. Nitekim yalnızca *saf nisbi temsil sisteminden doğan bir parti parçalanması aşırı çoğulculuk durumunda bir problem haline gelebilir*⁶²³. Dolayısıyla nisbi temsil sistemleri özellikle seçim barajları ve seçim çevrelerinin genişliği unsurlarında yapılacak düzenlemelerle saflıktan uzaklaşarak ılımlı çok parti sistemini yaratacak bir mahiyet kazanabilir⁶²⁴.

Nisbi temsil sistemlerinin karşı karşıya kaldığı ikinci suçlama ise sistemin etkin ve istikrarlı bir yönetim sağlayamamasıdır. Gerçekten nisbi temsil sistemleriyle gerçekleştirilen seçimler sonucu parlamentolarda parçalı bir yapının oluşması hükümet krizlerine sebep olabilmektedir⁶²⁵. Parçalı bir parlamento ise hükümetin belli partilerin ittifakı neticesinde kurulması demektir. Bu da koalisyon olgusuna işaret etmekte olup, yönetimde etkinliği azaltan bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla nisbi temsil sistemlerine yöneltilen ikinci suçlama, çok partili bir sisteme izin veren seçim usulünün istikrarlı bir siyasi sistemin yaratılmasını engellediği yönünde olmaktadır⁶²⁶.

Sorunun çözümü, nisbi temsil sistemlerinin azınlığın da temsiline olanak sağlaması⁶²⁷ noktasında yatmaktadır. Güçlü ve inatçı sosyal bölünmelerin olduğu toplumlarda söz konusu sosyal bölünmelerden meydana gelen marjinal oluşumlar, siyasal sistemde kendilerine yer edinemedikleri takdirde kaçınılmaz olarak sistem dışı yollara başvuracaklardır. Örneğin Sartori'ye göre 1920'lerde sosyalist partilerin iktidara gelmeleri, *hiç hoşla gitmeyecek tehlikeli bir deneyim olurdu*⁶²⁸. Ancak uygulanan nisbi temsil sistemleri sonucu bunların diğer partilerle koalisyon halinde iktidara gelmeleri

⁶²³ Sartori, saf nisbi temsil sisteminin uygulanması neticesinde doğan aşırı çok partili sistemlere örnek olarak IV. Cumhuriyet Fransası, 1993 yılına kadar İtalya, İsrail ve Polonya'yı göstermektedir. SARTORI, (1997), s. 84-85

⁶²⁴ SARTORI, (1997), s. 84

⁶²⁵ GÖZLER, (2010), s. 327

⁶²⁶ SARTORI, (1997), s. 85

⁶²⁷ Fahir Armaoğlu'nun nisbi temsil sistemleri için "*azınlıkların da temsiline imkan veren seçim sistemleri*" ifadesini kullandığı daha önce ifade edilmişti. ARMAOĞLU, (1953), s. 64

⁶²⁸ SARTORI, (1997), s. 87

söz konusu olmuş ve böylece bu güçlü toplumsal harekete karşı varolan korku azalmıştır⁶²⁹. Bu da elbette siyasal sistemin devamında önemli bir yer tutmaktadır.

Bahsedildiği şekliyle nisbi temsil sistemlerinin çok partili siyasi yaşama izin vermesi, aslında seçim sistemine değil, siyasal sistemin kurgulanışına ilişkin bir zayıflıktır. Dolayısıyla nisbi temsil sistemleri bu denklemde her ne kadar suçlanan bir dizi usulü ifade etmekteyse de aslında bunlar “*güç toplumların gemilerini kurtarmalarında ve bir arada kalmalarında yardımcı olabilir*”⁶³⁰.

Nisbi temsil sistemleri incelenirken öncelikli olarak çoğunluk sistemlerine tepki olarak doğan ve daha önce belirtildiği üzere *nisbi temsil sisteminin Anglo-Sakson versiyonu*⁶³¹ olarak adlandırılan devredilebilir tek oy ile devredilemez tek oy yöntemleri incelenecektir. Bunun ardından ise saflık derecelerine göre nisbi temsil sistemlerinde uygulanan çeşitli usuller önceden belirlenen metodoloji çerçevesinde seçim sistemlerinin unsurlarının da yardımlarıyla ele alınacaktır. Bunun ardından ise çoğunluk sistemleriyle harmanlanmış olan nisbi temsil sistemlerinin parti sistemleri üzerine etkisi incelenecektir.

1. Devredilemez- Devredilebilir Tek Oy Usulleri

a. Devredilemez Tek Oy Usulü-Japonya

Devredilemez tek oy usulünün belirgin özelliğinin her seçmenin oyunu belli bir adaya vermesi olduğu ifade edilmişti. Bu da devredilemez oy usulünde seçmenin en çok tercih ettiği adaya oy vermesini sağlamaktadır⁶³². Ancak bu usulde seçim çevrelerinde en çok oy alan adayların seçilecek

⁶²⁹ SARTORI, (1997), s. 87

⁶³⁰ SARTORI, (1997), s. 87

⁶³¹ BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 8

⁶³² ÖDEN, (2003), s. 50

olması, özellikle bir seçim çevresinde birden fazla aday çıkarmayı hedefleyen siyasi partilerin kendi adaylarının da birbirlerine karşı yarışmalarını beraberinde getirmektedir⁶³³. Nitekim oyların seçim çevresinden çıkacak diğer adaylara devredilememesi, partilerin bir seçim çevresinde kaç aday çıkarabilecekleri konusunda ciddi parti içi tartışmalara sebep olmaktadır⁶³⁴. Konu hakkında Öden şöyle demektedir⁶³⁵: *Küçük partiler, bir aday göstererek, örneğin beş temsilci çıkaran bir seçim çevresinde oyların yaklaşık beşte biri ile adaylarının seçilmesini sağlayabilirler. Buna karşılık, büyük partiler için bir ikilem söz konusudur. Partinin en iyi koşullarda kazanabileceği temsilcilik kadar çok aday göstermesi halinde, oyların dağılması ve adaylardan hiçbirinin seçilememesi; buna karşılık, partinin en iyi koşullarda kazanabileceği temsilcilik sayısından daha az sayıda aday göstermesi halinde, oyların bir veya birkaç aday üzerinde toplanması ve aynı oy miktarı ile bir adayın daha seçilememesi tehlikesi vardır.*

Devredilemez tek oy usulünün parti sistemi üzerindeki en büyük etkisi ise oyların nasıl dağılacakını tahmin etmeye çalışan siyasi partiler vasıtasıyla gerçekleşir. Nitekim en doğru ifadeyle küçük partilerin adayları, yalnızca diğer partilerden aday gösterenlerle yarışırken, büyük partilerin adayları aynı zamanda kendi partilerinde gösterilen adaylarla da yarışmaktadırlar⁶³⁶. Söz konusu etkinin en net gözlemlenebileceği yer ise 1994 yılında yapılan reformla karma seçim sistemine geçmesinden önce Japonya örneğidir⁶³⁷.

Stockwin'e göre Japonya, çok az ülkenin sahip olduğu bir seçim tecrübesine sahiptir⁶³⁸. Nitekim Japonya'da parlamento seçimleri savaş

⁶³³ STOCKWIN, (1983), s. 220

⁶³⁴ STOCKWIN, (1983), s. 221

⁶³⁵ ÖDEN, (2003), s. 50-51

⁶³⁶ ÖDEN, (2003), s. 50-51

⁶³⁷ Japonya'da devredilemez tek oy usulünden karma sisteme geçiş (seçim reformu) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Steven R. REED, "Japan: Haltingly Towards a Two-Party System", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 279-281

⁶³⁸ STOCKWIN, (1983), s. 209

zamanları da dahil olmak üzere 1890 yılından bu yana gerçekleşmektedir⁶³⁹. Seçim sisteminin siyasi partiler üzerindeki etkisi ise iktidar ve muhalefet partileri için ayrı ayrı incelenmelidir⁶⁴⁰.

Japonya'da 1955 yılına dek üç büyük siyasi parti rekabet halinde olmuştur⁶⁴¹. Bunlar, Liberal Part, Demokrat Parti ve Sosyalist Parti'dir. 1955 yılında yapılan seçimlerin sonuçsuz kalmasının⁶⁴² ardından Liberal Parti ile Demokratik Parti birleşerek güçlenmiş, Sosyalist Parti ise bölünmüştür⁶⁴³. Bundan sonra Japonya'da iktidar, uzun yıllar Liberal Demokrat Parti tarafından üstlenilmiş, yani bir hakim tek parti sistemi⁶⁴⁴ söz konusu olmuştur. Bunun temel sebebi ise devredilemez tek oy sisteminin muhalefet partilerini parçalayarak⁶⁴⁵, parti sisteminin merkezci nitelik göstermesini engellemesidir.

Devredilemez tek oy usulü, farklı partiler arasında olduğu kadar aynı parti içinde de parçalı bir yapı yaratma eğilimindedir⁶⁴⁶. Devredilemez tek oy usulü çerçevesinde Japonya örneği incelenirken iktidar ve muhalefet partilerinin ayrı ayrı incelenmesi bu sebeple gereklidir. Japonya'da hakim parti olan Liberal Demokrat Parti içerisinde yaşanan parçalanmalar, bu savı doğrular niteliktedir⁶⁴⁷. Bu parçalanmalardan en büyüğü ise 1976 yılında Liberal Demokrat Parti'den kopan Yeni Liberal Kulüp'ün (*New Liberal Club*)

⁶³⁹ Ancak belirtmek gerekir ki özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar Japonya'da parlamentonun etkinliği sınırlı olarak mevcuttur. Bu yönde bkz. STOCKWIN, (1983), s. 209

⁶⁴⁰ Gerek Stockwin gerekse de Reed, Japonya'da devredilemez tek oy usulünün parti sistemi üzerine etkisini incelerken benzer bir yaklaşım geliştirmişlerdir. STOCKWIN, (1983), s. 219 vd., REED, (2006), s. 279-280

⁶⁴¹ REED, (2006), 277

⁶⁴² Söz konusu seçim için sonuçsuz (inconclusive) ifadesini kullanan yazar, Reed'tir. REED, (2006), s. 277

⁶⁴³ REED, (2006), 278

⁶⁴⁴ Japonya parti sisteminin 1955 yılından itibaren hakim tek partili sistem özelliği gösterdiği yönünde bkz. REED, (2006), 277

⁶⁴⁵ Nitekim Japonya'da, devredilemez oy usulünün uygulandığı dönemde, 1972 ve 1979 yılında yapılan seçimler dışında hiçbir muhalefet partisi bir seçim çevresinde birden fazla aday çıkaramamıştır. STOCKWIN, (1983), s. 220

⁶⁴⁶ REED, (2006), s. 278

⁶⁴⁷ Liberal Demokrat Parti içindeki parçalanmalarda seçim sistemi kadar etkili olan bir diğer faktör parti içindeki yolsuzluk iddialarıdır. Liberal Demokrat Parti'nin parçalanmasında gerek yolsuzluk iddiaları gerekse de seçim sisteminin etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. REED, (2006), s. 278

ortaya çıkmasıdır⁶⁴⁸. Nitekim 1993 yılındaki tekrar birleşmeye kadar Yeni Liberal Kulüp, Liberal Demokrat Parti'nin güçlü bir rakibi olarak kalmıştır⁶⁴⁹. Stockwin'e göre Liberal Demokrat Parti, kendi içinde yaşanan parçalanmaları, adaylar üzerinde sıkı merkezi kontrol ve adayların seçim çalışmalarını ademi-merkeziyetçi bir şekilde örgütleyerek kontrol altına alabilmiştir⁶⁵⁰.

Görüldüğü üzere devredilemez tek oy usulü, Japonya'da parti parçalanmasını en yüksek noktaya getirmiştir. Bu sonuç, yalnızca farklı partiler açısından değil, iktidar partisi ve merkezden uzaklaşan muhalefet partileri için de söz konusudur. Bunun sorumlusu olarak görülen devredilemez tek oy usulü ise 1994 yılında gerçekleştirilen seçim reformuyla terk edilmiştir.

b. Devredilebilir Tek Oy Usulü-İrlanda

Devredilebilir tek oy usulü, seçmenin kişi seçiminde geniş bir söz hakkı olduğu ve *bunun yararlarını siyasal düşünce ve kanaatlerin parlamentoda orantılı olarak temsil edilmesinin yararlarıyla birleştiren* bir seçim usulü olarak görülmektedir⁶⁵¹. Bowler ve Farrel, devredilebilir tek oy usulünün kişisel nitelikleri ön plana çıkarmasının parti listeli nisbi temsil sisteminden daha fazla parti parçalanmasına ve çok partili siyasal hayata sebep olmasının beklenebileceğini⁶⁵², ancak bu usulün uygulandığı İrlanda'da istikrarlı bir parti sisteminin mevcut olduğunu ifade etmektedirler⁶⁵³. Bu husus, yalnızca Bowler ve Farrel tarafından ifade edilmiş olmayıp, İrlanda, Riker ve hatta Duverger'nin kendisi tarafından da Duverger kanunlarının

⁶⁴⁸ Yeni Liberal Kulüp'ün ortaya çıkışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. REED, (2006), s. 278, STOCKWIN, (1983), s. 216

⁶⁴⁹ REED, (2006), s. 278

⁶⁵⁰ STOCKWIN, (1983), s. 221

⁶⁵¹ ÖDEN, (2003), s. 53

⁶⁵² Shaun BOWLER, David FARREL, "Voter Behaviour Under STV-PR: Solving the Puzzle of Irish Party System, **Political Behaviour**, Sayı: 13, Cilt: 4, 1991, s. 304

⁶⁵³ İrlanda parti sisteminin istikrarlı bir parti sistemi olduğu yönünde ayrıntılı bilgi için bkz. BOWLER, FARREL, (1991), s. 305 vd.

çarpıcı bir istisnası (*devastating counterexample*) olarak gösterilmektedir⁶⁵⁴. Bu da devredilebilir tek oy usulünün en ilginç örneğini oluşturan İrlanda örneğinin incelenmesini gerektirir.

İrlanda parti ve seçim sistemi, literatürde ülkenin en çok dikkat çeken ve üzerinde en çok çalışılan özellikleri olarak gösterilmektedir⁶⁵⁵. Bağımsızlığını 1921 yılında kazanan İrlanda’da devredilebilir tek oy usulü, 1922 yılında yapılan Anayasa’da “*seçim sisteminin nisbi temsil esaslarına göre tayin edileceğini*” öngören 26. maddesine istinaden 1923 yılında yapılan kanunla uygulanmaya başlanmıştır⁶⁵⁶.

İrlanda’daki parti sistemi ise nisbi temsil usullerinin genelde aşırı çok partili sistemlerle bağdaştırılmasına karşın, ters yönde bir istikamet izlemektedir⁶⁵⁷. Her ne kadar İrlanda Parlamentosu’nda (*Dail*) temsil edilen parti sayısı asla üçün altına düşmemişse de⁶⁵⁸ İrlanda parti sistemi, en büyük iki parti olan *Fianna Fail* ve *Fine Gael* arasında düalist bir yapıda olmuştur⁶⁵⁹. Bu iki siyasi parti, 1987 yılına kadar İrlanda seçimlerinde %75’in üzerinde oy almışlardır⁶⁶⁰. Başka bir deyişle İrlanda’da bir ılımlı çok parti sistemi mevcuttur⁶⁶¹.

Özellikle çoğunluk sistemlerinde parti parçalanmasının önüne geçilmesi temsilde adalet ilkesinden ödün verilmesini gerektirir⁶⁶². Nitekim çoğunluk sistemlerinde istikrarlı düalist bir parti sisteminin yaratılması, Gallagher’in deyişiyle “*diğer partiler eksik temsil edilirken büyük partilerin*

⁶⁵⁴ Michael GALLAGHER, “Ireland: Discreet Charm of PR-STV”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 520, William H. RIKER, “The Two Party System and Duverger’s Law: An Essay on the History of Political Science”, **American Political Science Review**, 76/4, 1982, s. 758, ayrıca DUVERGER, (1986), s. 74-75

⁶⁵⁵ GALLAGHER, (2006-b), s. 511

⁶⁵⁶ GALLAGHER, (2006-b), s. 511

⁶⁵⁷ GALLAGHER, (2006-b), s. 511

⁶⁵⁸ GALLAGHER, (2006-b), s. 520

⁶⁵⁹ Bunlardan Fianna Fail İrlanda’da merkez sağı temsil etmesine karşılık merkez solla ittifak da yapabilen bir siyasi partiyken Fine Gael ise Hristiyan Demokrat görüşü temsil etmektedir. Söz konusu iki partinin ideolojik duruşları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. GALLAGHER, (2006-b), s. 512

⁶⁶⁰ GALLAGHER, (2006-b), s. 521

⁶⁶¹ İrlanda’da ayrıca İşçi Partisi, Yeşiller ve İlerici Demokrat Parti’nin (*Progressive Democrats*) de parlamentoda etkin olduğunu belirtmek gerekir. GALLAGHER, (2006-b), s. 511

⁶⁶² GALLAGHER, (2006-b), s. 521

*sistemden bonus alması*⁶⁶³ ile mümkündür. Ancak İrlanda'da istikrarlı bir parti sisteminin yanında orantılılığın da yüksek düzeyde olduğu görülmektedir⁶⁶⁴. Bu da İrlanda parti ve seçim sistemini benzersiz kılmaktadır.

Gallagher'e göre İrlanda'da orantılılık ve parti sisteminin istikrarının bir arada bulunuşu, Lijphart'ın seçim sisteminin boyutları arasında saydığı seçim çevresinin genişliği ile ilgilidir⁶⁶⁵. Daha önce belirtildiği üzere Lijphart, seçim çevresi büyüdükçe oyların orantılılığının artacağını, seçim çevresi küçüldükçe ise nisbi temsilin daha adaletsiz sonuçlar vereceğini öngörmüştür⁶⁶⁶. Ancak İrlanda'da seçim çevreleri üç ila beş aday çıkaracak şeklinde tasarlanmasına⁶⁶⁷ rağmen orantılılık yüksek düzeydedir⁶⁶⁸. Bunun temel sebebi ise oyların devredilebilir olmasının küçük partilerin seçmenleri üzerindeki etkisidir. Buna göre küçük parti seçmenleri, stratejik bir kavrayışla birinci tercihlerini kendi partilerinin adayına oy vererek kullandıktan sonra, diğer tercihlerini de bir diğer küçük parti lehine kullanmaktadır⁶⁶⁹. Böylece büyük partilere oy devredilmesi söz konusu olmamakta, bunlar da aldıkları oy kadar temsilci çıkarabilmektedir. Bu da İrlanda parti sistemini istikrarlı kılarak parti parçalanmasını en aza indirmektedir.

Dolayısıyla devredilebilir tek oy sistemi, parti parçalanmasını en az düzeyde tutarken, siyasal sistemi de zorlamayan ve daha önce belirtilen şekliyle ikisinin yararlarını birleştiren bir sistem olarak görünmektedir. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken bir husus vardır. İrlanda parti sisteminin istikrarı, büyük ölçüde küçük partilerin seçmenlerinin oylarını birbirlerine devretmesi ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla baskın parti veya partiler dışında kalan partilerin seçmenlerinin birbirine kat'i surette oy devretmelerinin

⁶⁶³ GALLAGHER, (2006-b), s. 521

⁶⁶⁴ Nitekim İrlanda parti sistemindeki en büyük parti olan Fianna Fail, 1923'ten 2002'ye kadar olan seçimlerde ortalama %43 oy almış, buna karşın bu yıllar arasında parlamentodaki sandalyelerin ortalama %47'sini elde etmiştir. GALLAGHER, (2006-b), s. 521

⁶⁶⁵ GALLAGHER, (2006-b), s. 522

⁶⁶⁶ LIJPHART, (1995), s. 10 vd.

⁶⁶⁷ BOWLER, FARREL, (1991), s. 305

⁶⁶⁸ GALLAGHER, (2006-b), s. 522

⁶⁶⁹ GALLAGHER, (2006-b), s. 522

mümkün olmadığı bir siyasal sistemde, devredilebilir tek oy usulünün bahsedilen olumlu etkilerinin görülmemesi söz konusudur.

2. Saf Olmayan Nisbi Temsil Usulleri

Orantılılığı amaçlayan her seçim usulü, nisbi temsil sistemi içerisinde kabul edilmektedir. Bu da nisbi temsil sistemlerinin sonsuz çeşitte öngörülebilmesini sağlamaktadır.

Sartori'ye göre nisbi temsil sistemleri, *orantılılık ve orantısızlık dereceleri açısından... büyük farklarla birbirlerinden ayrılırlar*⁶⁷⁰. Daha önce belirtildiği üzere nisbi temsil sistemlerinin parti parçalanmasına izin vermesinin engellenmeye çalışılması, nisbi temsil sisteminde kullanılan usullerin geniş bir çerçeveye yayılmasını sağlar. Bu durum aynı zamanda seçim sistemlerinin boyutlarından özellikle seçim barajları ve seçim çevresinin genişliği unsurlarının da nisbi temsil sistemlerinin parti sistemi üzerindeki etkisini incelerken hesaba katılmasını gerektirir.

Nisbi temsilin en saf usulü devredilebilir tek oy usulüdür⁶⁷¹. Nisbi temsilin parti parçalanmasını önlemek amacıyla öngörülmüş daha az saf usullerinden en bilinenleri ise en büyük artık usulü, Saint League usulü ve D'hondt usulüdür⁶⁷². Bunlardan Saint League ve D'hondt usulleri birbirine benzer özellikler göstermektedir. Bu sebeple metodolojik olarak D'hondt usulüne ilişkin yapılacak olan açıklamaların Saint League usulü açısından da geçerli olacağını belirtmek gerekir. Söz konusu usuller, en bilinen ve Batı demokrasilerinde en yaygın kullanılan usuller olmaları sebebiyle, olgusal açıdan da incelenmeye elverişlidir. Bu durumda yapılması gereken seçim sistemlerinin boyutlarının da yardımıyla bu usulleri incelemek olmalıdır.

⁶⁷⁰ SARTORI, (1997), s. 20

⁶⁷¹ ... sandalyelerin dağıtılması kurallarıyla işe başlayacak olursak, en saf sistem, aktarılabilir tek oydur. SARTORI, (1997), s. 21

⁶⁷² SARTORI, (1997), s. 21

Söz konusu usuller arasında özellikle Kıta Avrupası'nda yer alan ülkelerde en yaygın olanı D'hondt usulüdür. Bu usul, Avusturya, İsviçre, Danimarka, Belçika, Hollanda İspanya, Finlandiya ve elbette ülkemizde uygulanmaktadır. Bunun yanında nisbi temsil sisteminin bir diğer usulü olan en büyük artık usulü de 1993 yılında yapıla seçim reformundan önce İtalya'da uygulanmıştır. Dolayısıyla burada D'hondt usulünü uygulayan en belirgin örnekler olarak Avusturya, Belçika, İspanya ve Türkiye, en büyük artık usulünü uygulayan örneklerden ise İtalya incelenecektir.

a. Avusturya

D'hondt usulünün en karmaşık biçimde uygulandığı ülkelerden biri olan Avusturya'da uygulanan seçim usulüne göre, seçim çevreleri üç kademeli şekilde değerlendirilmektedir⁶⁷³. Bu durumda ülke öncelikle, *Land* adı verilen dokuz seçim bölgesine ayrılmakta, söz konusu dokuz seçim bölgesi de kendi içinde bölgesel seçim çevrelerine bölünmektedir⁶⁷⁴. Kullanılan oylar öncelikle birinci kademedeki Hare kotasına bağlı kalınarak sayılmakta⁶⁷⁵ ve her seçim çevresinde hangi partinin kaç sandalye elde ettiği tespit edilmektedir. Bunun ardından *Land* adı verilen büyük seçim çevrelerinde oylar tekrar değerlendirilmekte, ancak söz konusu değerlendirmeye yalnızca bölgesel seçim çevrelerinde en az bir sandalye elde etmiş veya ulusal düzeyde oyların % 4'ünü almış partilerin adayları alınmaktadır⁶⁷⁶. Nihayet üçüncü kademe olan ulusal düzeyde oylar, belirtilen

⁶⁷³ Avusturya'da seçim sisteminin nasıl işlediğine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Wolfgang C. MULLER, "Austria: A Complex Electoral System with Subtle Effects", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 401-403.

⁶⁷⁴ Müller, 2006 yılında Avusturya'da bölgesel seçim çevrelerinin 43 adet olduğunu ifade etmektedir. MULLER, (2006), s. 401

⁶⁷⁵ Birinci kademedeki Hare kotasının nasıl işlediği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MULLER, (2006), s. 402

⁶⁷⁶ MULLER, (2006), s. 402

barajı geçen partiler arasında D'hondt usulü ile tekrar dağıtılmakta ve 183 üyeli Avusturya Parlamentosu bu şekilde belirlenmektedir⁶⁷⁷.

Cumhuriyet olarak kurulduğu 1918 yılından bu yana (1933-1945 ve 1966-1983 arası hariç olmak üzere) Avusturya parti sistemi, genellikle çok partili sistem olma özelliği göstermiştir⁶⁷⁸. Avusturya parti sisteminde yer alan partiler ise Halkın Partisi (*People's Party*)⁶⁷⁹, Özgürlük Partisi (*Freedom Party*), Yeşiller ve Liberal Forum Partisi'dir. Avusturya parti sisteminin belirleyici özelliği ise düalist bir yapının kendini göstermemesi ve ülkenin koalisyonlarla yönetilmesidir⁶⁸⁰.

Avusturya'da uygulanan seçim usulünün parti sistemine etkisi ise bahsedildiği şekliyle ulusal düzeyde %4 oranında oy almak ya da bölgesel seçim çevrelerinden birinde bir sandalye elde etmek şeklinde tezahür eden seçim barajının mahiyetinde belirmektedir⁶⁸¹. Nitekim bu baraj, orantılılığı engelleyerek Avusturya parti sistemini belli ölçülerde istikrarlı tutmaktadır. Ancak bu usul, belirtildiği şekliyle Avusturya parti sisteminin düalist bir yapı göstermesini sağlayamamaktadır. Bu da nisbi temsil sisteminin ülkedeki sosyal bölünmeleri yansıtan bir ayna işlevi görmesiyle⁶⁸² alakalıdır.

b. Belçika

Nisbi temsil sistemlerinin toplumdaki sosyal bölünmeleri orantılı bir biçimde yansıtarak parti parçalanmasına izin verdiğinin en belirgin örneklerinden biri Belçika örneğidir. Nitekim Belçika, diğer tüm Avrupa ülkeleri arasında nisbi temsil usulünü uygulayan ilk ülke olması bakımından da büyük önem taşır. Ayrıca Belçika, diğer Avrupa ülkeleri arasında, farklı

⁶⁷⁷ MULLER, (2006), s. 402

⁶⁷⁸ Elbette 1933-1945 arası dönem Nazi hakimiyetinin söz konusu olduğu dönemdir. 1966-1983 arası dönem ise Sartori'nin kriterlerine göre iki partili sistem sayılmaktadır. SARTORI, (1997), s. 64, Avusturya'nın siyasal sisteminin altyapısal özellikleri hakkında bkz. MULLER, (2006), s. 398-399

⁶⁷⁹ MULLER, (2006), s. 397

⁶⁸⁰ Avusturya'da hükümetin oluşumu hakkında bilgi için bkz. MULLER, (2006), s. 411-412

⁶⁸¹ Bu yönde bkz. MULLER, (2006), s. 405

⁶⁸² SARTORI, (1997), s. 68

sosyal bölünmelerin birbirine eklemlenerek çok boyutlu problemlerin söz konusu olduğu istikrarsız bir siyasal sistem olarak istisnai bir örnek teşkil etmektedir⁶⁸³. Buna karşın tüm olumsuzluklara rağmen Belçika, Lijphart tarafından İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana sürekli olarak demokratik ülkeler arasında sayılmaktadır⁶⁸⁴.

19. yüzyılda Katolikler ile Liberaller arasında mevcut tek bir sosyal bölünme boyutu, Belçika'da genel oy hakkının genişlemesiyle önce merkez-çevre ayrılığına, bunun ardından da dilsel ve etnik bölünmelere vücut vermiş⁶⁸⁵ ve Belçika parti sistemi de söz konusu sorun boyutlarının parti sistemine yansmasıyla dönüşmüştür. Sorun boyutlarının fazlalığından dolayı ise 19. Yüzyılda uygulanan çoğunluk usulü, Belçika siyasal sistemini zorlar hale gelmiştir. Bu da Belçika'da önce iki türlü çoğunluk usulünün ve takiben nisbi temsil usulünün uygulanmasına giden yolu açmıştır⁶⁸⁶.

De Winter'a göre Belçika'da 1899 yılında uygulanmaya başlayan nisbi temsil usulü, o günden bugüne çok az değişmiştir⁶⁸⁷. 2003 yılında yapılan son değişikliklerin ardından Belçika'da dört ila yirmi iki sandalye arasında değişen genişlikte on bir seçim çevresi bulunmaktadır⁶⁸⁸. Söz konusu seçim çevrelerinde sandalyeleri paylaşacak adaylar, D'hondt usulüne göre seçilmekte olup, ayrıca ulusal düzeyde % 5 seçim barajı uygulaması mevcuttur⁶⁸⁹.

Belçika parti sisteminde, 20. Yüzyılın başından itibaren Katolik Blok, Liberal Parti ve Sosyalist Parti baskın partiler olarak yer almaktadır⁶⁹⁰. 1960'lı yıllarda sorun boyutlarının da etkisiyle Belçika'da aşırı çok partili bir sistem

⁶⁸³ Belçika'da sosyal bölünmeler hakkında bilgi ve Belçika siyasal sisteminin niteliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 39-43, ayrıca, DE WINTER, (2006), s. 417-419

⁶⁸⁴ LIJPHART, (Tarihsiz), s. 37

⁶⁸⁵ DE WINTER, (2006), s. 417

⁶⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. DE WINTER, (2006), s. 419 vd.

⁶⁸⁷ DE WINTER, (2006), s. 421

⁶⁸⁸ DE WINTER, (2006), s. 420-421

⁶⁸⁹ 2003 yılında getirilen baraj uygulamasından önce Belçika'da seçim çevreleri düzeyinde Hare kotası uygulanmaktaydı. DE WINTER, (2006), s. 421

⁶⁹⁰ Hatta De Winter'e göre nisbi temsil usulünün getirilmesi dahi söz konusu partilerin baskınlığını engelleyememişti. DE WINTER, (2006), s. 420

gelişmiştir⁶⁹¹. Bunun sonucu olarak da Belçika'da 1999 yılında Laakso indeksiyle etkin parti sayısı 9.1 olarak tespit edilmiştir⁶⁹². Nitekim 2003 yılında getirilen ulusal düzeyde % 5 seçim barajı da parti sistemindeki istikrarsızlığın sonucudur.

Belçika parti sistemi, gerçekleştirilen tüm anayasal mühendislik çabalarına rağmen parçalı yapısından kurtulamamakta ve Belçika'da aşırı çok partili sistem varlığını korumaktadır. Nitekim 2010 yılında yapılan seçimlerde de 11 parti parlamentoya girmiş, ülkedeki Flaman-Valon ayrılığı üst düzeye ulaşarak beraberinde hükümet krizini getirmiştir⁶⁹³. Nitekim 2010 yılında yapılan seçimlerin ardından yeni hükümet, uzun süre kurulamamış, ancak seçimlerden 541 gün sonra 6 Aralık 2011 tarihinde hükümetin kurulabilmesi mümkün olmuştur⁶⁹⁴.

Belçika örneği, daha önce belirtildiği şekliyle nisbi temsil sisteminin güç toplumların gemilerini kurtarmada tek çare olduğunun olgusal bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Belçika'da genel oy hakkının genişlemesinden bu yana mütemadi surette aşırı çok partili sistem görülmektedir. Ayrılık tartışmalarının da zaman zaman gündeme geldiği Belçika'da nisbi temsil sistemi, toplumdaki sosyal bölünmeleri bir ayna gibi yansıtmakta, ancak bu sayede Belçika'nın farklı toplumlarının bir arada kalabilmesi gibi bir amaca hizmet etmektedir.

c. İspanya

İspanya, tarihi bakımdan oldukça köklü bir ülke olmasına karşılık, bu ülkede demokrasinin kesin bir biçimde tesisi ancak 1976 yılında

⁶⁹¹ 1960'lı yıllarda sorun boyutlarının sebep olduğu çeşitli sosyal bölünmeler ve bunların parti sistemien etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DE WINTER, (2006), s. 418

⁶⁹² DE WINTER, (2006), s. 423

⁶⁹³ <http://welections.wordpress.com/2010/06/14/belgium-2010/>, Erişim Tarihi: 10. 03. 2013

⁶⁹⁴ http://www.expatica.com/be/news/belgian-news/belgian-government-sworn-in-ending-18-month-crisis_193630.html, Erişim Tarihi: 10. 03. 2013

gerçekleşebilmiştir⁶⁹⁵. Demokrasiye geçiş sürecinin tamamlanmasının ardından ise 1978 yılında yeni İspanya Anayasası yürürlüğe girmiş⁶⁹⁶, 1985 yılında ise 1976 yılında yapılan Seçim Kanunu tamamıyla değiştirilerek bugünkü halini almıştır⁶⁹⁷.

İki meclisli bir yapıda olan İspanya’da 350 üyeli Millet Meclisi (*Congress of Deputies*), çeşitli büyüklüklerde elli seçim çevresinden D’hondt usulü ile seçilirken, parlamentonun ikinci kanadı olan Senato seçimleri sınırlı oy usulü ile gerçekleştirilmektedir⁶⁹⁸. Elbette parti sistemi üzerinde belirleyici olan usul ise Millet Meclisi’nin seçim usulü olan D’hondt usulüdür⁶⁹⁹.

Siyasi partilerin kapalı liste biçiminde seçmenlere sundukları aday listeleri, her bir seçim çevresinde D’hondt usulüne göre sayılarak, partilerin o seçim çevresinden çıkardıkları sandalye sayısı tespit edilir⁷⁰⁰. Seçim sisteminin en önemli özelliklerinden ikisi ise Madrid ve Barcelona dışındaki seçim çevrelerinin küçük oluşu⁷⁰¹ ve seçim çevresi düzeyinde uygulanan % 3 seçim barajıdır⁷⁰².

Seçim çevresi düzeyinde uygulanan seçim barajı, partilerin aldıkları oyların parlamentoda kazandıkları sandalye sayısı arasında orantısızlığa sebep olmakta⁷⁰³, yani sistem özellikle küçük seçim çevrelerinde büyük partilerin lehine işlemektedir. Bu da İspanya’daki parti sisteminde İspanya’nın iki büyük partisi olan İspanyol Sosyalist İşçi Partisi (*Spanish Socialist Workers Party*) ve muhafazakar yapıdaki Popüler Parti (*Popular Party*)’yi ön plana çıkarmıştır. Millet Meclisi’nde zaman zaman on iki partinin temsil edildiği görülmekle birlikte⁷⁰⁴, söz konusu iki partinin 1977 seçimlerinden bu

⁶⁹⁵ İspanya’da demokrasiye geçiş sürecinin seçim sistemi ve diğer kurumsal değişkenleri ne şekilde etkilediği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jonathan HOPKIN, “Spain: Proportional Representation with Majoritarian Outcomes”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 375-376

⁶⁹⁶ HOPKIN, (2006), s. 376

⁶⁹⁷ HOPKIN, (2006), s. 376

⁶⁹⁸ Her bir seçim çevresi İspanya’nın bir ilidir. HOPKIN, (2006), s. 377

⁶⁹⁹ Bu yönde bkz. HOPKIN, (2006), s. 377-378

⁷⁰⁰ HOPKIN, (2006), s. 378

⁷⁰¹ HOPKIN, (2006), s. 378, 383

⁷⁰² HOPKIN, (2006), s. 378

⁷⁰³ HOPKIN, (2006), s. 383

⁷⁰⁴ Millet Meclisi’nde temsil edilen partilerin çokluğu, araştırmacıları İspanya’da parti parçalanmasının Belçika ve İtalya’daki gibi yüksek düzeyde olduğu yönünde bir sonuca götürmüş,

yana aldıkları oyların genellikle % 80'in altına düşmemiş olması⁷⁰⁵ bunun en net göstergelerinden biridir. İspanya'da 2008 yılında yapılan seçimlerde bu iki parti, geçerli oyların toplamının yaklaşık % 85'ini elde etmiştir⁷⁰⁶. Ancak 2011 yılında yapılan seçimlerde bu iki partinin toplam oyları % 74 civarına gerilemiş, buna karşılık üçüncü parti olan İspanya Komünist Partisi oyların % 6.92'sini elde edebilmiştir⁷⁰⁷. Bu da İspanya'da iki partili sistemin varlığının devam ettiğine yönelik bir işarettir.

Son seçim sonuçlarının da gösterdiği şekliyle İspanya'da uygulanan D'hondt usulü, seçim çevresinde öngördüğü baraj ile büyük partilerin lehine işlerken, küçük partiler arasında parçalanmaya sebep olmaktadır. Bu da İspanya'da D'hondt usulünün iki partili sistemin oluşmasına katkıda bulunmasını sağlamaktadır.

Görüldüğü üzere D'hondt usulü, sosyal bölünmelerin güçlü olduğu toplumlarda, büyük partilerin lehine işleyen karakterine rağmen istikrarlı bir parti sistemi yaratma gücünde değildir. İstikrarlı bir parti sisteminin oluşumu, ancak seçim sistemlerinin boyutlarının yardımıyla (özellikle yüksek barajlar veya parti sisteminin lehine olacak seçim çevresi genişliği) gerçekleşebilmektedir. Bu da D'hondt usulünün nisbi temsil sistemlerinin genel karakterine uygun ve en avantajlı sonuçları ortaya çıkardığını göstermektedir.

d. İtalya

Nisbi temsil sistemlerine ilişkin olarak bahsedilebilecek bir diğer usul ise en büyük artık usulüdür. En büyük artık usulünün en belirgin örnekleri, daha önce belirtildiği şekliyle bu usulü D'hondt ile harmanlayarak uygulayan

ancak partilerin etkin sayısı tespit edildiğinde İspanya parti sisteminin en kötü ihtimalle bir ılımlı çok parti sistemi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. HOPKIN, (2006), s. 382

⁷⁰⁵ İspanya'da 1977'den bu yana yapılan seçimlerde partilerin aldıkları oy ve elde ettikleri sandalye sayısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HOPKIN, (2006), s. 384

⁷⁰⁶ <http://www.electionresources.org/es/congress.php?election=2011>, Erişim Tarihi: 10. 03. 2013

⁷⁰⁷ <http://www.electionresources.org/es/congress.php?election=2011>, Erişim Tarihi: 10. 03. 2013

Avusturya örneği ve 1993 yılında gerçekleştirilen seçim reformuna⁷⁰⁸ dek bu usulü Millet Meclisi seçimlerinde uygulayan İtalya örneğidir⁷⁰⁹.

İki meclisli bir yapıda olan İtalya’da Millet Meclisi ile Senato’nun arasında güç ve prestij açısından herhangi bir fark yoktur⁷¹⁰. 1947 yılından 1993 yılına dek Millet Meclisi seçimleri iki kademeli bir biçimde en büyük artık usulüne göre, Senato seçimleri ise tek turlu tek isimli çoğunluk usulüne göre yapılmıştır⁷¹¹. Ancak bu dönemde iki meclis arasında parçalı parti yapısı bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır⁷¹². Bu ilginç sonucun temel sebebi ise Senato seçimlerinde bir adayın Senato’ya seçilmek için alması gereken oyun %65 olması, bu oya ulaşamadığı takdirde ise Senato seçimlerinde d’hondt usulünün uygulanmasıdır⁷¹³.

Dolayısıyla İtalya’da 1947-1993 yılları arasında uygulanan en büyük artık usulü, İtalya’daki parti sisteminin temel özellikleri düşünüldüğünde seçim sisteminin etkileri açısından kullanışlı bir örnek sunmaktadır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın ardından soğuk savaşın da etkisiyle İtalya parti sistemi kutuplaşmış bir aşırı çok parti sistemi özelliği göstermeye başlamıştır⁷¹⁴. Parti sisteminin en baskın partisi olarak yer alan Hristiyan Demokratların karşısında aşırı solcu İtalyan Komünist Partisi ve aşırı sağcı İtalyan Sosyal Hareketi yer almıştır⁷¹⁵. Bu da daha önce belirtildiği şekliyle İtalya parti sisteminin merkezci bir nitelik göstermesini engelleyerek aşırı kutuplaşmış bir parti sisteminin oluşmasına katkıda bulunmuştur⁷¹⁶.

⁷⁰⁸ SARTORI, (1997), s. 44, 70

⁷⁰⁹ 1993 yılında yapılan seçim reformuna dek İtalya’da uygulanan seçim sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖDEN, (2003), s. 59-60, ayrıca bu usulün sebep olduğu yolsuzluk ve sahtekarlıklar hakkında bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s.

⁷¹⁰ Christopher SETON-WATSON, “Italy”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 110

⁷¹¹ SETON-WATSON, (1983), s. 111

⁷¹² SETON-WATSON, (1983), s. 111

⁷¹³ Nitekim İtalyan seçim tarihinde belirlenen bu oy miktarı yalnızca 1976 yılında iki seçim çevresinde geçilebilmiştir. SETON-WATSON, (1983), s. 111

⁷¹⁴ İtalya’da parti sisteminin çok kutuplu ve aşırı niteliği de 1993 yılına kadar devam etmiştir. Roberto D’ALIMONTE, “Italy: A Case of Fragmented Bipolarism”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 253

⁷¹⁵ D’ALIMONTE, (2006), s. 253

⁷¹⁶ Sistemdeki aşırı kutupların parti sisteminin merkezci bir niteliğe sahip olmasını engellediği yönünde WARE, (1996), s. 153

Dolayısıyla belirtilen dönemde İtalya'da pek çok partinin hukuki varlığı ve ülkenin istikrarsız koalisyon hükümetleriyle yönetilmesi söz konusudur⁷¹⁷.

En büyük artık usulü, İtalya'da siyasi koşulların da hızlandırdığı parti parçalanmasının İtalyan siyasi hayatında belirleyici bir rol oynamasına yol açan kurumsal faktörlerden biri olarak yerini almıştır. İtalya'da en büyük artık usulü, otuz bir seçim çevresinde uygulanmıştır⁷¹⁸. Bunun yanında bu dönemde İtalya'da ulusal düzeyde 300.000 oyun altında kalan partilerin sandalye elde edememesi⁷¹⁹ şeklinde öngörülen seçim barajı söz konusudur. Bu usul, İtalya'da, seçmenlerin kendilerine sunulan parti listelerindeki adayların sırasını değiştirebildiği tercihli oy sistemi⁷²⁰ ile beraber uygulanmıştır. Tercihli oy sisteminin getirdiği bir sonuçla da İtalya'da parti disiplininin zayıflaması ve parti içinde adayların arasında gruplaşma ve hizipleşmenin artmasına sebep olmuştur⁷²¹.

İtalyan parti sisteminde 1993 yılında seçim sisteminde değişiklik yapılması ve karma nitelikli bir seçim sisteminin benimsenmesinin ardından İtalyan parti sistemi, belli ölçüde istikrara kavuşmuştur⁷²². Ancak yine de bu sistem, parti sayısını azaltmadığı ve koalisyon hükümetlerinin varlığını sona erdiremediği noktasında eleştirilmektedir⁷²³. Buna karşın İtalya'daki mevcut seçim sisteminin eskisinden daha istikrarlı bir parti sisteminin yaratılmasında katkısının büyük olduğuna şüphe yoktur⁷²⁴.

⁷¹⁷ Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. D'ALIMONTE, (2006), s. 253-254

⁷¹⁸ İtalya'da ayrıca bir adet seçim çevresi de tek turlu tek isimli çoğunluk sistemi ile parlamentoya temsilci göndermiştir. Bu istisnai seçim çevresi, Fransızca konuşulan Valle d'Aosta bölgesidir. SETON-WATSON, (1983), s. 111

⁷¹⁹ D'ALIMONTE, (2006), s. 253

⁷²⁰ Tercihli oy sistemi ve İtalya'daki uygulaması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖDEN, (2003), 39 vd.

⁷²¹ Tercihli oy usulünün İtalya'da parti içi ilişkilere etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SETON-WATSON, (1983), s. 115 vd., ayrıca tercihli oy sisteminin İtalya'da nasıl kötüye kullanıldığı hakkında bkz. SARTORI, (1997), s. 33

⁷²² 1993 yılında yapılan seçim reformunun ardından İtalya'da parti sisteminin yine çok partili olmasına karşılık düalist bir yapıya sahip olmaya başladığı yönünde ayrıntılı bilgi için bkz. D'ALIMONTE, (2006), s. 261 vd., ayrıca İtalyan karma seçim sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. D'ALIMONTE, (2006), s. 256 vd., ÖDEN, (2003), s. 59 vd.

⁷²³ D'ALIMONTE, (2006), s. 273

⁷²⁴ Nitekim Sartori, 1993 İtalyan Seçim Reformu'nu devrimci olarak nitelendirmektedir. SARTORI, (1997), s. 70

Görüldüğü gibi nisbi temsil sistemleri, genellikle toplumdaki sosyal bölünmeleri yansıtıcı bir nitelik göstermektedirler. Elbette bu, zorunlu olarak nisbi temsil sistemlerinin çok partili sistem yarattığını ifade etmez. Nitekim İspanya ve İrlanda'da uygulanan seçim usulleri, oldukça yüksek düzeyde bir orantılılık sağlamalarına rağmen, istikrarlı parti sistemlerinin varlığına vücut verebilmişlerdir. Dolayısıyla nisbi temsil sistemlerine ilişkin olarak yapılabilecek en doğru genelleme, bunların *seçmenleri, oylarını bir yerde toplamaya zorlamamaları*⁷²⁵ sebebiyle toplumdaki parçalı yapıyı parti sistemine yansıtma potansiyellerinin olduğudur.

e. Türkiye

Lipset ve Rokkan, bir Batı Avrupa'da sosyal bölünmelerin parti sistemleri üzerinde büyük etkisi olduğunu doğru bir biçimde tespit ve ifade etmiş, ardından da söz konusu bölünmelerin parti sistemleri üzerinde asli bir etkisi olduğundan yola çıkarak parti sistemlerinin değişmezliği görüşünü savunmuşlardır⁷²⁶. Ancak Batı Avrupa parti sistemlerini açıklayıcı bir özellik gösteren parti sistemlerinin değişmezliği hipotezi (freezing hypothesis), daha sonra literatürde oldukça eleştirilen bir hipotez haline gelmiş ve bu hipotezin olgusal alanda pek çok istisnası olduğu görülmüştür⁷²⁷. Türkiye'nin de çok partili siyasal hayata geçtiği 1946 yılından bu yana Türkiye'de farklı dönemlerde farklı parti sistemlerinin varlığı, parti sistemlerinin değişmezliği hipotezini yanlışlar niteliktedir⁷²⁸.

Özbudun'a göre Türkiye'de parti sisteminin geçirdiği dönemsel değişimler göz önüne alındığında parti sisteminin temelde üç özelliği

⁷²⁵ İfade Sartori'den alınmıştır. SARTORI, (1997), s. 15

⁷²⁶ LIPSET, ROKKAN, (1967), s. 9 vd.

⁷²⁷ Bu istisnalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MAIR, (1983), s. 408 vd., ayrıca Lipset ve Rokkan'ın görüşleri hakkındaki eleştiriler hakkında bkz. SAYARI, (2008), s. 399-402

⁷²⁸ Türkiye'de Demokrat Parti'nin kurulduğu 7 Ocak 1946'dan bu yana parti sisteminde görülen değişimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (2011-b), s. 27-55

olduğundan bahsedilebilir⁷²⁹. Bunlar parçalanma, oynaklık ve kutuplaşmadır. Söz konusu kavramlardan parçalanma kavramı, yasama organında temsil edilen siyasi partilerin sayısında gözlemlenebilecek bir artışı; oynaklık kavramı, bir siyasi partinin aldığı oylarda bir seçimden diğerine görülen ani ve önemli değişiklikleri ve kutuplaşma kavramı da siyasi partiler arasındaki ideolojik mesafenin açılmasını ifade etmektedir⁷³⁰.

Sayarı'ya göre Türkiye'de ilk serbest seçimlerin gerçekleştiği 1950 yılından 1960 yılına kadar iki partili sistem, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen askeri müdahalenin ardından ise 1961-1973 yılları arasında ılımlı çok parti sistemi söz konusu olmuştur⁷³¹. 1973-1980 yılları arasında ise ideolojik kutuplaşma, parlamentodaki hizipleşmeler ve koalisyon hükümetlerinin çok kutuplu yapısından dolayı parti sistemi aşırı çok partili sistem olma özelliğini göstermiştir. 12 Eylül askeri müdahalesinin ardından tekrar demokrasinin tesis edilerek serbest seçimlerin gerçekleştirildiği 1983 yılından 1991 yılına kadar tekrar ılımlı çok parti sistemi, 1991 yılından itibaren ise yine aşırı çok partili sistemin varlığından söz edilebilir⁷³². Bahsedilen hususlar Türkiye'de parti sisteminin ne derce oynak ve istikrarsız olduğunun da kanıtıdır. Bunlara Sayarı, nihayet 2002 yılında yapılan seçimlerin ise Türkiye'de iki partili sistem yarattığından bahsetmektedir⁷³³. Ancak Özbudun'a göre *"1961 'den günümüze kadar Türk parti sisteminin, bir çok parti sistemi olduğunda tereddüt yoktur"*⁷³⁴.

Tüm bu açıklamalar, Türkiye'de parti sisteminin serbest seçimlerin yapılmaya başlandığı 1950 yılından günümüze kadar sürekli bir değişkenlik arz ettiğini göstermektedir. Bu sebeple Türkiye özelinde incelenmesi gereken seçim sistemlerinin söz konusu değişimlerde ne ölçüde yer tuttuğu olmalıdır.

⁷²⁹ Ergun ÖZBUDUN, "The Institutional Decline of Parties in Turkey", **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, s. 239

⁷³⁰ ÖZBUDUN, (2001), s. 240, ayrıca bu kavramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (2001), s. 59-79

⁷³¹ SAYARI, (2008), s. 401

⁷³² Türkiye'de farklı dönemlerde Sayarı'nın tasnif ettiği biçimde farklı parti, sistemleri olduğu yönünde görüş ve söz konusu parti sistemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (2011-b), s. 59 vd.

⁷³³ SAYARI, (2008), s. 401

⁷³⁴ ÖZBUDUN, (2011-b), s. 82

1950 yılından günümüze dek Türkiye’de uygulanan seçim sistemleri şu şekildedir⁷³⁵:

- 1950, 1954 ve 1957 Seçimlerinde listeli çoğunluk sistemi,
- 1961 Seçimlerinde çifte barajlı d’hondt,
- 1965 Seçimlerinde ulusal artık (milli bakiye) sistemi,
- 1969, 1973 ve 1977 Seçimlerinde Barajsız d’hondt,
- 1983 Seçimlerinde çifte barajlı d’hondt,
- 1987 ve 1991 Seçimlerinde çift ve kontenjan barajlı d’hondt,
- 1995, 1999, 2002, 2007 ve 2011 Seçimlerinde % 10 barajlı d’hondt sistemi.

Görüldüğü üzere Türkiye’de parti sistemi ile seçim sistemleri arasındaki ilişki 1950 ile 1960 yılları arasında Duverger kanunlarını doğrular görünmektedir. 27 Mayıs 1960 yılındaki askeri müdahalenin ardından diğer tüm seçimler de nisbi temsil sisteminin çeşitli usullerine göre gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla ilk bakışta nisbi temsil sistemleri ile Türkiye’de 1965 Seçimlerinden itibaren gözlemlenebilen çok partili sistemler arasında bir ilişki kurulması da mümkün gözükmemektedir. Ancak esasında Türkiye’de parti sisteminin dönemsel değişimleri çok çeşitli kurumsal ve sosyolojik sebeplerin sonucu olarak görülmelidir.

Özbudun, özellikle 1950 ile 1960 yılları arasında gerçekleşen üç seçimde vuku bulan orantısız seçim sonuçlarının “*DP iktidarını muhalefet karşısında daha hoşgörüsüz ve otoriter tutumlara iten, dolayısıyla rejimi 27 Mayıs darbesine götüren siyasal kutuplaşma iklimine katkıda bulunan faktörler arasında sayılabileceği*” ni ifade etmektedir⁷³⁶. Yine Özbudun’a göre 1960-1961 Kurucu Meclisi’nin genel seçimler için nisbi temsilin çevre barajlı d’hondt usulünü kabul etmesi söz konusu orantısızlığın bir sonucudur⁷³⁷. Dolayısıyla esasen Türkiye’de 1961 yılından itibaren nisbi temsil sisteminin benimsenmesinin temel sebebinin Türkiye’deki güçlü sosyal bölünmelerin

⁷³⁵ Türkmen GÖKSEL, Yetkin ÇINAR, **Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler v Politika Önerileri**, TEPAV Yayınları No: 58, 2011, s. 15, ayrıca, ÖZBUDUN, (2011-b), s. 93

⁷³⁶ ÖZBUDUN, (2011-b), s. 93

⁷³⁷ ÖZBUDUN, (2011-b), s. 93

çoğunluk sisteminin adaletsiz sonuçlarına olumsuz bir tepki vermesi olduğu söylenebilir. Nisbi temsil sistemi de söz konusu sakıncayı gidermek amacıyla benimsenmiştir. Bu durumda parti sistemi üzerinde etkili olan etken esas olarak seçim sistemi değil, güçlü sosyal bölünmelerin varlığıdır⁷³⁸. Ancak Türkiye’de 1961 yılından günümüze kadar parti sisteminin değişiminde güçlü sosyolojik etkenlerin yanında kurumsal etkenlerin de varlığından bahsedilebilir. Nitekim Sayarı’ya göre Türkiye’de parti sisteminde görülen dönemsel farklılığın sebebi güçlü kurumsal etkenler olan askeri müdahaleler ve Anayasa Mahkemesi’nin parti kapatma davalarında verdiği kararlardır⁷³⁹. Gerçekten özellikle 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen iki askeri müdahale, yukarıda da görüldüğü gibi parti sistemi üzerinde derin etkiler yaratmıştır⁷⁴⁰. Bunların yanında Türk Anayasa Mahkemesi’nin parti kapatma davalarındaki tutumu da Türkiye’de parti sisteminin mahiyetini ciddi ölçüde belirlemiştir⁷⁴¹.

Tunç’a göre “*Seçim sistemlerinin siyasi hayat üzerindeki etkilerinin incelenmesinden çıkan kesin bir sonuç varsa, o da seçim sistemlerinin bu konudaki rolünün özellikle Türk siyasi hayatı bakımından abartılmış olduğudur*⁷⁴².” Gerçekten özellikle 1950’lerden bu yana seçim sistemleri ile parti sistemi arasında güçlü bir nedensel ilişki kurabilmek pek de mümkün gözükmemektedir. Nitekim Türkiye’deki parti sistemi, belirtilen sosyolojik ve kurumsal etkenler neticesinde oluşan bir parti sistemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde Türkiye’de parti sisteminin en temel özelliği ise istikrarsız bir nitelik göstermesidir⁷⁴³.

Türkiye’de parti sisteminin 2000’li yılların başına kadar oynak ve istikrarsız bir nitelik gösterdiği bir gerçektir. Ancak 2002 yılında yapılan

⁷³⁸ Bu yönde bkz. ÖZBUDUN, (2011-b), s. 70

⁷³⁹ SAYARI, (2008), s. 411, 416

⁷⁴⁰ Türkiye’de askeri müdahalelerin parti sistemi ve dolayısıyla siyasal sistem üzerindeki etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için SAYARI, (2008), s. 405-411

⁷⁴¹ Türk Anayasa Mahkemesi, 1962’den 1980 yılına kadar sadece 6 siyasi parti hakkında kapatma kararı vermişken, 1980 ile 2003 yılları arasında bu sayı 18’e yükselmiştir. Anayasa Mahkemesi’nin parti kapatma kararlarının Türkiye’de parti sistemini nasıl etkilediği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SAYARI, (2008), s. 411-413

⁷⁴² TUNÇ, (1999), s. 176

⁷⁴³ Türkiye’de parti sisteminin istikrarsızlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (2011-b), s. 65-71, özellikle s. 70

seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin galip gelerek tek başına iktidar olması, ardından da 2007 ve 2011 seçimleri ile gücünü arttırması Türkiye'de parti sistemi üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır. Özbudun'a göre *"2002 seçimlerinde AKP'nin yüzde %34.3 oyla milletvekilliklerinin yaklaşık üçte ikisini kazanarak tek başına iktidara gelmesi ve 2007 ve 2011 seçimlerinde oy oranını arttırarak bu konumunu güçlendirmesi, bugünkü parti sistemimizin bir "hakim parti" modeline uygun olup olmadığının tartışılmasını gerektirmektedir"*⁷⁴⁴.

Gerçekten Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 seçimlerinden bu yana parti sisteminde yarattığı değişim dikkate değerdir. Bu seçimlerden itibaren Türkiye'de Sartori'nin kriterleri çerçevesinde hesaba katılması gereken siyasi partilerin sayısında gözle görülür bir düşüş olmuştur. Öncelikli olarak 2007 seçimlerinde parlamentoya Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin adayları ile Demokratik Toplum Partisi'nin desteklediği bağımsız adaylar girebilmiştir. Söz konusu siyasi partiler 2011 seçimlerinde toplam olarak çok daha fazla seçmenin oyunu almıştır. 2009 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Demokratik Toplum Partisi'nin seçmenlerinden oy isteyen Barış ve Demokrasi Partisi'nin desteklediği bağımsız adayların parlamentoda Barış ve Demokrasi Partisi grubu kurmasıyla parlamentoda temsil edilen siyasi partilerin aldıkları toplam oy oranı % 95'e kadar varmıştır. Dolayısıyla 2002'den bu yana Türkiye'de parti sisteminde büyük ve önemli değişimler olmuştur⁷⁴⁵.

Türkiye'de 2002 yılından bu yana gerçekleşen değişimin en önemli kurumsal etkenlerinden biri ise hiç şüphesiz %10 barajlı d'Hondt seçim usulünün uygulanması olmuştur⁷⁴⁶. 20. Yüzyılda Türk parti sistemi üzerinde

⁷⁴⁴ ÖZBUDUN, (2011-b), s. 83-84

⁷⁴⁵ 2002'den bu yana parti sistemindeki değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (2011-b), s. 51-55

⁷⁴⁶ Bilindiği üzere Türkiye'de 81 il mevcut olup, İstanbul, Ankara ve İzmir dışında her il bir seçim çevresidir. 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 4/5. Maddesi uyarınca 35'ten fazla milletvekili çıkaran İstanbul 3 seçim çevresi, 18 ile 36 arasında milletvekili çıkaran Ankara ve İzmir 2 seçim çevresine bölünmüştür. Seçim çevrelerinin belirlenmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TUNÇ, BİLİR YAVUZ, (2011), s. 158

çok ciddi etkileri olmayan seçim sistemi olgusu, 21. Yüzyılda Türkiye’de yeni ve istikrarlı bir parti sisteminin yaratılmasını sağlamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin gerek 2007, gerekse 2011 yıllarında gerçekleştirilen seçimlerden oylarını arttırarak çıkması, diğer muhalefet partilerinin seçmenlerinin de artmasını sağlamış, söz konusu etken %10 ülke barajı ile birleştğinde seçmenlerin oylarını sistem açısından önem taşıyan siyasi partilere doğru kaydırmalarını sağlamıştır. Bu dönemde parlamentoda yer almasına karşın oyu azalan tek siyasi parti, 2007 seçimlerinde %14,27 oy, 2011 seçimlerinde ise %12,98 oy alan Milliyetçi Hareket Partisi’dir.

Türkiye’de 2002 yılından bu yana parti isteminde yaşanan değişim, saf olmayan nisbi temsil seçim sistemi ile parti sistemi arasındaki ilişkiyi net bir biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca bu durum, seçim sisteminin anayasal mühendislik için ne denli uygun bir araç olduğunu da göstermektedir. Nitekim toplumdaki sosyal bölünmeleri olduğu gibi yansıtmaya işlevi görerek çok partili sisteme izin veren nisbi temsil sisteminin çeşitli usulleri, seçim sistemlerinin boyutları kullanılarak farklı orantılılık derecelerine sahip kılınabilmektedir. Türkiye’de ülke barajının bu denli yüksek oluşu, her ne kadar 1982 Anayasası’nın 67/6. maddesinde yer alan temsilde adalet ilkesini zorlayacak nitelikte olsa da, söz konusu seçim barajı, Türkiye’de istikrarlı bir parti sisteminin varlığına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla özellikle son yıllarda Türkiye seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki açısından benzersiz bir örnek konumuna gelmiştir.

Özbudun’a göre “*Türkiye’de seçim sistemi tartışmaları, tıpkı anayasa tartışmaları gibi, çok partili hayata geçilmesinden bugüne kadar, hemen daima siyaset gündeminin en üst sıralarında yer almıştır*⁷⁴⁷.” Günümüzde uygulanmakta olan %10 barajlı seçim sistemi de temsilde adalet ilkesi açısından sakıncaları olan bir seçim usulü olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir⁷⁴⁸. Gerçekten de Türkiye’de demokratik ilkelere ve çoğulcu

⁷⁴⁷ Buna karşın Türkiye’de seçim sisteminde yapılan iki temel değişiklik 1960 ve 1980 yıllarında yapılan iki askeri darbe sonucu gerçekleşmiştir. Türkiye’de seçim sistemi değişikliğine ilişkin tartışmalar hakkında bkz. ÖZBUDUN, (2011-b), s. 107-112

⁷⁴⁸ “*Türkiye’de özellikle 1950-1960 arasında uygulanan çoğunluk seçim sisteminin, bugünkü barajlı seçim sisteminden adaletsiz olduğunu ileri sürmek artık çok güçtür*”, TUNÇ, (1999), s. 177

toplum yapısına uygun bir seçim sisteminin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır⁷⁴⁹. Ancak seçim sisteminde yapılacak herhangi bir değişiklik söz konusu olduğunda Türkiye’de 1995 yılından bu yana uygulanmakta olan %10 ülke barajlı d’Hondt seçim usulünün parti sistemi üzerindeki etkisi dikkate alınarak seçim sistemlerinin boyutlarının parti sisteminin istikrarını sağlayacak bir biçimde belirlenmesi zorunlu hale gelmektedir.

3. Kişiselleştirilmiş Nisbi Temsil Usulü-Almanya

Seçim formüllerinin temel olarak ikiye ayrılabilir, bunlar da daha önce belirtildiği şekliyle çoğunluk ve nisbi temsil sistemleridir. Bunlardan her ikisinin sakıncalı yönlerini ortadan kaldırmak ve olumlu yönlerinden faydalanmak amacıyla çeşitli ülkelerde söz konusu iki sistemin unsurlarını bir araya getiren karma sistemler oluşturulmuştur⁷⁵⁰. Ancak bu sistemlerin nasıl tanımlanacağı konusunda doktrinde birlik bulunmamaktadır⁷⁵¹. Nitekim Öden bu hususta “*Karma sistemler, bir seçimde birbirinden farklı seçim formüllerinin, örneğin, çoğunluk ve nisbi temsil formüllerinin bir araya getirilmesi şeklinde geniş anlaşılabildiği gibi, seçmenlerin biri dar seçim çevrelerinde adaylara, diğeri ise geniş seçim çevrelerinde parti listelerine olmak üzere iki oy kullandıkları ve oyların iki kademedede (two-tier) değerlendirildiği sistemler şeklinde daha dar da tanımlanabilmektedir.*” ifadesini kullanmaktadır⁷⁵².

Karma seçim usulleri konusundaki bu belirsizlik, bunların tıpkı nisbi temsil sistemleri gibi sonsuz çeşitte öngörülebileceğine işaret etmektedir⁷⁵³. Karma sistemlere ilişkin olarak söylenebilecek olan ise, bu sistemlerin orantılılığı da belli ölçüde gözetmesinin bunları nisbi temsil sistemlerinin

⁷⁴⁹ TUNÇ, (1999), s. 179

⁷⁵⁰ ÖDEN, (2003), s. 54, GÜNAL, (2005), s. 35

⁷⁵¹ GÜNAL, (2005), s. 36

⁷⁵² ÖDEN, (2003), s. 54-55

⁷⁵³ Denilebilir ki bu konuda hayal gücü zorlanarak sınırsız sayıda karma sistemin de ortaya konulabilmesi olanaklıdır. GÜNAL, (2005), s. 35

çeşitlerine yakınlaştırmakta olduğudur. Nitekim karma seçim sistemi söz konusu olduğunda en popüler örneklerden biri olarak gösterilen Alman seçim sistemi, Sartori tarafından doğru bir ifadeyle “*seçmenin seçim tercihini... kişiselleştirmeyi başaran*” bir sistem olarak görülmektedir⁷⁵⁴.

Dolayısıyla kişiselleştirilmiş nisbi temsil sisteminin parti sistemine etkisinin incelenmesi amacıyla Almanya örneği uygun bir örnek oluşturmaktadır. Nitekim Almanya’da uygulanan seçim usulü, orantılılığı esas alan⁷⁵⁵ ilginç bir seçim usulü olması bakımından nisbi temsil sistemleri başlığı altında incelenebilir.

Almanya’da uygulanan seçim usulü, özellikle Weimar Cumhuriyeti döneminde seçim sisteminden kaynaklanan parti parçalanmasının siyasal sistemde yarattığı tahribat ve bunun acı sonuçlarından kaçınmak amacıyla tedrici olarak oluşturulmuş bir usuldür⁷⁵⁶. Nitekim bu usul, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından 1949 yılında yapılan ilk seçimlerin sonrasında bugünkü haline 1956 yılında kavuşmuştur⁷⁵⁷.

Almanya’da parlamento (*Bundestag*) üyelerinin yarısı dar bölgeden tek isimli tek turlu çoğunluk usulü ile, kalan kısmı ise bölgesel seçim çevrelerini de içine alan daha büyük seçim çevrelerinden (Land) nisbi temsil sistemi ile seçilmektedir⁷⁵⁸. Dolayısıyla seçmenler biri çoğunluk usulü, diğeri nisbi temsil usulü ile değerlendirilmek üzere iki ayrı oy kullanmaktadırlar⁷⁵⁹. Ayrıca bir partinin parlamentoda sandalye sahibi olabilmesi için ulusal düzeyde oyların % 5’ini elde etmesi veya küçük seçim çevrelerinden en az üç milletvekili çıkarmış olması gerekmektedir⁷⁶⁰.

⁷⁵⁴ SARTORI, (1997), s. 34, ayrıca Öden’de Almanya örneğini “*Kişiselleştirilmiş Nisbi Temsil Sistemi*” başlığı altında incelemektedir. ÖDEN, (2003), s. 55

⁷⁵⁵ Almanya’daki seçim usulünün orantılı sonuçlar verdiği yönünde bkz. SARTORI, (1997), s. 102, GÜNAL, (2005), s. 38

⁷⁵⁶ Alman seçim usulünün geçmişteki siyasal sistemlerde yaşanan sorunlara nihai bir çözüm getirilmesi amacıyla tedrici olarak oluştuğu yönünde bkz. Thomas SAALFELD, “Germany: Stability and Strategy in a Mixed Member Proportional System”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 210

⁷⁵⁷ Almanya’da seçim sisteminin nasıl geliştiği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SAALFELD, (2006), s. 210-211

⁷⁵⁸ ÖDEN, (2003), s. 55, GÜNAL, (2005), s. 38

⁷⁵⁹ ÖDEN, (2003), s. 56, GÜNAL, (2005), s. 39

⁷⁶⁰ GÜNAL, (2005), s. 39, SAALFELD, (2006), s. 212

Oylamanın gerçekleşmesinin ardından birinci aşamada tek turlu tek isimli çoğunluk usulüyle seçilen adaylar değerlendirmeye alınır⁷⁶¹. İkinci aşamada ise nisbi temsili en büyük artık usulüne göre⁷⁶² seçilen adaylar değerlendirilir. Bunlardan en büyük artık usulüne göre seçilen adayların sayısından tek turlu tek isimli çoğunluk usulü ile seçilen adayların çıkarılması neticesinde *partilerin listeli seçimden elde edeceği temsilcilik sayısına ulaşılır*⁷⁶³. Öden'in ifadesiyle, *"bu sistem, toplumdaki belli başlı siyasi düşünce ve kanaatlerin güçleri ölçüsünde parlamentoda temsili, partilerin etkisini aynı zamanda seçmenin ve adayın serbestliğini bağdaştırması bakımından beğenilmektedir"*⁷⁶⁴.

Bunun yanında Alman seçim sistemi, özellikle *Sparklaussel* adı verilen seçim barajının da etkisiyle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da aşırı sağcı partilerin temsili önleyen ve parti sisteminin, dolayısıyla siyasi sistemin istikrarını sağlayan bir usul olarak görülmektedir⁷⁶⁵. Özellikle 1956 yılından sonra Almanya'da Hristiyan Demokratlar, Sosyal Demokratlar ve Serbest Demokratlar Alman parti sisteminin etkin partileri olarak sistemde yer almışlardır⁷⁶⁶. Elbette bu da Almanya'da nisbi temsil özelliği gösteren seçim usulünün de içinde bulunduğu birtakım kurumsal etkenlerin sonucudur.

Sartori, Alman parti sisteminde istikrarı sağlayan kurumsal unsurun seçim sistemi değil, Alman Anayasa Mahkemesi'nin aşırı uçlardaki partileri kapatması olarak görmektedir⁷⁶⁷. Ancak doğru bir ifadeyle *"Her ne kadar Alman parti sistemindeki değişimi yalnızca seçim sisteminde gerçekleşen değişimin sonucu olarak görmek yanlışsa da, 1949 ile 1956 yılları arasında*

⁷⁶¹ ÖDEN, (2003), s. 56, SAALFELD, (2006), s. 214

⁷⁶² SAALFELD, (2006), s. 214

⁷⁶³ ÖDEN, (2003), s. 56

⁷⁶⁴ ÖDEN, (2003), s. 58

⁷⁶⁵ Bu yönde bkz. SAALFELD, (2006), s. 218

⁷⁶⁶ Bunların dışında Yeşiller ve Sol Parti'nin de hatırı sayılır ölçüde oy aldığını belirtmek gerekir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. SAALFELD, (2006), s. 218, 221

⁷⁶⁷ Alman Anayasa Mahkemesi, 1953 yılında neo-Nazi Sosyalist Reich Partisi'ni, 1956 yılında ise Komünist Parti'yi kapatmıştır. SARTORI, (1997), s. 143, ayrıca Bu yönde bkz. SAALFELD, (2006), s. 218

seçim sisteminde yapılan çeşitli değişikliklerle Bundestag’da temsil edilen partilerin etkin sayısındaki azalma arasında bir ilişki kurulabilir⁷⁶⁸.”

Görüldüğü üzere Almanya’da nisbi temsil sisteminin en büyük artık usulü, farklı bir biçimde ve büyük ölçüde “kişiselleştirilerek” uygulanmaktadır. Bu da her ne kadar Almanya’da koalisyon hükümetlerinin varlığına son vermese de kurucu güvensizlik oyu ve Alman Anayasa Mahkemesi’nin kararları gibi birtakım kurumsal değişkenin de etkisiyle merkezci ve istikrarlı bir parti sisteminin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

⁷⁶⁸ SAALFELD, (2006), s. 217

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ İLE SİYASİ PARTİLERİN İÇ YAPILARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

I. PARTİ YAPISI VE PARTİ YAPISINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Günümüzde demokrasi, partiler demokrasisi olarak⁷⁶⁹, temsili modern hükümet ise parti hükümeti olarak tezahür etmektedir⁷⁷⁰. Bunun sonucu olarak da Batı düşüncesinde demokratik yönetim anlayışının özünü oluşturan siyasi kurum ve pratikler, siyasi partilerin yarattıkları ve onlarsız düşünülmemeyecek unsurlar haline gelirler⁷⁷¹. Daha açık bir ifadeyle Batı demokrasisi, birbiriyle rekabet eden siyasi partilerin adayları arasından serbest seçimlerle seçilerek iş başına gelen üst düzey siyasi karar alıcılar tarafından yürütülen bir yönetim biçimi olarak tanımlanır⁷⁷².

Tüm bu açıklamalar bize siyasi partilerin gelişiminin siyasi rejimlerin yapısında derin bir dönüşüm yarattığını göstermektedir⁷⁷³. Söz konusu dönüşümün temel sebebi ise anayasa hukuku teorisinde yasama ile yürütme arasındaki ilişkilerin, günümüz demokrasilerinde siyasi partilerin varlık ve işlevleri bilinmeksizin anlaşılamayacak olmasıdır. Nitekim Duverger, klasik eserinde kuvvetler ayrılığının derecesinin anayasal hükümlerden ziyade parti sistemine bağlı olduğunu ifade etmektedir⁷⁷⁴. Bu doğrultuda anayasal hükümler, açık bir kuvvetler ayrılığını öngörse bile hükümet eden partinin aynı zamanda yasamada istediği kanunu yapabilecek çoğunluğa sahip

⁷⁶⁹Richard S. KATZ, *A Theory of Parties and Electoral Systems*, 1980 The Johns Hopkins University Press, Johns Hopkins Paperback Edition, Baltimore, 2007, s. 1, aynı yönde TUNÇ, (1997), s. 104

⁷⁷⁰Ergun ÖZBUDUN, *Party Cohesion in Western Democracies: A Causal Analysis*, Sage Publications, Beverly Hills, California, 1970, s. 303

⁷⁷¹KATZ, (2007), s. 1

⁷⁷²KATZ, (2007), s. 1, *parti hükümeti düşüncesi, bir siyasi partinin yönetsel politika belirleme sürecinde öncü aktör oluşunu ifade eder.* ÖZBUDUN, (1970), s. 303

⁷⁷³DUVERGER, (1974), s. 452

⁷⁷⁴DUVERGER, (1974), s. 502

olması, anayasa hukukunun klasik teorisini alt üst etmektedir⁷⁷⁵. Özellikle parlamenter hükümet sisteminde yasamanın yürütmeyi denetleme fonksiyonunun siyasi parti olgusu karşısında bir anlamda zaafa uğraması söz konusudur. Bu sebeple günümüz siyasal sistemlerinde yasama-yürütme ayrımı, yerini iktidar-muhalefet ayrımına terk etmiştir⁷⁷⁶. Bu da siyasal sisteminin istikrarında parti sisteminin ve parti yapısının önemini ön plana çıkarmaktadır⁷⁷⁷. Nitekim Katz'a göre siyasal sistemde oldukça etkili olan İngiliz hükümetinin gücü, (1) iki partili bir sistemin varlığından, (2) söz konusu partilerin disiplinli ve "yöneten" partiler olmasından kaynaklanmaktadır⁷⁷⁸. Yani, İngiliz hükümet modelinin "sorumlu iki parti hükümet modeli"⁷⁷⁹ olması siyasi istikrarı sağlayıcı bir özellik göstermektedir.

Siyasi partilerin iç örgütleniş tarzı, bunların disiplinli bir yapıya sahip olup olmamaları ile ilgilidir⁷⁸⁰. Siyasi partilerin disiplinli olup olmamaları ise yukarıda belirtildiği şekliyle yasama ile yürütme arasındaki ilişkilere etkisi bakımından önem taşır. Siyasi istikrarın sağlanarak siyasi partilerin etkin bir biçimde faaliyet göstermesi büyük oranda bunların iç tutarlıklarına bağlıdır. Nitekim seçmenlerin bir partiyi ödüllendirmesi ya da cezalandırmaları için ilgili siyasi partinin bir bütün halinde hareket etmesi gerekir⁷⁸¹. İşte tam da bu nokta, seçim sistemlerinin parti iç yapısı ile arasında ilişkinin kurulduğu yer

⁷⁷⁵ *Partisiz bir rejimin yerini bir partiler rejiminin alması, siyasal sisteme ilişkin geleneksel çözümlemelerin baştan aşağı yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir.* DUVERGER, (1974), s. 452 ayrıca Duverger'nin artık klasikleşen deyişini burada tekrar etmek gerekir: *Klasik anayasa hukukunu bilen, fakat partilerin rolünü bilmeyen bir kimse, çağdaş siyasal rejimler hakkında yanlış bir fikir sahibidir; partilerin rolünü bilen, fakat klasik anayasa hukukunu bilmeyen bir kimse ise çağdaş siyasal rejimler hakkında eksik, fakat doğru bir bilgiye sahip olur.* DUVERGER, (1974), s. 453

⁷⁷⁶ Bu yönde bkz. TUNÇ, (1997), s. 751, ayrıca İngiliz siyasal sisteminin karakteristik özelliklerinden birinin yasama ve yürütmenin üzerinde tek bir partinin hakimiyeti olduğu görüşü için bkz. Christopher J. KAM, **Party Discipline and Parliamentary Politics**, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 6

⁷⁷⁷ *Partilerin kuvvetler ayrılığı üzerindeki etkisi, bunların sadece sayılarına değil, iç yapılarına, hatta karşılıklı güçlerine bağlıdır.* DUVERGER, (1974), s. 502, partilerin sayısının yanında, partiler arası kuvvet dağılışı, partiler arasındaki ideolojik mesafe ve nihayet partilerin iç yapılarının siyasal rejimlerin işleyişinde mutlaka göz önünde tutulması gereken unsurlar olduğu görüşü için bkz. Ergun ÖZBUDUN, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s. 2

⁷⁷⁸ KATZ, (2007), s. 2

⁷⁷⁹ KATZ, (2007), s. 2

⁷⁸⁰ TUNÇ, (1997), s. 47

⁷⁸¹ KATZ, (2007), s. 3, aynı yönde TUNÇ, (1997), s. 47

haline gelir⁷⁸². Bu ilişki, herhangi bir siyasi partide faaliyet gösteren siyasetçilerin parlamentoya seçilmeleri ve bir kere seçildikten sonra parlamentoda kalmaları yönündeki arzuları üzerine kuruludur⁷⁸³. Bu doğrultuda siyasetçilerin bünyesinde faaliyet gösterdikleri siyasal partilerin aday gösterme usulleri, büyük ölçüde parti içerisinde üyelerin gösterdikleri davranışlar ve parti iç yapısına sağladığı uyum üzerinde etkili olur⁷⁸⁴. Dolayısıyla siyasi partiler, seçim kazanmak isteyen adaylar üzerinde seçim sisteminin de izin verdiği ölçüde bir koza sahip olurlar. Bu da gerek parti iç yapısının temel taşlarını oluşturan parti tutarlığı ve parti disiplini, gerekse de seçim sistemlerinin bunlar üzerindeki ilişkisinin incelenmesini zorunlu kılar.

A. PARTİ DİSİPLİNİ VE PARTİ TUTARLIĞI

Günümüzde parti disiplini ve parti tutarlığı parlamentoların işleyişinde önemli bir yer tutmaktadır⁷⁸⁵. Yasama organında grubu olan herhangi bir partinin gerçekleştirilen oylamalarda blok halinde oy kullanarak parti grubu içindeki tutarlılığını koruması, günümüz parlamento hayatının en önemli özelliklerinden biridir⁷⁸⁶. Bu da daha önce belirtildiği üzere seçmenlerin belli bir tutarlılığa sahip partileri ve parti programlarını ödüllendirebilmesi veya cezalandırabilmesi olgusuyla yakından bağlantılıdır.

⁷⁸² Bu konuda Katz, en önemli tespitlerden birini gerçekleştirmektedir. Yazara göre, siyasi partileri, toplumdaki diğer sosyal gruplardan ayıran en önemli özellik, seçim faaliyetidir. KATZ, (2007), s. 3, Nitekim belirtilen faaliyet aslında siyasi partinin en önemli fonksiyonu olan yönetme fonksiyonun gerçekleşmesi için de elzemdir.

⁷⁸³ Siyasetçilerin parlamentoya seçilmeleri ve seçildikten sonra yerlerinde kalmaları isteğinin incelenebilmesi için metodolojik açıdan iki ön sorun bulunmaktadır. Bunlardan birincisi incelenecek siyasi partilerin mutlaka parlamentoda yer alan partiler olması gereği, ikincisi ise siyasetçilerin tercihlerini rasyonel bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştirmedikleridir. Her iki sorunun aşılması için metodolojik olarak parlamentoda yer alan partilerin incelenmesi ve siyasetçilerin tercihlerinde rasyonel davranışların söz konusu olduğu yönünde ön kabul gerekmektedir. Bahsedilen metodolojik problemler ve bunların aşılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 10 vd.

⁷⁸⁴ *İhraç veya bir daha aday gösterilmeme korkusu, parlamenterlerin parti disiplini lehine bazı tavizler vermesine sebep olabilmektedir.* TUNÇ, (1997), s. 47

⁷⁸⁵ Shaun BOWLER, David M. FARREL, Richard S. KATZ, "Party Cohesion, Party Discipline and Parliaments", **Party Discipline and Parliamentary Government**, Ohio State University Press, Columbus, 1999, s. 3

⁷⁸⁶ BOWLER, FARREL, KATZ, (1999), s. 3

Parti disiplini ve parti tutarlığının siyasal sisteme etkisi ve seçim sistemleri ile girdikleri etkileşimin anlaşılabilmesi, öncelikli olarak söz konusu kavramlar hakkında yeterli bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. Bowler, Farrel ve Katz'a göre konu hakkında önemli keşiflerden biri, literatürde genelde birbirinin yerine kullanılmasına karşın parti disiplini ve parti tutarlığı kavramlarının farklı anlamlar içerdiği ve bu sebeple ayrı ayrı incelenmesi gerektiğini öne süren Özbudun tarafından yapılmıştır⁷⁸⁷. Nitekim Özbudun, *"parti disiplini kavramının çoğu zaman parti tutarlığı veya parti birliği kavramlarıyla birbirine karıştırıldığını ve bu temel kavramlar üzerinde bir terim tartışmasına girilmesinin zorunlu olduğunu"* ifade etmektedir⁷⁸⁸. Dolayısıyla öncelikli olarak yapılması gereken bu iki kavram arasındaki farkları ortaya koymak olmalıdır.

1. Parti Disiplini-Parti Tutarlığı Ayrımı

Özbudun'a göre gerek parti disiplini gerekse de parti tutarlığı, herhangi bir siyasi partinin parlamentoda birlik özelliği gösteren bir blok halinde hareket etmesine katkıda bulunur⁷⁸⁹. Ancak bu iki kavram, farklı etkileri bulunan iki farklı bileşen olarak görülmelidir⁷⁹⁰.

Disiplin kavramı, (1) *lider veya liderlerin emirlerinin grup üyelerince muntazaman kabul ve ifa olunması suretinde ortaya çıkan tutarlık...* ve (2) *liderin elinde, itaatsiz üyeleri, emirlerini kabul ve ifaya zorlayacak bazı yöntem ve araçların bulunması*⁷⁹¹ olarak tanımlanır. Bu yönüyle parti disiplini kavramı, Yanık tarafından *"parti yönetiminin parti üyeleri ve örgütü üzerinde sahip oldukları otoritenin adı"* şeklinde ifade edilmektedir⁷⁹².

⁷⁸⁷ Bu yönde bkz. BOWLER, FARREL, KATZ, (1999), s. 4-5

⁷⁸⁸ ÖZBUDUN, (1968), s. 2, aynı yönde ÖZBUDUN, (1970), s. 305

⁷⁸⁹ ÖZBUDUN, (1970), s. 305

⁷⁹⁰ ÖZBUDUN, (1970), s. 305, BOWLER, FARREL, KATZ, (1999), s. 4

⁷⁹¹ ÖZBUDUN, (1968), s. 2

⁷⁹² Ayrıca Austin Ranney de parti disiplini *parti liderlerinin parti üyeleri üzerinde ödül ve yaptırımlarla sağladığı kontrol* olarak tanımlamıştır. Bu tanımlar için bkz. YANIK, (2013), s. 68

Tutarlık kavramı ise “*bir sosyal grup içinde mevcut bulunan objektif bir birlik ve beraberlik durumunu anlatmaktadır*⁷⁹³.” Dolayısıyla tutarlık kavramının işaret ettiği hususlar, herhangi bir otoritenin zorlamasından ziyade grup üyelerinin fikri olarak teklik özelliği göstermesi olmaktadır. Bu da tutarlık kavramını, disiplin kavramından ayıran ve parlamentodaki partilerin bütüncül yönüyle davranışlarına açıklık getiren bir tespiti ifade eder.

Herhangi bir siyasi partinin disiplinli olmaksızın yalnızca üyeleri arasında görüş birliğinin (oydaşma) bulunması onu tutarlı kılabilir. Ancak “*tutarsız olan... partinin, aynı zamanda disiplinsiz sayılması gerekeceğinde şüphe yoktur*⁷⁹⁴.” Dolayısıyla parti disiplini ve parti tutarlığı kavramları birbirleri ile ilişkili iki kavramdır⁷⁹⁵. Herhangi bir parti veya grup içerisinde tutarlığın düşük olduğu zamanlarda disiplin tedbirlerinin alınması gerekirken, tutarlığın yüksek düzeyde olduğu durumlarda disipline ihtiyaç duyulmayacaktır⁷⁹⁶. Bu da parti disiplini kavramının aslında parti tutarlığını sağlamaya yönelik bir araç olduğunu ve bu kavram içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. Dolayısıyla bundan sonra disiplinli veya disiplinsiz parti ya da partilere ilişkin olarak yapılacak açıklamalarda bunların disiplinli yapılarının aslında parti içi tutarlığa hizmet ettiğinin ifade edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda da öncelikli olarak disiplinli ve disiplinsiz (serbest) partilere ilişkin kavramların olgusal örneklerin de yardımıyla açıklanması zorunludur.

⁷⁹³ ÖZBUDUN, (1968), s. 3, burada kullanılan tutarlık kavramı, tutarlılık kavramı ile karşılaştırılmamalıdır. Nitekim belirtildiği gibi tutarlık kavramı, bir sosyal grup içinde mevcut bulunan objektif bir birlik ve beraberlik durumunu ifade etmektedir. Buna karşın tutarlılık ise belli bir grup içerisinde karşılıklı bir insicam halini değil, belli bir öznenin tutarlı olma durumunu yani insicamlılığı ifade eder. Bu yönüyle tutarlık objektif, tutarlılık ise subjektif bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İngilizcede de tutarlık adını alan objektif birlik hali için *cohesion* kavramı kullanılırken, belli bir öznenin davranışlarında uygun olması anlamına gelen tutarlılık için ise *consistency* kavramı kullanılmaktadır.

⁷⁹⁴ ÖZBUDUN, (1968), s. 3

⁷⁹⁵ BOWLER, FARREL, KATZ, (1999), s. 5

⁷⁹⁶ BOWLER, FARREL, KATZ, (1999), s. 4

2. Disiplinli Parti - Serbest Parti Ayrımı

Siyasi partiler, disiplinli olup olmamaları bakımından disiplinli ve serbest partiler olmak üzere ikiye ayrılırlar⁷⁹⁷. “*Disiplinli partiler,... gerek parlamento gerekse parlamento dışı örgütlerde, üyelerini parti tüzüğü, programı ve kararları ile sıkı sıkıya bağlayan partilerdir*”⁷⁹⁸. Serbest partiler ise “*üyelerini, milletvekillerini ve bakanlarını sert bir disiplin düzenine sokmayan partiler*” olarak tanımlanmaktadır⁷⁹⁹.

Disiplinli partiler konusunda en müstehzi tanımlardan biri İngiliz parlamentosundaki milletvekillerinin davranışlarını tanımlayan Beer tarafından yapılmıştır. Buna göre;

*“Avam Kamarasında hürriyet aşığı İngilizlerden meydana gelen iki grup vardır. Bunlar, altıyüzü aşkın seçim çevresince seçilmiş olup, modern ileri bir toplumun karmaşık menfaat ve özelemleriyle bölünmüş milyonlarca kişilik bir seçmen kütlesinin baskılarına maruz kalmaktadırlar. **Buna rağmen Avam Kamarası üyeleri, gün be gün whip*’lerinin bir işareti üzerine ve parlamento gruplarının bağlayıcı kararları uyarınca bir Prusya disipliniyle oylama yerlerine koşmaktadırlar**”*⁸⁰⁰.

İngiliz partileri hakkında 1965 yılında yapılmış olan bu saptama, günümüzde de geçerliliğini korumakta, İngiliz partileri tutarlık gösteren disiplinli partiler olarak görülmektedir⁸⁰¹. Ancak ifade etmek gerekir ki İngiliz partileri, söz konusu tutarlılıklarını korumak konusunda birtakım sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bunlardan en belirgin olanları ise 1993 yılında Muhafazakar Parti iktidarı döneminde Başbakan John Major’ın 1992 tarihli Maastricht Antlaşması’nın onaylanması için parlamentoyu bir erken seçimle tehdit etmek

⁷⁹⁷ YANIK, (2013), s. 69

⁷⁹⁸ ÖZBUDUN, (1968), s. 46, aynı yönde YANIK, (2013), s. 69

⁷⁹⁹ ÖZBUDUN, (1968), s. 21

* Whip kelimesi, Türkçede kamçı anlamına gelmekte olup, İngiliz parlamentosunda disiplini sağlayan grup liderlerine verilen isimdir.

⁸⁰⁰ Çeviri Özbudun’a aittir. ÖZBUDUN, (1968), s. 50, Samuel H. BEER, **British Politics in the Collectivist Age**, New York, 1965, s. 350-351’den naklen, ayrıca bu ifade günümüzde parti disiplini üzerine çalışma yapan yazarlar tarafından da benimsenmiştir. Bu yönde bkz. KAM, (2009), s. 1

⁸⁰¹ Ayrıca parlamentodaki partilerin tutarlı ve disiplinli bir biçimde bütüncül olarak hareket ettikleri görüşünün doktrinde baskın görüş olduğu yönünde bkz. KAM, (2009), s. 2

zorunda kalması⁸⁰² ve yine 2005 yılında İşçi Partisi iktidarı döneminde Başbakan Tony Blair'ın tüm ısrarlarına rağmen, parlamentodan Terörizm Kanunu'nu geçirememesidir⁸⁰³. İngiltere'de parlamentonun yakın tarihi açısından bu tip örnekleri çoğaltmak mümkündür⁸⁰⁴. Tüm bunlara rağmen yine de İngiltere'de siyasi partilerin günümüzde de geçmişte olduğu gibi yüksek düzeyde bir tutarlık gösterdikleri söylenebilir⁸⁰⁵. Nitekim İngiliz partileri geçmişte olduğu gibi bugün de sorumlu parti hükümeti modelinin gereklerinden bir olarak disiplinli ve tutarlı partilerdir⁸⁰⁶.

Serbest partilerin en klasik örneğini ise elbette Amerika Birleşik Devletleri'ndeki siyasi partiler oluşturmaktadır. Özbudun'un ifadesiyle; *"Amerikan partileri, ne açık, belli ve tutarlı siyasal programlara, ne de bu programları bütünlüklerini bozmadan yürütebilecek disipline sahiptirler"*⁸⁰⁷. Dolayısıyla Amerikan partileri, pek çok konuda üyelerini serbest bırakmakta, parti liderlerinin üyelerin davranışlarını etkilemeye yönelik çabaları, bağlayıcı ve zorlayıcı bir nitelik göstermekten ziyade ikna ve pazarlığa dayalı olmaktadır⁸⁰⁸.

Özbudun'a göre Amerikan partilerinde disiplinsizliğin sebebi, parti sisteminde iki büyük siyasi parti olan Cumhuriyetçi ve Demokrat Partiler'in içinde karşıt partiye mensup hiziplerin bulunmasıdır⁸⁰⁹. Bu doğrultuda Cumhuriyetçi Parti'nin içinde Demokrat bir hizip, Demokrat Parti'nin içinde de

⁸⁰² John Major'ın Başbakanlığı döneminde parti disiplini hususunda yaşanan sıkıntılar hakkında bilgi için bkz. BOWLER, FARREL, KATZ, (1999), s. 4, ayrıca KAM, (2009), s. 1

⁸⁰³ Tony Blair'ın parlamentodan geçirmek istediği Terörizm Kanunu, İşçi Partisi'nin 49 üyesinin bu kanunun kabul edilmemesi yönünde oy kullanması neticesinde yürürlüğe konamamış ve Tony Blair'ın başbakanlık görevi sorgulanır hale gelmiştir. Bu yönde bkz. KAM, (2009), s. 1

⁸⁰⁴ Eserinde özellikle Anglo-Sakson ülkelerindeki parti tutarlığını inceleyen Kam, İngiltere'de siyasi partilerin tutarlıklarını korumak konusunda yaşadıkları sıkıntıları ayrıntılı olarak incelemiş ve buna ilişkin örnekleri ortaya koymuştur. Bunların en önemlilerinden biri 2002 yılında İngiltere'de Tony Blair Hükümeti'nin parlamentodan geçirmek istediği Çocuk ve Evlet Edinme Yasası'dır. Söz konusu yasa, eşcinsel çiftlerin evlat edinmesini hükme bağlayan bir yasa olup, yasanın parlamentodaki oylamaları esnasında Muhafazakar Parti'den üç milletvekili, Genel Başkanın açıkça karşı çıkmasına rağmen yasa lehinde oy kullanmışlardır. Ayrıca İngiliz parlamentosunda parti içindeki muhalif hareketlerin parlamento çalışmalarını nasıl etkilediğine ilişkin çeşitli örnekler için bkz. KAM, (2009), s. 8 vd.

⁸⁰⁵ KAM, (2009), s. 10

⁸⁰⁶ ÖZBUDUN, (1977), s. 147-149

⁸⁰⁷ ÖZBUDUN, (1977), s. 156

⁸⁰⁸ ÖZBUDUN, (1968), s. 21

⁸⁰⁹ ÖZBUDUN, (1968), s. 25

Cumhuriyetçi bir hizbin varlığı söz konusudur⁸¹⁰. Dolayısıyla Amerikan parti sistemi, iki partili olarak değil, dört partili bir sistem olarak değerlendirilmelidir. Bu da Amerikan partilerin disiplinsiz partiler olarak faaliyet göstermesine hizmet etmektedir.

Bu konuda ilginç bir perspektif ortaya koyan Katz'a göre ise Amerikan partilerinin disiplinsizliğinin kökeninde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki federal yapı yer almaktadır⁸¹¹. Nitekim devletin kurulduğu günden bu yana ulusal meclisinde iki partinin yarıştığı Amerikan parti sistemi, eyalet meclislerindeki uzantıları oldukça farklı siyasal hizipleri işaret eden iki partinin varlığına vücut vermektedir. Bu çerçevede Katz'a göre Amerika Birleşik Devletleri, tek bir parti sisteminden değil, ayrı ayrı elli iki parti sisteminden mürekkep bir sistem olarak görülmelidir⁸¹².

Amerikan partilerinin disiplinsizliği, ülkenin siyasal sistemiyle adeta uyum içerisinde. Bu açıdan Amerikan partilerinin tutarsız oluşları, bilinçli bir tercih olarak onların disiplinsiz oluşlarının da sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak çeşitli parti sistemlerinde tutarsız partilerin varlığı her zaman Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi uyuma işaret etmez. Nitekim Japonya'da devredilemez tek oy usulünün uygulandığı dönemlerde Liberal Demokrat Parti, tutarsız bir yapı sergilemiş ve Japon parti sistemi, bu tutarsızlık sebebiyle parçalı bir hale gelmiştir⁸¹³. Daha önce de belirtildiği üzere Liberal Demokrat Parti'deki tutarsızlık en sonunda partinin bölünmesine kadar varmıştır.

Tüm bu açıklamalar göstermektedir ki, disiplinli partiler, aynı zamanda tutarlık düzeyleri de yüksek olan partilerdir. Benzer bir şekilde disiplinsiz partilerin de tutarsız olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bir parti içerisinde tutarlığın disiplin önlemlerine rağmen sağlanamaması, o partinin içinde çeşitli hizipler oluşmasına ve hatta o partinin bölünmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu durumda siyasal sistemin istikrarı da tehlikeye girer. Bu da parti tutarlığının siyasal sistem üzerinde önemli bir etkisinin

⁸¹⁰ ÖZBUDUN, (1968), s. 25

⁸¹¹ KATZ, (2007), s. 8

⁸¹² KATZ, (2007), s. 8

⁸¹³ KATZ, (2007), s. 8-9

olduğunu göstermektedir. Nitekim parti tutarlığı ya da tutarsızlığının çeşitli sebepleri incelenmeden önce, bu kavramın siyasal sistem üzerindeki etkisinin belirlenmesi zorunludur.

3. Parti Tutarlığının Siyasal Sisteme Etkisi

Siyasal partiler, siyasal sistemler üzerinde daha önce de belirtildiği üzere yasama ile yürütme arasındaki ilişkiler bakımından tarihte eşine rastlanmayan bir etki yaratmışlardır. Siyasi partilerin yarattıkları söz konusu etki ise bilim adamları arasında çeşitli parti sistemleri ve parti yapılarından hangisi ya da hangilerinin istikrarlı bir siyasal sistem yaratma gücüne sahip olduğu konusunda halen sürmekte olan bir tartışmaya sebep olmuştur⁸¹⁴.

Mevcut parti sistemlerinden hangisi ya da hangilerinin siyasi istikrarı sağlayacağına ilişkin tartışmalar burada incelenecek konunun dışında kalmaktadır. Ancak parti sistemlerine ilişkin yapılan söz konusu tartışmalarda ortak olan bir nokta bulunmaktadır. O da ister iki parti sisteminde ister çok parti sisteminde olsun siyasi istikrar açısından önemli olanın tutarlı bir partinin eylemlerinden ötürü sorumlu tutulabilmesidir⁸¹⁵. Bu doğrultuda Katz'a göre geniş bir biçimde kabul gören anlayış uyarınca, en makul aday, İngiliz "sorumlu iki parti sistemi"dir⁸¹⁶. Katz, öncelikli olarak hangi parti sisteminin siyasi istikrarı sağlama gücünün en yüksek düzeyde olduğuna ilişkin teorileri özetledikten sonra tüm bu teorilerin politika odaklı, tutarlı partilerin ve iki partiden oluşan bir parti sisteminin varlığını savunduğunu ifade etmektedir⁸¹⁷.

⁸¹⁴ Bu yönde bkz. KATZ, (2007), s. 2, ayrıca çeşitli parti sistemlerinden hangisinin en iyisi olduğuna ilişkin yazarlar arasındaki tartışmalar ve söz konusu tartışmaların gelişim yönü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DAALDER, (2002), s. 43 vd.

⁸¹⁵ KATZ, (2007), s. 3

⁸¹⁶ KATZ, (2007), s. 2

⁸¹⁷ Katz'a göre sistemde iki partinin bulunması, bunlardan birinin iktidarda olması ve eylemlerinden sorumlu tutulabilmesi için gereklidir, nitekim koalisyon hükümetlerinde sorumluluğun kime ait olduğunun net bir biçimde belirlenmesi mümkün değildir. KATZ, (2007), s. 3, nitekim 1940'lı yıllarda da İngiliz iki parti sistemi, önce Alman yazarlar Hermens ve Friedrich tarafından savunulmuştur. Duverger de klasik eserinde "*toplumların doğal gidişi*"nin düalist bir yapıya evrilmesinin mukadder olduğunu ifade ederek İngiliz parti sistemi lehine tavır almıştır. DUVERGER, (1974), s. 289, hatta Sartori'de de düalist yapının lehinde bir tavır görmek mümkündür. Ancak

Nitekim Katz'ın ifade ettiği hususlar arasında da en can alıcı nokta, bir siyasi partinin sorumlu tutulabilmesi için onun yüksek düzeyde tutarlığa sahip olması gerektiğidir. Parti tutarlığı ile siyasi istikrar arasındaki ilişki de tam bu noktada kurulmaktadır.

Demokrasinin amacı, yalnızca belli siyasi görevleri yerine getirecek kişileri halkın seçmesi ile sınırlı değildir. Demokrasinin tam manasıyla gerçekleşmesi, kamuoyunun yürütölen siyaset üzerinde denetime sahip olmasıyla mümkündür⁸¹⁸. Bu çerçevede siyasi partilerin tutarlı olmaları, bunların seçmenlerine vaat ettikleri programları uygulamaları ve eylemlerini etkin bir biçimde gerçekleştirebilmeleri için zorunlu görölmektedir⁸¹⁹. Buna göre seçmenin herhangi bir partiyi seçimlerde cezalandırması veya ödüllendirmesi ancak o partinin bir bütün halinde hareket etmesi ile mümkündür⁸²⁰. Ancak her aday, belli bir siyasi programın bütönlöklö bir biçimde yürütölmesinin bir parçası olduğu takdirde seçmenlerin onlara oy vermelerinin amacı gerçekleştmiş olmaktadır⁸²¹. Bu durum, seçmenlerin hangi siyasal programa ve tercihlere oy verdiklerini en başta bilmelerini sağlamakta, böylece seçim olgusundan beklenen faydayı gerçekleştirmektedir.

Siyasi partileri, diğer siyasi kuruluşlardan ayıran en önemli özelliklerden biri, siyasi partilerin iktidar ya da iktidar ortağı olmak amacı gütmesi⁸²², böylece kendi programlarını ölkö yönetiminde hakim kılmaya

ampirik veriler üzerinde yoğun bir biçimde çalışan Lijphart, İngiliz iki parti sisteminin hiç de baskın bir örnek olmadığını, tam aksine İngiltere'nin bu konuda Avrupa demokrasileri arasında istisnai bir örnek oluşturduğunu ve siyasi istikrarın sağlanmasının iki partili sistemle zorunlu bir ilişki içerisinde olmadığını savunmuştur. Mevcut parti sistemleri içerisinde hangisinin daha iyi olduğu üzerine yazarlar çeşitli yazarlar arasındaki tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DAALDER, (2002), s. 44-51

⁸¹⁸ KATZ, (2007), s. 3

⁸¹⁹ *Partiler tutarlı olmalıdırlar, çünkü aksi bir durumda seçmenlerden aldıkları talimatları etkin bir biçimde eyleme dönüştürme kabiliyetine sahip olamazlar.* KATZ, (2007), s. 3

⁸²⁰ KATZ, (2007), s. 3

⁸²¹ KATZ, (2007), s. 3, ayrıca SARTORI, (1997), s. 244

⁸²² Bu özellik siyasi partilerin “yönetme” fonksiyonunu ifade etmektedir. Partilerin yönetme fonksiyonu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1977), s. 147 vd., KAPANİ, (2004), s. 167-168

çalışmalarıdır⁸²³. Siyasi partiler, söz konusu amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla halkın oyunu talep ederler. Bu da siyasi partilerin ideolojik amaçlarını, pragmatik siyaset güderek seçmen desteğini alabilecekleri doğrultuda törpülemeleri anlamına gelir⁸²⁴. Bu durum ise münhasıran parti tutarlığı ile sağlanmakta olup, seçim faaliyeti bu noktada parti yapısı üzerinde etkiye sahip olmaktadır. Ancak parti disiplini ve tutarlığını belirleyen tek faktörün seçim faaliyeti olmaması, diğer kurumsal ve sosyolojik faktörlerin de parti disiplini ve tutarlığı üzerindeki etkilerinin incelenmesini gerektirir.

B. PARTİ DİSİPLİNİ VE TUTARLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Buraya kadar yapılan açıklamalar göstermiştir ki, günümüzün modern partileri, diğer siyasi kuruluşlardan özellikle yönetme fonksiyonu icra etmeleri ile ayrılırlar. Bir partinin yönetme fonksiyonunu gerektiği biçimde yerine getirebilmesi ise büyük ölçüde onun iç yapısı açısından tutarlı olması ile mümkündür. Ancak olgusal yönüyle konuya yaklaşıldığında çeşitli ülkelerde mevcut siyasi partilerin farklı tutarlık düzeylerine sahip olduğu ve farklı tutarlık biçimleri gösterdikleri görülmektedir⁸²⁵.

Katz'a göre herhangi bir siyasi partinin tutarlı bir bütün oluşturmadaki başarısızlığı iki şekilde gerçekleşebilir⁸²⁶. Bunlardan birincisi siyasi parti içerisindeki gruplaşmaların yüksek düzeyde kurumsallık kazanması ile ortaya çıkan hizipçilik (*factionalism*) anlayışıdır⁸²⁷. Hizipçiliğin yoğun olduğu partilerde ortaya çıkan hiziplerden herhangi birinin parti içerisinde baskın

⁸²³ *Siyasi partilerin, devlet yönetimi makamlarına kendi temsilcilerini getirmek ve böylece devlet politikasını kendi görüşlerine uygun olarak saptayıp yürütmek amacını güden kuruluşlar olduğuna şüphe yoktur.* ÖZBUDUN, (1977), s. 1

⁸²⁴ Nitekim toplayıcı partilerin ortaya çıkışı bu hususu doğrular niteliktedir. *Daha sert sınıfsal çizgiler ve cemaat yapılarının hakim olduğu bir dönemin ürünü olan kitle bütünleşme partisi de, kendisini, catch-all "halk" partisine dönüştürmeye başlamıştır.* SÜER, (2011), s. 59

⁸²⁵ Bu yönde bkz. KATZ, (2007), s. 5

⁸²⁶ KATZ, (2007), s. 6

⁸²⁷ Bir siyasi partideki iç çatışmalardan hangilerinin hizipçilik olarak tanımlanabileceği konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 6

olması durumunda kaçınılmaz olarak partinin bölünmesi söz konusu olabilmektedir. Bu tip partilere en belirgin örnekleri, 1993'te yapılan seçim reformu öncesinde İtalyan ve Japon partileri oluşturmaktadır⁸²⁸. İkincisi ise parti içerisindeki her bir üyenin bağımsız bir biçimde hareket etmesi durumu olup, bu durumda her bir parti üyesinin adeta ayrı bir hizip teşkil etmesi söz konusudur⁸²⁹. Tutarlı olma konusunda herhangi bir endişe taşımayan bu tip partilerde siyasi makamlara parti üyelerinin getirilmesi, genel olarak hükümet tarafı ile parti üyeleri arasında yapılan pazarlıklar neticesinde gerçekleşir⁸³⁰. Bu tip partilerin ise en belirgin örnekleri hiç şüphesiz Amerikan partileridir⁸³¹.

Tutarlı ve tutarsız partiler konusunda bahsedilen hususlar, her bir ülkenin yasama organında ağırlığı bulunan siyasi partilerin farklı düzeyde tutarlık gösterdiklerini ve hatta bazen hiç tutarlık göstermediklerini işaret etmektedir⁸³². Bunun sebebi ise her ülkenin içerisinde bulunduğu sosyolojik ve hukuki koşullarla açıklığa kavuşturulabilir. Örneğin Ranney'e göre İngiliz partilerinin yüksek düzeyde tutarlık göstermelerine ilişkin en yaygın açıklama, siyasi parti genel başkanlığının aday belirleme yetkisi üzerindeki kontrolüdür⁸³³. Nitekim Schattschneider'a göre aday gösterme usulünün doğası, siyasi partinin doğasını belirler; bu bakımdan aday gösterme ayrıcalığına sahip olan partiye de sahiptir⁸³⁴. Katz'a göre ise İngiliz partilerinin tutarlı olmalarının bir başka sebebi, parti liderinin iktidar olduğu takdirde siyasi makamlara atama yapabilme gücüdür⁸³⁵. Nitekim bu durumda parti liderinin seçiminin, kendisine en çok desteği veren üyelerden yana olacağına kuşku yoktur.

⁸²⁸ KATZ, (2007), s. 6

⁸²⁹ KATZ, (2007), s. 6

⁸³⁰ Katz'ın ifadesiyle bu tip partilerde her bir üye "*bağımsız girişimciler*" olarak nitelendirilir. Bu tip partiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 6

⁸³¹ KATZ, (2007), s. 7

⁸³² Parti tutarlığının çok çeşitli faktörler tarafından belirlendiği görüşü için bkz. ÖZBUDUN, (1970), s. 322

⁸³³ KATZ, (2007), s. 7, Austin RANNEY, **Pathways to Parliament**, Madison: University of Wisconsin Press, 1965, s. 10'dan naklen.

⁸³⁴ ÖZBUDUN, (1970), s. 337, E. E. SCHATTSCHEIDER, **Party Government**, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1942, s. 64'ten naklen.

⁸³⁵ KATZ, (2007), s. 7

İngiliz partilerini tutarlı kılan sebeplerin ters istikametinde yer alan birtakım olgular ise Amerikan partilerinin tutarsız partiler oluşunu açıklamaya muktedirdir. Buna göre Amerikan partilerindeki tutarsızlığın en önemli sebepleri daha önce de ifade edildiği şekliyle, bir yönüyle federal bir yapının varlığı iken bir diğer yönüyle partili adayların geniş bir seçmen ve taraftar kitlesince belirlenmesinin öngörüldüğü Amerikan ön seçim sistemidir⁸³⁶.

Görüldüğü üzere siyasi partilerin tutarlı ya da tutarsız oluşlarının sebepleri, incelenen siyasi partinin içerisinde bulunduğu koşullar ve sistem ile yakından alakalıdır. Bu da parti tutarlığı ile ilişkili olan ve parti tutarlığını etkileyen olguların kısa bir incelemesinin yapılmasını gerektirmektedir.

Parti tutarlığını etkileyen faktörler üzerinde karşılaştırmalı bir biçimde inceleme yapmış olan Özbudun, isabetli bir biçimde parti tutarlığını etkileyen unsurlar olarak partinin örgütsel yapısı, sosyal yapı ve mevcut anayasal sistem olgularını tespit etmiştir⁸³⁷. Bunlardan parti örgütsel yapısı başlığı altında parti örgütünün baskısı, parti disiplini, aday gösterme sürecinin kontrolü ve parti tipolojisinin bütünleşmeci yapıda olması⁸³⁸, parti tutarlığını belirleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır⁸³⁹. Sosyal yapıya ilişkin olarak ise özellikle sınıf kutuplaşması, parti tutarlığını etkileyen bir unsur olarak ifade edilmektedir⁸⁴⁰. Nihayet ülkede federal bir yapının olması ve hükümet sistemi de parti tutarlığı üzerinde etki yaratmaktadır⁸⁴¹.

Parti tutarlığını etkileyen faktörlerin bu kadar çok ve çeşitli olması, parti tutarlığının (veya tutarsızlığının) sebeplerinin her ülkede çok çeşitli biçimlerde öngörülebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla parti tutarlığını yaratan etkenler incelendiğinde bu sebeplerden hangilerinin analize dahil

⁸³⁶ Amerikan partilerinin tutarsızlığının federalizm ve ön seçim sisteminden kaynaklandığı görüşü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 8, aynı yönde ÖZBUDUN, (1970), s. 337, ayrıca Amerikan ön seçim sisteminin aday belirleme usulüne etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖDEN, (2003), s. 23-25

⁸³⁷ Tüm bu unsurlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1970), s. 322 vd.

⁸³⁸ Parti tipolojisinin bütünleşmeci yapıda olması şeklinde ifade edilen husus, birinci bölümde ele alındığı şekliyle esasen Neumann'ın siyasi partiler tipolojisine dayanmaktadır. Nitekim bu konuda yapılması gereken temel tespit, siyasi partinin bir sosyal bütünleşme partisi olup olmadığına ilişkin bir tespit olmalıdır. Çünkü, sosyal bütünleşme partilerinin karşıtı olan bireysel temsil partilerinden daha yüksek bir düzeyde tutarlık gösterdiği görülmektedir. ÖZBUDUN, (1970), s. 340

⁸³⁹ ÖZBUDUN, (1970), s. 323 vd.

⁸⁴⁰ ÖZBUDUN, (1970), s. 343 vd.

⁸⁴¹ ÖZBUDUN, (1970), s. 354 vd.

edildiği büyük önem taşımakta olup, bu durum farklı yaklaşımlara kaynaklık etmektedir. Parti tutarlığının sebeplerine ilişkin söz konusu yaklaşımlar ise Kam tarafından tercih yaklaşımı, kurumsal yaklaşım ve sosyolojik yaklaşım başlıkları altında incelenmektedir⁸⁴². Tüm bu yaklaşımlar aslında parti tutarlığını belirleyen unsurları da kapsamakta olup, Özbudun tarafından belirlenen söz konusu unsurların Kam'ın işaret ettiği yaklaşımlar kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Bu doğrultuda belirtilen yaklaşımlar üzerinde detaylı açıklamalar yapılması zorunlu hale gelir.

1. Tercih Yaklaşımı

Tercih yaklaşımını benimseyen görüşe göre bir siyasi partinin tutarlı oluşu (ya da olmayışı), parlamento kararlarının o siyasi partinin parlamenterleri arasındaki çeşitli görüş ve tercihlerinin bütünleştirilmesi sonucu ortaya çıkıp çıkmadığı ile alakalıdır⁸⁴³. Yani, yasama organı üyeleri, yasama faaliyeti esnasında herhangi bir tercihte bulunacakları takdirde bu tercihleri kendi belirledikleri esaslara göre gerçekleştirecekler, dolayısıyla herhangi bir partiye üye olmaları durumunda kendi durdukları noktaya en yakın partiyi tercih edeceklerdir⁸⁴⁴. Bu durumda benzer görüşlere sahip olan üyelerin bir araya gelmesiyle partinin tutarlı bir görünüm alması söz konusu olacaktır. Özellikle Krehbiel tarafından savunulan⁸⁴⁵ tercih yaklaşımı, parti tutarlığını, parti içerisinde benzer görüşlere sahip üyelerin bir araya gelmesiyle oluşan bir tercihler silsilesinin varlığına bağlaması yönü ile diğer yaklaşımlardan ayrılmaktadır.

⁸⁴² İfade etmek gerekir ki Kam, söz konusu yaklaşımları incelerken “*Parlamenter Davranışlarına (parliamentary behaviour) Teorik Yaklaşım*” başlığını kullanmıştır. KAM, (2009), s. 11, ancak yazarın parti tutarlığına ilişkin açıklamalarında parlamenter davranışı kavramını parti tutarlığı ile birlikte ve elbette eşanlamlı olarak kullandığı görülmektedir. Bu yönde bkz. KAM, (2009), s. 5

⁸⁴³ KAM, (2009), s. 11

⁸⁴⁴ KAM, (2009), s. 11

⁸⁴⁵ Parti tutarlığında tercih yaklaşımının Krehbiel tarafından hangi esaslara dayalı olarak savunulduğu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KAM, (2009), s. 11

Tercih yaklaşımının temel özelliği ise parti tutarlığını açıklayan sebeplerin varlığı konusunda özellikle kurumsal yaklaşıma bilimsel zemin görevi görmüş olmasıdır⁸⁴⁶. Nitekim Kam'ın ifade ettiği şekliyle oldukça kısır bir varsayım olmasına karşılık tercih yaklaşımı, yasama davranışları ve parti tutarlığı modelleri konusunda mükemmel bir başlangıç noktası oluşturmaktadır⁸⁴⁷. Dolayısıyla parti tutarlığını etkileyen kurumsal faktörler, tercih yaklaşımından hareketle ortaya konan kurumsal yaklaşım çerçevesinde incelenmelidir.

2. Kurumsal Yaklaşım

Tercih yaklaşımı ile kurumsal yaklaşım arasındaki en büyük fark, bunlardan birincisinde parti üyelerinin kendi tercihleri ile sınırlı olduğu varsayımı öne sürülürken, ikincisinde ise parti üyelerini sınırlayan faktörün sadece bunların kendi tercihleri değil, bunların yanında kurumlar olduğunun ifade edilmesidir⁸⁴⁸. Dolayısıyla kurumsal yaklaşıma göre parti üyeleri, yalnızca kendi tercihlerini değil kurumsal kökenli sınırları da dikkate alırlar ve bunun sonucu olarak söz konusu faktörlerin her ikisiyle de sınırlıdırlar⁸⁴⁹. Bu durumda parti tutarlığını etkileyen kurumsal faktörlerin doğru bir biçimde tespiti ve açıklanması zorunlu hale gelmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere parti disiplini de parti tutarlığını sağlamaya yönelik bir araç olmasından dolayı metodolojik olarak parti disiplinini etkileyen söz konusu faktörlerin parti tutarlığını da etkilediğinin kabulü gerekir⁸⁵⁰. Bunlar da belirtildiği şekliyle parti yapısı, milletvekili

⁸⁴⁶ Nitekim bu yaklaşım, Katz tarafından benimsenmiş ve Katz, parti üyelerinin davranışlarının yasama organına seçilmek yönünde rasyonel bir temel taşıdığı savından hareketle seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Söz konusu rasyonel tercih yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 11 vd.

⁸⁴⁷ KAM, (2009), s. 12

⁸⁴⁸ KAM, (2009), s. 12

⁸⁴⁹ KAM, (2009), s. 12

⁸⁵⁰ Nitekim Özbudun da söz konusu faktörleri, parti tutarlığını etkileyen unsurlar arasında saymaktadır. ÖZBUDUN, (1970), s. 323 vd.

adaylarının belirlenmesi usulü ve seçim sistemi ile hükümet sistemini kapsayan siyasal sistemdir⁸⁵¹.

a. Parti Yapısı

Özbudun'a göre *"parti davranışlarının etkenlerini araştıran hemen bütün yazarlar, partilerin iç yapı özellikleri üzerinde uzun uzun durmak lüzumunu duymuşlardır. Bu özellikler arasında iki tanesinin parti disiplini etkilediği iddia edilebilir. Bunlar, partilerin parlamento dışı örgütlerinin gücü ve parti üyeliğinin mahiyetidir"*⁸⁵².

Dolayısıyla parti yapısı söz konusu olduğunda belirtilen iki faktörün parti tutarlığına etkisini kabul etmek ve bu faktörlerin parti tutarlığı üzerindeki etkisini incelikli bir biçimde ele almak gerekmektedir.

Esasında siyasi partilerin parlamento dışındaki örgütleri ile parti yönetimi arasında bir gerilim hattından bahsetmek mümkündür. Bu durumda parti örgütlerinin güç ve baskısı parti disiplini güçlendirici değil aksine zayıflatıcı bir mahiyet gösterir⁸⁵³. Buna rağmen parti örgütünün gücü ile parti disiplini arasında doğru orantılı bir ilişki vardır⁸⁵⁴. Bunun da temel sebebi, *"ulusal parti liderlerinin örgüt baskısını bir disiplin aracı olarak kullanmalarıdır"*⁸⁵⁵. Dolayısıyla yalnızca parti içi iktidarın merkezileşmiş olduğu partilerde parti yönetiminin parti örgütünü bir disiplin aracı olarak kullanması söz konusudur⁸⁵⁶. Esasında bu durum, çoğunluk seçim sisteminin uygulandığı ülkelerde partilerin parlamento dışı örgütlerinin güçlü olmasına rağmen parti disiplininin de yüksek düzeyde oluşuna ışık tutmaktadır⁸⁵⁷.

⁸⁵¹ Partilerin yapısı ve siyasal sistemin parti disiplini üzerinde etkisi olduğu yönünde bkz. YANIK, (2013), s. 71 vd.,

⁸⁵² ÖZBUDUN, (1968), s. 108-109

⁸⁵³ *Bir milletvekilinin yöresel parti örgütüne sadakati, mutlaka ulusal parti liderliğine sadakat anlamına gelmez. Aksine, bazen yöresel partiye sadakat, ulusal partiye sadakatsizliği gerektirebilir.* ÖZBUDUN, (1968), s. 110, Austin RANNEY, **Candidate Selection and Party Cohesion in Britain and The United States**, American Political Science Association'ın 1965 yıllık toplantısında verilen tebliğ, Washington D.C., s. 6'dan naklen.

⁸⁵⁴ YANIK, (2013), s. 71

⁸⁵⁵ ÖZBUDUN, (1968), s. 110

⁸⁵⁶ ÖZBUDUN, (1968), s. 110, aynı yönde YANIK, (2013), s. 71

⁸⁵⁷ Bu yönde örnekler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1968), s. 110-117

Özbudun'a göre "*parti disiplinini yakından ilgilendiren bir diğer örgütsel değişken, üyeyi partiye bağlayan bağın mahiyetidir*⁸⁵⁸." Bu durumda ise parti tipolojisi devreye girmekte, totaliter partilerde parti disiplini oldukça güçlü, bireysel temsil ve sosyal bütünleşme partilerinde ise zayıf bir niteliğe sahip olmaktadır⁸⁵⁹. Ancak ifade etmek gerekir ki burada kullanılan tipoloji, münhasıran Neumann'a ait tipoloji olmaktadır⁸⁶⁰. Halbuki daha önce de belirtildiği şekliyle günümüzde siyasi partiler, çok farklı ve değişik tipolojik özellikler göstermekte, özellikle toplayıcı partiler baskın parti tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer parti tiplerinde farklı düzeyde parti tutarlığının görülmesi ise parti üyeliğinin mahiyeti ve parti tipolojisi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin nedenselliğinin sorgulanmasına ve hatta reddedilmesine sebep olmaktadır. Bu durum, Yanık'ın da belirttiği şekliyle "*parti yapısı ile parti disiplini arasındaki ilişkinin mutlak anlamda kabul edilmemesi gerektiği*⁸⁶¹"ne ilişkindir. Nitekim doğru bir ifadeyle "*bütünleştirici örgüt ve ideolojinin parti disiplinini kuvvetlendirdiği fakat onun tek ve zorunlu şartını teşkil etmediği anlaşılmaktadır*⁸⁶²."

b. Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi Usulü

Daha önce de ifade edildiği şekliyle Schattschneider'a göre aday gösterme usulünün doğası, siyasi partinin doğasını belirler; bu bakımdan aday gösterme ayrıcalığına sahip olan partiye de sahiptir. Bu ifade aday belirleme usulü ile parti tutarlığı arasında doğrudan bir ilişki kurmakta, açık bir şekilde parti tutarlığı düzeyini aday belirleme usulünün bir sonucu olarak görmektedir. Buna göre milletvekili adaylarının parti merkez organları

⁸⁵⁸ ÖZBUDUN, (1968), s. 118, aynı yönde YANIK, (2013), s. 71

⁸⁵⁹ YANIK, (2002), s. 71

⁸⁶⁰ Bu yönde, ÖZBUDUN, (1968), s. 119

⁸⁶¹ YANIK, (2013), s. 71

⁸⁶² ÖZBUDUN, (1968), s. 129, Sartori'nin de ifade ettiği gibi "*parti disiplini, partilerin mutlak gücüyle özdeşleştirilemez veya ondan çıkarılamaz.*" SARTORİ, (1997), s. 243

tarafından belirlenmesi parti tutarlığını arttırma eğilimi gösterir⁸⁶³. Milletvekili adaylarının merkezi parti organları dışında kalan seçmenler tarafından belirlenmesi ise bunun tam tersi bir etki yaratarak parti tutarlığının düzeyini düşürücü bir etki yaratır⁸⁶⁴. Gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri'nde ön seçim sistemi, milletvekili adayı belirleme yetkisini seçmenlere bırakmasından ötürü Amerikan siyasi partilerinin tutarsızlığının sorumlusu olarak görülmektedir⁸⁶⁵.

Konuya ampirik yönüyle yaklaşıldığında milletvekili adaylarının belirlenmesi usulünün parti tutarlığı üzerinde kesin bir etkisi olduğu izlenimi uyanmaktadır. Bununla birlikte söz konusu etkinin varolduğunun benimsenmesi, parti üyelerinin kariyerlerini göz önüne alarak kendi çıkarlarına en uygun davranışı benimseyecekleri şeklindeki bir koşulun varlığının da ön kabulünü gerektirir⁸⁶⁶. Milletvekili adaylarının belirlenmesi usulü ile seçim sistemi ve dolayısıyla parti tutarlığı arasındaki ilişki de tam bu noktada kurulur.

Kurumsal bir etken olarak milletvekili adaylarının belirlenmesi usulü ile seçim sistemi, farklı etkileri olan apayrı iki değişkendir⁸⁶⁷. Ancak ifade etmek gerekir ki bu iki etken birbirlerini oldukça yoğun bir biçimde etkilerler. Nitekim özellikle kapalı listelerin söz konusu olduğu nisbi temsil sistemlerinde, parti merkezinin adayların seçimi ve tekrar seçimi üzerinde belirgin bir kontrolü söz konusudur⁸⁶⁸.

Daha önce de belirtildiği gibi herhangi bir siyasi partide faaliyet gösteren siyasetçilerin amacı parlamentoya seçilmek ve bir kere seçildikten

⁸⁶³ Bu yönde bkz. ÖZBUDUN, (1970), s. 337

⁸⁶⁴ ÖZBUDUN, (1970), s. 337

⁸⁶⁵ *Adayların seçilmesinde partinin değil, partiye karşı hiçbir yükümlülüğü bulunmayan parti seçmenlerinin veya taraftarlarının söz hakkına sahip olması, özellikle parti disiplinini zayıflatığı öne sürülerek eleştirilmektedir.* ÖDEN, (2003), s. 25, aynı yönde ÖZBUDUN, (1970), s. 337

⁸⁶⁶ Katz'a göre milletvekili adaylarının belirlenmesi usulünün parti tutarlığı üzerindeki etkisine ilişkin hipotezler, "*siyasetçilerin davranışlarının kariyeri çıkarlar tarafından belirlendiği merkezli bir açıklamaya dayanmaktadır.*", KATZ, (2007), s. 10

⁸⁶⁷ Milletvekili adayları belirleme usulü ve seçim sisteminin parti tutarlığını etkileyen iki ayrı değişken olduğu yönünde bkz. Yael SHOMER, "Electoral Systems And Intra-party Candidate Selection Processes: Effects On Legislators' Behaviour", **Presented at the Conference On Vote-maximizing Strategies of Political Parties**, St.Louis, Missouri, 2009, s. 10 vd.

⁸⁶⁸ SHOMER, (2009), s. 7

sonra parlamentoda kalmaktır⁸⁶⁹. Bu durumda milletvekili adaylarının parti merkez organları tarafından belirlenmesi demek, ilgili siyasi partide siyaset yapan parti üyelerinin parlamentoya seçilmek için parti merkez organlarının benimsediği politikayı benimsemek zorunda olmaları anlamına gelir. Söz konusu zorunluluk ise milletvekili olmayan parti üyesini milletvekili olabilmek için, milletvekili olan parti üyesini ise makamını korumak için rasyonel davranmaya mecbur kılmaktadır. Dolayısıyla milletvekilleri adaylarının belirlenmesinin parti tutarlığı üzerinde zorunlu bir etkisi olacağını varsayan hipotezler söz konusu “rasyonalist paradigma”ya dayanırlar⁸⁷⁰.

Rasyonalist paradigma, bireylerin kendilerine ait birtakım çıkarları olduğunu ve herkesin mutlak surette söz konusu çıkarları doğrultusunda davranacağı varsayımına dayanmaktadır⁸⁷¹. Dolayısıyla bu varsayımlar, siyasetçilerin milletvekili seçilmelerinin bunların çıkarına olduğunu ve siyasetçilerin bu çıkarları takip edeceklerini iddia etmektedir. Söz konusu varsayımın gerek ampirik gerekse de normatif tutarlılığı, bu varsayıma adeta bir kesinlik kazandırmaktadır. Ancak rasyonalist paradigmaya yönelik olarak yaptığı çalışmalarda Kam, oldukça ilginç sonuçlara ulaşmıştır. Buna göre herhangi bir siyasi parti içerisinde yer alan parti üyelerinin milletvekili seçilmek amacıyla parti merkez organlarının politikaları ile tutarlı görüşleri benimsediği genellikle doğrudur⁸⁷²⁸⁷³. Bununla birlikte ikinci kere parlamentoya seçilmek, siyasetçi için milletvekili olarak görev yaptığı kariyeri açısından son anlamına gelmektedir⁸⁷⁴. Bu da bundan sonra o siyasetçinin ya bakanlık peşinde koşacağı veya partisi tarafından tekrar aday

⁸⁶⁹ KATZ, (2007), s. 10

⁸⁷⁰ *Rasyonalist paradigma* terimi Katz tarafından kullanılmıştır. KATZ, (2007), s. 11, ayrıca yeni kurumsalcı anlayışın bir ürünü olarak rasyonel seçimlerin seçim sistemlerine ilişkin kuralları belirlemede ne şekilde kullanılabileceğine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. PIPPA, (2004), s. 7-10

⁸⁷¹ KATZ, (2007), s. 11, aynı yönde PIPPA, (2004), s. 7

⁸⁷² Kam, burada Yeni Zelanda Parlamentosu milletvekillerinden Michael Laws’tan örnek vermektedir. “*Milletvekili seçildikten sonra tüm istediğim yeniden seçilmektir, seçildikten sonraki üç yıl boyunca yaptıklarımın hepsi, bu amaca ulaşmak için yapılan hata ve gösterilen erdemlerin toplamından ibaretti.*”, KAM, (2009), s. 21, Michael LAWS, **The Demon Profession**. Auckland: HarperCollins, 1998’den naklen.

⁸⁷³ Kam’a göre Avusturalya, İngiltere ve Yeni Zelanda’da milletvekilleri %70 ila %80 arasında bu amaca yönelik olarak hareket etmektedirler., KAM, (2009), s. 21, Richard E. MATLAND, Donley T. STUDDAR. “Determinants of Legislative Turnover: A Cross-National Analysis”, **British Journal of Political Science**, 2004’ten naklen.

⁸⁷⁴ KAM, (2009), s. 22

gösterilmemesini ifade etmektedir. Sona gelen siyasetçi ise artık oy odaklı değil politika veya makam odaklı hareket eder hale gelmektedir. Bu durumdaki politikacıların amacı ise artık tekrar parlamentoya seçilmek değil, içinden geldikleri topluluğa hizmet için gerekli olduğunu düşündüklerini yapmak ya da umutları varsa belli bir makama gelmek şekline dönüşmektedir⁸⁷⁵.

Siyasetçilerin politika odaklı davranışları, yani içinden geldikleri topluluğa hizmet etme amacı gütmeleri ise bunların çıkarları doğrultusunda davranacakları varsayımının her koşulda doğru olmadığı anlamına gelir. Gerçekten de milletvekili adaylarını belirleme usulü ile parti tutarlığının arasında olduğu varsayılan bu ilişki, Amerika Birleşik Devletleri dışındaki ampirik örnekler incelendiğinde yanlışlanmaktadır. Örneğin Kanada'da milletvekili adaylarının seçmenler tarafından belirlenmesine, Avustralya'da İşçi Partisi'nin milletvekili adaylarının eyalet çapındaki organlara bırakılmasına karşılık, Kanada'da mevcut partiler, Avustralya'da ise İşçi Partisi yüksek düzeyde tutarlık göstermektedir⁸⁷⁶. Yine İngiltere'de seçmen örgütleri, milletvekili adaylarını belirleme konusunda tam bir özerkliğe sahiptir⁸⁷⁷. Ulusal düzeydeki parti merkez karar organları, seçmenlerin bu yetkileri üzerinde onlara belli listeler sunma ve seçmen örgütlerinin belirledikleri adayı veto etme yetkisine sahiptirler⁸⁷⁸. Ancak parti merkez karar organlarının bu yetkileri, pratikte seçmen örgütlerinin özerk bir biçimde aday belirleme yetkisini sekteye uğratmamakta, seçmen örgütleri milletvekilleri adaylarını serbest bir biçimde belirleyebilmektedir⁸⁷⁹.

Yapılan tüm bu açıklamalar milletvekili adaylarını belirleme usulünün parti tutarlığı ile ilişkili olduğunu, ancak parti tutarlığının sebebi olarak

⁸⁷⁵ Kam'a göre söz konusu davranışlarını Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi'nde ve Kanada ile Yeni Zelanda'da görmek mümkündür. Bu yöndeki örnekler ve bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KAM, (2009), s. 12-13

⁸⁷⁶ Bunlardan başka İsveç Sosyal Demokrat Parti, Norveç Parlamentosu'nda yer alan partiler ve Fransız Sosyalist Parti, milletvekili adaylarını merkezi bir biçimde belirlememesine karşılık tutarlı partiler olma özelliklerini korumaktadırlar. ÖZBUDUN, (1970), s. 338

⁸⁷⁷ ÖZBUDUN, (1970), s. 338

⁸⁷⁸ ÖZBUDUN, (1970), s. 338

⁸⁷⁹ *Her ne kadar bu biçimsel kurallar etkileyici görünmekteyseler de ulusal ve yerel parti teşkilatları arasındaki gerçek güç ilişkilerinin isabetli bir portresini çizmekten uzaktırlar.* ÖZBUDUN, (1970), s. 338

görülemeyeceğini göstermektedir. Nitekim doğru bir ifadeyle “*çeşitli ülkelerdeki örnekler göstermektedir ki milletvekili adaylarının merkezi bir biçimde belirlenmesi, onun parti tutarlığının ne kesin ne de önemli bir koşulu olarak görülebilir*⁸⁸⁰.”

c. Siyasal Sistemin Kuruluş ve İşleyişi

Siyasal sistem, global toplum sisteminin içerdiği çeşitli unsurlardan meydana gelen ve toplumsal sistemin unsurlarının uyumunu sağlayan bir çerçeve⁸⁸¹ olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda siyasal sistemin çizdiği çerçeve, çeşitli kurumsal unsurlar arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucudur⁸⁸². Söz konusu kurumsal etkenlerden parti tutarlığını etkileyenler ise, federalizm, hükümet sistemi ve seçim sistemidir⁸⁸³.

Özellikle Amerika Birleşik Devletleri’ndeki siyasi partilerin tutarsız ve disiplinsiz partiler olması federalizmin parti tutarlığı üzerindeki etkisine güçlü bir örnek olarak gösterilmektedir⁸⁸⁴. Nitekim federal yapının parti sistemi üzerinde ademi merkezi bir etki yaratması ile ülkede farklı eyaletlerin farklı gündem ve taleplerinin varlığı söz konusu olduğunda tutarsız partilerin ortaya çıkması muhtemeldir⁸⁸⁵. Buna göre federal yapıyı benimsemiş ülkelerde faaliyet gösteren siyasi partilerin eyalet örgütleri, üniter yapıdaki devletlerde yerel siyasi parti teşkilatlarından daha etkilidirler⁸⁸⁶. Dolayısıyla federalizmin yerel çıkarlar yaratması, yerel parti teşkilatlarının ulusal düzeyde siyaset üreten siyasi parti merkez karar organları ile arasında tutarlı bir fikir birliğini

⁸⁸⁰ ÖZBUDUN, (1970), s. 339

⁸⁸¹ DUVERGER, (2003), s. 275

⁸⁸² Nitekim daha önce de belirtildiği üzere sistem kavramının sistemi meydana getiren unsurlar arasında karşılıklı bağımlılığın varlığını ifade ettiği bir ortamda siyasal sistemi oluşturan kurumsal dinamikler önem kazanmaktadır. Sistem kavramının tanımı için bkz. ÖZBUDUN, (1977), s. 13

⁸⁸³ Söz konusu unsurların parti disiplinini etkileyen unsurlar olduğu yönünde ÖZBUDUN, (1968), s. 131, YANIK, (2002), s. 71, bunlardan federalizm ve hükümet sistemlerinin parti tutarlığını etkileyen unsurlar olduğu yönünde bkz. ÖZBUDUN, (1970), s. 354 vd.

⁸⁸⁴ Bu yönde bkz. KATZ, (2007), s. 8

⁸⁸⁵ ÖZBUDUN, (1970), s. 354

⁸⁸⁶ ÖZBUDUN, (1970), s. 354

imkansız kılar⁸⁸⁷. Bu durumda federal yapının doğrudan etkisi parti sistemi üzerinde, dolaylı etkisi ise parti disiplini üzerinde gerçekleşmiş olmaktadır.

Bunlara karşılık federalizm ile parti tutarlığı arasındaki ilişki, ampirik olarak Amerika Birleşik Devletleri dışındaki federal ülkelerde faaliyet gösteren siyasi partiler açısından doğrulanmamaktadır. Nitekim federal yapının söz konusu olduğu Almanya ve Kanada’da federalizm, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki gibi tutarsız partilerin varlığına yol açmamıştır⁸⁸⁸. Bu durum Özbudun’un ifadesiyle “*federalizmin disiplinsiz partiler yönünde bir eğilim yarattığı, fakat diğer birçok etkenlerin bu eğilimi etkisiz kılarak disiplinli partilerin gelişmesine imkan vereceği*” ne yönelik görüşle izah edilebilir.

Bir ülkede siyasal sistemin kuruluş ve işleyişi büyük ölçüde o ülkedeki anayasal düzenlemelere bağlı olmaktadır⁸⁸⁹. Parti tutarlığı üzerinde en önemli etkiye sahip olan anayasal faktör ise hiç şüphesiz ülkede yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkinin niteliğini ifade eden hükümet sistemidir⁸⁹⁰. Bu doğrultuda ilk söylenebilecek olan parlamenter hükümet sisteminde yasamanın güvenine dayanan bir yürütmenin varlığının partileri tutarlı ve disiplinli olmaya zorlamakta olduğudur⁸⁹¹. Nitekim Sartori’nin de ifadesiyle “*gerçek şudur ki parlamenter bir hükümet, parlamentonun desteği olmadan hükümet edemez; bu destek de hükümeti destekleyen partilerin fiilen kendi üyelerinin oylarını sağlaması anlamına gelir; bu da tekdüze oyları dayatabilme kabiliyeti demektir*”⁸⁹².

Başkanlık hükümet sistemlerinde ise yasama ve yürütme organlarının birbirlerinin hukuki varlığına son verme yetkisinin olmaması, parti tutarlığını zayıflatıcı bir etki yaratmaktadır⁸⁹³. Buna göre başkanlık sisteminde bir parlamento üyesi, mensubu olduğu siyasi partiyi ne surette olursa olsun

⁸⁸⁷ ÖZBUDUN, (1970), s. 355

⁸⁸⁸ ÖZBUDUN, (1968), s. 136, YANIK, (2002), s. 73, ayrıca KATZ, (2007), s. 8

⁸⁸⁹ Elbette burada anayasal düzenlemelerden kasıt yalnızca anayasa adı verilen resmi belgede yer alan düzenlemeler olarak ifade edilebilecek şekli anlamda anayasa değil fakat işlemin muhtevasının esas alınması suretiyle tespit edilerek diğer düzenlemelerden ayrılan maddi anayasa hükümleridir. Maddi ve şekli anayasa ayrımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TUNÇ, BİLİR, YAVUZ, (2011), s. 6

⁸⁹⁰ ÖZBUDUN, (1970), s. 355

⁸⁹¹ ÖZBUDUN, (1970), s. 355

⁸⁹² SARTORI, (1997), s. 244

⁸⁹³ ÖZBUDUN, (1970), s. 355

desteklemek ya da desteğini esirgemek suretiyle muhalefet partisinin iktidara gelmesine yol açmak arasında bir ikilemle karşı karşıya değildir⁸⁹⁴. Bu sebeple parlamenter sistemde parti tutarlığı hükümetin devamı için gerekli bir koşulken başkanlık sisteminde böyle bir zorunluluğun bulunmayışı partinin tutarlı bir bütün halinde hareket etmesini gerektirmemektedir.

Parlamenter hükümet sisteminde parti tutarlığını sağlayan bir diğer unsur ise sistemdeki en etkin siyasal makamlar olan bakanlıkların dağıtımında başbakanın oldukça geniş bir takdir yetkisine sahip bulunmasıdır⁸⁹⁵. Özellikle makam odaklı siyasetçiler⁸⁹⁶ için parti lideri olan bu başbakan, büyük bir güç kazanmakta, böylece disiplin yoluyla parti tutarlığını sağlamak bakımından oldukça avantajlı bir duruma gelmektedir. Başkanlık sisteminin uygulandığı Amerika Birleşik Devletleri'nde ise Bakanların meclis dışından seçilme zorunluluğu, başkanı disiplin silahından yoksun bırakarak⁸⁹⁷ parti tutarlığının sağlanması önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

Görüldüğü üzere hükümet sisteminin özellikle iki veçhesi, parti tutarlığı üzerinde etki yaratmaktadır. Bunlardan birincisi yürütmenin yasamanın güvenine dayanıp dayanmaması, ikincisi ise siyasi makamlara getirilme usulüdür. Nitekim konuya ampirik yönüyle yaklaşıldığı takdirde, başkanlık hükümet sistemi ile yönetilen Amerika Birleşik Devletleri dışındaki diğer tüm Anglo-Sakson ülkelerinde parti tutarlığının varlığı, bunların parlamenter sistemi benimsemiş olmaları ile açıklanabilmektedir⁸⁹⁸.

Özbudun'a göre "*parlamenter rejimle disiplinli partiler arasındaki düşümdeşlik, sadece İngiltere'de ve İngiliz kültürel etkisinin hakim olduğu*

⁸⁹⁴ ÖZBUDUN, (1970), s. 356, ÖZBUDUN, (1968), s. 138

⁸⁹⁵ ÖZBUDUN, (1968), s. 139

⁸⁹⁶ Daha önce de belirtildiği gibi Kam'a göre siyasetçilerin makam arayışları, oy ve politika odaklı faktörlerle birlikte parti tutarlığını sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak gösterilmektedir. Kam bu noktada durumdan yakınan eski İngiliz Başbakanı John Major'un sözlerini bu duruma örnek göstermektedir: "*Yeni gelenlerin çoğu Westminster'a gelmelerinin üzerinden birkaç ay geçmesiyle bakan olmayı istemekte, hatta bazı durumlarda bu yönde beklentiye girmekteydiler. 1992 yılında gelenlerden dört tanesi, 1993 yılında Whip'e ne zaman bakan olacaklarını sormuşlardı ki bu önceki nesiller bakımından hayal bile edilemezdi.*", KAM, (2009), s. 22, John MAJOR, **John Major: The Autobiography**, Harper Collins, New York, 1999, s. 347'den naklen.

⁸⁹⁷ Bu yönde bkz. ÖZBUDUN, (1968), s. 139

⁸⁹⁸ Nitekim dönemsel istisnalar dışında İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'da faaliyet gösteren siyasi partiler, disiplinli ve tutarlı partilerdir. Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1970), s. 358-362

Commonwealth ülkelerinde değil, aynı zamanda –kısmen Fransa hariç olmak üzere- Kara Avrupası siyasal rejimlerinde de gözlemlenmektedir⁸⁹⁹.” Ancak Kıta Avrupası ülkelerinde de parti tutarlığının zaman zaman düşük düzeylerde gözlemlenmiş olması⁹⁰⁰, bu hususta bir başka kurumsal değişkenin de analize dahil edilmesini gerektirir. O da parti sisteminin mahiyetidir⁹⁰¹.

Çeşitli ve farklı parti sistemlerinin varlığı, siyasal sistemin doğasını yakından ilgilendiren ve siyasal sistemin işleyişinde yol gösterici özelliğe sahip olan bir olgudur. Bu doğrultuda özellikle sistemin merkezci değil merkezkaç⁹⁰² bir nitelik gösterdiği aşırı çok partili sistemler, parti disiplini dolayısıyla parti tutarlığını zayıflatma eğilimi gösterirler. Özbudun’a göre aşırı çok partili sistemlerde merkez partilerinin disiplini, iktidar değişimi mekanizmasının işlemez hale gelişi ile alakalıdır⁹⁰³. Nitekim aşırı çok partili sistemlerde hükümetler sıklıkla değişmekte iseler de, yeni hükümetler de merkez partileri tarafından kurulmakta, bu da gerçek anlamda bir iktidar değişimini imkansız kılmaktadır⁹⁰⁴. Dolayısıyla aşırı çok partili sistemlerde yer alan merkez partilerinin yasama organındaki üyeleri, yürütmeyi denetleyip düşürdükleri takdirde gerçek anlamda bir iktidar değişikliği olmayacağını, büyük ihtimalle de mevcut pozisyonlarını koruyacaklarını varsayarlar⁹⁰⁵. Geçmişte koalisyon hükümetlerinin sıklıkla görüldüğü ve hükümetlerin ömrünün öngörülenden az olduğu Kıta Avrupası ülkelerinde parti tutarlığının yoğun bir biçimde darbeye uğramasının temel sebebi istikrarsız bir parti sisteminin varlığıdır.

⁸⁹⁹ ÖZBUDUN, (1968), s. 143

⁹⁰⁰ Bunlara örnek olarak III. Cumhuriyet dönemi Fransa’sı, 1993 yılındaki seçim reformundan önce İtalyan partileri ve Weimar dönemi Almanya’sı gösterilebilir. ÖZBUDUN, (1968), s. 146, ayrıca İtalyan partilerinin tutarsızlığı yönünde KATZ, (2007), s. 6

⁹⁰¹ ÖZBUDUN, (1968), s. 143

⁹⁰² Merkezkaç terimi, “*centrifugal*” kelimesinin Türkçesi olarak kullanılmış olup, çeviri Özbudun’a aittir. ÖZBUDUN, (1968), s. 145

⁹⁰³ ÖZBUDUN, (1968), s. 146-147

⁹⁰⁴ ÖZBUDUN, (1968), s. 146

⁹⁰⁵ ÖZBUDUN, (1970), s. 361

Hükümet sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişki, güçlü bir ilişkidir⁹⁰⁶. Hatta parti tutarlığını etkileyen tüm faktörler arasında, parti tutarlığı ile hükümet sistemi arasındaki ilişkinin en güçlü ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Parti tutarlığını etkileyen bir diğer kurumsal faktör ise elbette seçim sistemidir. Ancak seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin ayrıntılı bir biçimde anlatılabilmesi için öncelikli olarak sosyolojik faktörler ile parti tutarlığı arasındaki ilişki hakkında da açıklamalar yapılması zorunludur.

3. Sosyolojik Yaklaşım

Müstehzi bir biçimde ifade edilen şekliyle “*ekonomi insanların nasıl seçim yaptığı ile ilgilenirken sosyoloji, neden ortada yapılacak bir seçim olmadığıyla ilgilenir*”⁹⁰⁷. Parti tutarlığına yönelik olarak gerek kurumsal yaklaşım gerekse de tercih yaklaşımı, parti üyelerinin kendi tercihleri veya kurumsal kısıtlarıyla sınırlı oldukları şeklinde bir ön kabule sahiptir. Ayrıca daha önce belirtildiği şekliyle söz konusu yaklaşımlar parti üyelerinin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri gibi rasyonalist bir pencereden kavrama yaklaşmaktadırlar⁹⁰⁸. Ancak sosyolojik yaklaşım, olguları belli toplumsal tazyiklerin sonucu olarak görür. Buna göre parti tutarlığının düzeyinin her ülkede farklı olması, belli başlı birtakım sosyolojik etkenlerin sonucudur. Bu etken ise o ülkedeki sosyal yapıdır⁹⁰⁹. Ancak bir ülkenin sosyal yapısının parti tutarlığını etkileyen bir faktör olarak rolü ikincildir. Nitekim önceki açıklamalarda belirtildiği gibi, bir ülkedeki sosyal bölünmelerin öncelikli rolü parti sistemi üzerinde gerçekleşir.

⁹⁰⁶ ÖZBUDUN, (1968), s. 147

⁹⁰⁷ KAM, (2009), S. 13

⁹⁰⁸ Tercih yaklaşımı ve kurumsal yaklaşımdan her ikisinin de rasyonel tercihlere dayandığı yönünde görüş hakkında bkz. KAM, (2009), s. 13

⁹⁰⁹ Özbudun, 1968 yılında gerçekleştirdiği çalışmada sosyal yapının yanında siyasal kültürün de parti disiplini belirleyen faktörlerden olduğunu ifade etmiş, ancak 1970 yılında bu sefer parti tutarlığına ilişkin gerçekleştirdiği çalışmada sosyal yapı olduğunu ifade etmiştir. Bu yönde bkz. ÖZBUDUN, (1970), s. 343

Lijphart'a göre “*bazı sorunlar, partileri birbirinden ayırt edecek yerde, onları kendi içlerinde bölebilir.*”⁹¹⁰ Dolayısıyla parti sistemlerinin oluşumunda rol oynaması muhtemel bazı sosyolojik etkenler, farklı partilere değil, aynı parti içerisinde bir bölünmeye sebep olabilmektedir. Bu durumda bu sosyal bölünmeler doğal olarak parti tutarlığını zayıflatıcı bir etki yaratmaktadırlar. Siyasi parti sisteminin toplumdaki sosyal bölünmelere yanıt verdiği oranda siyasi partiler tutarlık gösterirken, sosyal bölünmelerin parti içinde yoğunlaşması, tutarsız partilerin oluşumuna sebebiyet vermektedir⁹¹¹.

Demokratik siyasal sistemlerde partilerin en önemli fonksiyonlarından biri seçmenlerinin menfaatlerini bağdaştırmak ve senteze ulaştırmaktır⁹¹². Sosyal bölünmelere cevap veren bir parti sisteminde partiyi destekleyen seçmenler belli bir yönde kutuplaştıkları için bu tip partilerde tutarlığa ulaşmak kolay hale gelmektedir⁹¹³. Ancak sosyal bölünmelere cevap vermeyen parti sistemlerinde yer alan siyasi partilerde türdeşlikten uzak menfaatlerin çatışması söz konusu olabilmektedir. Bu sebeple de bu partilerde tutarlığa ulaşılması birinci tip partilerde olduğu kadar kolay olmamaktadır⁹¹⁴. Nitekim 1993 ve 1994 yıllarında gerçekleştirdikleri seçim reformlarından önce İtalyan ve Japon partileri, kendi içinde bölünmüş olmaktan kaynaklı olarak tutarlık göstermeyi başaramamış partilerdir⁹¹⁵.

Parti tutarlığının belirlenmesinde sosyolojik yaklaşım, sosyal yapının, özellikle de sosyal bölünmelerin durumunu dikkate alan bir yaklaşımdır. Sosyolojik yaklaşımı öncüleyen temel kabul ise toplumdaki sosyal bölünmelerin parti sistemine etkisi olmaktadır. Nitekim kabul edilmelidir ki bir ülkedeki parti sistemi, o ülkede hükümet sistemi ile birlikte parti tutarlığını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Parti sisteminin temel kurumsal belirleyicisinin ise belli sosyolojik koşullar altında seçim sistemi olduğu gerçeği, kurumsal bir etken olarak seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki

⁹¹⁰ LIJPHART, (Tarihsiz), s. 114

⁹¹¹ ÖZBUDUN, (1970), s. 343

⁹¹² ÖZBUDUN, (1968), s. 149

⁹¹³ ÖZBUDUN, (1968), s. 149

⁹¹⁴ ÖZBUDUN, (1968), s. 149-150

⁹¹⁵ İtalyan ve Japon partilerinin parti içi bölünmelerden dolayı tutarsız partiler olduğu yönünde bkz. KATZ, (2007), s. 6

bağı açıklayıcı bir nitelik göstermektedir. Seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişki de bu temeller üzerine oturtularak anlaşılabilir.

II. SEÇİM SİSTEMİNİN PARTİ TUTARLIĞINA ETKİSİ

Seçim sistemleri, geniş ölçekte siyasi sonuçları olan kurumsal etkenlerdir⁹¹⁶. Ancak Bogdanor'a göre seçim sistemlerinin siyasi parti doğası üzerindeki etkisi iki unsur üzerinde gerçekleşir⁹¹⁷. Bunlar a) parti içi tutarlık ve disiplinin düzeyi ve b) parti ittifakları ve işbirliğine yönelik diğer imkanlardır. Parti sistemleri tanımlanırken bunların farklı partilerin arasında rekabet ve ittifakların olduğu bir sistemi ifade ettiği belirtilmişti⁹¹⁸. Bu sebeple bu bölümde Bogdanor'un seçim sistemlerinin siyasi partilerin doğası üzerindeki etkisi hakkında yaptığı tespitlerden yalnızca parti içi tutarlık ve disiplin bağlamında açıklamalar yapılacaktır.

A. SEÇİM SİSTEMİ İLE PARTİ TUTARLIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ÇERÇEVESİNİN ÇİZİLMESİ

Seçim sistemlerinin parti tutarlığı üzerindeki etkisine ilişkin en öncelikli husus, seçim sistemlerinin boyutlarından olan farklı seçim usullerinin parti tutarlığına etkisi olup olmadığıdır. Nitekim çeşitli seçim sistemlerinin siyasi partilerin disiplini ve tutarlığı üzerindeki etkisi, uzun süre tartışılan bir konu olarak kalmıştır⁹¹⁹. Konu hakkında sistematik bir biçimde ileri sürülen ilk görüşler Duverger tarafından ortaya atılanlardır. Buna göre tek turlu tek isimli çoğunluk usulü, parti disiplini zayıflatma eğiliminde iken listeli usuller ve nisbi temsil sistemleri partilerde merkeziyetçi bir eğilime dolayısıyla parti disiplinine katkı sağlamaktadır⁹²⁰. Özbudun'a göre ise ne nisbi temsil usulünün parti disiplini kuvvetlendirici etkisi ne de tek turlu tek isimli

⁹¹⁶ Seçim sistemlerinin mikro ve makro düzeyde seçim sonuçları ve hükümetlerin kaderleri üzerinde etkisi olduğu görüşü için bkz. FARRELL, McALLISTER, (2006), s. 87

⁹¹⁷ Bogdanor'a göre seçim sistemlerinin siyasi sonuçları için bkz. BOGDANOR, (1983), s. 250-251

⁹¹⁸ Bkz. s. 63

⁹¹⁹ ÖZBUDUN, (1968), s. 131

⁹²⁰ Bu yönde DUVERGER, (1974), s. 102

çoğunluk usulünün parti disiplinini zayıflatıcı etkisi mutlak değildir⁹²¹. Nitekim siyasal sisteminin kuruluşundan bu yana tek turlu tek isimli çoğunluk usulünü benimsemiş olan İngiltere’de parti tutarlığının yüksek düzeyde gerçekleşmesi bu usulün parti tutarlığı üzerinde olumsuz bir etki yaratmadığını göstermektedir⁹²². Bu yöndeki görüşler, “*seçim sisteminin parti disiplini üzerindeki etkisinin büyütülmemesi gerektiği*”⁹²³ yönünde görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin Gallagher, seçim sistemleri ile parti iç yapısı arasında zorunlu bir nedensellik bağı olmadığını ifade etmektedir⁹²⁴. Dolayısıyla seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin varlığı kimi yazarlar tarafından şüpheyle karşılanmaktadır.

Seçim sistemi ile parti tutarlığı arasında herhangi bir zorunlu nedensellik bağı kurulamayacağını savunan görüş karşısında, Katz’ın, “*A Theory of Parties and Electoral Systems*” isimli öncü nitelikli eserinde ileri sürdüğü görüşler bulunmaktadır. Bu eserinde yazar, seçim sistemlerinin parti tutarlığı üzerinde mutlak surette bir etkisi olduğunu⁹²⁵, dahası parti tutarlığına ilişkin geliştirilecek bir teoride seçim kurallarının merkezi bir yeri bulunduğunu⁹²⁶ ifade etmektedir. Buna göre seçmenlerin bir siyasi partiye oy vermekten cayararak bir diğer siyasi partiye oy verme ihtimali, farklı seçim sistemlerinde siyasi partiler üzerinde farklı etkiler yaratmaktadır⁹²⁷. Katz’a göre bu durum nisbi temsil sistemlerinde ideolojik açıdan daha tutarlı partiler yaratırken⁹²⁸, çoğunluk seçim sistemlerinde ise adaylar, seçim çevrelerinde yerel menfaatler doğrultusunda kişisel özellikleri ile ön plana çıkmaya

⁹²¹ Bu yönde ayrıntılı bilgi ve çeşitli ülkelerden örnekler için bkz. ÖZBUDUN, (1968), s. 131-136

⁹²² *Tek isim usulü, İngiliz partilerini kuvvetli bir disipline sahip olmaktan alıkoymamıştır.* ÖZBUDUN, (1968), s. 133

⁹²³ ÖZBUDUN, (1968), s. 133

⁹²⁴ Ancak yine Gallagher, seçim sistemlerinin yalnızca partiler arası ilişkileri değil, parti içi ilişkileri şekillendiren potansiyel bir etken olarak kabul edilmesi gerektiğini de belirtmiştir. GALLAGHER, (2006), s. 553, bu da seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin mutlaklığından şüphe duyanların dahi bu etkeni göz önüne aldıklarını göstermektedir.

⁹²⁵ KATZ, (2007), s. 21

⁹²⁶ KATZ, (2007), s. 17

⁹²⁷ Nisbi temsil ve çoğunluk seçim sistemlerinin partilerin davranış ve tutarlıklarını ne yönde etkileyeceğine ilişkin rasyonalist paradigmaya dayalı ayrıntılı açıklamalar için bkz. KATZ, (2007), s. 21-28

⁹²⁸ Katz, bu hususu, “*Nisbi temsil sistemlerinde yarışan partiler, tutumlarında ideolojik olma eğilimi göstermektedirler.*” diyerek ifade etmiştir. KATZ, (2007), s. 24

çalışmaktadırlar⁹²⁹. Seçim usullerine ilişkin bu genellemenin yanında Katz, geniş anlamda seçim sistemlerini analizine dahil ederek, seçim sistemlerinin unsurlarından (1) oy pusulasının niteliği, (2)seçim çevresinin genişliği ve (3)milletvekili adaylarını belirleme yetkisinin de seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkiye etkili olduğunu ifade etmektedir⁹³⁰.

Buna göre farklı aday veya listelerden yalnızca birine oy vermeyi mümkün kılan kategorik nitelikli oy pusulası, parti tutarlığını artırma eğilimindeyken, farklı partilere veya adaylara aynı anda oy vermeyi mümkün kılan sıralı oy pusulası parti tutarlığının düzeyini düşürmektedir⁹³¹. Bundan başka seçim çevresinin genişliği ile parti tutarlığı arasında doğru orantılı bir ilişki söz konusudur. Buna göre seçim çevresi küçüldükçe siyasi partilerde tutarlık düzeyi düşmeye, büyüldükçe ise bu düzey yükselmeye eğilimlidir⁹³². Milletvekili adaylarının belirlenmesi yetkisi ise seçmenlere bırakıldığı takdirde parti tutarlığı düşük düzeyde, bu yetki parti merkez organları tarafından kullanıldığı takdirde ise parti tutarlığı yüksek düzeyde gerçekleşecektir⁹³³.

En genel ifadeyle Katz'ın seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin mahiyetini Duverger'nin çizdiği portreye uygun olarak tanımladığını söylemek mümkündür. Ancak Duverger'nin aksine Katz, seçim sisteminin yalnızca parti merkez organlarının durumunu değil, sandalyeler için yarışan adayların durumunu da etkilediğini ifade etmektedir⁹³⁴. Bu da daha önce belirtildiği şekliyle parti tutarlığı ile parti disiplini arasında yapılan ayrımla ilişkilidir. Nitekim bu durumda Duverger'ye göre seçim sistemleri parti disiplini

⁹²⁹ Çoğunluk seçim sistemlerinde adayların daha kişisel davranacakları yönünde bkz. KATZ, (2007), s. 28

⁹³⁰ Bu unsurlar hakkında geniş bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 28 vd.

⁹³¹ Oy pusulasının niteliğinin parti tutarlığına etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 28-29

⁹³² Seçim çevresinin genişliğinin parti tutarlığına etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 29-30

⁹³³ Her ne kadar Rae, seçim sistemlerinin boyutlarını sayarken milletvekili adaylarının belirlenmesini bir unsur olarak göstermemişse de parti tutarlığına etki eden bir sebep olarak bu unsurun dikkate alınması zorunludur. Bu yönde KATZ, (2007), s. 31-32

⁹³⁴ Nitekim Katz, seçim sistemleri ile siyasi partiler teorisini adayların davranışları üzerinden kurgulamaktadır. Bunun en belirgin örneği daha önce ifade edildiği şekliyle rasyonalist paradigmadır. Adayların rasyonel temelli tercihler yaptıkları varsayımı hakkında bkz. KATZ, (2007), s. 12-13, bundan başka Katz'a göre gerek çoğunluk gerekse de nisbi temsil sistemlerinde seçim sisteminin oyların dağılışı üzerindeki farklı etkileri, öncelikle adayların davranışlarını belirleyici niteliktedir. Bu yönde KATZ, (2007), s 21-22, 26

üzerinde, yani aday belirleme yetkisine sahip olup olmama noktasında ve parti liderliğinin parti örgütü üzerindeki kontrolü bağlamında etkili olmaktadır⁹³⁵. Ancak Katz, seçim sisteminin esas etkisinin aday belirleme yetkisi üzerinde değil, adayların davranışları üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir⁹³⁶. Dolayısıyla Duverger'ye göre seçim sistemleri, parti disiplini belirleyici bir özellik gösterirken Katz'a göre bunların esas etkisi parti tutarlığı üzerinde gerçekleşmektedir.

Tüm bu açıklamalar göstermektedir ki seçim sistemleri ile parti disiplini arasında zorunlu bir nedensellik ilişkisi kurmak zordur. Nitekim Duverger de tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin uygulandığı İngiltere'de siyasi partilerin disiplinli partiler olduğunu kabul etmektedir⁹³⁷. Duverger'ye göre İngiltere'de *“küçük yöresel grupların bağımsızlık eğilimi, başka bir etken tarafından etkisiz kılınmaktadır; bu etken, oyları dağıtmaktan kaçınma ve dolayısıyla aday tespitinde sıkı bir disiplin sağlama zorunluluğudur; bu da tabiatıyla oldukça kuvvetli şekilde merkezileşmiş iki partinin kurulmasına yol açmaktadır”*⁹³⁸. Dolayısıyla Duverger'ye göre İngiliz seçim sistemi, iki partili sistemin varlığından dolayı parti disiplini üzerinde olumsuz bir etki yaratmamıştır. Bu durum seçim sisteminin parti disiplini üzerinde mutlak bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Tüm bunlara karşılık seçim sisteminin parti tutarlığı üzerindeki etkisi parti disiplinine olan etkisinden farklı olarak mutlak⁹³⁹. Sorun seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin varlığı veya yokluğundan değil, bu ilişkinin ikincil nitelikte oluşundan kaynaklanmaktadır. Nitekim seçim sisteminin birincil nitelikli etkisi, parti sistemleri üzerinde, ikincil nitelikli etkisi parti tutarlığı üzerinde gerçekleşir. Bu durumda seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasında belirlenebilir mahiyette bir ilişkinin bulunduğu kabulü gerekir.

⁹³⁵ Farklı seçim sistemlerinin siyasi parti içerisinde ademi merkeziyeti veya merkeziyeti teşvik edici mahiyetleri hakkında bilgi için bkz. DUVERGER, (1974), s. 102-103

⁹³⁶ KATZ, (2007), s. 18-19

⁹³⁷ *“İngiltere'deki durum, ortaya güç bir problem çıkarmaktadır; burada tek turlu tek isim sistemi, İngiliz partilerinin hayli kuvvetli merkeziyetçiliğine katkıda bulunmuş değil midir?”*, DUVERGER, (1974), s. 102-103

⁹³⁸ DUVERGER, (1974), s. 103

⁹³⁹ Seçim sisteminin parti tutarlığını nasıl etkileyeceği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 17-18

Seçim sistemlerinin parti tutarlığına etkisinin anlaşılabilmesi ise parti tutarlığına ilişkin daha önce belirtilen yaklaşımların hangisinin kullanılacağına ilişkindir. Örneğin Katz, gerçekleştirdiği çalışmada güdüleyici bir varsayım olarak her bir milletvekili adayının kişisel olarak parlamentodaki yerini garanti altına almaya çalıştığı rasyonalist paradigma yaklaşımını benimsemiřtir⁹⁴⁰. Buna göre bir milletvekili adayının başarı veya başarısızlığı onun bu makam için yürüttüğü faaliyetlerde gösterdiği performansa bağlı olmaktadır. Bunun sonucu olarak da bir adayın parlamentoya seçilebilmek için geçtiği yolların her aşaması iki kurumsal etken tarafından sınırlanmaktadır⁹⁴¹: Bunlar da herhangi bir kişinin milletvekili seçilebilmek için yerine getirmesi gereken kořullar⁹⁴² ve cari seçim sistemi tarafından yaratılan fırsatlar ve/veya kapatılan yollardır. Seçim sistemi de bu noktada parti tutarlığı ile arasında önemli bir ilişkinin olduğu kurumsal etkenlerden biri olarak gösterilmektedir. Buna karşılık Kam, daha sonra yaptığı çalışmalarda milletvekili adaylarının mutlak surette seçilmek amacıyla değil, bunların yanında belli makamlara gelebilmek ve hatta temsil ettikleri toplulukların çıkarlarını en iyi biçimde savunmak amacını da güdebileceklerini ifade etmiřtir⁹⁴³.

Bu iki yazarın sunduğu paradigma, aslında birbirlerine karşıt olmaktan ziyade birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Daha önce belirtildiği şekliyle Kam'ın rasyonalist paradigmanın, milletvekillerinin ikinci defa seçildikleri ana kadar kabul edilebilir olduğunu ifade etmesi bunun açık göstergesidir. Bu noktada sorun, söz konusu yaklaşımlardan hangisinin benimseneceği değil, hangisinin ne zaman benimseneceği haline gelmektedir. Nitekim seçim sisteminin parti tutarlığı üzerindeki etkisi, yalnızca kurumsal faktörlerin tespit ve tahlil edilmesiyle değil, bunların yanında belli kurumsal faktörlerin belirleyicisi olan diğer kurumsal ve sosyolojik faktörlerin analize dahil edilmesi ile anlaşılabilir.

⁹⁴⁰ Rasyonalite önemlidir, çünkü her zaman parlamentoya seçilmek isteyen adayların sayısı, parlamentoya seçilecek milletvekili sayısından fazladır. KATZ, (2007), s. 17

⁹⁴¹ KATZ, (2007), s. 17

⁹⁴² Belirtmek gerekir ki burada milletvekili seçilmek için gerekli olan koşullar yalnızca hukuki anlamda, yani milletvekili seçilme yeterlilikleri bağlamında değil, fakat milletvekili seçilebilmek için bir adayın izlemesi gereken strateji bağlamında kullanılmıştır. Bu yönde bkz. KATZ, (2007), s. 17

⁹⁴³ Bu yönde bkz. KAM, (2009), s. 22

Bir siyasi partinin iç yapısı büyük ölçüde o siyasi parti üyelerinin davranışlarındaki tutarlık düzeyine bağlı olarak şekillenir. Parti tutarlığına ilişkin olarak geliştirilecek herhangi bir teori ise olgularla temasını kaybetmemek için belirtilen kurumsal ve sosyolojik etkenleri göz önüne almak zorundadır. Seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin teorik bir biçimde açıklanmasında herhangi bir ülkenin siyasal sisteminde kurumsal bir unsur olarak kendine yer bulan seçim kurallarına önemli bir rol düşmektedir⁹⁴⁴. Ancak bu rol, parti tutarlığını şekillendiren diğer etkenlerle birlikte göz önüne alınmazsa geliştirilecek teori mutlak surette eksik kalmaya mahkumdur. Bu sebeple seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişki, çeşitli ampirik örnekler üzerinden parti tutarlığını yaratan diğer koşullarla beraber incelenmek zorundadır.

B. ÇOĞUNLUK SEÇİM SİSTEMİNİN PARTİ TUTARLIĞINA ETKİSİ

Duverger'ye göre *“tek turlu çoğunluk sisteminin partilerin merkezîyet derecesi üzerindeki etkisine ilişkin kesin bir sonuç ortaya konamaz”⁹⁴⁵*. Elbette Duverger'nin çoğunluk sistemlerinin parti tutarlığına etkisinin niteliği konusunda bu denli karamsar olmasının sebebi aynı seçim sistemini uygulayan Amerika ve İngiliz partilerinin tutarlık açısından tam ters istikamette oluşlarıdır. Ancak bu durum, çoğunluk seçim sistemlerinin parti tutarlığı üzerindeki etkisinin belirlenmesine engel olmamalıdır. Nitekim bu kısımda yapılacak açıklamalar bu etkinin tespitine yönelik olacaktır.

Çoğunluk seçim sistemlerinin uygulandığı ülkelerdeki herhangi bir seçim çevresinde milletvekili adayları, oyların mutlak ya da nisbi çoğunluğunu aldıkları takdirde seçilmektedirler. Bu da o seçim çevresinde adayların nisbi

⁹⁴⁴ Katz da öncü niteliğindeki çalışmasında seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin mahiyetine yönelik geliştirilecek teoride seçim kanunlarının merkezi bir yeri olduğunu ifade etmektedir. KATZ, (2007), s. 17

⁹⁴⁵ DUVERGER, (1974), s. 103

temsil sistemlerinde olduğundan farklı bir biçimde partilerinden bağımsız olarak kazanmak ya da kaybetmek seçeneklerine sahip olduklarını göstermektedir⁹⁴⁶. Dolayısıyla çoğunluk seçim sistemlerinde bulunduğu seçim çevresinde sahip olduğu potansiyel oyları herhangi bir rakibine kaptıran aday kaybetme yolunda, rakibinden oy çalan aday ise kazanma yolunda ilerlemektedir⁹⁴⁷. Bu durum çoğunluk sistemlerinde seçim çevrelerindeki oyların nisbi temsil sistemlerinde oluşturulan seçim çevrelerine göre çok daha değerli olacağını işaret etmektedir⁹⁴⁸. Bunun sebebi, nisbi temsil sistemlerinde seçim çevrelerinde belli siyasi partiler yarışırken, çoğunluk seçim sistemlerinde adayların yarışmasıdır. Nitekim nisbi temsil sisteminde önemsiz veya ulusal baraj altında kalacağı düşünülen siyasi partilerin adaylarına oy kaptırmak, aday için herhangi bir tehdit oluşturmamaktadır⁹⁴⁹.

Bilindiği üzere rasyonalist paradigmaya göre, adayların amaçları mutlak surette parlamentoya seçilmektir. Dolayısıyla çoğunluk seçim sistemleri Katz'a göre parlamentoya seçilmek amacıyla olan adayların bireysel ve yerel odaklı seçim faaliyeti yürütmelerini teşvik etmektedir⁹⁵⁰. Ancak çoğunluk seçim sistemlerinin uygulandığı seçim çevrelerinde seçmenlerin bir partiye oy vermekten cayarak bir diğerine oy vermeyi tercih etmesi, rekabetin o seçim çevresinde en güçlü aday ile onun en yakın rakibi arasında olduğu ölçüde önem arz etmektedir⁹⁵¹. Yani çoğunluk seçim sistemleri, seçim çevresi düzeyinde rekabeti iki büyük adayın yarışması biçimine getirme eğilimindedir⁹⁵². Çoğunluk seçim sistemleri de zaten bu sebeple seçim çevresi düzeyinde iki partili sistem yaratma gücüne sahip olmaktadır⁹⁵³. İşte bu durum, çoğunluk seçim sistemlerinin parti tutarlığı

⁹⁴⁶ KATZ, (2007), s. 25

⁹⁴⁷ Daha önce belirtildiği şekliyle bu durum seçmen oylarının bir partiden diğer partiye transferinin adaylar üzerindeki etkisi ile ilgilidir. Bu yönde, KATZ, (2007), s. 21, 25

⁹⁴⁸ KATZ, (2007), s. 25

⁹⁴⁹ Bu durum ayrıca nisbi temsil sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkiyi de açıklamaya muktedirdir. Bu yönde ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 22-23

⁹⁵⁰ KATZ, (2007), s. 24

⁹⁵¹ KATZ, (2007), s. 26

⁹⁵² Bu yönde bkz. KATZ, (2007), s. 26-27

⁹⁵³ Bu yönde bkz. KATZ, (2007), s. 26

üzerindeki etkisinin farklılaşmasına sebep olmaktadır. Bunun sebebi her çoğunluk sisteminin seçim çevresi düzeyinde iki partili sistem yaratma gücüne sahip olmasına karşılık daha önce belirtildiği üzere bunların mutlak surette ülke düzeyinde iki partili sistem yaratamamasıdır. Bu durumda ülke düzeyinde iki partili sistem yaratabilen çoğunluk sistemlerinin, siyasi partileri kuvvetlendirerek parti disiplini ve tutarlığı üzerinde olumlu bir etki yaratacağı söylenebilecektir⁹⁵⁴. Nitekim çoğunluk seçim sisteminin uygulandığı iki partili sistemde gerek üçüncü partilerin gerekse de bağımsız adayların pek fazla şansı yoktur. Dolayısıyla çoğunluk seçim sistemlerinin aday ile partisi arasındaki bağı zayıflatma eğilimi, diğer bir kurumsal etken olan parti sistemi tarafından etkisiz hale getirilmektedir⁹⁵⁵. Buna karşılık çoğunluk sisteminin ülke düzeyinde türdeş iki partili sistem yaratmaya gücü yetmediği ülkelerde siyasi partilerin tutarlık düzeylerinin düşmesi söz konusu olacaktır⁹⁵⁶. Bunun da sebebi belirtildiği şekilde çoğunluk sistemlerinde adayların partileri ile bağının zayıf olmasıdır.

Çoğunluk sistemlerinin parti tutarlığına etkisi öncelikle parti sistemi, bunun ardından diğer kurumsal değişkenlerin etkisiyle şekillenmektedir. Bu da çoğunluk seçim sistemine ait her usulde ilgili usulün etkisinin ayrı ayrı ve çeşitli değişkenlerin de analize dahil edilerek incelenmesini gerektirmektedir. Ancak daha önce belirtilen sebeplerle listeli çoğunluk usulleri bu incelemeye dahil edilmeyecektir⁹⁵⁷.

1. Tek Turlu Tek İsimli Çoğunluk Usulü

Tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün halihazırda uygulanmakta olduğu Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Kanada ve Hindistan'da parti

⁹⁵⁴ Çünkü bu durumda üçüncü partilerin ilgi çekmesi, kaynak yaratması ve oy toplaması zorlaşmaktadır. KATZ, (2007), s. 26

⁹⁵⁵ Nitekim Duverger de İngiliz partilerinin tutarlığını oyları dağıtmaktan kaçınma olgusuna bağlarken bu hususu ifade etmektedir. DUVERGER, (1974), s. 103

⁹⁵⁶ Amerikan partileri bu duruma iyi bir örnek oluşturmaktadırlar. Nitekim Katz'ın ifadesiyle, "Amerika Birleşik Devletleri'nin bir değil, elli iki parti sistemine sahip olduğunu söylemek doğru olacaktır." KATZ, (2008), s. 8

⁹⁵⁷ Listeli çoğunluk usullerinin analize dahil edilmemesinin sebepleri için bkz. s. 102

tutarlığının farklı düzeyler göstermesi, bu usulün parti tutarlığı üzerindeki etkisine dair en ilginç sonuçları ortaya koymaktadır. Bu sebeple ampirik örnekler yoluyla çoğunluk seçim sistemi ile parti tutarlığı arasında kurulan ilişkiye yönelik hipotezin doğrulanması zorunludur.

a. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri'nde, seçmenlere kategorik oy pusulasının sunulduğu tek turlu tek isimli çoğunluk usulü uygulanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin seçim usulüne ilişkin en önemli özelliklerden biri ise milletvekili adaylarının belirlenmesi yetkisinin münhasıran yerel parti örgütleri ve hatta seçmenlere bırakılmış olmasıdır⁹⁵⁸.

Daha önce belirtildiği şekliyle herhangi bir siyasi partinin tutarlı bir bütün oluşturmadaki başarısızlığı iki şekilde gerçekleşebilir⁹⁵⁹; bunlardan birincisi parti içinde mevcut sorun boyutlarının parti içi hiziplere dönüşmesi iken, ikincisi her bir üyenin adeta ayrı bir hizip oluşturarak tutarlı olma konusunda herhangi bir kaygı gütmemesi biçiminde gerçekleşir. Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren siyasal partiler ikinci tip tutarsızlığa en belirgin örneği oluşturan siyasal partilerdir⁹⁶⁰.

Doğru bir ifadeyle tek turlu tek isimli çoğunluk usulü, Amerika Birleşik Devletleri'nde tarihi olarak ırksal temelde kutuplaşmış seçmenler üzerinde etkilidir⁹⁶¹. Ancak bu etki olumsuz bir etkidir; çünkü Senato seçimlerinde ülkenin hiçbir eyaletinde en büyük ırksal ve etnik azınlıklar olan siyahlar ve Latin kökenlilerin çoğunluğu elde edemedikleri görülmektedir⁹⁶².

⁹⁵⁸ Amerika Birleşik Devletleri'nde seçmenlerin ve yerel parti örgütlerinin aday belirleme yetkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 189, ayrıca ÖDEN, (2003), s. 25-28,

⁹⁵⁹ Söz konusu ayrımın çerçevesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 6

⁹⁶⁰ KATZ, (2007), s. 7

⁹⁶¹ BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 195

⁹⁶² Örneğin 2003 yılında yapılan Senato seçimlerinde siyahlar ve Latin kökenliler ülke düzeyinde % 20'lik bir oy oranı elde etmelerine karşılık hiçbir seçim çevresinde çoğunluğu elde edemediklerinden Senato'da temsil imkanı bulamamışlardır. BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 195

Temsilciler meclisinde ise durum daha farklıdır. Buna göre 2002 yılında yapılan Temsilciler Meclisi seçimlerinde ülke düzeyinde %12 civarında oy eden siyahlar, Temsilciler Meclisi'nde %9 oranında temsil edilmişler, aynı seçimde yine %12 oy elde eden Latin kökenlilerin ise temsil oranı % 4 oranında kalmıştır⁹⁶³.

Tüm bu açıklamalar Amerika Birleşik Devletleri'nde ülke düzeyinde iki parti olmasına karşılık, yerel düzeyde ırksal ve etnik temelli kutuplaşmaların yoğun bir biçimde gerçekleştiğini göstermektedir. Nitekim daha önce belirtildiği üzere Amerika Birleşik Devletleri'nde her eyalet, aslında farklı sosyal bölünmeleri temsil eden yerel düzeydeki parti örgütlerinin oluşturduğu ayrı parti sistemlerine sahiptir⁹⁶⁴. İşte Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasi partilerin ulusal düzeyde tutarsız oluşu da bu yerel farklılıkların sonucudur⁹⁶⁵. Amerika Birleşik Devletleri'nin federal yapısı da ülkedeki söz konusu farklılıkları güçlendirici bir mahiyet göstererek parti sistemi üzerinde ademi merkezi bir etki yaratmakta, bu yolla parti tutarlığının düşük düzeyde gerçekleşmesine sebep olmaktadır⁹⁶⁶. Doğru bir ifadeyle sosyolojik bir etken olarak karşımıza çıkan ırksal ve etnik temelli kutuplaşmalara kurumsal bir etken olan federalizmle yanıt verilmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren siyasi partilerin ulusal düzeyde tutarsız olmasına sebep olmaktadır.

Tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün bu ilişkiler üzerindeki mahiyeti ise belirleyici olmaktan çok destekleyicidir⁹⁶⁷. Çok ve çeşitli sosyal bölünmelerin olduğu toplumlarda tek turlu tek isimli çoğunluk usulü, parti tutarlığının düşük düzeyde kalmasına izin vermektedir. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nde tutarsız partilerin varlığı, her ne kadar seçim usulü

⁹⁶³ BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 195

⁹⁶⁴ Bu sebeple Katz, Amerika Birleşik Devletleri'nde elli iki ayrı parti sisteminden söz etmektedir. KATZ, (2007), s. 8

⁹⁶⁵ Bu yönde bkz. KATZ, (2007), s. 8, ayrıca BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 195

⁹⁶⁶ Özbudun, Amerika Birleşik Devletleri'nde federal yapının parti tutarlığına olumsuz etkisini, federalizmin parti sistemi üzerinde ademi merkezi bir eğilim yaratmasına bağlamaktadır. Bu yönde görüş ve ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1970), s. 354

⁹⁶⁷ Nitekim Bowler, Donovan ve Herede, Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan seçim sisteminin tarihi olarak ırksal kutuplaşmalarla kaynaştığını ifade etmektedirler. BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 195

dışındaki birtakım etkenlerin sonucu olarak görülmekteyse⁹⁶⁸ de uygulanan seçim sistemi, bu tutarsızlığı engelleme yönünde herhangi bir teşvikte bulunmadığından tutarsızlığa izin verici bir niteliğe sahip olmaktadır.

b. İngiltere

İngiltere’de parlamento seçimleri kategorik pusulanın kullanıldığı tek turlu tek isimli çoğunluk usulüne göre yapılmaktadır⁹⁶⁹. Ayrıca İngiliz seçim sistemi, hem büyüklük hem de seçmen sayısı açısından oldukça geniş seçim çevrelerinde uygulanmaktadır⁹⁷⁰. Tüm bunların yanında İngiltere’de parti yerel örgütleri aday belirleme yetkisine sahip olup, bu yetkiyi de etkin bir biçimde kullanmaktadırlar⁹⁷¹.

Tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün, özellikle kişisel özellikleri ön plana çıkararak parti tutarlığının önünde bir engel oluşturması muhtemeldir⁹⁷². Buna karşın İngiliz partileri, 1868’den bu yana genellikle tutarlı bir görünüm arz etmektedirler⁹⁷³. Aslında her ne kadar İngiliz partileri tutarlı ve disiplinli siyasi partiler olarak bilinseler de 1970 seçimleri, İngiltere’de o güne kadar parti tutarlığında görülmemiş bir düşmenin yaşandığı bir yıl olmuş, tutarlık düzeyindeki söz konusu düşüş, 1970’ten sonra da devam etmiştir⁹⁷⁴. Yine de İngiliz partilerinin tutarlığı İngiltere’yi seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişki bakımından benzersiz bir örnek haline getirmektedir.

⁹⁶⁸ Katz’a göre Amerikan partilerinin tutarsızlığının sebepleri sosyal kutuplaşmalar ve Amerikan ön seçim sistemidir. KATZ, (2007), s. 8

⁹⁶⁹ KATZ, (2007), s. 61

⁹⁷⁰ Örneğin 1970 tarihli İngiltere seçimlerinde bir seçim çevresi, yaklaşık 62.000 seçmenden oluşmaktadır. KATZ, (2007), s. 61

⁹⁷¹ ÖZBUDUN, (1970), s. 338, ayrıca KATZ, (2007), s. 61

⁹⁷² MITCHELL, (2006), s. 170

⁹⁷³ MITCHELL, (2006), s. 170

⁹⁷⁴ İngiliz partilerindeki tutarlık düzeyini tespit etme yönünde çalışma yapan Kam’a göre İngiliz partilerindeki muhalefet oranı 1970’e kadar ortalama % 5 düzeyinde seyretmişken, 1970 seçimleri ve sonrasında bu oran % 20’ye çıkmıştır. İngiliz partilerinin tutarlık ve parti içi muhalefet düzeylerinin hesaplanması ve oranları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KAM, (2009), s. 42-44

İngiliz partilerinin tek turlu tek isimli çoğunluk usulü gibi kişisel özelliklerin ön plana çıktığı bir seçim usulü altında dahi nispeten tutarlı kalabilmiş olmasının temel sebebi Mitchell'e göre İngiliz seçmenlerinin seçim usulüne rağmen adaya değil siyasi partiye oy vermeleridir⁹⁷⁵. Nitekim Cox'a göre *"İngiliz seçmenin adaydan ziyade siyasi partiye oy vermesi, 1868'den bu yana İngiliz siyasal hayatının kalıcı bir özelliği haline gelmiştir"*⁹⁷⁶. Belirtmek gerekir ki İngiliz partileri tutarlı olmalarına karşılık ideolojik nitelik göstermezler⁹⁷⁷. Elbette bu da İngiliz seçmenlerinin kutuplaşmasının önüne geçmektedir.

İdeolojik değil pragmatik siyaset izleyen siyasi partiler böylece seçim sürecinde seçmenlerin oylarını toplama noktasında belirleyici olmaktadır. Tek turlu tek isimli çoğunluk usulü ise büyük seçim çevrelerinde pragmatik siyaset izleyen siyasi partilerin sayısını ikiye indirerek adayların tercihlerini kısıtlamaktadır. Bu doğrultuda daha önce belirtildiği gibi rekabet, her seçim çevresinde iki büyük siyasi partinin gösterdiği adaylar arasında gerçekleşmekte, böylece adayların seçilmek için partilerine sadakatle bağlanmaktan başka çaresi kalmamaktadır⁹⁷⁸. Bu durum iki partili sistem yaratma gücüne sahip bir tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün parti tutarlılığını zayıflatmak bir yana onu güçlendireceğini açıkça göstermektedir⁹⁷⁹. Çünkü birincil nitelikli etkisi parti sistemi üzerinde olan seçim sistemi, parti tutarlığı üzerindeki etkisini bu değişken üzerinden gösterecektir.

İngiltere'de siyasi partilerin tutarlı kalmaları, öncelikli olarak homojen bir toplum ve tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün siyasetin ideolojik niteliklerinden çok pragmatik yönüne ağırlık veren iki siyasi parti yaratması ile mümkün olabilmektedir. Her ne kadar günümüzde bu tutarlığın düzeyinin

⁹⁷⁵ MITCHELL, (2006), s. 169

⁹⁷⁶ MITCHELL, (2006), s. 169, G. COX, **"The Efficient Secret: The Cabinet and The Development of Political Parties in Victorian England"**, Cambridge University Press, New York, 1987, s. 92'den naklen.

⁹⁷⁷ İngiliz partilerinin ideolojik değil pragmatik siyaset izledikleri yönünde ve bunun parti tutarlığına yansıyan sonuçları hakkında bkz. KATZ, (2007), s. 61

⁹⁷⁸ KATZ, (2007), s. 25-26

⁹⁷⁹ Duverger de bu sebeple tek turlu çoğunluk sisteminin merkezîyet üzerindeki etkisinin tespit edilemez olduğunu ifade etmiştir. DUVERGER, (1974), s. 103

yüksekliği tehdit altındaysa da⁹⁸⁰ İngiliz partilerinin yapılarına ilişkin temel özellikleri halen bunların disiplinli ve tutarlı bir yapıya sahip olmalarıdır.

c. Kanada

Kanada’da tıpkı İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde olduğu gibi parlamento seçimleri kategorik pusulanın kullanıldığı tek turlu tek isimli çoğunluk usulüne göre yapılmaktadır⁹⁸¹. Ancak İngiliz seçim sisteminden farklı olarak Kanada’da seçim çevreleri küçüktür⁹⁸². Bunun dışında Kanada’da milletvekili adaylarını belirleme yetkisi seçim çevrelerindeki parti örgütlerine bırakılmıştır⁹⁸³.

Kanada’da faaliyet gösteren siyasi partiler disiplinli partiler olarak gösterilmektedir⁹⁸⁴. Hatta Jonathan Malloy’a göre Kanada partilerinde whipler, İngiliz partilerinde görev yapan muadillerinden çok daha güçlü durumdadır⁹⁸⁵.

Yazara göre Kanada partilerinde disiplin, pozitif ve negatif olmak üzere iki şekilde sağlanmaktadır⁹⁸⁶. Disiplinin sağlanmasında pozitif yöntemler, milletvekillerinin parti organları tarafından parlamento bünyesinde oluşturulan çeşitli komitelere üye yapılması veya kendilerine bakanlık vb. gibi

⁹⁸⁰ İngiltere’de parti tutarlığının tehdit altında olduğu görüşü için bkz. KAM, (2009), s. 42-43, aynı yönde MITCHELL, (2006), s. 170

⁹⁸¹ MASSICOTTE, (2006), s. 102

⁹⁸² MASSICOTTE’ye göre Kanada’da siyasi rekabet, küçük seçim çevrelerinde gerçekleşmektedir. MASSICOTTE, (2006), s. 108

⁹⁸³ MASSICOTTE’ye göre milletvekili adaylarını belirleme yetkisi üzerinde parti merkez organlarının rolü önemsiz derecededir. Buna karşılık zaman zaman yerel parti örgütlerinin belirledikleri adayların parti merkez örgütleri tarafından reddediği de görülmektedir. Bu yöndeki örnekler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MASSICOTTE, (2006), s. 108

⁹⁸⁴ Bu yönde bkz. ÖZBUDUN, (1970), s. 362

⁹⁸⁵ Bu bağlamda Kanada Parlamentosu’nda yer alan partilerin burada yapılan oylamalarda diğer ülkelerdeki partilerden çok daha fazla tutarlı olduğu görülmektedir. Bunun ise sebebi Kanada Parlamentosu’nda yapılan her oylamanın azınlık hükümetlerinin varlığından dolayı adeta bir güven oylamasına dönüşmüş olmasıdır. Kanada partilerinde disiplin hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jonathan MALLOY, “High Discipline, Low Cohesion? The Uncertain Patterns of Canadian Parliamentary Groups”, *The Journal of Legislative Studies*, 9: 4, 2003, s. 117-120, özellikle s. 118

⁹⁸⁶ MALLOY, (2003), s. 119

çeşitli makamlar verilmesi ile gerçekleştirilmektedir⁹⁸⁷. Negatif yöntemler ise üyelerin partilerinden atılması veya belli bir süre için uzaklaştırılması şeklinde gerçekleşmektedir⁹⁸⁸.

Malloy'a göre Kanada'da parti tutarlığı ve parti disiplini konusunda çok ilginç ve istisnai bir durum söz konusudur. Buna göre Kanada'da siyasi partiler yüksek düzeyde disiplinli olmalarına karşılık bunların tutarlığı düşüktür⁹⁸⁹. Esasen Özbudun tarafından tutarlı olarak gösterilen Kanada siyasi partileri⁹⁹⁰, 1993 yılından sonra bu tutarlıklarını yitirmeye başlamışlardır. Bunda da elbette 1993 seçimleri neticesinde siyaset sahnesine belirgin bir biçimde çıkan Reform Partisi ve Quebec Bloğu'nun parti sistemi üzerinde yarattığı sarsıntı etkili olmuştur⁹⁹¹. Nitekim daha önce belirtildiği şekliyle 1993 Seçimleri Kanada'da artık iki partili bir sistemin değil çok partili hayatın söz konusu olduğu bir seçim olarak tarih sahnesinde yerini almıştır⁹⁹². Bu doğrultuda Malloy, Kanada parti sistemini 1993 öncesi ve sonrası biçiminde ele almanın doğru olduğunu ifade etmektedir⁹⁹³. Söz konusu iki siyasi partinin parti sistemine girmesi ve parti sisteminin değişimi ise Kanada'da tarihi kökleri olan parti disiplini üzerinde değil, ancak parti tutarlığı üzerinde olumsuz etki yaratmıştır⁹⁹⁴. Bu durum aynı zamanda tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün Kanada'da iki partili sistem yaratmadaki başarısızlığı ile ilişkilidir.

⁹⁸⁷ MALLOY, (2003), s. 119

⁹⁸⁸ Ancak belirtmek gerekir ki Kanada'da bu yaptırımların genelde partileri ile siyasi anlaşmazlığa düşen veya kişisel sorunlar yaşayan üyeler üzerinde uygulanması söz konusu olmuştur. 1992 yılından 2003 yılına dek partilerinden atılanların sayısı ise yalnızca 3'tür. Disiplin tedbirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MALLOY, (2003), s. 119-120

⁹⁸⁹ Bu yönde MALLOY, (2006), s. 120 vd.

⁹⁹⁰ Özbudun, 1970 tarihli eserinde Kanada partilerinin, Amerika Birleşik Devletleri ile aynı koşullarda olmasına karşılık tutarlı partiler olduklarını ifade etmiş ve bu tutarlığın sebebini de parlamenter hükümet sistemi olarak göstermiştir. Bu yönde ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (1970), s. 362-363

⁹⁹¹ MALLOY, (2006), s. 117

⁹⁹² Bu da Kanada'da tek turlu tek isimli çoğunluk sistemini tehdit altına sokmuştur. BUTLER, (1983), s. 58

⁹⁹³ MALLOY, (2006), s. 116

⁹⁹⁴ Nitekim Malloy, çalışmasını Kanada'da faaliyet gösteren siyasi partilerin halen disiplinli fakat tutarsız oldukları savı üzerine kurgulamış, bunu da açıkça ifade etmiştir. Bu yönde bkz. MALLOY, (2006), s. 120-121

Malloy'a göre Kanada'daki parti sisteminde yer alan siyasi partilerin farklı düzeyde tutarlık gösterdiklerini söylemek mümkündür⁹⁹⁵. Buna karşılık Quebec Bloğu dışındaki tüm partiler 1993 öncesi döneme nispeten çok daha tutarsız hale gelmişlerdir⁹⁹⁶. Bunlardan özellikle Reform Partisi, disiplinli yapısını da korumakta zorlanmaktadır⁹⁹⁷. İşte 1993 sonrası yaşanan tüm bu gelişmeler, tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün iki partili sistem yaratmakta başarısızlığının parti tutarlığını da sekteye uğratacağı yönünde en güçlü kanıtlardır. Dolayısıyla öncelikli olarak parti sistemi üzerinde etkili olan seçim sistemi, ikincil etkisini Kanada'daki siyasi partilerin tutarlıkları üzerinde olumsuz etki yaratarak ortaya koymuştur. Her ne kadar disiplinli olarak gösterilseler de Kanada'daki siyasi partilerin tutarlık düzeyleri, Kanada'nın siyasi ve sosyal yapısının parti sistemi üzerinde yarattığı etki ve seçim sisteminin bu etkiyi önleyememesinin sonucu olarak ideolojik niteliğini kaybederek kişisel hale gelmiştir⁹⁹⁸. Bu da Kanada'da parti tutarlığının geleceğine ilişkin şüpheleri beraberinde getirmektedir.

d. Hindistan

Hindistan, tek turlu tek isimli çoğunluk formülünü uygulayan diğer ülkeler gibi kategorik oy pusulasının kullanıldığı bir seçim sistemini uygulamaktadır. Ancak Hindistan'da oy pusulası, cehaletin yaygınlığından dolayı rekabet eden siyasi partilerin işaretlerini de içermektedir⁹⁹⁹. Bunun yanında Hindistan, 543 seçim bölgesine ayrılmakla beraber, dünyanın en

⁹⁹⁵ MALLOY, (2006), s. 122

⁹⁹⁶ MALLOY, (2006), s. 123

⁹⁹⁷ Bu iddiasında Malloy, 1993 ile 1997 arasındaki parlamentoda yapılan oylamalarda elde edilen verilere dayanmaktadır. Nitekim Reform Partisi, bu oylamalarda en fazla fire veren siyasi partidir. Bu yönde bkz. MALLOY, (2006), s. 123

⁹⁹⁸ MALLOY, (2003), s. 128

⁹⁹⁹ Hindistan seçim usulü ve oy pusulasının niteliği arasındaki ilişki hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 142

kalabalık nüfuslu ülkelerinden biri olması sebebiyle seçim çevrelerinde kayıtlı seçmen sayısı genelde oldukça yüksektir¹⁰⁰⁰.

Hindistan'daki sosyal bölünmelerin çeşitliliği, tek turlu tek isimli çoğunluk sistemi ve Hindistan'ın federal yapısı ile birleştiğinde Hindistan'daki siyasi partilerin tutarsız yapısı adeta kaçınılmaz olmaktadır¹⁰⁰¹. Ancak belirtilmesi gereken bu tutarsızlığın Hindistan siyasal hayatının farklı dönemlerinde farklı özellikler gösterdiği¹⁰⁰². Örneğin Kongre Partisi'nin hakim tek parti olduğu dönemde parti içi uzlaşmazlıklar ve çatışmalar en yüksek düzeye ulaşmış, nitekim bu uzlaşmazlıklar Kongre Partisi'nin 1969, 1971 ve 1977'de bölünmesine yol açmıştır¹⁰⁰³. Üstelik bu durum, yalnızca Kongre Partisi için değil, muhalefette bulunan diğer partiler için de geçerlidir. 1977 yılında diğer muhalefet partileri, Kongre Partisi'nden ayrılan Janata Partisi çatısı altında birleşerek seçimlere girmiştir¹⁰⁰⁴. Ancak daha sonra bu birleşme de uzun sürmemiş ve Janata Partisi de kendi içinde bölünmelere uğramıştır¹⁰⁰⁵.

Hindistan'da faaliyet gösteren siyasi partilerin ortak özellikleri gerek ideolojik gerekse de pragmatik siyaset bağlamında yüksek düzeyde tutarsız oluşlarıdır. Bunun da sebebi elbette sosyal bölünmelerin çok çeşitli oluşunun tek turlu tek isimli çoğunluk sistemi ile birleşmiş olmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde parti disiplinin yokluğu, farklı sosyal temelli yapıların bir arada bulunmasına hizmet ederken, aynı uzlaşma kültürünün Hindistan'da olmayışı Hint siyasi partilerinin bölünerek çoğalmasına sebebiyet vermektedir. Bu da çoğunluk sisteminin ulusal düzeyde iki parti sistem yaratmadaki açık başarısızlığının sonucu olarak görülmelidir.

¹⁰⁰⁰ Örneğin 2004 seçimlerinde Dış Delhi (Outer Delhi) olarak adlandırılan seçim çevresinde kayıtlı seçmen sayısı 3.3 milyondur. Buna karşılık 1977 seçimlerinde yalnızca 39.033 seçmenin kayıtlı olduğu Lakshadweep isimli seçim çevresi ise en küçük seçim çevresidir. HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 141

¹⁰⁰¹ Bu yönde bkz. HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 149

¹⁰⁰² HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 149

¹⁰⁰³ HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 150

¹⁰⁰⁴ HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 150

¹⁰⁰⁵ HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 150

2. İki Turlu Tek İsimli Çoğunluk Usulü-Fransa

Fransa'da iki turlu tek isimli çoğunluk usulünün III. Cumhuriyet Dönemi'nde uygulandığı, 1946 Anayasası ile bu usulün terk edildiği, ancak 1958 Anayasası ile yeniden Fransa'nın seçim usulü haline geldiği belirtilmişti¹⁰⁰⁶. Fransa'da iki turlu tek isimli çoğunluk usulü, toplam 577 seçim çevresinde uygulanmaktadır¹⁰⁰⁷. Söz konusu sayının çokluğu ise seçim çevrelerini nispeten küçük kılmaktadır¹⁰⁰⁸. Bunun dışında Fransız siyasi partilerinin kuruluşlarından bu yana güçlü yerel parti örgütlerine sahip olduğunu belirtmek gerekir¹⁰⁰⁹.

Elgie'ye göre Fransız siyasi partilerinin dört ana karakteristik özelliği bulunmaktadır¹⁰¹⁰. Buna göre Fransız partileri; (1) derin tarihi köklere dayanmakta, (2) üyeleriyle aralarında gevşek bir bağ bulunmakta, (3) lider merkezli örgütler halinde hareket etmekte ve (4) kendi içlerinde yoğun bir biçimde hizipleşme oranına sahip olmaktadırlar. Buna ek olarak ise Elgie, Fransız partilerinin parlamento oylamalarında genellikle blok halinde oy kullanmalarına karşılık kendi içlerinde oldukça rekabetçi bir yapıya sahip olduklarını ifade etmektedir¹⁰¹¹.

Görüldüğü üzere Fransız partileri, tarihsel açıdan disiplinli sayılabilecek partiler olmalarına karşılık, alınan disiplin önlemleri, parlamentoda oyların blok halinde verilmesini sağlamakta, ancak parti içi tutarlılığı temin edememektedir. İki turlu tek isimli çoğunluk usulü ise bunun sorumlusu olarak gösterilmektedir¹⁰¹².

İki turlu tek isimli çoğunluk usulünün, Fransa'da tam olarak iki partili bir sistem yaratma başarısını gösteremediği, ancak çok partili sistemin düalist ve merkezci bir yapıya kavuşmasını sağladığı ifade edilmişti. Bu sistem içerisinde iki turlu tek isimli çoğunluk usulünün yarattığı ilk olumsuz husus,

¹⁰⁰⁶ Bkz. s. 110

¹⁰⁰⁷ ELGIE, (2006), s. 121

¹⁰⁰⁸ Bu durum özellikle 577 seçim çevresinden 555'inin yer aldığı Fransa anavatanında geçerlidir.. ELGIE, (2006), s. 121

¹⁰⁰⁹ ELGIE, (2006), s. 129

¹⁰¹⁰ ELGIE, (2006), s. 129

¹⁰¹¹ ELGIE, (2006), s. 129

¹⁰¹² ELGIE, (2006), s. 129

parti ittifaklarına izin vermesi ancak bunların tutarlığını sağlayamamasıdır. Nitekim 1976-1981 arasında dönemin Devlet Başkanı Giscard d'Estaing'in partisi olan UDF ile UDF'nin koalisyon ortağı olan Jacques Chirac'ın başını çektiği Gaulle'cüler arasında vahşi bir rekabetin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür¹⁰¹³. Bunun sonucu ise 1981 yılında iki ismin de Devlet Başkanlığı seçimine katılması olmuştur¹⁰¹⁴.

2002 yılında yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde ise iki turlu tek isimli çoğunluk usulünün olumsuz etkisi net bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Sosyalist Parti'nin adayı olan Lionel Jospin, diğer sol partilerin pazarlık güçlerini arttırmak amacıyla Devlet Başkanlığı'na aday göstermeleri sonucu, Ulusal Cephe adayı Le Pen'in gerisinde kalmıştır¹⁰¹⁵. İki turlu tek isimli çoğunluk usulü bunun doğrudan sebebi değilse de bu usulün yarattığı stratejik çerçeve söz konusu yenilginin temel sebebidir¹⁰¹⁶.

Fransız siyasi partileri tarihsel köklerinden dolayı lider merkezli, buna karşın yerel parti örgütlerinin de güçlü olduğu partilerdir. Ancak bu durum, Fransız partilerinin parlamentodaki oylamalarda blok halinde oy kullanmasını engellememektedir. İki turlu tek isimli çoğunluk usulünün etkisi ise parti disiplini üzerinde değil, siyasi partiler ve koalisyon ortakları üzerinde gerçekleşmektedir.

3. Alternatif Oy Usulü-Avustralya

Avustralya, 1911 yılında seçimlerde oy kullanmanın zorunlu olmasından bu yana iki meclisli bir yapıya sahiptir. Meclisin birinci kanadı olan Temsilciler Meclisi alternatif oy usulü¹⁰¹⁷ ile seçilirken, ikinci kanat olan

¹⁰¹³ ELGIE, (2006), s. 130

¹⁰¹⁴ d'Estaing ile Chirac arasındaki rekabet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ELGIE, (2006), s. 130

¹⁰¹⁵ Lionel Jospin'in 2002 Devlet Başkanlığı seçimindeki yenilgisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ELGIE, (2006), s. 130

¹⁰¹⁶ Bu yönde bkz. ELGIE, (2006), s. 130

¹⁰¹⁷ Alternatif oy usulü, daha önce belirtildiği gibi seçmenin seçilmesini en çok istediği adaya oy verirken, dilediği takdirde istediği diğer adayları da ikinci veya üçüncü sıralarda tercih edebilmesini ifade eder. ÖDEN, (2003), s. 32, ATAR, (1990), s. 52 vd.

Senato seçimlerinde devredilebilir tek oy usulü¹⁰¹⁸ uygulanmaktadır¹⁰¹⁹. Dolayısıyla teorik olarak aslında sadece Temsilciler Meclisi'ne karşı sorumlu olsa da senatonun bu gücü Avustralya'da hükümetin gerçek sorumluluğunun aynı zamanda senatoya karşı da mevcut olduğunu göstermektedir¹⁰²⁰.

Avustralya'da siyasi partiler, tutarlı bir yapı göstermektedir¹⁰²¹. Özellikle alternatif oy usulü ile seçilen Temsilciler Meclisi'nde parti tutarlığının yüksek düzeyde olduğu gözlenmektedir¹⁰²². Buna karşılık Senato'da temsil edilen siyasi partiler, Temsilciler Meclisi'ndekilerden daha tutarsız bir görünüm sergilemektedirler¹⁰²³. Buna rağmen söz konusu tutarsızlığın İngiltere'de görülen parti tutarsızlığı derecesinde olduğunu söylemek dahi mümkün değildir¹⁰²⁴.

Milletvekili adaylarının belirlenmesinde parti merkez organlarının rolü büyük olup, milletvekili seçilmek isteyen bir kişinin önceden bir bakan veya parlamentoda yer alan bir milletvekili için tam zamanlı olarak çalışması gerekmektedir¹⁰²⁵. Bu durum Avustralya siyasi partilerinde disiplin ve tutarlığı güçlendirici bir başka kurumsal etkidir¹⁰²⁶.

Güçlü kurumsal etkenlerin yanı sıra Avustralya'da siyasi partilerin tutarlı oluşları, bunların ideolojik olarak keskin kutuplarda yer almayışlarıyla açıklanabilir. Alternatif oy usulünün ise parti tutarlığına etkisi önemsiz denecek kadar azdır. Nitekim alternatif oy usulü, Avustralya'da iki büyük siyasi parti dışında kalan partilerin varlığına izin vermekteyse de Avustralya

¹⁰¹⁸ Devredilebilir tek oy usulünde Seçmenler bu adaylar arasından -ister aynı partiden ister farklı partiden- herhangi birini birinci tercih olarak seçtikten sonra diğer adayları da sırasıyla ikinci, üçüncü... tercihleri olarak tespit ederler. Herhangi bir seçim çevresinde seçim kotasının belirlenmesinin ardından ise oylar seçmenlerin tercihlerine göre değerlendirilerek o seçim çevresinden çıkacak milletvekilleri tespit edilir. TIDEMAN, (1995), s. 30-35, ÖDEN, (2003), s. 51-54, BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 9 vd, ARMAOĞLU, (1953), 114 vd., LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 98 vd.

¹⁰¹⁹ BUTLER, (1983), s. 56, FARREL, McALLISTER, (2006), s. 83-86, İngiltere ve Kanada'dan farklı olarak ise meclisin her iki kanadı seçimle göreve gelmektedir. Bu da senatoyu Avustralya'da İngiltere ve Kanada'ya nispeten daha güçlü kılmaktadır. KAM, (2009), s. 47

¹⁰²⁰ KAM, (2009), s. 47

¹⁰²¹ FARREL, McALLISTER, (2006), s. 92

¹⁰²² KAM, (2009), s. 47

¹⁰²³ Avustralya Senatosu ve Temsilciler Meclisi'nde yer alan siyasi partilerin tutarlık düzeyleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KAM, (2009), s. 47-48

¹⁰²⁴ KAM, (2009), s. 47

¹⁰²⁵ FARREL, McALLISTER, (2006), s. 92

¹⁰²⁶ FARREL, McALLISTER, (2006), s. 92

siyasal kültürünün uyumlu oluşu parti içi gerilimlerin yaşanmasını engellemektedir. Tüm ülkelerin içinde seçim sisteminin parti tutarlığına en az etkisi olan ülkenin Avustralya olduğunu söylemek mümkündür.

C. NİSBİ TEMSİL SİSTEMİNİN PARTİ TUTARLIĞINA ETKİSİ

Duverger'ye göre "*liste usulü ve nisbi temsil, parti hakimiyetine yardımcı olmaktadır*¹⁰²⁷." Bu ifade, çoğunluk sistemlerinin parti tutarlığına etkisinin genelleştirilemeyeceğini öne süren¹⁰²⁸ Duverger'nin bu konuda nisbi temsil sistemlerine daha fazla güvendiğini ortaya koymaktadır.

Katz'a göre de nisbi temsil sistemlerinde adayın değil adayın bünyesinde seçime katıldığı siyasi partinin aldığı oylar etkilidir¹⁰²⁹. Bu sebeple çoğunluk sistemlerinden farklı olarak seçmenlerin oylarını bir partiden diğerine kaydırması, aday için partisinin oyları azalmadığı sürece önemli olmayacaktır¹⁰³⁰.

Esasında milletvekillerinin seçileceği seçim çevresinin büyüklüğü, adayların herhangi bir partiden diğerine ne şekilde oy transferi olabileceğine ilişkin tahminlerini kısıtlar¹⁰³¹. Bu sebeple adaylar, aday oldukları seçim çevresinde üyesi oldukları siyasi partilere ait muhtemel oyları kaybetmeyecekleri şekilde seçim çalışmalarını yürütürler¹⁰³². Dolayısıyla adaylar, seçim kampanyalarını yürütürken oy toplamak amacıyla kendi partilerine en yakın partilerin seçmenlerini hedef alırlar ve kendi partilerinden ideolojik niteliği ile benzer bir partiye oy transferi olmamasına çalışırlar¹⁰³³. Bu da ideolojik olarak her bir adayın partisile tutarlı bir görünüm arz etmesi

¹⁰²⁷ DUVERGER, (1974), s. 266

¹⁰²⁸ DUVERGER, (1974), s. 102-103

¹⁰²⁹ KATZ, (2007), s. 21

¹⁰³⁰ KATZ, (2007), s. 21

¹⁰³¹ Nitekim günümüzde nüfus yoğunluğundan ötürü seçim çevrelerinin büyük olması, adayların hangi partiden hangi oyların nereye gideceklerine ilişkin karmaşık bir konuda tahmin yapmasını imkansızlaştırmaktadır. Bu yönde bkz. KATZ, (2007), s. 22

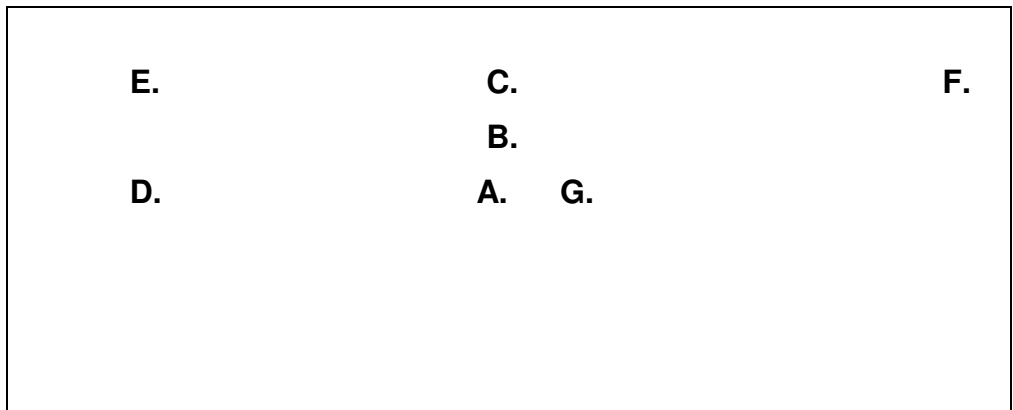
¹⁰³² Adayların birbirleriyle yarıştıkları herhangi bir seçim çevresinde muhtemel hareket tarzları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 22-23

¹⁰³³ KATZ, (2007), s. 21-22

ile mümkün olabilir. Nitekim Katz'ın ifadesiyle ikiden çok siyasi partinin yarıştığı bir ortamda her bir siyasi partinin adayı, kendi konumunu koruyabilmek için kendisi ve partisi etrafında bir çember veya savunma alanı (*sphere of defense*) yaratmak zorundadır¹⁰³⁴.

Benimsediği siyasi tercihler bakımından her bir siyasi parti, kendi ülkesindeki parti sisteminde belli bir yere sahiptir. Bunlardan ideolojik olarak birbirlerine yakın duran *merkezcil* nitelikte siyasi partiler olabileceği gibi, ideolojik niteliği ile diğerlerinden ayrılan *merkezkaç* siyasi partilerin de varlığı söz konusudur. Nisbi temsil usullerinden herhangi birinin uygulandığı seçimlerde seçimi kazanmak isteyen her bir aday ise seçim çalışmalarını, kendi partisine en yakın ideolojik tutumu benimseyen siyasi partiye karşı konumlandırmalıdır¹⁰³⁵.

Her bir adayın seçimi kazanmak için ideolojik olarak kendi siyasi partisine en yakın siyasi partiye karşı seçim faaliyeti yürütmesi gerekliliği şekilli bir örnekle ifade edilebilir¹⁰³⁶. Buna göre herhangi bir nisbi temsil sisteminde seçim çevresi düzeyinde A, B, C, D, E, F ve G şeklinde yedi adet siyasi partinin yarıştığını varsayalım. Bunlardan A, B, C ve G partilerinin ideolojik nitelikleri bakımından birbirlerine yakın olduğu, D, E ve F partilerinin ise gerek diğer partilerden gerekse de birbirlerinden ideolojik nitelikleri itibarıyla ayrıksı bir konumda bulundukları varsayılırsa aşağıdaki gibi bir şekil ortaya çıkmaktadır.

¹⁰³⁴ Bu yönde ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 22-23

¹⁰³⁵ KATZ, (2007), s. 22

¹⁰³⁶ Söz konusu şekil ve şekle dayalı örnek, birebir olarak Katz'dan alınmıştır. Dolayısıyla buna ilişkin açıklamalar da Katz'a aittir. Örnek hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 22-23

Şekle göre bu seçim çevresinde D, E ve F Partileri'nin adaylarının kararsız oyları elde etmek için ne birbirlerine ne de diğer partilere karşı seçim kampanyası yürütmeleri faydalı bir yaklaşım olamaz. Nitekim bunlar ancak kendi potansiyel seçmenlerinin oylarını toplayabilecek güce sahiptirler. Buna karşılık A B, C ve G Partileri, bu seçim çevresinde birbirlerinin oyunu çalabilecek ideolojik yakınlığa sahiptirler. Dolayısıyla söz konusu siyasi partilerin seçim çevrelerinde yarışan adayları, seçim çalışmalarını ideolojik nitelikleri ile yakın oldukları diğer siyasi partilerden oy çalma ve kendi oylarını rakipleri oldukları diğer siyasi partiye kaptırmama çabası üzerine kuracaklardır.

Her bir siyasal partinin herhangi bir seçim çevresindeki seçim çalışmalarını belirtilen şekilde kurgulaması ve örgütlemesinin nisbi temsilin parti tutarlığına etkisi yönünden iki sonucu vardır¹⁰³⁷. Bunlardan birincisi her bir siyasi partinin herhangi bir seçim çevresinde birden fazla rakibi bulunması, ikincisi ise söz konusu rekabetin ülke sathında gerçekleşmesinin muhtemel olmasıdır. Bahsedilen hususlardan çıkan sonuç ise her bir siyasi partinin birden fazla rakibi ile gerek seçim çevresi gerekse de ülke düzeyinde kendisine yakın rakiplerinden ayrılmak amacıyla kesin sınırlar çizmesidir¹⁰³⁸. Bu sınırlar partileri birbirinden ayırma işlevi görerek bunların kendi etraflarında bir savunma alanı oluşturmalarına yardımcı olurlar. Seçim çevrelerinde listelerde yer alan adaylar ise seçilmek için mutlak surette siyasi partilerinin kendilerine çizdiği bu sınırlar içinde kalmalıdır. Aksi takdirde seçim çevresi düzeyinde ideolojik olarak kendisine yakın partilerin adaylarına oy kaybetmesi mukadder olacaktır. İşte nisbi temsil sistemlerini, çoğunluk sistemlerinin aksine parti tutarlığı hususunda güçlü bir kurumsal etken kılan husus tam olarak budur.

Katz'ın ifadeleriyle “*dedüktif bir yöntemle geliştirilen herhangi bir teori mutlak surette ampirik olarak test edilmelidir*”¹⁰³⁹. Dolayısıyla nisbi temsil

¹⁰³⁷ Bu sonuçlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 23

¹⁰³⁸ KATZ, (2007), s. 23

¹⁰³⁹ KATZ, (2007), s. 35

sistemi ile parti tutarlığı arasında kurulan bu güçlü ilişki nisbi temsil usullerinin uygulandığı farklı örneklerden yola çıkılarak sınanmalıdır. Ancak bu sınanmanın ardından nisbi temsil sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin mahiyeti tam olarak anlaşılabilir. Nitekim söz konusu ilişki, seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin niteliğine ilişkin sonuçlara ulaşılması için dönülmesi gereken son virajdır. Bu bağlamda nisbi temsil sistemlerinin parti tutarlığına etkisi, öncelikle devredilemez ve devredilebilir tek oy, ardından saf olmayan nisbi temsil usulleri ve nihayet kişiselleştirilmiş nisbi temsil usulü yönünden incelenmelidir.

1. Devredilebilir-Devredilemez Tek Oy Usulleri

a. Devredilebilir Tek Oy-İrlanda

İrlanda'da seçimler, daha önce belirtildiği üzere devredilebilir tek oy usulü ile gerçekleştirilmektedir¹⁰⁴⁰. Bu usulde seçmen sıralı oy pusulası sunulur¹⁰⁴¹, İrlanda'da uygulanan seçim sisteminde devredilebilir tek oy usulü, üç ila beş milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde uygulanmaktadır¹⁰⁴².

İrlanda'da seçim çevrelerinin 3 ila 5 milletvekili çıkaracak şekilde düzenlenmiş olması, İrlanda'daki siyasi partilerin aday gösterme konusunda ciddi bir sorunla karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır¹⁰⁴³. Bu da her bir

¹⁰⁴⁰ Devredilebilir tek oy usulünde belli bir seçim çevresinden seçilecek olan birden fazla aday, seçmene liste halinde değil tek tek sunulur. Seçmenler bu adaylar arasından -ister aynı partiden ister farklı partiden- herhangi birini birinci tercih olarak seçtikten sonra diğer adayları da sırasıyla ikinci, üçüncü... tercihleri olarak tespit ederler. Bir seçim çevresinden çıkacak olan aday sayısının bir fazlası, o seçim çevresinde kullanılan oylara bölünüp, elde edilen sayıya bir eklenerek o çevredeki seçilme kotası bulunur¹⁰⁴⁰. Bunun ardından oylar, birinci tercihlere göre değerlendirilerek seçilme kotası kadar oy almış adaylar seçilmiş sayılır. Seçilecek sayıda adayın seçilme kotası kadar oy alamaması halinde ise en çok oy alan adayın ihtiyacı olmayan artık oylar veya en az oy alan adayın oyları ikinci ve üçüncü tercihlere göre tekrar dağıtılır. Bu işlem, o seçim çevresinden çıkacak tüm adaylar seçilene kadar devam eder. Devredilebilir tek oy usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TIDEMAN, (1995), s. 28 vd.

¹⁰⁴¹ KATZ, (2007), s. 62

¹⁰⁴² İrlanda'da seçim çevrelerinin küçük olduğu yönünde bkz. BOWLER, FARREL, (1991), s. 305, aynı yönde GALLAGHER, (2006-b), s. 517

¹⁰⁴³ BOWLER, FARREL, (1991), s. 305

seçim çevresinden yalnızca kimin aday gösterileceğini değil, aynı zamanda kaç kişinin aday gösterileceğini belirlemek zorunda olunmasıdır¹⁰⁴⁴. Çünkü herhangi bir siyasi partinin belli bir seçim çevresinde oy potansiyelinden fazla aday göstermesi, oyların bölünmesine ve hiçbir adayın kotayı aşamamasına sebep olabilir. Buna karşılık oy potansiyelinin altında aday gösterilmesi de o seçim çevresinden daha fazla milletvekili seçilebilecekken daha az sandalyenin aday gösteren parti tarafından doldurulmasına sebebiyet verir. İşte bu durum bir seçim çevresinde adayların yalnızca diğer partilerin değil, aynı partilerin de adaylarıyla yarışmalarını gerektirir, dolayısıyla bunları birbirine rakip kılar¹⁰⁴⁵. Söz konusu rekabet ise adayların seçilmek amacıyla kişisel özelliklerini ön plana çıkarmalarını, dolayısıyla parti tutarsızlığını teşvik etmektedir¹⁰⁴⁶. Nitekim İrlanda'da seçim çevrelerinin küçüklüğü ile İrlanda toplumsal yapısının genelde kırsal tabanlı olmasının milletvekili adaylarının seçim çalışmalarında bireysel özelliklerinin ve yerelciliğin ön plana çıkmasına sebep olması beklenebilir¹⁰⁴⁷. Buna karşın İrlanda'daki siyasi partiler, Avrupa'nın en disiplinli ve tutarlı siyasi partileri arasında gösterilmektedir¹⁰⁴⁸.

İrlanda'da uygulandığı şekliyle nisbi temsil sisteminin devredilebilir tek oy usulü, İrlanda'daki siyasi partilerin tutarlığı konusunda en güçlü kurumsal dayanaklarından birini oluşturur. Bunun sebebi ise yukarıda belirtilen küçük seçim çevrelerinde aynı siyasi partinin adayları arasındaki rekabetin, oyların devredilebilir nitelikte olmasından dolayı bir takım çalışmasına dönmesinin zorunlu oluşudur¹⁰⁴⁹. Bunun sebebi ise her bir adayın aslında kendi siyasi partisinden çıkan diğer adayların ikinci, üçüncü... tercihleri olmak istemeleridir¹⁰⁵⁰. Nitekim devredilebilir tek oy usulünün gerek

¹⁰⁴⁴ Aynı sorun Japonya'da da söz konusudur. GALLAGHER, (2006-b), s. 524

¹⁰⁴⁵ GALLAGHER, (2006-b), s. 524

¹⁰⁴⁶ GALLAGHER, (2006-b), s. 524

¹⁰⁴⁷ GALLAGHER, (2006-b), s. 524, Katz'a göre de İrlanda'da milletvekili adaylarının seçim çevrelerindeki rakiplerinin kendi partilerindeki diğer adaylar da olabileceği düşünüldüğünde her bir adayın bağımsız seçim çalışması yürütmesi ve kişiselliği ön plana çıkarması beklenmektedir. Bu yönde bkz. KATZ, (2007), s. 62-63

¹⁰⁴⁸ GALLAGHER, (2006-b), s. 524

¹⁰⁴⁹ Gallagher'a göre devredilebilir tek oy usulünde adaylar seçilmek için kişisel özelliklerini ön plana çıkardıkları gibi aynı anda bir takım halinde hareket etmeyi de bilmelidirler. GALLAGHER, (2006-b), s. 524

¹⁰⁵⁰ GALLAGHER, (2006-b), s. 524

istikrarlı bir parti sistemi, gerekse de tutarlı partiler yaratma gücü buradan gelmektedir. İrlanda'da bu Gallagher'ın ifadesiyle devredilebilir tek oy usulünün “*mütevazı bir cazibesi*¹⁰⁵¹” olmasının sebebi de budur.

b. Devredilemez Tek Oy Usulü-Japonya

Daha önce belirtildiği gibi devredilemez tek oy usulünde adaylar tek tek seçmene sunulur ve o seçim çevresinde en çok oy almış adaylar parti bağlarına bakılmaksızın seçilmiş sayılırlar.

Devredilemez tek oy usulünün parti tutarlığı üzerindeki etkisine ilişkin olarak en sıklıkla tartışılan husus, hiç şüphesiz bu usulün 1994 yılına kadar uygulandığı Japonya'da ortaya çıkan tutarsız partilerin sebeplerinden biri olup olmadığıdır. Devredilemez tek oy usulü, 1955 yılından başlayarak yaklaşık 40 yıl boyunca Japonya'da hakim parti olarak varlığını sürdüren Liberal Demokrat Parti'nin ve diğer partilerin tutarsızlığının sorumlusu olarak gösterilmektedir¹⁰⁵². Nitekim Liberal Demokrat Parti, devredilemez tek oy usulünün uygulandığı dönemde kurumsallaşmış hiziplere ayrılmış olan bir parti olarak varlığını sürdürmüştür¹⁰⁵³.

Bir nisbi temsil usulü olan devredilemez tek oyun Japonya'daki siyasi partilerin tutarsızlığı ile yan yana gelmesi nisbi temsil sistemlerinin tutarlı partilerin varlığını teşvik edeceği varsayımına yönelik güçlü bir istisna teşkil etmektedir. Bunun sebebi ise Japon parti sisteminin devredilemez tek oy usulü döneminde gösterdiği merkezkaç yapısıdır. Nisbi temsil sistemleri bir ülkede merkezci nitelikli ikiden fazla siyasi partinin varlığı halinde tutarlı partiler yaratmaya muktedir olabilmektedir. 1994 öncesi dönemde uygulanan

¹⁰⁵¹ Gallagher, çalışmasının başlığında “*Discreet Charm*” ifadesini kullanmaktadır. GALLAGHER, (2006-b), s. 511

¹⁰⁵² Katz'ın aktardığı şekliyle Thayer'e göre Liberal Demokrat Parti'nin tutarsızlığının beş sebebinden biri Japon seçim sistemi olan devredilemez tek oy usulüdür. Liberal Demokrat Parti'nin tutarsızlığının sebepleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KATZ, (2007), s. 9-10

¹⁰⁵³ REED, (2006), s. 286

şekliyle devredilemez tek oy usulü ise Japon siyasi kültürü ile birleşerek merkezkaç nitelikli bir parti sistemi yaratmıştır¹⁰⁵⁴.

Esasında devredilemez tek oy usulünün tutarlı partiler yaratamamasının kökeninde, bu usulün seçim çevrelerinde kişisel seçim çalışmalarını teşvik etmesi yatmaktadır¹⁰⁵⁵. Yani devredilemez tek oy usulü, yalnız farklı partilerin değil aynı partilerin adaylarını da birbirine rakip kılmaktadır. Bu sebeple devredilemez tek oy usulünde adaylar, seçim çalışmalarında kişisel özelliklerini ön plana çıkararak parti içi hizipleşmelere sebep olmaktadır. Dolayısıyla devredilemez tek oy usulü, parçalı bir toplum yapısını aynen yansıtarak parti sisteminde istikrarsızlığa sebep olmakta, bu sebeple muhalefet partileri parçalanarak bölünürken, iktidar partisi ise tutarsız bütünlerin bir araya geldiği bir siyasi kuruluş haline gelmektedir. Dolayısıyla bu usulde yapılan seçimlerde adaylar, seçilmek için kendi partileri ile aralarında bütünlüklü bir ilişki kurarak diğer partilerin kendilerinden oy çalmasını engelleyecek yerde iktidar partisi içinde hizipleşmektedirler. Nitekim adayların seçilmesinin tek yolu, söz konusu kurumsallaşmış hiziplere tutunmaktır. Bu durum da münhasıran devredilemez tek oy usulünde parti sisteminin “*yüksek düzeyde kutuplaşma şartları altında kutuplaşmış çok parti sisteminin mekanik niteliklerini sergiler*¹⁰⁵⁶” nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır.

2. Saf Olmayan Nisbi Temsil Usulleri

Saf olmayan nisbi temsil usullerine ilişkin olarak söylenebilecek olan, söz konusu usullerin bundan önce bahsedilenler gibi birkaç ülkeyle sınırlı olarak değil, pek çok ülkede farklı biçimlerde uygulandığıdır. Dolayısıyla saf olmayan nisbi temsil usulleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişki incelenirken,

¹⁰⁵⁴ Japon parti sisteminin bu dönemde merkezci ve istikrarlı bir nitelik gösteremediği yönünde bkz. REED, (2006), s. 278-279

¹⁰⁵⁵ Bu yönde bkz. GALLAGHER, (2006-b), s. 524

¹⁰⁵⁶ Daha önce belirtildiği üzere bu durum, Sartori'nin 3. varsayımdır. SARTORI, (1997), s. 61-62

incelenen diğer ülkeler gibi sınırlı örnekler üzerinden değil, bahsedilen ilişkinin en güçlü biçimde hissedildiği örnekler üzerinden hareket edilmesi doğru olacaktır. Nitekim seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin çok güçlü bir ilişki niteliğinde olmayışı, örneklerin bu ilişkinin en güçlü olanlar üzerinden incelenmesini zorunlu kılmaktadır¹⁰⁵⁷.

Gallagher'a göre seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki bağlantının en güçlü müşahade edildiği ülkeler arasında, Finlandiya, Şili, İspanya, Güney Afrika ve Macaristan yer almaktadır¹⁰⁵⁸. Dolayısıyla saf olmayan nisbi temsil sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişki, söz konusu ülke örnekleri üzerinden inceleneyecektir. Ancak Macaristan seçim sistemi karma bir nitelik gösterdiğinden, burada Macaristan örneğine değinilmeyecektir. Şunu da belirtmek gerekir ki, örnek olarak seçilen söz konusu ülkeler, saf olmayan nisbi temsil ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin niteliğine dair ortaya konan hipotezleri destekler mahiyette oldukları için değil, bu ilişkinin niteliği konusunda belirleyici öneme sahip oldukları için seçilmiştir. Elbette bu ilişkinin genel mahiyetinden sapmalar da söz konusudur. Buna da 1993 yılında yapılan seçim reformundan önce İtalya örnek gösterilebilir. Dolayısıyla İtalya'nın da incelenmesi gerekecektir. Son olarak da Türkiye'nin incelenmesiyle saf olmayan nisbi temsil sistemlerinde seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkiye dair açıklamalar tamamlanmış olacaktır.

a. Finlandiya

Finlandiya seçim sistemi, 1906 tarihli Seçim Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden bu yana pek az değişerek günümüze ulaşmıştır¹⁰⁵⁹. Nitekim her ne kadar Finlandiya, bağımsızlığını 1917 yılında elde etmiş, ilk anayasasını

¹⁰⁵⁷ Seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin güçlü bir ilişki olmadığı yönünde bkz. GALLAGHER, (2006-a), s. 553, hatta seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin varlığını en net bir biçimde ortaya koyan Katz dahi, bu ilişkinin güçlü bir nitelik göstermediğini ifade etmektedir.

¹⁰⁵⁸ Esasında Gallagher, Macaristan'ı da seçim sisteminin parti tutarlığına güçlü bir etkisi olan ülkeler arasında saymaktadır.. GALLAGHER, (2006-a), s. 553

¹⁰⁵⁹ RAUNIO, (2006), s. 476

da 1919 tarihinde yapmışsa da seçim sistemine ilişkin 1906 tarihli kanun muhafaza edilmiştir¹⁰⁶⁰. Finlandiya’da nisbi temsil sistemlerinden d’hondt usulü uygulanmaktadır. Seçim çevreleri, Finlandiya’da 6 ila 33 sandalyelidir¹⁰⁶¹. Dolayısıyla Finlandiya’da seçim çevrelerinin nispeten büyük olduğunu söylemek mümkündür. Milletvekili adaylarının belirlenmesinde yetkili organlar ise seçim çevresinden çıkacak sayıya göre değişiklik göstermektedir. Buna göre eğer seçim çevresinden 14 ve daha az milletvekili çıkıyor ise aday gösterme yetkisi, siyasi parti merkez organlarına, 14’ten yukarısında milletvekili çıkıyor ise ilk 14’ü siyasi parti merkez organlarına kalanlar ise yerel parti örgütlerine mensup üyelerin seçimlerine bırakılmıştır¹⁰⁶². Tüm bunların yanında Finlandiya’da oy pusulasının niteliği de sıralıdır¹⁰⁶³.

Finlandiya’da d’hondt usulü, tercihli oy ile birlikte kullanılmaktadır. Buna göre adaylar, seçmenlere isim isim sunulmakta ve seçmenlerden sadece bir aday için oy kullanması istenmektedir¹⁰⁶⁴. Seçmen, aday için oy kullanırken aynı zamanda adayın partisi için de oy kullanmaktadır. Seçimin tamamlanmasının ardından her bir adayın aldığı oylar, kendi partisinden diğer adayların oyları ile toplanmakta, bunun ardından da d’hondt usulüne göre sandalyeler en çok oy almış adaylara tahsis edilmektedir¹⁰⁶⁵. Uygulanan seçim usulü ise adayları, yalnızca diğer partilerin adaylarına değil kendi partilerinin adaylarına da rakip yapmaktadır.

Finlandiya’da uygulanan seçim usulü, seçim sistemlerinin, seçmenlerin kişi tercihleri açısından parti tutarlığı ile yakından bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim 1960 ve 70’li yıllarda özellikle milletvekili adaylarının belirlenmesinin siyasi partilerin yerel düzeydeki

¹⁰⁶⁰ RAUNIO, (2006), s. 475

¹⁰⁶¹ Raunio, Finlandiya’da ortalama seçim çevresi genişliği sayısını 13.3 olarak belirlemiştir. RAUNIO, (2006), s. 477

¹⁰⁶² Finlandiya’da 1975’ten bu yana yerel parti örgütlerinin üyelerinin ön seçimlerde oy kullanması bir zorunluluktur. RAUNIO, (2006), s. 477

¹⁰⁶³ Bu da Finlandiya’da seçimlerin adayların kişisel özelliklerinin ön plana çıkmasına izin veren koşullar altında gerçekleştiğini göstermektedir. Finlandiya’da seçim sisteminin adayların kişisel özellikleri yönünde düzenlemeler getirdiği yönünde bkz. RAUNIO, (2006), s. 480-481

¹⁰⁶⁴ ÖDEN, (2003), s. 45

¹⁰⁶⁵ Finlandiya’da tercihli oyun işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. RAUNIO, (2006), s. 480-481, ÖDEN, (2003), s. 45

seçmenlerine bırakılmış olması ve tercihli oy uygulaması Finlandiya’da parti tutarlığını zayıflatıcı bir etki göstermiştir¹⁰⁶⁶. Buna karşın Finlandiya’da yine de parti gruplarının tutarlığının yüksek düzeyde olduğunu söylemek mümkündür¹⁰⁶⁷. Bunun sebebi ise hiç şüphesiz Finlandiya’da uygulanan nisbi temsil sisteminin öncelikli olarak Finlandiya parti sisteminin istikrarını bozmaması ve bunun parti tutarlığını da olumlu yönde etkilemesidir. Nitekim Japonya örneğinin de gösterdiği gibi nisbi temsil sisteminin parti tutarlığı üzerindeki olumlu etkisini öncüleyen koşul, onun istikrarlı bir parti sistemi yaratma kapasitesidir.

b. Şili

Siavelis’e göre Latin Amerika’daki diğer kötü şöhretli örnekler arasında, yaşanan kesintilere rağmen Şili siyasal sistemi, demokratik siyaset açısından köklü bir geleneğe sahiptir¹⁰⁶⁸. Buna göre 1973 yılında Başkan Salvador Allende’nin askeri darbeye devrilmesine ve bunun ardından yaklaşık on yedi yıl süren askeri diktatörlüğe rağmen Şili’de siyasi partilerin yapısı ve siyaset üzerindeki etkileri Avrupa’da Batı demokrasisi standartlarındaki pek çok ülke ile benzer niteliktedir¹⁰⁶⁹.

Şili’yi diğer ülkeler arasında benzersiz kılan örnek ise hem başkanlık hükümet sistemine hem de çok partili bir sisteme sahip olmasıdır¹⁰⁷⁰. Bu

¹⁰⁶⁶ Nitekim Raunio’ya göre Finlandiya’da parti gruplarının tutarlığı diğer İskandinav ülkelerine oranla daha düşüktür. Bunun da sebebi Finlandiya’da bu yönde alınan önlemlerdir. RAUNIO, (2006), s. 484-485

¹⁰⁶⁷ RAUNIO, (2006), s. 485

¹⁰⁶⁸ Peter M. SIAVELIS, “Chile: The Unexpected (and Expected) Consequences of Electoral Engineering”, *The Politics of Electoral Systems*, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 433

¹⁰⁶⁹ Şili’de 1973 yılında başlayan askeri diktatörlüğün kurumsal sebepleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SIAVELIS, (2006), s. 433-434, ayrıca darbe öncesi dönemin Şili Devlet Başkanı Salvador Allende’nin başkanlığının darbeye sona erdirilmesinden başkanlık sisteminin sorumlu olduğu, eğer Şili bir parlamenter sistem olsa idi Allende’nin görevine kolayca bir güvensizlik oylaması ile son verilebileceği yönünde bkz. SARTORI, (1997), s. 134

¹⁰⁷⁰ Şili’de başkanlık hükümet sistemi ile çok partili sistemin bir arada bulunuş ve işleyiş şekli hakkında bkz. SARTORI, (1997), s. 228, ayrıca SIAVELIS, (2006), s. 436-437

sebeple Şili, klasik bir iki meclisli yasama organına sahiptir¹⁰⁷¹. Çok partili sistemin temelinde ise sosyolojik etkenler olduğu kadar 1925 Anayasası ile öngörülen nisbi temsil sisteminin de payı bulunmaktadır¹⁰⁷². Nitekim Sartori, Şili’de parti kutuplaşmasının Finlandiya, İsviçre ve Dördüncü Cumhuriyet Fransası’ndan sonra dünyada dördüncü sırada olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁷³. Söz konusu çok partili sistem, her ne kadar askeri darbe diktatörü Pinochet tarafından tek turlu tek isimli çoğunluk usulüne geçilerek zayıflatılmak istenmişse de, Pinochet’nin arkasında olan sağcı kesimin bu usulden zararlı çıkacağını düşünmesi buna mani olmuştur¹⁰⁷⁴.

Şili’de Senato ve Temsilciler Meclisi’nin seçiminde uygulanacak usul, nisbi temsilin d’hondt usulü olarak belirlenmiştir¹⁰⁷⁵. Bunlardan parti sistemi ve dolayısıyla parti tutarlığı üzerinde etkili olan ise Temsilciler Meclisi’nin seçiminde uygulanan seçim usulüdür.

Şili’de Temsilciler Meclisi’nin 120 üyesi, ikişer kişilik seçim çevrelerinden seçilmektedir. Oy pusulası ise sıralıdır¹⁰⁷⁶. Seçim çevrelerinin bu denli küçük oluşu ise zorunlu olarak sağda ve solda seçim ittifaklarını beraberinde getirmektedir¹⁰⁷⁷. Bunlardan solcu ve merkez sağcı birlik Concertacion ve sağcı birlik Alianza, Şili’de demokrasiye geçişten bu yana en büyük iki ittifak hareketi olarak varlıklarını sürdürmektedirler¹⁰⁷⁸. Bunlardan Concertacion, ülke genelinde Alianza’nın yaklaşık iki katı oy elde etmesine rağmen seçim çevrelerinden çıkan iki milletvekilinden birinin Alianza, diğerinin Concertacion mensubu olması Alianza’nın Temsilciler Meclisi’ndeki sandalyelerin yaklaşık % 50’sini elde etmesine yol açmaktadır¹⁰⁷⁹.

Şili’deki seçim usulünün parti tutarlığına etkisi ise her siyasi partinin bir seçim çevresinden genellikle bir aday çıkarabileceğini bilmesi üzerinden

¹⁰⁷¹ Yasama organı Senato ve Temsilciler Meclisi’nden oluşmaktadır. SIAVELIS, (2006), s. 437

¹⁰⁷² SIAVELIS, (2006), s. 434

¹⁰⁷³ SIAVELIS, (2006), s. 434

¹⁰⁷⁴ Bunun sebebi Pinochet’nin danışmanlarının yaptıkları çalışma neticesinde Şili’de sağın çeşitli seçim çevrelerine dağılmış bir biçimde yaklaşık % 40 oyunun olduğunu tespit etmeleri olmuştur. SIAVELIS, (2006), s. 437

¹⁰⁷⁵ SIAVELIS, (2006), s. 438

¹⁰⁷⁶ Oy pusulası örneği için bkz. SIAVELIS, (2006), s. 439

¹⁰⁷⁷ Şili’de koalisyonların oluşumu hakkında bkz. SIAVELIS, (2006), s. 434

¹⁰⁷⁸ SIAVELIS, (2006), s. 438

¹⁰⁷⁹ SIAVELIS, (2006), s. 438

şekillenmektedir¹⁰⁸⁰. Çünkü her seçim ittifakı, bir seçim çevresinden iki aday göstermektedir. Seçime katılan siyasi partiler, adaylarını seçim çevresine yerleştirirken ya kendilerinin lehine kaybetmesi muhtemel bir ittifak adayını ya da kendisiyle beraber diğer partinin adayını da zafere taşıyacak bir adayla birlikte seçime gitmeyi istemektedirler¹⁰⁸¹. Bu durum çeşitli siyasi partilerin bir araya geldiği seçim ittifakları içerisinde zaman zaman tutarsızlığa sebep olsa da siyasi partiler içerisindeki tutarlılığı arttırmaktadır.

Katz'ın nisbi temsil sistemlerinin parti tutarlılığını güçlendirici etkisine ilişkin hipotezi, en net biçimde Şili örneğinde görülebilmektedir. Her bir seçim çevresinde seçime katılan adayın en yakın rakibi, seçime kendisiyle birlikte katılan ittifakın adayıdır. Bu iki adayın seçime katıldıkları siyasi partilerin ideolojik duruşlarının birbirine yakın oluşu ise Katz'ın öne sürdüğü gibi adayın kendi partisine ve parti liderine daha sadık olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla oy pusulasının sıralı oluşuna rağmen siyasi parti liderleri, parti tutarlılığını sağlamakta güçlük çekmemektedir¹⁰⁸². Nitekim Siavelis'e göre diğer başkanlık sistemleri ile kıyaslandığında seçim sisteminin Şili'de faaliyet gösteren siyasi partiler içerisinde yaratmış olduğu tutarlık, dikkate değerdir¹⁰⁸³.

c. İspanya

İki meclisli İspanya'da Millet Meclisi seçimleri, daha önce belirtildiği üzere % 3 ülke barajlı d'hondt usulüne göre gerçekleştirilmektedir. Seçim çevreleri ise Madrid ve Barcelona dışında nispeten küçük olup, seçimde kullanılan oy pusulası da kategorik niteliktedir¹⁰⁸⁴.

¹⁰⁸⁰ SIAVELIS, (2006), s. 442

¹⁰⁸¹ SIAVELIS, (2006), 442

¹⁰⁸² SIAVELIS, (2006), 443

¹⁰⁸³ Şili'de parti tutarlılığı ve siyasi partilerin parlamentodaki birlikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SIAVELIS, (2006), s. 442-443

¹⁰⁸⁴ İspanya'da seçim çevrelerinin büyüklüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HOPKIN, (2006), s. 378-379

Bugünkü haliyle benimsendiği 1985 yılından bu yana, İspanyol seçim usulünün en dikkat çekici özelliği ise parti yapısını tutarlı bir hale getirmesi olmuştur¹⁰⁸⁵. Buna göre oy pusulasının kategorik niteliği, İspanya’da siyasi parti liderlerinin parti disiplinini sağlamasında en kullanışlı araç olarak yer almaktadır. Her ne kadar, İspanyol siyasi partilerinin liderleri, spesifik birtakım olaylar bağlamında parti disiplinini sağlamakta zorluk çekseler de İspanyol siyasi partilerinin iç yapılarına ilişkin olarak belirleyici özelliği bunların tutarlı siyasi partiler haline gelmiş olmalarıdır¹⁰⁸⁶. Nitekim Hopkin’e göre İspanya’da tutarsız ve parti içi hiziplere bölünmüş siyasi partilerin ortaya çıkacağına ilişkin korkular, zaman içinde siyasi partilerin aşırı bir biçimde merkezileşerek tutarlı hale geldikleri yönünde endişelere dönüşmüştür¹⁰⁸⁷. Bu da hiç şüphesiz İspanya’da uygulanan seçim usulünün seçim çevreleri ve özellikle kategorik nitelikteki oy pusulasının parti tutarlığı üzerinde yarattığı etkiden kaynaklanmaktadır.

İspanya’da özellikle geniş seçim çevreleri olan Madrid ve Barcelona’da milletvekili adaylarının kişisel özelliklerini ön plana çıkarmalarına imkan bulunmamaktadır. Bunun dışındaki küçük seçim çevrelerinde de kategorik nitelikteki oy pusulası, milletvekilleri ile seçmenlerin arasındaki ilişkiyi zayıflatmaktadır¹⁰⁸⁸. Dahası milletvekilleri, parlamentodaki sandalyelerini seçmenlerden ziyade siyasi parti liderlerine borçlu olduklarını düşünmektedirler¹⁰⁸⁹. Dolayısıyla İspanya’da parti tutarlığı, istikrarlı bir parti sistemi ile beraber varolmaktadır. Bunun da en güçlü kurumsal etkeni, hiç şüphesiz seçim sistemi olmuştur. Gerçekten İspanya’da uygulanan seçim sisteminin 1985’ten sonra yarattığı etki hatırı sayılır büyüklüktedir.

¹⁰⁸⁵ HOPKIN, (2006), s. 385

¹⁰⁸⁶ İspanya’daki siyasi partilerin tutarlığı hakkında bkz. HOPKIN, (2006), s. 386

¹⁰⁸⁷ HOPKIN, (2006), s. 386

¹⁰⁸⁸ İspanya’da seçmenler ile milletvekili adayları arasındaki ilişkinin niteliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HOPKIN, (2006), s. 387

¹⁰⁸⁹ Bu sorunların giderilmesi amacıyla İspanya’da milletvekili adaylarının ön seçim yoluyla belirlenmesi yoluna giden siyasi partiler mevcuttur. Bunlara en belirgin örnek ise Sosyalist Parti’dir. İspanya’da parti disiplini uygulamalarının, parti içi demokrasiyi tehdit eder nitelik kazanmasına karşı siyasi partiler tarafından alınan önlemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HOPKIN, (2006), s. 386-387

d. Güney Afrika

Saf olmayan bir nisbi temsil usulünün parti tutarlığı üzerinde güçlü bir etken yarattığı diğer bir ülke Güney Afrika'dır. 1910 yılından Güney Afrika'nın Apartheid rejiminden demokratik rejime geçtiği 1994 yılına kadar Güney Afrika'da tek turlu tek isimli çoğunluk sistemi uygulanmıştır¹⁰⁹⁰. 1980'lerden itibaren başlayan sancılı demokratikleşme hareketleri ise 1990'lı yıllarda meyvesini vermiş ve 1993 tarihinde kabul edilen "Geçici Anayasa ve Seçim Kanunu" ile Güney Afrika'da nisbi temsil usulü benimsenmiştir¹⁰⁹¹. İlk seçimlerin 1994 yılında yapılmasından bu yana da söz konusu seçim usulü, varlığını sürdürmektedir. Bunun yanında Geçici Anayasa ile iki meclisli bir yapı benimsenerek Ulusal Meclis'in 400 üyeden, Senato'nun ise 90 üyeden teşekkül etmesi hükme bağlanmıştır¹⁰⁹².

Güney Afrika'da seçimler, birincisi ulusal, ikincisi bölgesel olmak üzere iki kademeli olarak yapılmaktadır. Ulusal Meclis'in 200 üyesi tüm ülkenin tek bir seçim çevresi sayılması ile seçilmekte, geri kalan 200 üyesi ise sandalye sayısı 4 ila 46 arasında değişen dokuz seçim çevresinden seçilmektedir¹⁰⁹³.

Güney Afrika'da nisbi temsil sisteminin en büyük artık usulü, genellikle devredilebilir tek oy usulü ile birlikte uygulanmakta olan Droop kotası ile birlikte uygulanmaktadır¹⁰⁹⁴. Buna göre her bir seçim çevresinde oylar, kullanılan geçerli oylar toplamının o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısının bir fazlasına bölünmesiyle bulunan Droop kotasına¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹⁰ Güney Afrika'nın demokrasiye geçişten önceki siyasal sisteminin altyapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Amanda GOUWS, Paul MITCHELL, "South Africa: One Party Dominance Despite Perfect Proportionality", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 353-355

¹⁰⁹¹ Güney Afrika'da demokrasiye geçiş sürecinde seçim sistemi tartışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. GOUWS, MITCHELL, (2006), s. 355-358

¹⁰⁹² GOUWS, MITCHELL, (2006), s. 354

¹⁰⁹³ GOUWS, MITCHELL, (2006), s. 360

¹⁰⁹⁴ GOUWS, MITCHELL, (2006), s. 360

¹⁰⁹⁵ Droop kotası, bir seçim çevresinden çıkacak olan aday sayısının bir fazlasının, o seçim çevresinde kullanılan oylara bölünüp, elde edilen sayıya bir eklenerek bulunur. Droop kotası hakkında bkz. ÖDEN, (2003), s. 52

göre dağıtılmaktadır. Kotanın üzerinde kalan adaylar doğrudan seçilmekte geriye kalan sandalyeler, siyasi partilerin artık oylarının büyüklüğüne göre sıralanmaktadır¹⁰⁹⁶. Tüm bunların yanında Güney Afrika'da seçim çevreleri geniş olup, seçimler siyasi partilerin isimlerinin üzerinde yer aldığı kategorik oy pusulası ile gerçekleştirilmektedir¹⁰⁹⁷.

Görüldüğü gibi Güney Afrika'da seçim usulü, tüm boyutları ile parti tutarlığını teşvik edici nitelikte görünmektedir. Nitekim Güney Afrika'da 1994 Seçimleri ile uygulanmaya başlanan en büyük artık usulü, blok liste yöntemi ile seçmene sunulan kategorik oy pusulası ve büyük seçim çevreleri ile birleştiğinde disiplinli ve merkezi partiler yaratmıştır¹⁰⁹⁸. Nitekim milletvekillerinin hesap verdikleri makam, halktan ziyade kendi siyasi partileri haline gelmiştir¹⁰⁹⁹. Güney Afrika'da Afrika Ulusal Kongre Partisi'nin hakim tek parti özelliği göstermesi¹¹⁰⁰ ve bu denli büyük bir siyasi partinin bulunduğu bir parti sisteminde disiplinin muhafazasının güç olmasına rağmen, Güney Afrika'da parti tutarlığı güçlüdür. Bunun sebebi ise hiç şüphesiz uygulanan seçim sistemidir. Nitekim seçim sistemi ile sağlanan parti disiplini, Güney Afrika'da parti tutarlığının yüksek düzeyde gerçekleşmesini sağlayarak Güney Afrika'yı nisbi temsil sisteminin parti tutarlığı üzerindeki olumlu etkisi konusunda benzersiz bir örnek kılmaktadır.

e. İtalya

Daha önce belirtildiği üzere İtalya'da 1993 yılında yapılan seçim reformuna dek nisbi temsil sisteminin en büyük artık usulü, tercih oylu liste ile birlikte uygulanmıştır. Tercihli oy usulünde *“seçmenlerin bir partinin listesindeki bir veya birkaç aday hakkında tercihlerini, yani listedeki*

¹⁰⁹⁶ En büyük artık usulünün Droop kotası ile beraber uygulanması konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. GOWS, MITCHELL, (2006), s. 360

¹⁰⁹⁷ GOWS, MITCHELL, (2006), s. 359-360

¹⁰⁹⁸ GOWS, MITCHELL, (2006), s. 366

¹⁰⁹⁹ GOWS, MITCHELL, (2006), s. 366

¹¹⁰⁰ GOWS, MITCHELL, (2006), s. 366

*adaylardan seçilmesini istediklerini belirtmelerine izin verilmiştir*¹¹⁰¹. Buna karşılık bu usulde seçmenin kişi tercihi, yalnızca belli bir siyasi partinin adayları arasında tercih yapabilmesine izin verdiği için kategorik oy pusulası ile sınırlandırılmıştır¹¹⁰². Dolayısıyla 1993 yılına kadar uygulanan İtalyan seçim sistemi, seçmenlere kategorik oy pusulasının verildiği bir seçim sistemidir. Söz konusu usul çerçevesinde 630 üyeli İtalyan Millet Meclisi'ne seçilecek milletvekilleri ise 4 ila 53 sandalye arasında değişen genişlikte seçim çevrelerinden seçilmektedirler. Ortalama seçim çevresi genişliği ise Seton-Watson tarafından 20.3 olarak belirlenmiştir¹¹⁰³.

Görüldüğü gibi İtalya'da uygulanan seçim usulünde parti tutarlığına etki etmesi beklenen tüm unsurlar, parti tutarlığını güçlendirecek mahiyettedir. Bu çerçevede oy pusulası kategorik, seçim çevreleri geniş ve seçim usulü nisbi temsil esaslarına dayalıdır. Tüm bunlara karşın İtalya'da söz konusu seçim sistemi döneminde partiler arasındaki hizipleşmenin çok güçlü olduğu görülmektedir¹¹⁰⁴. Bunun sorumlusu ise hiç şüphesiz tercihli oy usulüdür¹¹⁰⁵.

İtalya'da uygulandığı şekliyle tercihli oy usulü, seçmenlere yalnızca bir siyasi parti içerisindeki adayların sırasını değiştirebilme hakkı vermektedir. Oylamanın bitmesinin ardından adayların topladıkları tercih oyu miktarları sayılmakta ve bu sayılara göre her bir seçim çevresinde bir siyasi partinin adayları tekrar sıralanmaktadır¹¹⁰⁶. Bunun ardından Hare kotası¹¹⁰⁷ ile hangi siyasi partinin ne kadar milletvekili çıkaracağı tespit edilmekte¹¹⁰⁸, artık oylar ise en büyük artık usulüne göre dağıtılmaktadır. Belli bir siyasi partinin bir seçim çevresinden kaç milletvekili çıkaracağının tespit edilmesinin ardından ise milletvekillikleri, seçmenlerin oylarına göre gerçekleştirilen parti

¹¹⁰¹ ÖDEN, (2003), s. 39

¹¹⁰² ÖDEN, (2003), s. 39, ayrıca İtalya'da 1993 yılına kadar uygulanan seçim sisteminde oy pusulasının kategorik niteliği hakkında, KATZ, (2007), s. 63

¹¹⁰³ SETON-WATSON, (1983), s. 111

¹¹⁰⁴ İtalya'da bu dönemde siyasi partilerin tutarlık düzeyleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SETON-WATSON, (1983), s. 115-116

¹¹⁰⁵ SETON-WATSON, (1983), s. 115, KATZ, (2007), s. 63-64, ÖDEN, (2003), s. 44

¹¹⁰⁶ KATZ, (2007), s. 63, ÖDEN, (2003), s. 44

¹¹⁰⁷ Hare kotası, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar toplamının o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle bulunan sayıyı ifade etmektedir. GÖZLER, (2010), s. 322

¹¹⁰⁸ D'ALIMONTE, (2006), s. 254

sıralamasına göre tahsis edilmektedir¹¹⁰⁹. Tercihli oy usulünün parti tutarlığı üzerindeki olumsuz etkisi ise aynı parti içerisindeki adayların birbirleriyle yarışması noktasında gerçekleşmektedir. Seçmene verilen kategorik oy pusulası seçmenlerin farklı partilerin adayları içerisinde tercih yapmasına imkan vermediğinden aynı partiden adaylar birbirleriyle yarışması, 1993 öncesinde İtalya’da seçim yolsuzlukları¹¹¹⁰ ve tutarsız partilerin varlığına sebebiyet vermiştir¹¹¹¹. Halbuki daha önce incelendiği şekliyle Finlandiya’da tercihli oy usulünün farklı siyasi partilerin adayları arasında tercih yapabilmesine olanak tanınması tam ters istikamette parti tutarlığını güçlendirici mahiyette bir etki yaratmaktadır¹¹¹².

İtalya’da 1993 yılında gerçekleştirilen seçim reformuyla İtalyan seçim sistemi karma nitelikli bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu seçim sistemine göre Millet Meclisi’nin 475 üyesi tek turlu tek isimli çoğunluk usulüne, geri kalan 155 üyesi ise yine 1993 öncesinde olduğu gibi Hare kotasıyla beraber uygulanan en büyük artık usulüne göre seçilmiştir¹¹¹³. Ancak benimsenen yeni seçim sistemi de İtalya’da istikrarlı bir parti sisteminin oluşmasını sağlayamamıştır. Bu sebeple İtalya’da, 2006 seçimlerinden birkaç ay önce 2005 yılında yeni bir seçim reformu yapılarak İtalyan seçim usulünde birtakım değişikliklere gidilmiştir¹¹¹⁴. Seçime başka partilerle ittifak halinde giren siyasi partiler için seçim çevresi düzeyinde % 4, tek başına giren siyasi partiler için ise % 2 seçim barajı öngörülmüştür¹¹¹⁵. Ayrıca İtalya’da en büyük artık oy usulü, yoğun tartışmalar konu olan çoğunluk primi ile birlikte uygulanmaktadır. Buna göre seçimlere giren siyasi parti ittifaklarından veya siyasi partilerden ulusal düzeyde en yüksek oy alan parti, 630 sandalyeli parlamentoda 340 sandalyeyi elde edememişse bu partiye 340 üyeyi elde

¹¹⁰⁹ KATZ, (2007), s. 63

¹¹¹⁰ SARTORI, (1997), s. 33

¹¹¹¹ KATZ, (2007), s. 64, ÖDEN, (2003), s. 44

¹¹¹² ÖDEN, (2003), s. 44

¹¹¹³ D’ALIMONTE, (2006), s. 256

¹¹¹⁴ Söz konusu reformu gerektiren siyasi sebepler ve reformun zamanlaması hakkında ayrıntılı bilgi ve tartışmalar için bkz. Gianfranco PASQUINO, “Trikes and Treats: The 2005 Italian Electoral Law and Its Consequences”, **South European Society and Politics**, Cilt:12, Sayı: 1, 2009, s. 80-81, 83

¹¹¹⁵ PASQUINO, (2009), s. 83

edecek şekilde çoğunluk primi verilmektedir¹¹¹⁶. Geri kalan sandalyeler ise diğer siyasi partiler ve koalisyonlar arasında dağıtılmaktadır. Bu da İtalya’da sıklıkla görülen hükümet istikrarsızlıklarına çözüm arayışlarının bir sonucudur. Ancak söz konusu reformlar da İtalya’da ne parti sistemi ne de parti tutarsızlığı sorunlarına kesin bir çözüm teşkil edememiştir. Nitekim İtalya’da gerek koalisyonlar gerekse de siyasi partilerin iç yapılarındaki tutarsızlıkların giderilmesi mümkün olamamaktadır¹¹¹⁷.

İtalya örneği, gösterilen tüm çabalara rağmen siyasi istikrarın sağlanamadığı bir örnek teşkil etmektedir. İtalya’daki siyasi partilerin tutarsız olmalarının sebebi ise İtalyan siyasal sisteminin istikrarsızlığında aranmalıdır. Ayrıca İtalya örneği, siyasi istikrarın sağlanmasında seçim sisteminin ne denli kullanışlı bir araç olduğunu gösteren bir örnektir.

f. Türkiye

Seçimler, siyasi parti yapılarının doğuşu ve gelişiminde önemli bir etken olmuştur¹¹¹⁸. Nitekim daha önce belirtildiği üzere siyasi partilerin iç yapıları kaçınılmaz bir biçimde seçim düzenlemelerinden etkilenmektedirler. Türkiye’de de seçim sistemleri ile parti iç yapısı arasında yakın bir ilişki vardır.

Türkiye’de daha önce belirtildiği üzere geçmişte çeşitli seçim sistemleri uygulanmış olmasına karşılık 1995 Seçimleri’nden bu yana % 10 ülke barajlı d’Hondt usulü uygulanmaktadır. Bunun yanında, bilindiği üzere Türkiye’de milletvekili adaylarını belirleme yetkisi, siyasi partilerin tüzüklerine bırakılmıştır. Nitekim Siyasi Partiler Kanununun 1986 yılında değiştirilen 37. maddesine göre, “*Siyasi partiler milletvekili genel ve ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy açık tasnif esasları çerçevesinde,*

¹¹¹⁶ PASQUINO, (2009), s. 82-83

¹¹¹⁷ Nitekim İtalya’da 24-25. 02. 2013 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin ardından da uzun bir süre hükümet kurulamamış, hükümetin kurulması ancak 29.04.2013 tarihinde gerçekleşebilmiştir. Bu yönde bkz. <http://www.nytimes.com/2013/05/02/opinion/italys-new-government-led-by-prime-minister-letta.html>, Erişim Tarihi: 18.05.2013, ayrıca İtalya’da siyasi istikrarın ve parti tutarlılığının sağlanamadığı yönünde bkz. D’ALIMONTE, (2006), s. 269

¹¹¹⁸ YANIK, (2013), s. 126

*tüzüklerinde belirleyecekleri usûl ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler*¹¹¹⁹.”

Siyasi Partiler Kanunu’nda 1986 yılında yapılan değişiklik, siyasi partilerin kendi içlerinde ön seçimle milletvekili adaylarını belirlemesi yönteminden uzaklaşılmasına sebep olmuştur¹¹²⁰. Nitekim Türkiye’de siyasi partilerin tüzükleri, milletvekili adaylarının genellikle ön seçim, teşkilat yoklaması ve merkez yoklaması usulleriyle belirleneceğini belirtmekte, bunlardan hangi usulün kullanılacağını ise parti merkez organlarına bırakmaktadırlar¹¹²¹. Bu durum ise parti içi demokrasiye sekte vuran bir anlayışı beraberinde getirmekte olup, merkeziyetçi ve oligarşik yapıda siyasi partilerin varlığına sebebiyet vermektedir.

¹¹¹⁹ Yavuz ATAR, “Seçim Hukukunun Güncel Sorunları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, S. 23, Ankara, 2006, s. 225

¹¹²⁰ Siyasi Partiler Kanunu’nun 37. maddesinde 1986 yılında yapılan değişikliğin ön seçim uygulamasından uzaklaşılmasını özendirdiği görüşü için bkz. YANIK, (2013), s. 216

¹¹²¹ Bu konuda Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü’nün 124. Maddesi şu şekildedir: *Genel, kısmi veya ara milletvekili seçiminde, tüzüğün 123. maddesinin son bendinde yazılı olduğu şekilde ön inceleme sonucu belirlenen aday adayları arasından parti adayları ve bu adayların liste sıralamaları; a) Ön seçim, b) Teşkilat Yoklaması, c) Merkez Yoklaması usüllerinden birinin, birkaçının veya tamamının; aynı seçimde seçim çevresi ölçeğine göre aynı anda ve bir arada veya birinin ülke ölçeğinde tam olarak uygulanması suretiyle yapılır.*

Hangi seçim çevresinde hangi usûl veya usüllerle ve usulün hangi ölçekte uygulanacağına Merkez Karar ve Yönetim Kurulu’nca karar verilir. Ancak milletvekili seçiminde, seçim çevrelerinin en az % 50’sinde ön seçim veya teşkilat yoklaması usüllerinden birinin uygulanması ile aday belirlemesine özen gösterilir. <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu>, Erişim Tarihi: 05.06.2013

Cumhuriyet Halk Partisi tüzüğünün milletvekili adaylarını belirleme yetkisini düzenleyen 58. Maddesinin 1 ve 2. fıkraları ise şu şekildedir: *“TBMM üyeliği için adayların belirlenmesinde yöntemler, önseçim, aday yoklaması ve merkez yoklamasıdır. Önseçim ve aday yoklaması, öncelikli yöntemlerdir.*

Aday saptamada hangi seçim çevresinde hangi yöntemin uygulanacağına Parti Meclisi karar verir. Parti Meclisi, önseçim veya aday yoklaması yapılan bir seçim çevresindeki aday listesinde, merkez adaylığı için Siyasi Partiler Kanunu’ndaki ilkelere göre yeteri kadar sıra ayırabilir.” <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/2012/05/CHP-Tuzuk.pdf>, Erişim Tarihi: 05.06.2013

Son olarak Milliyetçi Hareket Partisi tüzüğünün yine milletvekili adaylarının tespitine ilişkin 88. maddesi şu şekildedir: *Milliyetçi Hareket Partisi milletvekili adayları ile bunların listelerdeki sıraları,*

a. Merkez adaylığı,
b. Merkez yoklaması,
c. Teşkilât yoklaması,
d. Ön seçim,

usullerinden birisi, birkaçı veya tamamının bir arada veyaayrı ayrı uygulanması ve Siyasi Partiler Kanununun ilgili hükümlerine uyulması suretiyle tespit edilir. Hangi seçim çevresinde, hangi usulün tatbik edileceğine Merkez Yönetim Kurulu karar verir. http://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf, Erişim Tarihi: 05.06.2013

Türkiye’de faaliyet gösteren siyasi partilerde merkezîyetçi yapıyı güçlendiren bir diğer olgu ise seçimlerde seçmen sunulan bloke (kapalı) listelerdir¹¹²². Nitekim seçmene bloke listeler sunulması da daha önce belirtildiği üzere seçimlerde kategorik oy pusulası kullanıldığı anlamına gelir. Bu da doğru bir ifadeyle parti merkez yönetimlerinin oligarşik eğilimlerini güçlendirmektedir¹¹²³. Son olarak daha önce belirtildiği gibi Türkiye’de her il bir seçim çevresi olup, yalnızca İstanbul 3, Ankara ve İzmir ise 2 seçim çevresinden oluşmaktadır.

Özbudun, 1970 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren siyasi partilerin tutarlı yapılarıyla dikkat çektiklerini belirtmektedir¹¹²⁴. Buna karşın esasında Türkiye’de faaliyet gösteren siyasi partiler, tarihi bağlamda merkezîyetçi ve oligarşik eğilimlere sahip olmakla beraber bunların yüksek düzeyde tutarlık gösterdiklerine şüpheyile yaklaşmak gerekir. Nitekim Türkiye’de parti içi çatışmalar, kendini aşırı hizipleşme olarak değil, fakat parti üyelerinin sıklıkla üyesi oldukları siyasi partiyi değiştirmeleri suretiyle göstermektedir¹¹²⁵.

Türk siyasal hayatında partilerden yaşanan kopmaların ve parti değiştirmenin büyük önemi vardır. Bu doğrultuda Demokrat Parti’nin kurulması da dönemin Cumhuriyet Halk Partisi’nden bir tutarsızlık örneği olarak 4 adet milletvekilinin kopuşuyla gerçekleşmiştir¹¹²⁶. İlerleyen dönemlerde parti değiştirmenin Türk siyasal hayatında bir fenomen haline gelmesi sebebiyle 1982 Anayasası’nın ilk şeklinde bir milletvekilinin partisinden istifa ederek bir başka partiye girmesi veya Bakanlar Kurulu’nda görev alması milletvekilliğini TBMM kararıyla sona erdiren bir sebep haline getirilmiştir¹¹²⁷. Nitekim bu sebep, 1995 yılında yapılan değişikliğe kadar

¹¹²² “*Bloke liste usulünde, seçmenler oylarını kullanırlarken tek bir parti listesini veya tek bir bağımsız adayı seçmek zorundadırlar.*”, ÖDEN, (2003), s. 38

¹¹²³ YANIK, (2013), s. 128

¹¹²⁴ ÖZBUDUN, (1970), s. 322

¹¹²⁵ “*Diğer sistemlerde nadiren görülmesine karşılık Türkiye’de parti değiştirme Türk parlamenterleri arasında hiç de alışılmamış bir durum değildir.*” İLTER TURAN, “Changing Horses in Midstream: Party Changers in the Turkish National Assembly”, **Legislative Studies Quarterly**, Cilt. 10, S. 1, 1985, s. 21

¹¹²⁶ Bu yönde bkz. TURAN, (1985), s. 22

¹¹²⁷ 1982 Anayasası’nın 84. maddesinde yer alan bu sebep hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erdal ONAR, “1982 Anayasası’nda Milletvekilliğinin Düşmesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 14, Ankara, 1997, s. 392-393

milletvekilliğinin sona ermesi sebepleri arasında kalmış, 1995 yılında 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikle milletvekilliğini sona erdiren bir sebep olmaktan çıkmıştır¹¹²⁸.

Turan, Türk siyasal hayatında siyasi parti değiştirenlerle ilişkin gerçekleştirdiği çalışmada partilerini değiştirenleri etkileyen karakteristik unsurların dört adet olduğunu belirtmektedir¹¹²⁹. Bunlar; yerelcilik, seçim çevrelerinin büyüklükleri, her bir seçim çevresinin sosyo-ekonomik gelişmişliği ve tekrar seçilebilmek amacıdır¹¹³⁰. Belirtilen dört unsurdan özellikle seçim çevrelerinin büyüklüğü, parti değiştirme olgusunu, dolayısıyla Türkiye'de parti tutarlılığını büyük ölçüde etkilemektedir. Turan, Türkiye'de 1985 yılına kadar üyesi bulundukları siyasi partilerden istifa ederek diğer partilere geçen milletvekilleri üzerinde yaptığı incelemede bunların çoğunlukla çok küçük ya da çok büyük seçim çevrelerinden seçilen milletvekilleri olduğunu tespit etmiştir¹¹³¹. Buna göre küçük seçim çevrelerinden gelen milletvekillerinin, seçmenleri ile aralarında kuvvetli bir bağın bulunmasından dolayı bunların üyesi bulundukları siyasi partiden istifa ederek bir diğer partiye geçmeleri bireysel bir nitelik göstermektedir¹¹³². Buna karşılık büyük seçim çevrelerinde siyasi parti değiştirme, milletvekilinin bireysel bir eylemi olmaktan çok kolektif bir biçimde tezahür etmektedir¹¹³³. Ancak ister bireysel ister kolektif saiklerle gerçekleştirilsin parti içinde etkin bir üyenin istifa ederek başka bir partiye –hatta zaman zaman rakip partiye- bu denli kolaylıkla geçebilmesi, geçmişte Türkiye'deki parti sisteminin istikrarsızlığını, dolayısıyla siyasi partilerin tutarlıklarını korumakta ne kadar zorlandıklarını gösterir niteliktedir.

Türk siyasi partileri, merkeziyetçi ve disiplinli yapısal özellikler gösteriyorlarsa da bunların geçmişte tutarlıklarını korumakta oldukça zorlandıkları, zaman zaman milletvekillerini başka partilere kaptırdıkları veya

¹¹²⁸ ONAR, (1997), s. 393

¹¹²⁹ Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TURAN, (1985), s. 26-31

¹¹³⁰ Bunlardan tekrar seçilme amacını Turan "*career mobility*" olarak ifade etmektedir. TURAN, (1985), s. 29-30

¹¹³¹ Bu yönde bilgi ve elde edilen verilerin şematize edilmiş biçimi için bkz. TURAN, (1985), s. 26-27

¹¹³² TURAN, (1985), s. 27

¹¹³³ TURAN, (1985), s. 27

içlerinden çıkan bir hizbin ayrı bir siyasi parti oluşturduğunu görmek mümkündür. Ancak özellikle son yıllarda Türkiye’de siyasi partilerin merkeziyetçi ve oligarşik yapılarının yanında artık büyük ölçüde tutarlı oldukları da görülmektedir. Elbette bunun sebebi, son yıllarda parti sistemini istikrarlı bir hale getiren seçim sisteminin ikincil etkisiyle parti tutarlığını da güçlendirmesidir. Mecliste yer alan siyasi partiler, benzer ideolojik tutumları gösteren diğer siyasi partilerde faaliyet yürüten siyasetçiler için cazip hale gelmektedir¹¹³⁴.

Türkiye’de uygulanan %10 ülke barajlı d’Hondt sistemi, öncelikli olarak parti sistemi üzerinde, daha sonra da parti tutarlığı üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Ancak bu seçim sisteminde seçmene sunulan kategorik oy pusulası, milletvekili adaylarının belirlenmesinde parti merkez organlarının yetkileri ile birleştiğinde siyasi partilerin oligarşik eğilimlerini arttırarak oldukça olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Parti disiplini kavramı tanımlanırken açıklandığı gibi parti disiplini, parti tutarlığını sağlamada yalnızca bir yol olup, bunun yegane yolu değildir. Nitekim günümüzdeki seçim sistemi, Türkiye’deki siyasi partilerde her ne kadar parti tutarlığı üzerinde olumlu etkiler yaratmışsa da Yanık’ın belirttiği şekliyle siyasi partilerde bulunan lider sultasına¹¹³⁵ son verememiştir. Bu sebeple Türkiye’de uygulanan seçim sisteminin boyutlarında yapılacak değişikliklerle siyasi partilerin merkeziyetçi ve oligarşik yapısına son verilmeye çalışılması ve bu arada parti tutarlığı ile parti sisteminin istikrarının yüksek düzeyde sağlanmasına gayret gösterilmesi zorunludur.

¹¹³⁴ 5 Eylül 2012 tarihinde Demokrat Parti Genel Başkanı’nın Adalet ve Kalkınma Partisi’ne geçişi ve 20 Eylül 2012 tarihinde Has Parti Genel Başkanı Numan Kurtulmuş’un partisini feshederek yine Adalet ve Kalkınma Partisi’ne geçişi bunların en belirgin örnekleri olarak gösterilebilir. Örnekler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.zaman.com.tr/politika_suleyman-soylu-ak-partiye-katildi_1341434.html, Erişim Tarihi: 05.06.2013, ayrıca <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/09/20/has-parti-kapandi-simdi-rota-ak-parti>, Erişim Tarihi: 05.06.2013

¹¹³⁵ YANIK, (2013), s. 222

SONUÇ

Seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişki, siyasi sistemin istikrarını etkileyen en önemli konulardan biridir. Nitekim seçim sistemleri öncelikli sonuçlarını siyasi partiler üzerinde doğurarak siyasi sistem üzerinde etkili olurlar. Söz konusu ilişki, ilk defa Duverger tarafından sistematik bir biçimde ifade edilmiştir. Literatürde seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin mahiyeti de bu kanunların doğrulanması veya yanlışlanması biçiminde gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Sartori, ardından da Lijphart, seçim sistemlerinin siyasi sonuçları üzerinde ileri paradigmlar ortaya koymayı başaramışlardır. Ayrıca konunun literatürde yoğunlukla çalışılması neticesinde seçim sistemlerinin siyasi sonuçları Shugart'ın ifadesiyle “*olgunlaşmış*” bir alana dönüşmüştür¹¹³⁶. Yapılan çalışmalar çerçevesinde ifade edilmesi gereken husus, seçim sistemlerinin siyasi sonuçları olarak ifade edilebilecek hususların aslında yalnızca seçim sistemleri tarafından değil, en az seçim sistemleri kadar hatta bazen seçim sistemlerinden daha güçlü kurumsal ve sosyolojik etkenler tarafından şekillendirilmiştir. Ancak seçim sistemleri, anayasal mühendisliğin en kullanışlı araçları olmak bakımından büyük bir öneme sahiptirler ve Sartori'nin ifade ettiği gibi diğer tüm kurumsal ve sosyolojik etkenlerin ışığında seçim sistemlerinin siyasi sonuçlarına ilişkin genel hipotezlere ulaşmak mümkündür. Nitekim söz konusu hipotezler, seçim sistemleri ile uğraşan anayasal mühendisler açısından faydalanılması zorunlu sosyal bilim kanunlarıdır.

Seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki ilişki ise en temel biçimiyle birincisi, ikincisi üzerinde etkili olan iki veçhesi bağlamında ortaya konabilir. Bunlardan birincisi seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki iken ikincisi seçim sistemleri ile parti iç yapısı, yani partinin tutarlı olup olmadığına ilişkindir. Dolayısıyla seçim sistemleri ile siyasi partiler arasındaki

¹¹³⁶ SHUGART, (2006), s. 25

ilişkide belli hipotezlere ulaşılması bu iki veçhe hakkında ayrı ayrı sonuçların ifadesini gerektirir.

Sartori'ye göre seçim sistemlerinin iki tür etkisi vardır¹¹³⁷: Bunların birincisi seçmenler üzerinde, ikincisi ise partilerin sayısı üzerinde gerçekleşir.

Seçim sistemlerinin seçmenler üzerindeki etkisi genellikle alıkoyucu, yönlendirici, sınırlandırıcı ve zorlayıcı biçimde gerçekleşir¹¹³⁸.

Sartori'ye göre seçim sisteminin parti sayıları üzerindeki etkisi ise belli koşullara bağlı ve mutlak surette azaltıcıdır¹¹³⁹. Gallagher ise Sartori'nin seçim sistemlerinin seçmenler üzerindeki etkisinin bunların parti sistemlerine olan etkisine de teşmil edilebileceği kanaatindedir¹¹⁴⁰. Bu doğrultuda Gallagher, seçim sistemlerinin seçmenler üzerindeki alıkoyucu, yönlendirici, sınırlandırıcı ve zorlayıcı nitelikli etkilerini parti sistemleri açısından değerlendirmiştir¹¹⁴¹. Bu açıdan Gallagher'ın, Sartori'nin sunduğu metodolojik yaklaşımı takip ederek seçim sistemlerinin parti sistemi üzerindeki etkisini incelediğini söylemek doğru olacaktır.

Seçim sistemlerinin parti sayıları üzerinde herhangi bir arttırıcı etki yapmadığını ifade etmek, nisbi temsil sistemlerinin çok partili sistemi teşvik ettiğini ileri süren Duverger kanunlarından kesin bir ayrılığı ifade eder¹¹⁴². Bu da nisbi temsil sistemi söz konusu olduğunda işin içine seçim barajı, parlamento büyüklüğü ve seçim çevresinin genişliği gibi seçim formüllerinden ayrı olarak ele alınan diğer boyutların girmesini gerektirir¹¹⁴³.

¹¹³⁷ SARTORI, (1997), s. 49-50., ayrıca Giovanni SARTORI, "The Party Effects of Electoral Systems", **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, s. 92

¹¹³⁸ Seçim sistemlerinin seçmenler üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SARTORI, (2001), s. 92-93, ayrıca Sartori'nin izinden giderek bunlar hakkında detaylı bir açıklama yapan Gallagher'e göre seçim sistemlerinin benzer bir şekilde parti sayısı üzerindeki etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. GALLAGHER, (2006-a), s. 544

¹¹³⁹ SARTORI, (1997), s. 50, SARTORI, (2001), s. 93

¹¹⁴⁰ GALLAGHER, (2006-a), s. 543

¹¹⁴¹ Gallagher'ın değerlendirmeleri için bkz. GALLAGHER, (2006-a), s. 543-544

¹¹⁴² Sartori'ye göre Duverger'nin ortaya koyduğu şekliyle nisbi temsil sistemi uygulanan ülkelerde ortaya çıkan çok parti sistemleri 1. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da ortaya çıkan parti sistemlerinin niteliği ile alakalı olup, bunların sebebi seçim sistemi olmaktan ziyade siyasal sistemdir. Bu açıdan nisbi temsilin çok partili siyasal hayata yol açacağı iddiası ampirik bir yanılsamadan başka bir şey değildir. Bu yönde SARTORI, (1997), s. 67 vd.

¹¹⁴³ Seçim sistemlerinin parti sistemlerine etkisinin incelenmesinde seçim sistemlerinin boyutlarını detaylı bir biçimde açıklayarak dikkate alan bir yaklaşım için bkz. LIJPHART, (1995), s. 10 vd., s. 15 vd.

Çoğunluk sistemlerinin iki partili hayatı teşvik edeceği önermesi, Duverger'nin de belirttiği gibi sosyolojik bir kanuna en çok yaklaşan hipotez olarak karşımıza çıkar. Ancak bu noktada siyasal sistemin diğer dinamiklerinin işin içine girmesi söz konusu olmaktadır. Nitekim en doğru ifadeyle “*aynı iki parti, bütün seçim çevrelerinde öndeki yarışmacılar olmadığı sürece, ne basit çoğunluk sistemi ne de herhangi bir çoğunluk sistemi, ulusal partilerin sayısını ikiye indirebilir*¹¹⁴⁴.”

Dolayısıyla Duverger'nin de belirttiği şekliyle bir ülkede parti sisteminin ikiye inmesi öncelikli olarak o ülkede *düalist bir eğilimin kendini göstermesi*¹¹⁴⁵ ile mümkündür. Esas mesele söz konusu düalist eğilimden ne anlaşılması gerektiğidir¹¹⁴⁶.

Sartori'ye göre seçim sisteminin parti sistemine etki etmesinin ön koşulu, *yapısallaşmış bir parti sisteminin*¹¹⁴⁷ mevcudiyetinde yatmaktadır. Parti sisteminin yapısallaşmış olması ise yazara göre “*seçmenin kendisiyle soyut parti imajları arasında bağlantı kurmasına*” işaret eder¹¹⁴⁸. Bu da siyasi partilerin daha önce belirtildiği şekliyle sivil toplum ile devlet arasında köprü oluşturması ile mümkündür. Bir başka deyişle seçmen artık yerel bağlarla bağlı olduğu lidere değil, kendisini en iyi temsil edeceğini düşündüğü partiye oy verdiği bir siyasal sistemde hareket ediyorsa parti sisteminin yapısallaşmışlığından bahsedilebilecektir¹¹⁴⁹.

Bu nokta, siyasal sistemin içerisinde yer alan unsurlar olarak seçim sistemi ile parti sistemlerinin girdiği etkileşimin kanunlaştırılması noktasında önem arzeder. Nitekim seçmenlerin temsil işlevini görecektir partilere oy vermesi, demokratik bir siyasal sistemin kurulması ile alakalı olup, bu da daha önce belirtildiği şekliyle toplumdaki sosyal bölünmelerin niteliğine bağlı olmaktadır. Parti sistemlerinin, yalnızca seçim sistemi tarafından belirlenen

¹¹⁴⁴ SARTORI, (1997), s. 54

¹¹⁴⁵ çoğunluk sisteminin, iki parti sistemine hiç sahip olmamış ülkelerde bu sistemi yaratabileceğini söyleyebilir miyiz? Eğer söz konusu ülkede açık bir düalist eğilim kendini gösteriyorsa, cevabın olumlu olması gerektiği şüphesizdir. DUVERGER, (1974), s. 302

¹¹⁴⁶ Sartori, “parti düalizmi” olarak adlandırdığı Duverger'nin ifadesini müphem olmakla eleştirmektedir. SARTORI, (1997), s. 54

¹¹⁴⁷ SARTORI, (1997), s. 55

¹¹⁴⁸ SARTORI, (1997), s. 55

¹¹⁴⁹ SARTORI, (1997), s. 54

bir unsur olarak görülemeyecek olması, diğer tüm değişkenlerin de hesaba katılmasını zorunlu kılmaktadır¹¹⁵⁰.

Tüm bu açıklanan hususlardan çıkan sonuç, seçim sisteminin parti sistemleri üzerindeki etkisinin uygun nedenselliği içeren kanunlar şeklinde ifade edilmesinin önünde birtakım güçlükler bulunduğunu göstermektedir¹¹⁵¹.

Bunların en önemlilerinden biri aynı seçim sistemlerinin farklı ülkelerde uygulanması neticesinde çok farklı sonuçların ortaya çıkabileceğidir¹¹⁵². Örneğin tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün uygulandığı ülkeler olan Kanada ve Hindistan çok partili sistemlerken, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri iki partili sistem olma özelliği göstermektedir. Hatta belirtildiği üzere İngiltere'nin parti sisteminin iki partiden üç partiye gittiği yönünde son yıllarda ciddi şüpheler vardır.

İşin içine nisbi temsil sistemleri girdiğinde durum daha da karmaşık hal almaktadır. İspanya'da uygulanan % 3 barajlı D'hondt usulü, en kötü ihtimalle iki buçuk parti sistemine izin vermektedirken, seçim barajının % 5 olduğu Belçika'da aşırı çok partili sistem söz konusudur.

Rae'nin mizahi bir dille belirttiği gibi, *seçim sistemleri, tıpkı Nottingham Şerifi gibi, fakirden alıp zengine verme eğilimindedir*¹¹⁵³. D'hondt usulü de nisbi temsil sistemlerinin içerisinde büyük partileri en çok yararlandıran sistem olarak yer almaktadır¹¹⁵⁴. Bu usulü uygulayan ülkeler, genelde parti parçalanmasını, siyasal sistemi zorlamadan en aza indirmek isterler. Nitekim bu durum, daha önce de belirtildiği şekilde Kıta Avrupası'nda nisbi temsilin yaygın bir biçimde uygulanmasını sağlamıştır. Ancak bu sistemi uygulayan Kıta Avrupası ülkelerinden olan Hollanda¹¹⁵⁵ ve Finlandiya¹¹⁵⁶ da

¹¹⁵⁰ Bu yönde SAYARI, (2008), s. 401 vd.

¹¹⁵¹ GALLAGHER, (2006-a), s. 551

¹¹⁵² GALLAGHER, (2006-a), s. 551

¹¹⁵³ RAE, (1967), s. 86, aynı yönde Rudy B. ANDEWEG, "The Netherlands: The Sanctity of Proportionality", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 499

¹¹⁵⁴ Aynı yönde bkz. LIJPHART, (1995), s. 23

¹¹⁵⁵ Hollanda'da uygulanan seçim usulünün parti sistemi üzerine etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ANDEWEG, (2006), s. 497 vd.

¹¹⁵⁶ Finlandiya'da uygulanan seçim usulünün parti sistemi üzerine etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tapio RAUNIO, "One Hundred Years of Quietude", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 482 vd.

da parti sistemi Avusturya ve Belçika'da olduğu gibi çok partili olarak kalmıştır. Ancak bu ülkeler, Belçika'da olduğu gibi istikrarsız bir siyasal sistemle karşı karşıya kalmamış, özellikle Finlandiya, dünyanın en dayanıklı siyasal sistemlerinden biri olarak gösterilmiştir¹¹⁵⁷.

Bir diğer önemli faktör ise bir ülkenin tarihi ve sosyolojik koşullarıdır. Lipset ve Rokkan'ın öncülüğünü yaptıkları sosyolojik yaklaşım, parti sistemlerinin oluşumunu etkileyen faktörlerin kurumsal boyutlarıyla olduğu kadar sosyolojik boyutlarıyla da ilgilenilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu da bir ülkedeki parti sistemi değiştirilmek istendiği takdirde o ülkedeki tarihi ve sosyolojik koşulların da dikkate alınmasını gerektirir¹¹⁵⁸.

Tüm bunları dikkate alarak belli başlı varsayımlara ulaşma cesaretini gösteren Sartori, *seçim sisteminin etkisinin kanuna benzer bir şekilde genelleştirilebileceğini* öne sürmüştür¹¹⁵⁹. Yazar, *yapısal konsolidasyonu zorunlu şart olarak, kutuplaşmayı da ara değişken ve bir ölçüde bağımlı değişken olarak kabul etmek suretiyle*¹¹⁶⁰ birtakım varsayımlara ulaşmıştır. Buna göre¹¹⁶¹,

Varsayım 1: *Tek isimli basit çoğunluk formülünün iki partili bir biçim doğurduğu durumlarda, biçim, ancak ve ancak siyasal sistemdeki kutuplaşma düşük düzeyde olduğu takdirde bir iki parti mekanizması doğurur. Yüksek düzeyde kutuplaşma halinde iki parti mekanizması çöker...*

Varsayım 2: *Zorlanamaz azınlıkların (eğer varsa) kota altında dağıldıkları varsayılırsa, saf olmayan nisbi temsil formülleri, muhtemelen iki parti biçiminin ötesinde bir-iki ek partiye, yani üç-dört partiye izin verebilir. Bu biçim ise ancak ve ancak siyasal sistem yüksek düzeyde kutuplaşma göstermiyorsa, ılımlı çok parti mekanizması doğurur...*

Varsayım 3: *Nisbeten saf veya saf nisbi temsil sistemleri, kolayca beş ila yedi parti biçimine imkan verir. Bu durumda bile düşük-orta düzeyde kutuplaşma şartları altında ılımlı çok parti sisteminin koalisyon mekanizması*

¹¹⁵⁷ Finlandiya'nın çok partili sisteme rağmen istikrarlı bir siyasi hayatı olduğu yönünde bkz. RAUNIO, (2006), s. 473 vd.

¹¹⁵⁸ GALLAGHER, (2006-a), s. 551

¹¹⁵⁹ SARTORI, (1997), s. 59

¹¹⁶⁰ SARTORI, (1997), s. 61

¹¹⁶¹ SARTORI, (1997), s. 61-62

engellenmez. Yüksek düzeyde kutuplaşma şartları altında ise biçim, kutuplaşmış çok parti sisteminin mekanik niteliklerini sergiler;...

Her ne kadar Sartori, daha sonra *parti sisteminin yapısallaşması ve seçmenlerin birinci tercihlerinin basit çoğunluğun altında kalması* şeklinde belirlediği iki şartı da göz önüne alarak kendi kanunlarını ortaya koymuşsa da¹¹⁶² yazarın varsayımlarının esas gücü Duverger kanunlarına alternatif bir paradigma oluşturmasında yatmaktadır. Nitekim Duverger'nin söz konusu kanunları ortaya koyan analizine dahil etmediği kurumsal ve sosyolojik etkenleri, Sartori en genel biçimiyle tarif etmeyi başarabilmiştir.

Siyasi partiler, iç yapılarına göre disiplinli ve tutarlı siyasi partiler ile disiplinsiz ve tutarsız partiler şeklinde ayrılırlar. Bu noktada önemli olan kavram ise disiplin kavramını da kapsayıcı bir mahiyete sahip olan tutarlık kavramıdır. Dolayısıyla bir siyasi partinin iç yapısını belirleyen en önemli özellik onun tutarlığı haline gelmektedir. Seçim sistemleri ile parti iç yapıları arasındaki ilişki de parti tutarlığı üzerinden kurulan bir ilişkidir.

İtiraf etmek gerekir ki seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişki, seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki kadar kuvvetli ve kesin mahiyette bir ilişki değildir. Buna karşılık ampirik örneklerin gösterdiği şekliyle anayasal mühendislik için kullanışlı bir araç olan seçim sistemi, özellikle parti tutarsızlığının istikrarsızlık yarattığı durumlarda başvurulabilecek bir çare haline gelmektedir. Dolayısıyla seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin mahiyetini belirleyen olgu da seçim sisteminin istikrarlı bir parti sistemi yaratma kapasitesine sahip olup olmaması ile alakalıdır. Nitekim görüldüğü üzere seçim sisteminin parti sistemi üzerinde olumlu etkisinin görüldüğü, İrlanda, Şili, İspanya ve Finlandiya gibi ülkelerde seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişki oldukça olumluyken, aksinin geçerli olduğu İtalya ve Japonya'da seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin niteliği herhangi bir olumlamaya izin vermemektedir. Tüm bunların yanında parti sistemlerinin istikrarının belirlenmesinde kurumsal etkenlerden ziyade sosyolojik etkenlerin belirleyici

¹¹⁶² Bu kanunlar için bkz. SARTORI, (1997), s. 65-66

olduğu Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Avustralya ve Kanada gibi ülkelerde seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişki, diğer ülke örneklerinin aksine zayıftır. Nitekim bu ülkelerde parti tutarlığının belirleyicileri Özbudun'un da gösterdiği üzere seçim sistemi dışında kalan birtakım kurumsal ve sosyolojik faktörler olmaktadır.

Parti tutarlığı üzerindeki etkisi ister güçlü ister zayıf, ister olumlu ister olumsuz olsun seçim sistemi ile parti yapısı arasında zorunlu bir ilişkinin varlığının kabulü gerekir. Nitekim farklı seçim sistemlerinin benimsenmesi ile parti yapısının zaman içinde değişen bir denge tutturmasına ilişkin ampirik olgular bu ilişkinin varlığına açık ve kesin delildir. Gelineen noktada da söz konusu ilişkinin mahiyetinin doğru bir biçimde tespiti gerekir.

Katz, seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkiyi, seçim sistemlerinin dört boyutu üzerinden incelemiştir¹¹⁶³. Bunlardan ilk üçü Douglas Rae'nin tespit ettiği seçim formülü, seçim çevrelerinin genişliği ve oy pusulasının niteliğine ilişkin unsurlardır. Ancak Katz, Rae'nin belirlediği boyutlar dışında milletvekili adaylarının bireysel durumlarını ilgilendiren milletvekili adaylarının belirlenmesi usulünü de analizine dahil etmiştir¹¹⁶⁴. Dolayısıyla Katz'a göre seçim sistemleri, söz konusu dört boyutları üzerinden parti tutarlığını belirleyici bir mahiyete sahip olurlar.

Bunlardan birincisi olan seçim formülü boyutuna ilişkin görüş, iki farklı seçim formülü olan çoğunluk ve nisbi temsil formülünün parti tutarlığı üzerinde etki yaratacağını iddia etmektedir. Buna göre çoğunluk formülleri kişiselliği ön plana çıkararak parti tutarlığını zayıflatma eğilimindedir¹¹⁶⁵. Buna karşılık nisbi temsil formülü, adayların kendi siyasi partileriyle benzer fikirlere sahip olan siyasi partilerle aralarındaki çizgiyi net bir biçimde belirleyebilmesi için aday oldukları siyasi partilerin ideolojileri ile bütünleşmelerini gerektirir. Bu yolla da parti tutarlığını yüksek düzeyde tutma eğilimindedir¹¹⁶⁶.

¹¹⁶³ KATZ, (2007), s. 20

¹¹⁶⁴ KATZ, (2007), s. 20

¹¹⁶⁵ KATZ, (2007), s. 25-28

¹¹⁶⁶ KATZ, (2007), s. 20-23

Seçim sistemlerinin parti tutarlığı arasındaki ilişkiyi etkileyen ikinci boyutu oy pusulasının niteliđidir¹¹⁶⁷. Buna göre farklı aday veya listelerden yalnızca birine oy vermeyi mümkün kılan kategorik nitelikli oy pusulası, parti tutarlığını artırma eğilimindeyken, farklı partilere veya adaylara aynı anda oy vermeyi mümkün kılan sıralı oy pusulası parti tutarlığının düzeyini düşürmektedir. Nitekim ampirik ülke örnekleri incelendiğinde özellikle saf olmayan nisbi temsil sisteminin uygulandığı Finlandiya, İspanya, şili ve Güney Afrika’da oy pusulasının niteliğinin parti tutarlığı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Seçim sistemi ile parti tutarlığı arasındaki ilişkiyi etkileyen diğer önemli boyut, seçim çevresinin geniřliđidir¹¹⁶⁸. Seçim evresinin genişliği ile parti tutarlığı arasında doğru orantılı bir ilişki söz konusudur. Seçim evresi genişledikçe seçmen ile aday arasında kurulması muhtemel bağ zayıflamakta, seçim çevresi küçüldükçe de seçmen ile adaylar arasında kurulan bağ güçlenmektedir. Bunlardan birincisinde parti tutarlığı güçlenirken, ikincisinde parti tutarlığının zayıflaması söz konusudur.

Son olarak milletvekili adaylarının belirlenmesinin de seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkiyi tespit etmek bakımından kullanışlı olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin İspanya’da parti tutarlığının tarihinin en yüksek düzeyine ulaşması, bu ülkede milletvekili adaylarının yerel parti örgütleri tarafından belirlenmesine yönelik hukuki düzenlemenin yapılmasına yol açmıştır. Bu çerçevede esasında milletvekili adaylarını belirleme yetkisinin seçim sistemlerinin diğer boyutları ve/veya diğer kurumsal ya da sosyolojik etkenler tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür.

Tüm bu açıklamalar seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin şu şekilde formlleştirilebileceğini göstermektedir:

(1) Nisbi temsil sistemlerinde ikiden fazla siyasi partinin rekabetinden dolayı bu sistemler, genelde iki partinin yarıştığı çoğunluk sistemlerine oranla daha tutarlı siyasi partileri vücuda getirmeye eğilimlidirler.

¹¹⁶⁷ KATZ, (2007), s. 28-29

¹¹⁶⁸ KATZ, (2007), s. 30-31

(2) Seçim çevrelerinin geniş olması, seçmenler ile adaylar arasındaki bağı zayıflattığı için parti tutarlığının düzeyini yükseltici, seçim çevrelerinin küçük olması ise seçmen ile adayın arasında kişisel bir bağ oluşması sebebiyle parti tutarlığını düşürücü mahiyette etki yaratırlar.

(3) Oy pusulasının kategorik olması parti tutarlığını yükseltme, buna karşılık sıralı oy pusulası parti tutarlığını azaltma eğilimindedir.

(4) Milletvekili adaylarının siyasi parti merkez örgütleri tarafından belirlenmesi disiplini arttırarak tutarlığı yükseltme, milletvekili adaylarının yerel parti örgütleri veya seçmen tarafından belirlenmesi ise parti tutarlığını azaltma eğilimindedir.

Seçim sistemlerinin bahsedilen boyutları parti tutarlığı üzerinde güçlü etkiler yaratma kapasitesine sahip olan unsurlardır. Bunlardan özellikle seçim formülleri, oy pusulasının niteliği ve seçim çevresinin genişliği parti tutarlığı üzerinde milletvekili adaylarının belirlenmesinden daha güçlü etkiler yaratmaktadırlar. Dolayısıyla herhangi bir ülkede siyasi partilerin iç yapılarına ilişkin yapılacak düzenlemelerde seçim sistemlerinin belirtilen boyutlarının açıklandığı şekliyle göz önüne alınması ve bu doğrultuda en uygun yöntemin seçilmesi zorunlu hale gelmektedir. Ancak bu noktada unutulmaması gereken; (1), seçim sistemleri ile parti tutarlığı arasındaki ilişkinin seçim sistemleri ile parti sistemi arasındaki ilişki tarafından belirlenen ikincil mahiyette bir ilişki olduğu ve (2) bir ülkedeki diğer sosyolojik ve kurumsal gelişmelerin de parti tutarlığı üzerinde güçlü bir etkisinin olma potansiyelinin göz önüne alınması gerektiğidir.

Seçim sistemleri eskiden olduğu gibi bugün de bir siyasal sistemin şekillendirilmesinde büyük rol oynarlar. Nitekim Gallagher'ın ifade ettiği şekliyle *“Seçim sistemlerinin parti sistemi üzerindeki etkisinin kökleri, derinlerde boğulmuş olabilir, ancak bunlar, elverişli aşamalar olan dönüşüm süreçlerinde, net bir biçimde parti sistemini şekillendirme fırsatı sunarlar”*¹¹⁶⁹.” Dolayısıyla ne kadar tartışılırsa tartışılsın demokratik yönetimlerde seçim

¹¹⁶⁹ Gallagher söz konusu dönüşüm süreçlerine örnek olarak Polonya'daki demokrasiye geçiş sürecini örnek göstermektedir. GALLAGHER, (2006-a), s. 551-552

sistemleri, anayasal mühendisliğin en kullanışlı araçları olma özelliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

ALESKEROV, Fuad; ERSEL, Hasan; SABUNCU, Yavuz; **Seçimden Koalisyonu Siyasal Karar Alma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

ANDEWEG, Rudy B.; “The Netherlands: The Sanctity of Proportionality”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 491-510.

ARASLI, Oya; **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1989.

ARMAOĞLU, Fahir; **Seçim Sistemleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:34-16, Ankara, 1953.

ATAR, Yavuz, “Kartel Parti Teorisi ve Eleştirisi: Kartel Teorisinin Çağdaş Partiler Tipolojisini Açıklamadaki Yetersizliği ve Polar Partilerin Doğuşu”, **Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan**, Cilt 1, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 51-102.

ATAR, Yavuz; “Seçim Hukukunun Güncel Sorunları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, S. 23, Ankara, 2006.

ATAR, Yavuz; **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1990.

ATAY, Ender Ethem; “Fransa’daki Seçim Modelleri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:3, 1999, s. 26-45.

BARTOLINI, Stefano; MAIR, Peter; “Challenges to Contemporary Political Parties” , **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, s. 327-343.

BLAIS, Andre; "The Classification of the Electoral Systems", **European Journal of Political Research**, 16, 1988.

BLONDEL, Jean; "Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies", **Canadian Journal of Political Science**, Cilt: 1, No: 2, Haziran 1968, s. 180-203.

BOGDANOR, Vernon; BUTLER, David; "Introduction" **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 1-19.

BOWLER, Shaun; DONOVAN, Todd; van HEREDE, Jennifer; "The United States of America: Perpetual Campaigning in the Absence of Competition", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006.

BOWLER, Shaun, FARREL, David; "Voter Behaviour Under STV-PR: Solving the Puzzle of Irish Party System, **Political Behaviour**, Sayı: 13, Cilt: 4, 1991, s. 303-320.

BOWLER, Shaun, FARREL, David M.; KATZ, Richard S.; "Party Cohesion, Party Discipline and Parliaments", **Party Discipline and Parliamentary Government**, Ohio State University Press, Columbus, 1999.

BULUT, Nihat; **Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003.

BUTLER, David; "Variants of Westminster Model", **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 46-61.

CANIKLIOĞLU, Meltem; “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara, Cilt:16, 1999, s. 17-44.

COTTERET, Jean Marie; EMERİ, Claude; **Seçim Sistemleri**, (Çev.: Tanju Gökçöl), İstanbul, 1975.

CURTICE, John; “So What Went with the Electoral System? The 2010 Election Result and the Debate About Electoral Reform”, **Parliamentary Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 4, 2010, s. 623-638.

DAALDER, Hans; Parties: Denied, Dismissed or Redundant? A Critique, **Political Parties: Old Concepts and New Challenges** (ed. Richard GUNTHER, Jose Ramon MONTERO ve Juan J. LINZ), Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 39-57.

DAALDER, Hans; “The Rise of Parties in Western Democracies”, **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, s. 40-50.

DAHL, Robert; **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev: Levent Köker), Yetkin Yayınevi, Ankara 1993.

D’ALIMONTE, Roberto; “Italy: A Case of Fragmented Bipolarism”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 253-276.

DAVER, Bülent; “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, **Anayasa Yargısı 5, Anayasa Mahkemesi’nin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan 1988, s. 8-27.

DE LEON, Cedric; “No Bourgeois Mass Party, No Democracy: The Missing Link in Barrington Moore’s American Civil War”, **Political Power and Social Theory**, Volume 19., s. 39-82.

DE WINTER, Lieven; “Belgium: Empowering Voters or Party Elites”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 417-432.

DIAMOND, Larry; GUNTHER, Richard; “Introduction”, **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001., s. ix-xxxiv.

DİKMEN CANİKLİOĞLU, Meltem; **Anayasal Devlette Meşruiyet**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.

DIAMOND, Larry; GUNTHER, Richard; “Species of Political Parties: A New Typology”, **Party Politics**, 2003, Vol. 9. No.2., s. 167-199.

DUVERGER, Maurice; “Duverger’s Law: Forty Years Later”, **Electoral Laws and Their Political Consequences**, Agathon Press, New York, 1986, s. 69-84.

DUVERGER, Maurice; **Siyaset Sosyolojisi**, Çev: Şirin TEKELİ, Varlık Yayınları, İstanbul, 2004.

DUVERGER, Maurice; **Siyasi Partiler**, Çev: Ergun ÖZBUDUN, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.

ELGIE, Robert; “France: Stacking the Deck”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 119-136.

FARREL, David M.; McALLISTER, Ian; "Australia: The Alternative Vote in A Compliant Political Culture", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, 79-97.

GALLAGHER, Michael, "Conclusion", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 535-578, **(2006-a)**.

GALLAGHER, Michael; "Ireland: Discreet Charm of PR-STV", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 511-532, **(2006-b)**.

GOUWS, Amanda, MITCHELL, Paul; "South Africa: One Party Dominance Despite Perfect Proportionality", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006.

GÖKSEL, Türkmen, ÇINAR, Yetkin; **Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler v Politika Önerileri**, TEPAV Yayınları No: 58, 2011.

GÖNENÇ, Levent; "2000'li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek", **Toplum ve Bilim**, Sayı 105, 2006, s. 129-152.

GÖNENÇ, Levent; **Prospects for Constitutionalism in Post-Communist Countries**, Kluwer Law International, The Hague, London, 2002.

GÖNENÇ, Levent; **Türkiye’de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008.

GÖZLER, Kemal; **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010.

GROFMAN, Bernard; LİJPHART, Arendt; “Introduction”, **Electoral Laws and Their Political Consequences**, Agathon Press, New York, 1986, s. 1-15.

GRUMM, John G.; “Theories of Electoral Systems”, **Midwest Journal of Political Science**, Vol. 2, No. 4, Kasım, 1958, 357-376.

GÜNAL, Erdoğan; **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

HOPKIN, Jonathan; “Spain: Proportional Representation with Majoritarian Outcomes”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 375-394.

HEATH, Anthony; GLOUHAROVA, Siana; HEATH, Oliver; “India: Two Party Contests within a Multiparty System”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 137-156.

HEYWOOD, Andrew; **Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.

KAM, Christopher J.; **Party Discipline and Parliamantary Politics**, Cambridge University Press, New York, 2009.

KAPANI, Münci; **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer; **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.

KATZ, Richard; MAIR, Peter; “Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of Cartel Party”, **Party System Change: Approaches and Interpretations**, (ed. Peter MAIR) Oxford University Press, New York, 2004.

KATZ, Richard; MAIR, Peter; “The Ascendancy of the Party in Public Office: Party Organizational Change in Twentieth Century Democracies” **Political Parties: Old Concepts and New Challenges** (ed. Richard GUNTHER, Jose Ramon MONTERO ve Juan J. LINZ) Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 113-135.

KATZ, Richard S.; **A Theory of Parties and Electoral Systems**, 1980 The Johns Hopkins University Press, Johns Hopkins Paperback Edition, Baltimore, 2007.

KIRCHHEIMER, Otto; “The Transformation of the Western European Party”, **Political Parties and Political Development**, (ed. Joseph LA PALOMBARA ve Myron WEINER), Princeton University Press, Princeton, 1966, s. 177-200.

LAAKSO, Markku; TAAGEPERA, Rein; “Effective Number of Parties,: A Measure with Application to Western Europe” **Comparative Politcal Studies**, Cilt: 12, No: 1, Nisan 1979, s. 3-27.

LAKEMAN, Enid; LAMBERT, James D.; **Voting in Democracies: A Study of Majority and Proportional Electoral Systems**, Faber and Faber, Tarihsiz.

LA PALOMBARA, Joseph; WEINER, Myron; “The Origin and Development of Political Parties”, **Political Parties and Political Development**, (ed. Joseph LA PALOMBARA ve Myron WEINER), Princeton University Press, Princeton, 1966, s. 3-42.

LECOURS, Andre; “New Institutionalism: Issues and Questions”, **New Institutionalism: Theory and Analysis**, (Ed: Andre LECOURS), University of Toronto Press, Toronto, 2005, s. 2 -25.

LIJPHART, Arendt, **Çağdaş Demokrasiler: Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**, (Çev. Ergun ÖZBUDUN, Ersin ONULDURAN), Yetkin Yayınları, Ankara.

LIJPHART, Arendt; **Electoral Systems And Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990**, New York, Oxford University Press, 1995.

LINZ, Juan; **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, (çev: Ergun ÖZBUDUN), Liberte Yayınları, Nisan 2008.

LIPSET, Seymour M.; “Cleavages, Parties and Democracy”, **Party Systems and Voter Alignments Revisited**, (ed: Lauri KARVONEN and Stein KUHNLE), Routledge, Londra, 2005, s. 2-8.

LIPSET, Seymour M.; ROKKAN, Stein; “Cleavage Structures Party Systems and Voter Alignments: An Introduction”, **Party Systems and Voter Alignments**, (ed. Seymour M. LIPSET, Stein ROKKAN), The Free Press, New York, 1967, s. 1-64.

MACKENZIE, W. J. M.; **Free Elections**, George Allen and Unwin , Londra, 1967.

MAGEE, Bryan; **Karl Popper’in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı**, (Çev: Mete TUNÇAY), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

MAIR, Peter; “Adaptation and Control: Towards an Understanding of Party and Party System Change”, **Western European Party Systems: Continuity and**

Change, (Ed: Hans DAALDER, Peter MAIR), Sage Publications, Londra, 1983, s. 405-429.

MAIR, Peter; "The Problem of Party System Change", **Party System Change: Approaches and Interpretations**, (ed. Peter MAIR) Oxford University Press, New York, 2004.

MALLOY, Jonathan; "High Discipline, Low Cohesion? The Uncertain Patterns of Canadian Parliamentary Groups", **The Journal of Legislative Studies**, 9: 4, 2003, s. 116-129.

MAOR, Moshe; **Political Parties and Party Systems: Comparative Approaches and British Experience**, Routledge, Londra, 2005.

MASSICOTTE, Louis; "Canada: Sticking to First-Past-The-Post for the Time Being", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 99-118.

MARCH, James; OLSEN, Johan; **Democratic Governance**, The Free Press Yayınları, New York, 1995.

MITCHELL, Paul; "The United Kingdom: Plurality Rule Under Siege", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 157-184.

MONTERO, Jose Ramon; GUNTHER, Richard; Introduction: Reviewing and Reassessing Parties, **Political Parties: Old Concepts and New Challenges** içinde ed. Richard GUNTHER, Jose Ramon MONTERO ve Juan J. LİNZ, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 1-35.

MOORE, Barrington; **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**, (Çev: Şirin TEKELİ, Alaeddin ŞENEL) İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

MULLER, Wolfgang C.; “Austria: A Complex Electoral System with Subtle Effects”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 397-416.

NEUMANN, Sigmund; “Toward a Comparative Study of Political Parties”, **Modern Political Parties**, (Ed. Sigmund NEUMANN), The University of Chicago Press, Chicago, 1956, s. 395-421.

NIKOLENYI, Csaba; “Institutional Change and Its Consequences: The Rational Foundations of Party System Change in India” **New Institutionalism: Theory and Analysis**, (Ed: Andre LECOURS), University of Toronto Press, Toronto, 2005, s. 202-221.

ONAR, Erdal; “1982 Anayasası’nda Milletvekilliğinin Düşmesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 14, Ankara, 1997.

ÖDEN, Merih; **Seçmenlerin “Kişi Tercihi” Açısından Seçim Sistemleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.

ÖZBUDUN, Ergun; **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.

ÖZBUDUN, Ergun; “M. Duverger’nin “Siyasal Partiler”i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler”, **AÜHF Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1-4, 1964, s. 23-51.

ÖZBUDUN, Ergun; **Party Cohesion in Western Democracies: A Causal Analysis**, Sage Publications, Beverly Hills, California, 1970.

ÖZBUDUN, Ergun; **Siyasi Partiler**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1977.

ÖZBUDUN, Ergun; **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011. (2011-a).

ÖZBUDUN, Ergun; **Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011. (2011-b).

PASQUINO, Gianfranco; “Trikes and Treats: The 2005 Italian Electoral Law and Its Consequences”, **South European Society and Politics**, Cilt:12, Sayı: 1, 2009, s. 79-93.

PIPPA, Norris; **Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behaviour**, Cambridge University Press, New York, 2004.

PUHLE, Hans Jürgen; “Still the Age of Cath-Allism?: Volkspartien and Partienstaat in Crisis and Re-equilibration”, **Political Parties: Old Concepts and New Challenges** (ed. Richard GUNTHER, Jose Ramon MONTERO ve Juan J. LİNZ) Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 58-83.

RAE, Douglas; **Political Consequences of Electoral Systems**, New Haven, Yale University Press, 1967.

RAUNIO, Tapio; “One Hundred Years of Quietude”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 473-489.

REED, Steven R.; Japan: Haltingly Towards a Two-Party System, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 277-293.

REEVE, Andrew; WARE, Alan; **Electoral Systems: A Comparative and Theoretical Introduction**, Routledge, New York, 1992.

RIKER, William H.; “Duverger’s Law Revisited”, **Electoral Laws and Their Political Consequences**, Agathon Press, New York, 1986, s. 19-42.

ROSE, Richard; “Elections and Electoral Systems: Choices and Alternatives”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 20-45.

SAALFELD, Thomas; “Germany: Stability and Strategy in a Mixed Member Proportional System”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 209-229.

SARTORI, Giovanni; **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, (Çev. Tunçer KARAMUSTAFAOĞLU, Mehmet TURHAN), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

SARTORI, Giovanni; **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, (Çev: Ergun ÖZBUDUN), Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

SARTORI, Giovanni; “The Influence of Electoral Systems: Faulty Law or Faulty Method”, **Electoral Laws and Their Political Consequences**, (ed. Bernard GROFMAN, Arend LIJPHART), Agathon Press, New York, 1986, s. 43-68.

SARTORI, Giovanni; “The Party Effects of Electoral Systems”, **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, s. 90-105.

SARTORI, Giovanni; “The Sociology of Parties: A Critical Review”, **Party Systems, Party Organizations, And The Politics of New Masses**, Committee on

Political Sociology of the International Sociological Association ve Institut für politische Wissenschaft an der Freien Univesitat Berlin, Berlin 1968, s. 1-25.

SAYGILI, Abdurrahman; “Mikro İktidarın Bir Fizigi: Hapishane,” **AÜHF Dergisi**, Cilt:53, Sayı: 2, 2004, s. 177-196.

SAYARI, Sabri, “Non Electoral Sources of Party Systems Change in Turkey”, **Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan**, Cilt: 1, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 399-417.

SETON-WATSON, Christopher; “Italy”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 110-121.

SHOMER, Yael; “Electoral Systems And Intra-party Candidate Selection Processes:Effects On Legislators’ Behaviour”, **Presented at the Conference On Vote-maximizing Strategies of Political Parties**, St.Louis, Missouri, 2009. S. 1-57.

SHUGART, Matthew S.; “Comparative Electoral Systems Research: The Maturation of a Field and New Challenges Ahead”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 25-55.

SIAVELIS, Peter M.; “Chile: The Unexpected (and Expected) Consequences of Electoral Engineering”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 433-452.

SÜER, Sançar Sefer; “Catch-All Siyasi Partiler”, **TBB Dergisi**, Sayı: 96, 2011, s. 49-90.

STOCKWIN, J. A. A, “Japan”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (Eds. Vernon BOGDANOR, David BUTLER), Cambridge, 1983, s. 209-227.

TAAGEPERA, Rein; SHUGART, Matthew S.; **Seats And Votes: The Effects And Determinants of Electoral Systems**, New Haven , Yale University Press, 1989.

TEZİÇ, Erdoğan; **Seçim Sistemleri**, İstanbul, 1967.

TEZİÇ, **Anayasa Hukuku**, Erdoğan; Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

TIDEMAN, Nicolaus; “The Single Transferrable Vote”, **Journal of Ecnomic Perspectives**, Cilt: 9, Sayı: 1,1995, s. 27-38.

TUNÇ, Hasan; **Anayasa Hukukuna Giriş**, Nobel Yayınları, Ankara, 1999.

TUNÇ, Hasan; BİLİR, Faruk; YAVUZ, Bülent; **Türk Anayasa Hukuku**, Berikan Yayınevi, 3. Baskı, Ankara; 2011.

TUNÇ, Hasan; **Parlamento İçi Muhalefet**, Cemre Yayıncılık, Konya, 1997.

TURAN, İlter; “Changing Horses in Midstream: Party Changers in the Turkish National Assembly”, **Legislative Studies Quarterly**, Cilt. 10, S. 1, 1985, s. 21-34.

TÜRK, Hikmet Sami; “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 23, 2006, s. 75-113.

WARE, Alan, **Political Parties and Party Systems**, Oxford University Press, New York, 1996.

WOLINETZ, Steven B.; “Beyond the Catch-All Party: Approaches to the Study of Parties and Party Organization in Contemporary Democracies” **Political Parties: Old Concepts and New Challenges** (ed. Richard GUNTHER, Jose Ramon MONTERO ve Juan J. L  NZ) Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 136-165.

WYRZYKOWSKI, Mirosław “Introductory Note To The 1997 Constitution Of The Republic Of Poland”, **Symposium On The Constitution Of The Republic Of Poland, Warsaw Transatlantic Law Journal**, 1997, s. 1-5.

YANIK, Murat; **Parti İçi Demokrasi**, Adalet Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2013.

YANIK, Murat; “Parti Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları”, **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1-2, Haziran 2003, s. 271-282.

YAVA  GEL, Emine; **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004.

  TERNET KAYNAKLARI

<http://welections.wordpress.com/2010/06/14/belgium-2010/>.

http://www.expatica.com/be/news/belgian-news/belgian-government-sworn-in-ending-18-month-crisis_193630.html.

<http://www.electionresources.org/es/congress.php?election=2011>.

http://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf.

<http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/2012/05/CHP-Tuzuk.pdf>.

<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu>.

http://www.zaman.com.tr/politika_suleyman-soylu-ak-partiye-katildi_1341434.html.

<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/09/20/has-parti-kapandi-simdi-rotak-parti>.